

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

ISSN 2663-9718

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Факультет технологій та дизайну, кафедра технологічної освіти
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Львівський медичний університет
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України
Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży

Ukrainian State Pedagogical Mykhaylo Drahomanov University
Faculty of technology and design, Department of technological education
Subdivision “Lviv Educational and Scientific Center for Professional Education”
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”
Lviv Medical University
State scientific institution “Institute of Modernization of the Content of Education”
of the Ministry of Education and Culture of Ukraine
Lomza International Academy of Applied Sciences

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 12

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
Issue 12

Київ – Львів – Бережани – Ломжа
2023

Kyiv– Lviv – Berezhany – Łomża
2023

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк].
Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2023. Вип. 12. 238 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Кільдеров Д.Е., доктор педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Харламенко В.Б., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Голіяд І.С., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Шарлович З., кандидат педагогічних наук (м. Ломжа, Польща)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники закладів вищої освіти I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2023

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2023

© ТзОВ «Львівський медичний університет», 2023

© Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, 2023

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, 2023

© Автори статей, 2023

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ PEDAGOGIC SCIENCES		
<i>Литвин Андрій</i> <i>Руденко Лариса</i> <i>Lytvyn Andriy</i> <i>Rudenko Larysa</i>	Виховний потенціал педагогічної спадщини Григорія Ващенко Educational potential of Hryhoriy Vashchenko's pedagogical heritage	8
<i>Колісник-Гуменюк Юлія</i> <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Значення інтерактивних методів навчання в освітньому просторі ЗВО The significance of interactive learning methods in the educational space of high schools	15
<i>Вановська Інна</i> <i>Vanovska Inna</i>	Підготовка курсантів, майбутніх офіцерів, до виховання громадянськості у військовослужбовців Training of cadets, future officers for education of citizenship in military officers	19
<i>Голіад Ірина</i> <i>Тропіна Марія</i> <i>Holiad Iryna</i> <i>Tropina Mariia</i>	Педагогічні умови організації науково-дослідницької роботи здобувачів освіти для формування STEM-компетентностей Pedagogical conditions of the organization of the scientific and research work of education acquisitions for the formation of STEM competences	23
<i>Шарлович Зоя</i> <i>Sharlovych Zoia</i>	Дидактичні форми і методи в післядипломній інтерактивній освіті і самоосвіті Didactic forms and methods in postgraduate interactive education and self-education	30
<i>Пилипів Ольга</i> <i>Пилипів Леся</i> <i>Pylypiv Lesya</i> <i>Pylypiv Olha</i>	Формування позитивної мотивації до вивчення дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» як інструмент набуття фахових компетентностей студентами-медиками Formation of positive motivation to study the discipline "Latin language and medical terminology" as a tool for the acquisition of professional competences by medical students	35
<i>Крива Марія</i> <i>Барчук Назар</i> <i>Kryva Mariya</i> <i>Barchuk Nazar</i>	Застосування цифрових ресурсів як педагогічна проблема Application of digital resources as a pedagogical problem	44
<i>Лаврук Марія</i> <i>Даньо Василина</i> <i>Lavruk Mariya</i> <i>Dano Vasylyna</i>	Платформа публічних дискусій Kialo Edu як інструмент формування критичного мислення із застосуванням міжпредметних зв'язків Kialo Edu public discussion platform as a tool for forming critical thinking using intersubject connections	49

<p>Макогін О. В. Юсик І. А. Якимович Т. Д. <i>Makoghin O. V.</i> <i>Yusyk I. A.</i> <i>Yakymovych T. D.</i></p>	<p>Використання навчально-виробничих технологічних карт під час професійно-практичної підготовки Use of educational and production technology cards during professional and practical training</p>	54
<p>Аркатов Ю. М. Георгаліна О.Р. Журавльова І.Б. <i>Arkatov Yu.</i> <i>Georgalina O.R.</i> <i>Zhuravliova I.B.</i></p>	<p>Методика формування контрольних завдань і оцінювання результатів їх виконня Methodology for the formation of control tasks and evaluation of the results of their implementation</p>	61
<p>Чаплик Віктор Шептицька Любов Чаплик Ольга <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Sheptytska Lyubov</i> <i>Chaplyk Olha</i></p>	<p>Ставлення студентів до навчання як одна із форм ефективності освітнього процесу Students' attitude to learning as one of the educational process efficiency form</p>	67
<p>Кубська Лариса <i>Kubska Larysa</i></p>	<p>Потенціал використання соціальних мереж у сучасній освітній практиці The potential of using social networks in modern educational practice</p>	71
<p>Дорохін Андрій <i>Dorokhin Andriy</i></p>	<p>Управління якістю підготовки робітників будівельного профілю у закладах професійної освіти на основі психолого-педагогічного моніторингу Quality management of the training of construction workers in vocational education institutions on the basis of psychological and pedagogical monitoring</p>	74
<p>Дубницька Олександра <i>Dubnytska Oleksandra</i></p>	<p>Національне виховання молоді засобами народної художньої творчості National education of the youth using means of folk art creativity</p>	80
<p>Горбацьо Іван <i>Horbatsio Ivan</i></p>	<p>Теоретико-методичні засади професійної підготовки рятувальників-волонтерів в умовах асоціативного об'єднання Theoretical and methodological principles of professional training of volunteer rescuers in the conditions of an associative association</p>	87
<p>Чайковська Оксана <i>Chaykovska Oksana</i></p>	<p>Теоретико-методичні засади підприємницької діяльності закладу професійної освіти у сучасних кризових ситуаціях Theoretical and methodical principles of business activity of vocational education institutions in modern crisis situations</p>	92

<i>Ляхова Ілона</i> <i>Liakhova Iлона</i>	Сучасні проблеми та ризики впровадження дистанційної форми навчання у воєнний час – можливості вдосконалення державної програми дистанційної освіти Current problems and risks of the implementation of a distance form of education in wartime – opportunities for improving the state program of distance education	100
<i>Вихованська Галина</i> <i>Коваліско О.Я.</i> <i>Vykhovanska Halyna</i> <i>Kovalisko O.Ya</i>	Дитяча школа народних мистецтв – необмежений простір можливостей Children’s school of folk arts – unlimited space of opportunities	104
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ PSYCHOLOGIC SCIENCES		
<i>Чаплик Віктор</i> <i>Chaplyk Viktor</i>	Психологічні особливості поведінки населення при надзвичайних ситуаціях Psychological features of population behavior in emergency situations	113
<i>Матійків Ірина</i> <i>Matykiv Iryna</i>	Управління емоціями у педагогічній діяльності: структура навчального курсу Management of emotions in pedagogical activities: course structure	118
<i>Гродська Вікторія</i> <i>Вдович Світлана</i> <i>Hrodskya Viktoria</i> <i>Vdovych Svitlana</i>	Сутність поняття «домашнє насильство» The essence of the concept “domestic violence”	124
<i>Іванишин Тетяна</i> <i>Яремко Роман</i> <i>Ivanyshyn Tetiana</i> <i>Yaremko Roman</i>	Психологічні особливості розвитку творчості у підлітковому віці Psychological features of the development of creativity in adolescent age	128
<i>Козка Богдана</i> <i>Kozka Bohdana</i>	Результати досліджень мотиваційної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів Results of research on motivation readiness for professional activities of future psychologists	136
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ PHILOSOPHY SCIENCES		
<i>Боровець Тарас</i> <i>Borovets Taras</i>	Підстави віри в існування Бога, Його основні моделі у релігіях та філософських системах The grounds of belief in the existence of God, His main models in religions and philosophical systems	142

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ECONOMIC SCIENCES		
<i>Гурська Ірина</i> <i>Федуняк Ігор</i> <i>Няй Володимир</i> <i>Hurska Iryna</i> <i>Feduniak Ihor</i> <i>Niay Volodymyr</i>	Диверсифікація як інструмент конкуретоспроможності аграрних формувань Diversification as a tool for the competitiveness of agrarian formations	150
<i>Герасимів Зоряна</i> <i>Gerasymiv Zoryana</i>	Інноваційні підходи до виробництва туристичного продукту Innovative approaches to the production of a tourist product	154
<i>Федуняк Ігор</i> <i>Гурська Ірина</i> <i>Feduniak Ihor</i> <i>Hurska Iryna</i>	Особливості аграрно-правового регулювання ринку сільськогосподарської продукції Features of agrarian-legal regulation of the agricultural product market	158
<i>Христенко Галина</i> <i>Катерняк Оксана</i> <i>Khrystenko Halyna</i> <i>Kateryniak Oksana</i>	Інноваційний розвиток аграрних підприємств як основа забезпечення їх конкуретоспроможності Innovative development of agricultural enterprises as the basis of ensuring their competitiveness	163
<i>Луговий Богдан</i> <i>Новак Діана</i> <i>Luhovyi Bohdan</i> <i>Novak Diana</i>	Внутрішні та зовнішні чинники розвитку паломницького туризму в Тернопільській області Internal and external factors of the development of the pilgrimage tourism in the Ternopil region	168
ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ GEOGRAPHY AND GEOLOGY		
<i>Лабінська Галина</i> <i>Labinska Halyna</i>	Міждисциплінарний підхід у викладанні топоніміки у середній і вищій школі Interdisciplinary approach in teaching toponymy in secondary and high school	174
МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ MEDICINE AND PHARMACY		
<i>Фартушок Тетяна</i> <i>Фартушок Надія</i> <i>Сойка Лариса</i> <i>Fartushok Tetyana</i> <i>Fartushok Nadiya</i> <i>Soyka Larysa</i>	Сучасні біомаркери у медичній практиці: простота, доступність та результативність Modern biomarkers in medical practice: simplicity, accessibility and effectiveness	182
<i>Олійник Петро</i> <i>Чаплик Віктор</i> <i>Гуменюк Василь</i> <i>Oliiynyk Petro</i> <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Humeniuk Vasyl</i>	Термінологічні аспекти надання допомоги постраждалому на місці події Terminological aspects of providing assistance to the victim at the scene of the incident	194

<i>Козопас В.С.</i> <i>Жуковський В.С.</i> <i>Козопас М.С.</i> <i>Гуменюк В.В.</i> <i>Литвинчук В.Г.</i> <i>Kozopas V.S.</i> <i>Zhukovsky V.S.</i> <i>Kozopas M.S.</i> <i>Humeniuk V.V.</i> <i>Lytvynchuk V.H.</i>	Аналіз хірургічного лікування вогнепальної травми Analysis of surgical treatment of gunshot injury	200
<i>Тімченко Євген</i> <i>Олійник Сергій</i> <i>Рибачук Анна</i> <i>Timchenko Yevhen</i> <i>Oliinyk Serhiy</i> <i>Rybachuk Anna</i>	Термінологічні аспекти посттравматичного стресового розладу і синдрому вигорання Terminological aspects post-traumatic stress disorder and the burnout syndrome	208
<i>Чаплик Віктор</i> <i>Олійник Петро</i> <i>Гуменюк Василь</i> <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Oliinyk Petro</i> <i>Humeniuk Vasyl</i>	Гемодіаліз в Україні: історичні аспекти Hemodialysis in Ukraine: historical aspects	213
ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ. ТЕХНОЛОГІЇ INFORMATION SYSTEMS. TECHNOLOGY		
<i>Стець Марія</i> <i>Телюк Вікторія</i> <i>Stets Mariya</i> <i>Teliuk Viktoriya</i>	Аналіз графічних програм для використання у навчальних цілях – Компас 3D чи AutoCAD Analysis of graphics programs for use for educational purposes – Compass 3D or AutoCAD	220
ТЕХНІЧНІ НАУКИ TECHNICAL SCIENCES		
<i>Стець Марія</i> <i>Стець Юрій</i> <i>Stets Mariya</i> <i>Stets Yuriy</i>	Екологічний моніторинг і стан довкілля об'єктів Автомобільно-дорожнього фахового коледжу національного університету «Львівська політехніка» Environmental monitoring and the condition of the environment of the facilities of the Automobile and Road Professional College of the Lviv Polytechnic National University	226
БІОЛОГІЧНІ НАУКИ BIOLOGY SCIENCES		
<i>Мокрогуз Анна</i> <i>Mokrohuz Anna</i>	Історія розвитку шовківництва History of the development of silk industry	235

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 371.134

Литвин Андрій, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки

Руденко Лариса, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА

Анотація. На етапі суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-духовного відродження української нації особливої актуальності набувають проблеми формування громадянських якостей молоді особистості, патріотизму і моральної чистоти тощо. Стаття присвячена проблемі створення українського національного виховного ідеалу, обґрунтованого у педагогічній спадщині Григорія Ващенка. Видатний український педагог першої половини ХХ ст. визначив завдання гармонійного виховання молоді, які не втрачають актуальності в сучасному суспільстві, є значним внеском у розвиток концептуальних основ національної освіти і теорії виховання. Розглядається виховний потенціал педагогічних ідей Г. Ващенка в нових соціокультурних умовах, зокрема у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: національне, моральне, релігійне, фізичне й естетичне виховання, виховний ідеал, виховні традиції.

Lytvyn Andriy, doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy

Rudenko Larysa, doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

EDUCATIONAL POTENTIAL OF HRYHORIY VASHCHENKO'S PEDAGOGICAL HERITAGE

Abstract: At the stage of the socio-political, socio-economic, cultural and spiritual revival of the Ukrainian nation, the problems of forming a young person's civic qualities, patriotism and moral purity become particularly relevant. The article is devoted to the problem of creating a Ukrainian national educational ideal based on Hryhoriy Vashchenko's pedagogical heritage. An outstanding Ukrainian teacher of the first half of the 20th century defined the tasks of harmonious education of youth, which do not lose their relevance in modern society and significantly contribute to the development of the conceptual foundations of national education and the theory of education. The educational potential of H. Vashchenko's pedagogical ideas is considered in new socio-cultural conditions, in particular in the context of future specialists' professional training.

Key words: national, moral, religious, physical and aesthetical upbringing; upbringing ideal, upbringing traditions.

В умовах воєнного стану в країні, коли особливої значущості набувають проблеми формування громадянських і моральних якостей особистості, її

патріотизму і вольового характеру, варто ще раз звернутися до науково-педагогічної спадщини Григорія Ващенка, його вчення про національний виховний ідеал.

Педагогічна спадщина видатного українця Григорія Ващенка пронизана ідеями виховання прийдешніх поколінь на засадах патріотизму і християнського гуманізму. Педагог був переконаний, що проблеми освіти й виховання нерозривно пов'язані із завданнями, що вирішуються освітньою системою, і наполегливо працював над створенням українського національного виховного ідеалу. Його педагогічні концепції ґрунтуються на ідеї про те, що «освіта без виховання, – це як тіло без душі» [3] і суттєво впливають на розвиток концептуальних засад національної освіти та теорії виховання нині, оскільки стосуються етнопсихологічних аспектів, ціннісних орієнтацій юнаків і юнок, провідних завдань гармонійного виховання молодих людей. Це підносить Г. Ващенка на один щабель із найбільш яскравими представниками української національно-демократичної педагогіки: С. Балеєм, А. Волошиним, Ю. Дзеровичем, І. Огієнком, С. Русовою, Г. Сковородою, К. Ушинським та ін. Його праці привернули увагу багатьох зарубіжних учених, особливо в Німеччині, де протягом багатьох років науковець плідно працював в Українському Вільному Університеті (м. Мюнхен) [6, с. 13].

Виховний процес завжди має конкретно-історичне і національно-державне вираження, відтак зорієнтований на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною. Відповідно, підґрунтя кожної етнопедagogіки становить виховний ідеал, який увібрав кращі традиції виховання молоді – майбутнього своєї нації. У сучасній педагогіці виховний ідеал тлумачать як образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог у процесі виховання молодого покоління [5, с. 82–83].

Г. Ващенко наголошував на необхідності всебічного підходу до обґрунтування ідеї виховного ідеалу, опираючись на те, що виховні завдання кожного народу залежать від його світогляду, релігії, моралі, державного устрою. У його працях розглядаються чотири основні виховні ідеали (християнський, загальноєвропейський, націонал-соціалістичний та більшовицький).

Філософським підґрунтям християнського виховного ідеалу є Євангельське вчення і світоглядні засади давньогрецьких філософів Сократа, Платона, Арістотеля [3, с. 42]. Універсальність цього ідеалу вчений пояснював загальнолюдським характером, моральним «кодексом» життя багатьох людей, незалежно від національної приналежності. На основі християнського виховного ідеалу створені педагогічні системи різних європейських народів, проте кожній

з них властиві національні риси. Водночас варто зазначити, що народи Європи завжди розвивалися в тісному взаємозв'язку та під дією значних взаємовпливів.

«Загальноєвропейський виховний ідеал, як і вся європейська культура, має два джерела: клясичну греко-римську культуру і християнство» [3, с. 83]. Він з'явився на ґрунті ідеалістичної філософської системи, яка відображала естетичний характер цієї світоглядної концепції. Перебуваючи на позиціях ідеалізму та дотримуючись засад християнської моралі, переважна більшість педагогів-класиків вбачають у них одну з ключових ознак духовного розвитку європейської цивілізації. Не менш важливою рисою загальноєвропейського виховного ідеалу Г. Ващенко вважав прагнення до гармонійного всебічного плекання особистості, виховання передусім людини, а потім уже фахівця [6, с. 14].

Націонал-соціалістичний та більшовицький виховні ідеали, – зауважив Г. Ващенко, – опираючись на комуністичну ідеологію, стали войовничими супротивниками християнської моралі та виховання та відійшли від традиційних засад європейської педагогіки. Прикрим наслідком цього експерименту над народом стала руйнація духовності української нації.

Обґрунтований Г. Ващенком український виховний ідеал створений на основі християнської філософської системи, загальноєвропейської педагогічної думки та виховних традицій української народної педагогіки, зокрема це стосується служіння Богові та своїй нації [3, с. 170]. Його педагогічними засадами є ідеї українських філософів, духовних лідерів, педагогів – митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, Івана Вишенського, Петра Могили, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Памфіла Юркевича, Костянтина Ушинського та ін. Відповідно до цих ідей завдання національного виховання полягають у формуванні в молоді специфічних рис українського характеру, що виражаються у підвищеній чутливості, вродженій духовності, емоційності, добродушності, схильності оцінювати все крізь призму моральності. Оскільки молода людина у процесі особистісного становлення потребує терпеливої, тривалої й добросердної опіки, то педагогові найкраще переконувати своїм прикладом, чистотою помислів і чесністю власних вчинків [2, с. 55].

Г. Ващенко у своїх працях акцентує на необхідності релігійного виховання української молоді, формування в неї ідеалістичного світогляду, прийняття християнської моралі й духовності, оскільки це сприяє побудові «позбавленої суперечностей ієрархії вартостей, що забезпечує гармонійність і суцільність характеру» [1, с. 250]. Метою людського життя, – зазначав учений, – має бути Бог і суспільство, тобто служіння суспільству в душі Абсолютної Правди, Добра

і Краси [1, с. 89]. Її досягнення має забезпечити високий інтелектуальний розвиток особистості та добру фахову підготовку. Освітній процес Ващенко пропонує побудувати таким чином, щоб молодь була його активним учасником під керівництвом педагогів [3, с. 180]. Заклади професійної освіти, крім міцних знань на рівні сучасної науки, мають не лише на словах, а й на ділі виховувати в особистості гуманність, співчутливе ставлення до інших, розвивати спостережливість, пам'ять, творчу уяву, критичне мислення, здатність до емпатії.

Особливого значення Г. Ващенко надавав вихованню в юнацтва чесності та принциповості, оскільки у вік тотальної матеріалізації життя (а це також властиво суспільству ХХІ ст.) ці якості для багатьох перестали бути чеснотами. Він радить з наймолодших літ виховувати в дитини почуття чесності й гідності, здатність усвідомлювати своє «Я», адже ці якості здавна характеризують українців. Григорій Ващенко називав це духовним аристократизмом, завдяки якому людина «органічно не може бути рабом. Тому правдивому українцеві властива непереможна любов до волі й ненависть до рабства й неволі...», – підкреслював педагог [3, с. 135].

Створений Г. Ващенком національний виховний ідеал передбачає виховання в молодого покоління почуття патріотизму на християнських засадах, пов'язаний із загартуванням волі й характеру, розвитком здатності до героїзму в ім'я Батьківщини. Вольову людину на шляху до здійснення мети не зупиняють перешкоди, вона вживає всіх заходів для їх подолання. У зв'язку з цим в юнаків і юнок необхідно послідовно й цілеспрямовано виховувати наполегливість, уміння володіти собою, контролювати власні емоції.

За твердженням Г. Ващенка, неусвідомлена любов (стихийний патріотизм) до рідної природи, краєв, рідні, звичаїв, традицій, рідної мови переростає в усвідомлену любов (свідомий патріотизм) до краю, нації, її історії, Батьківщини в цілому. Здоровий патріотизм не виключає доброго ставлення і пошани до інших народів, але патріот має бути готовим до боротьби проти загарбника [6, с. 15]. Педагог наголошував: «перше завдання, що стоїть перед українським народом, – це об'єднатися в цій боротьбі і здійснити віковічне прагнення до державної і національної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить у руїнах... Третє завдання – піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво...» [1, с. 163]. Це твердження, як ніяке інше, є надзвичайно актуальним нині, коли Україна відстоює свою незалежність у війні з московією. Успішність та дієвість патріотичного виховання має забезпечуватись завдяки концентрації педагогічної уваги на перших паростках

цього почуття, що йдуть від матері, сім'ї, рідного краю, любові до природи і людей.

У своїх працях Г. Ващенко зауважує, що тривале перебування українців в умовах національного, морального і духовного геноциду призвело до руйнування історично\ пам'яті і зниження прагнення народу до єдності, виникнення почуття меншовартості і звички терпіти національне приниження, зневажливого ставлення до власної культури і мови. У побуті часто виявляються схильність до лихослів'я, алкоголізм, байдужість, лінощі тощо. Тому виховання нового покоління української молоді потрібно спрямовувати на подолання негативних наслідків радянського режиму, до яких педагог відносить атеїзм, рабське приниження, зневажливе ставлення до рідної мови й культури тощо.

Надаючи важливого значення питанню мови, Г. Ващенко висловлює чітку та виважену позицію, позиціонуючи мову як першооснову ментальності, властиву виховному ідеалу. На його переконання, мова поєднує покоління та є основоположною рисою етнічної ідентифікації. У ній віддзеркалюється історія і психологія народу, його світогляд і здобутки культури тощо. Саме в мові відображається духовна могутність народу, душа нації, тому її піднесення видатний педагог вважав нагальною потребою.

Г. Ващенко підкреслював, що традиційно моральне виховання в Україні орієнтувалося на формування рис особистості, «що стають за основу здорового родинного життя, бо родина завше була найважливішою підвалиною життя суспільного, а значить і державного» [1, с. 186]. Він наголошував, що в юних українців потрібно виховувати високий рівень статевої моралі, здатність бути вірними в коханні, бажання жити здоровим сімейним життям, «свідомість дівочої чи юнацької чести, стриманість, підкорення статевиx почувань принципам моралі» [3, с. 186]. Це сприятиме збереженню української сім'ї, вихованню фізично і морально здорових нащадків, повноцінних національно свідомих членів суспільства. Загальновідомі моральні якості українців: гостинність, працелюбність, дбайливість, охайність. Водночас у контексті вивчення українського характеру нагальними сьогодні є завдання розвитку у майбутніх фахівців екстравертності, господарської експансивності, підприємлихості, подолання рис егоцентризму та індивідуалізму і прищеплення нахилів до організованого життя, кропіткої щоденної праці, що ґрунтується на довготривалих вольових зусиллях [5, с. 86].

Варто також відзначити погляди Г. Ващенка на естетичне виховання, яке він вважав одним із найскладніших питань педагогіки, аргументуючи, що «складність його в першу чергу залежить від того, що не всі однаково розуміють саме поняття краси, яке лежить в основі естетики» [4, с. 5]. Основне

питання естетики – співвідношення між красою і добром, або між естетикою і мораллю – Г. Ващенко формулює, опираючись на вчення Платона й Арістотеля, й зазначає, що естетичне виховання молоді має відбуватися на творах, в яких краса поєднується з високою мораллю. «Не можна назвати мистецьким твір, – наголошує вчений, – в якому перекручується дійсність, особливо, коли вона перекручується свідомо» [4, с. 7]. Сьогодні на ґрунті зневажливого ставлення, а то й повного забуття народних традицій, звичаїв, відчуження від історичного минулого тощо, зростає руйнівна сила так званої «масової культури», на тлі суспільної деформації та морально-правового нігілізму спостерігається спотворення таких понять, як «честь», «гідність», «справедливість», «патріотизм» та ін.

Зважаючи на це, Г. Ващенко закликає використовувати у вихованні молоді величезні культурно-естетичні надбання українського народу. Це, передусім, твори наших славетних письменників, поетів, митців. Для сприйняття справжнього мистецтва потрібні певний інтелектуальний і почуттєвий розвиток, освіта. У цьому контексті Г. Ващенко обґрунтовує шляхи естетичного розвитку української молоді: «1) вироблення здорового естетичного смаку, 2) обізнання з видатнішими мистецькими творами українськими й чужинецькими, 3) мистецька творчість самих вихованців відповідно до їхніх природних нахилів і здібностей, 4) естетичне виховання в галузі поведінки особистої та суспільної» [4, с. 12]. При цьому основні етапи естетичного виховання молоді потрібно узгоджувати з віковими особливостями розвитку особистості й на кожному з них застосовувати оптимальні форми, відповідні засоби, методи естетичного виховання.

Визначальну роль у виробленні виховного ідеалу, на думку Г. Ващенка, має відігравати педагог. Учений застерігав, що для збереження національних інтересів, не можна відводити педагогу роль «ремісника, виконавця наказів згори» [1, с. 91]. Основні викладені Г. Ващенком положення щодо вирішення цього питання полягають у тому, що: виховний ідеал має бути досить широким та визначати лише основні напрями формування особистості вихованця. Учень і педагог – вільні; у виробленні виховного ідеалу мають брати активну участь якомога більше педагогів як «будівничих культурного життя свого народу»; педагогічною діяльністю мають займатися лише ті, хто поділяє загальний напрям освітньо-виховної політики свого народу [1, с. 91]. Серед соціально-педагогічних чинників формування особистості Г. Ващенко пропонує концентрувати педагогічну увагу на униканні зайвої суворості та непотрібних покарань і водночас розумному керуванні вихованцями з урахуванням їхніх нахилів і здібностей, дотримуючись принципу природовідповідності.

Отже, у вченні Г. Ващенка про вироблення українського національного виховного ідеалу вказується, що це цілеспрямований рух, який на кожному історичному етапі збагачує педагогічну думку новими деталями, при цьому не відкидаючи, а, навпаки, поглиблюючи попередні досягнення. Українські виховні традиції склалися та існували протягом тисячоліть, пройшли часи розквіту та занепаду, але не випали із загальної людської еволюції, постійно впливаючи на розбудову суспільно-культурного середовища міжнародного співтовариства [6, с. 16]. На думку вченого, кращими традиціями загальнолюдського виховного ідеалу є ті, що склалися в педагогічній думці Європи під час історичного розвитку ідеалу людини, висунутого європейською класичною філософією, яка постала на основі світоглядних ідей та моралі християнського вчення та підкріплена національними традиціями українців. З огляду на це, педагогічна спадщина Г. Ващенка є актуальною і вартісною для патріотичного, морального, релігійного, фізичного й естетичного виховання української молоді та потребує активного, творчого впровадження освітній процес, зокрема у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховання волі й характеру. Лондон: Вид-во Спілки Української Молоді, 1952. 256 с.
2. Ващенко Г. Виховання мужності й геройства. Лондон: Вид-во Спілки Української Молоді, 1956.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. *Полтавський вісник*. Полтава, 1994. 191 с.
4. Ващенко Г. Основи естетичного виховання. Мюнхен: Накладом УТС А. Жуковського в Лондоні, 1957. 46 с.
5. Гриців С. «Виховний ідеал» і цінності вкраїнського менталітету / Сучасне українське виховання. *Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання*: матер. науково-практ. конф. Львів: Основа, 1997. С. 82–87.
6. Литвин А. В. Проблеми виховання майбутніх фахівців у педагогічній спадщині Г. Ващенка. *Імідж сучасного педагога*. 2006. 2 (61). С. 13-16.

УДК 378:316.77:004

*Колісник-Гуменюк Юлія, доктор пед. наук, доцент,
старший викладач кафедра технологічної освіти, факультет технологій та дизайну,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова.*

ЗНАЧЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗВО

***Анотація.** Нова освітня парадигма вимагає перегляду організації навчання у ЗВО України. Інноваційне оновлення педагогічної системи має забезпечити зростання особистісного потенціалу як студентів, так і викладачів, сприяти їхньому самовдосконаленню та саморозвитку. Необхідно замінити традиційну освіту, яка характеризується накопичуванням знань на освіту проблемно-визначальну. Головне завдання освіти формувати та розвивати особистість студента, спонукати її до набуття знань та практичних умінь.*

***Ключові слова:** інтерактивні методи, активні методи, інноваційне навчання, вища освіта.*

***Kolisnyk-Humeniuk Yuliia, Doctor of pedagogic sciences, associate professor,
senior lecturer, Department of technological education, Faculty of Technology and Design,
Ukrainian Mykhailo Dragomanov State University.Lviv, Ukraine***

THE SIGNIFICANCE OF INTERACTIVE LEARNING METHODS IN THE EDUCATIONAL SPACE OF HIGH SCHOOLS

***Abstract.** While studying, students have to do much more than just listen and record the teacher's ready thoughts. They can produce information independently, identify and discuss problems, find ways to solve them, observe and plan. Must be able to apply new knowledge and skills in practice, create feedback.*

The innovative renewal of the pedagogical system should ensure the growth of the personal potential of both students and teachers, promote their self-improvement and self-development. It is necessary to replace traditional education, which is characterized by the accumulation of knowledge, with problem-determining education.

***Keywords:** interactive methods, active methods, innovative learning, higher education.*

Інноваційне (лат. *innovation* – оновлення, зміна) навчання – зорієнтоване на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, що ґрунтується на розвиткові різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості.

Інноваційне оновлення педагогічної системи має забезпечити зростання особистісного потенціалу як студентів, так і викладачів, сприяти їхньому самовдосконаленню та саморозвитку. Необхідно замінити традиційну освіту, яка характеризується накопичуванням знань на освіту проблемно-визначальну. Студенти накопичують знання, але їх не застосовують на практиці, в свою чергу викладачі сподіваються отримати результати в майбутньому. Студенти є пасивними отримувачами знань, які вони не розуміють, вважають не своїми, не

вміють їх застосувати та здебільшого забувають більшу частину після отримання оцінки. За умов проблемно-визначальної освіти студенти вивчають та аналізують реальні питання та проблеми які є в повсякденному житті. Навчання відбувається набагато успішніше, якщо студенти самостійно формулюють завдання та виконують їх виходячи з власного життєвого досвіду.

У рамках інтерактивного навчання викладачі можуть постійно відстежувати прогрес студентів. Викладачам набагато простіше дізнатись де знаходиться студент на своєму навчальному шляху та що йому потрібно для досягнення успіху. Інтерактивне навчання також дозволяє викладачам використовувати різні медіа платформи, та інструменти, щоб заняття були цікавими, розважальними та інтерактивними. Коли студенти занурені в захоплюючий потік освіти, у них набагато більше шансів продовжити навчання у свій вільний час.

Тому під час навчання студенти мають робити набагато більше, ніж просто слухати і фіксувати готові думки викладача. Вони можуть продукувати інформацію самостійно, визначати та обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати. Повинні мати змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки.

Важливо, щоб характер інновацій відображав суспільні вимоги до підготовки фахівців і потреби студентів, урахував специфіку конкретного закладу. Сама ж інноваційна діяльність вимагає належної організаційної роботи: аналізу компетентними експертами й перевірки на практиці методів, які використовуються під час навчання; збирання, оброблення, систематизації, накопичення і використання інформації про інновації; ресурсного обґрунтування і визначення механізму практичної реалізації інноваційних процесів; розроблення проектів, програм, положень щодо реалізації інноваційних процесів та їх оцінку за певними критеріями; визначення системи контролю. Крім того, описуючи зміст інновації, треба виділяти базові управлінські дії, що включають функції аналізу, прогнозування, планування й організації, координування, контролю. Показником якості інновації є підвищення ефективності освітньої діяльності навчального закладу.

Інтерактивне навчання досліджували такі науковці та методисти, як Т. Алексич, Н. Баліцька, Г. Ващенко, С. Гончаров, В. Гузеєв, Л. Жумик, С. Іванішена, М. Кларін, О. Когут, Т. Костюкова, О. Кравчик, О. Марига, І. Маркова, Л. Пироженко, В. Павленко, О. Пометун, Г. П'ятакова, Г. Сиротинко, Г. Шевченко, Н. Шмельова, О. Ярошенко, Th. Kral, J. Jobson та ін.

Н. О. Шмельова, провівши дослідження, довела, що перспективними педагогічними інноваціями є: активні форми навчання – 64%, мотивація студентів – 23%, індивідуальна робота зі студентами – 20%. За допомогою

активних методів діяльності студенти зможуть не тільки опанувати нові знання, а й використовувати їх для досягнення більш високих результатів навчання. Студенти повинні вчитися проводити дослідження в групі й самостійно вивчати та інтерпретувати набуту інформацію. У площині інноваційних педагогічних технологій важливим елементом є самостійне дослідження навчальної проблеми, що може бути складовою різних видів дискусій, дидактичних ігор, лекційного викладу з елементами застосування інтерактивних кейс-технологій, підготовки самостійних проектів, групової роботи, самостійної або групової роботи з джерелами.

Сутність інтерактивних методів полягає, зокрема, в тому, що це навчання у взаємодії та співпраці, в якому і викладач, і студенти є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції – постійна взаємодія студентів між собою, їхня співпраця, спілкування. Викладач у такій моделі навчання – лише організатор і координатор інтерактивної взаємодії. Інтеракція виключає будь-яке домінування учасника навчання чи думки над іншими. У процесі діалогового навчання студенти навчаються критично мислити, вирішувати складні проблеми, аналізуючи їх, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусії, спілкуватись з іншими людьми.

Упроваджуючи інтерактивні методи навчання, важливо звернути увагу на те, щоб студенти вміли індивідуально й колективно одержати й оцінити інформацію; брати участь в обговоренні всіх думок та ідей. Даний процес має забезпечуватись вільним висловленням всіма учасниками групи. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки. Використовувати універсальні стандарти, які допомагають оцінити позицію, прийняти рішення; уміти повідомляти свої рішення і відстоювати свою думку. Інтерактивність допомагає студентам удосконалити особистий пізнавальний потенціал, здобути досвід колективної роботи, вдосконалити вміння оцінювати ситуацію, приймати рішення в суперечливих питаннях; сприяти активному пошуку студентами нових ідей і шляхів їх вирішення; розвивати творчу, креативну, ініціативну особистість; створювати комфортні умови для навчання, зробити навчальний матеріал доступнішим і цікавим.

Структура інтерактивного заняття складається з п'яти елементів: мотивація – фокусування уваги студентів на проблемі заняття (не більше 5% часу заняття); оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів (не більше 5% часу заняття); надання студентам необхідної інформації за мінімально короткий час, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання шляхом інтерактивної взаємодії. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового

матеріалу, перевірка домашнього завдання, опанування інформації з допомогою технічних засобів навчання або наочності тощо (10-15% часу заняття); інтерактивні вправи – центральна частина заняття. Це передбачає застосування до трьох інтерактивних технологій, що добираються залежно від очікуваних результатів (45-60% часу на занятті); підведення підсумків, оцінювання результатів заняття – процес, зворотний інструктажу, що називають «рефлексією». Його завдання – прояснити зміст опрацьованого, проаналізувати результат, зробити висновки, закріпити чи відкоригувати засвоєння, намітити нові теми для обговорення, установити зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться засвоїти, навчитись у майбутньому, скласти план подальших дій (до 20% часу).

Нині у ЗВО використовують переважно тренінги, ситуаційні задачі, майстер-класи, кейс-методи, прес-конференції, тестування, рольові ігри, ігрове навчання, роботу в парах, круглі столи, мультимедійні лекції та практичні заняття, електронні навчальні підручники. На лекційних та практичних заняттях використовують індивідуальні роздаткові матеріали, відео, аудіо, комп'ютерна техніка. Все це допомагає у формуванні професійних якостей майбутніх фахівців.

Підготовка молоді до професійної діяльності в умовах сучасних ринкових відносин вимагає активізації навчальних можливостей студента замість переказування готової інформації. Ефективність і сила впливу на свідомість студентів залежить від умінь і стилю роботи кожного викладача. Студентів треба втягувати в дискусії й заохочувати порушувати питання. Це робить атмосферу в аудиторії більш демократичною, творчою, емоційною. Використання викладачами новітніх технологій оптимізуватиме навчально-виховний процес, адже заняття мають захоплювати студентів, пробуджувати у них інтерес і мотивацію, навчати самостійному мисленню та формувати зацікавлення до майбутньої професії. Здобуття навичок відбору теоретичного та ілюстративного матеріалу відповідно до цілей заняття дозволить не лише визначити і класифікувати оптимальні форми організації навчальної роботи, а й розвивати особистість майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Smirnova, O., Kolisnyk-Humenyuk, Y., Yemelova, A., Saprykina, L., Krasnyuk, I., & Piddubna, O. The Problem of Introducing Advanced Competencies for Fine Arts Teachers in Ukraine (2022). *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (2), 284-300.
2. Haidamaka, O., Kolisnyk-Humenyuk, Y., Storizhko, L., Marchenko, T., Poluboiaryna, I., & Bilova, N. Innovative Teaching Technologies in Postmodern Education: Foreign and Domestic Experience (2022). *Postmodern Openings*, 13(1 Sup1), 159-172.

УДК 377.1:371.323

Вановська Інна

кандидат історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лінгвістичного
науково-дослідного управління Військового інституту
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Київ, Україна

ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ, МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ, ДО ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

***Анотація.** Організація навчання майбутніх офіцерів покликана забезпечити достатній рівень сформованості громадянської позиції у військовослужбовців. Величезне значення у питаннях виховання курсантів під час навчання у ВВНЗ має необхідність використання ідеалів, цінностей, традицій армії та флоту України.*

***Ключові слова:** курсанти, майбутні офіцери, військовослужбовці, виховання громадянськості.*

Vanovska Inna

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Leading researcher in Linguistic Research Boardt of the Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, Ukraine*

TRAINING OF CADETS, FUTURE OFFICERS, FOR EDUCATION OF CITIZENSHIP IN MILITARY OFFICERS

***Abstract.** The organization of the training of future officers is designed to ensure a sufficient level of civil position formation among military personnel. The need to use the ideals, values, traditions of the army and navy of Ukraine is of great importance in matters of education of cadets during their studies.*

***Keywords:** cadets, future officers, military personnel, education of citizenship.*

У сучасних умовах захист Вітчизни – один із конституційних обов'язків громадян України. «Захист Вітчизни, – записано у ст. 65 Конституції України, – незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [3]. Безпосередня регламентація життя та діяльності Збройних Сил України міститься у загальновійськових статутах, що мають силу закону, а також у спеціальних статутах та настановах. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації.

Завдання кожного українського воїна – бути готовим до будь-якої екстремальної ситуації, грамотних високопрофесійних дій у небезпечних, напружених умовах сучасного бою, тобто бути надійним захисником Вітчизни – у бойовій обстановці бути здатним виконати свій громадянський обов'язок.

Людина живе в суспільстві, і вона не може бути незалежною від нього. З метою задоволення своїх повсякденних потреб кожна людина користується благами, створеними йому родиною, суспільством. Натомість суспільство висуває до людини певні вимоги. Зокрема воно зобов'язує його жити і діяти відповідно до ustalених, перевірених віками норм і правил. Частина їх суспільство силою структури державної влади зводить у закони, інші – залишаються у пам'яті народу, передаються з покоління до покоління, є менш дієвими, не викритими у форму державних правових документів. Це прийняті норми моралі та моральності. Громадянин має обов'язки перед колективом, товаришами, суспільством, державою. Вищим вираженням боргу виступає громадянський обов'язок перед Батьківщиною, усвідомлення кожною людиною громадських обов'язків як своїх особистих, чітке втілення їх у життя і є виконання громадянського обов'язку.

Поняття «громадянське виховання» було визначено нами як педагогічний процес та результат цілеспрямованого та систематичного впливу майбутнього офіцера на підлеглих на користь розвитку у них якостей громадянина. Воно передбачає педагогічну взаємодію між офіцером і підлеглим, спрямоване на досягнення виховних цілей цього напрямку виховання.

Громадянське виховання військовослужбовців – це систематична та цілеспрямована діяльність командирів, заступників командирів з виховної роботи з формування у військовослужбовців високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, гордості за приналежність до великого народу та його звершення, готовності до виконання цивільних обов'язків. Основне завдання громадянського виховання - формування та розвиток особистості, що володіє якостями громадянина-патріота Батьківщини, здатної успішно виконувати цивільні обов'язки у мирний та воєнний час [2, с. 19]. Поняття «традиція» є інтегративним та розглядається низкою наук: філософією, культурологією, соціологією, соціальною психологією, соціальною педагогікою та іншими. Важливим шляхом громадянського виховання є виховання майбутніх офіцерів на героїчних традиціях народу та військових традиціях Збройних сил. В цілому, традиції розуміються як соціальна і культурна спадщина, що передається від покоління до покоління і відтворюється у певних суспільствах та соціальних групах протягом тривалого часу.

Якість практичного виконання громадянського обов'язку є однією з моральних показників особистості. Недарма про воїна, який вправно спрямовує свої знання, думки, почуття та волю на виконання наказу, бойового завдання, вимог статутів, кажуть, що він свідомий і морально зрілий військовослужбовець.

Військовий обов'язок – це вираження внутрішньої, ідейної переконаності в необхідності самовіддано служити Батьківщині, надійно її захищати, сумлінно вивчати військову справу. У порівнянні з іншими видами громадського обов'язку він включає додаткові моральні обов'язки, властиві призначенню Збройних Сил як у минулі часи, так і зараз.

В останні роки в сучасній Україні відбуваються глибокі зміни у багатьох сферах життя суспільства, трансформуються суспільні відносини, переглядається система цінностей та пріоритетів. Країна вступила на шлях формування правової держави. Сьогодні очевидно, що якщо ми хочемо жити у правовій державі, важливо підняти рівень громадянсько-правової культури суспільства, допомогти людям побачити цінність права, громадянської самосвідомості, навчити правовими способами вирішувати суперечки та конфлікти.

Українська армія – відображення суспільства, живий соціальний організм, де без постійного духовного впливу на особовий склад, який має відбуватися на професійному рівні, неможливо успішно виконувати поставлені завдання. У складних умовах перетворення української державності, суперечливого переходу до ринкових відносин змінюються сформовані традиції та пріоритети в соціальному, економічному, політичному та духовному житті Збройних Сил України.

У будівництві та зміцненні Збройних Сил України офіцери завжди займали винятково важливе місце. Головним та визначальним успіхом у службі офіцера є його військово-педагогічна діяльність. Офіцер виступає як керівник у виконанні службово-бойових та навчальних завдань, як вчитель та вихователь, організатор культурно-дозвільної роботи всіх підлеглих йому військовослужбовців. Він відповідає за стан військової дисципліни, здійснюючи виховання у особового складу вірності військовій присязі, військовому обов'язку, найкращим традиціям української армії. Практика показує, що успіх роботи офіцера як керівника та вихователя підлеглих багато в чому залежить від його вміння направити виховну роботу на користь вирішення поставлених завдань.

У період реформування змінилися і вимоги до самого офіцера-вихователя. Насамперед, він зобов'язаний постійно навчати і виховувати підлеглих протягом усієї своєї служби незалежно від посади, яку він займає. Тому поряд з вихованням тих якостей особистості, які властиві кожній людині, у Збройних Силах України першочергова увага приділяється формуванню у військовослужбовців цивільних якостей, які в сукупності повинні являти собою взаємопов'язану та взаємозумовлену систему.

Виховання громадянськості розглядається нами як педагогічна проблема, що стосується істинно людських громадянських якостей, які можуть бути виховані: громадянського обов'язку, громадянської відповідальності, організованості та активності.

На сьогодні стан організації та проведення виховної роботи з курсантами вищого військового навчального закладу вимагає нової побудови виховного процесу, де б цілеспрямовано і усвідомлено формувалася виховна стратегія військового закладу. І тут незаперечне значення має проєктивна, особистісно-орієнтована педагогіка, спрямована на випереджаюче, цілісне, функціональне розв'язання основних суперечностей, що виникатимуть у становленні військового вищого навчального закладу, де б була можливість виховувати творчу особистість, забезпечуючи умови для повноцінного фізичного, психічного й духовного розвитку курсанта, формувати захисника Батьківщини, вчити його реалізувати себе багатомірно [1, с. 7]. Необхідність удосконалення підготовки майбутніх офіцерів до виховання громадянськості у військовослужбовців під час навчання у вищому військовому навчальному закладі зумовлена сучасними вимогами, які стосуються усіх сфер життя суспільства, держави та Збройних Сил України.

Програма підготовки майбутнього офіцера до реалізації завдань цивільного виховання у рамках вищого військового навчального закладу орієнтована на конкретну мету – формування готовності майбутнього офіцера до реалізації завдань цивільного виховання. Структура програми, що забезпечує досягнення цієї мети, включає громадянське виховання майбутнього офіцера, теоретичну (методологічну, психолого-педагогічну, методичну) і практичну підготовки [4, с. 35].

Комплекс завдань цивільного виховання, за умов навчального закладу, включає у собі завдання щодо вирішення протиріч у процесі формування громадянина у суспільстві та Збройних Силах, завдання щодо вдосконалення виховання військовослужбовців на бойових традиціях України та її Збройних Силах, державну символіку і атрибути.

Комплекс педагогічних умов включає: умови, що забезпечують формування громадянських якостей особистості майбутнього офіцера; умови, що забезпечують залучення майбутнього офіцера у практичну діяльність щодо вирішення завдань виховання громадянськості у військовослужбовців; умови, що забезпечують формування творчого підходу вирішення завдань виховання громадянськості у військовослужбовців.

Отже, сучасна вища військова освіта в Україні має обов'язково передбачати підготовку майбутніх офіцерів щодо проведення виховної роботи з особовим

складом. Така підготовка передбачає формування у майбутніх офіцерів громадянської культури, громадянської свідомості та потреб у цивільній діяльності, почуття громадянського обов'язку, справедливості, патріотизму. Виховання громадянських якостей майбутніх офіцерів – одна з умов, здатних відродити в армії громадянську самосвідомість.

Список використаних джерел:

1. Бритченко С. Громадянство України: тенденції та перспективи. *Урядовий кур'єр*. 2004. 5 серпня. С. 7.
2. Васищев В., Кравченко Л. Структура загальнопедагогічної культури майбутніх офіцерів (На матеріалах Національної гвардії України). *Вища школа*. № 7 (180). 2019. С. 19.
3. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (наказ МОН від 06.06.2022 №527). URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylu-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vuhovannya/>. Дата звернення: 19.02.2023.
4. Щербинін О.М. Військово-патріотична робота в Збройних Силах України. *Оборонний вісник*. 2011. № 12. С. 35.

УДК 37.091.2:001.89:005.336.2

*Голіяд Ірина, к.пед.н., доцент, старший науковий співробітник
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», Київ, Україна
Тропіна Марія, магістрантка другого року навчання
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ STEM-КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Анотація. У статті розкрито педагогічні умови організації та проведення науково-дослідницької роботи в закладах освіти. Науково-дослідницька робота є важливим елементом для розвитку науки, освіти та технологій, а також у формуванні наукової культури майбутніх фахівців. Розглянуто необхідність організації та проведення науково-дослідницької роботи у процесі навчання здобувачів, не лише через можливість отримання нових знань та набуття професійних навичок, а й для формування STEM-компетентностей, що підвищить їх конкурентоспроможнішими на ринку праці.

Ключові слова: науково-дослідницька робота, STEM-компетентність, креативність, творчість, критичне мислення, аналітичні навички, педагогічні умови.

*Holiad Iryna, Associate Professor, Senior researcher
State scientific institution «Institute of education content modernization», Kyiv, Ukraine
Tropina Mariia, Post-Graduate Student
Department of Theory and Methods of Technological Education
Ukrainian State University named after Mikhail Dragomanov, Kyiv, Ukraine*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF THE SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK OF EDUCATION ACQUISITIONS FOR THE FORMATION OF STEM COMPETENCES

***Abstract.** The article reveals the pedagogical conditions for organizing and conducting research work in educational institutions. Scientific and research work is an important element in the development of science, education and technology, as well as in the formation of the scientific culture of future specialists. The necessity of organizing and conducting research work in the process of training applicants is considered, not only through the possibility of obtaining new knowledge and professional skills, but also for the formation of STEM competencies, which will make them more competitive in the labor market.*

***Key words:** research work, STEM competence, creativity, critical thinking, analytical skills, pedagogical conditions.*

Компетентнісний підхід до професійної підготовки здобувачів освіти, зокрема, майбутніх учителів технологій передбачає, що здобувачі, які навчаються за будь-якою спеціалізацією й різними освітніми програмами, після завершення навчання, повинні володіти не лише певною сумою знань, умінь і навичок, але й мати сформовані фахові компетентності як однією з важливих складових для успішного здійснення професійної діяльності в сучасному цифровізованому суспільстві. Дослідження українських науковців довели, що забезпечення системності проведення науково-дослідницької роботи у закладах освіти сприяє ефективному формуванню фахових компетентностей, підвищенню престижу інституції та якості освіти, яка надається в освітніх закладах. Однак, з іншого боку, відзначається, що недостатнє фінансування та низький рівень мотивації, з орієнтацією на креативний науковий пошук здобувачів, може стати перешкодою для успішної реалізації науково-дослідницької роботи. Тому варто зазначити, що проведення науково-дослідницької роботи у закладах освіти може виявитись складним завданням через відсутність належної наукової бази, висококваліфікованих наукових керівників та нестабільність української економічної ситуації.

Одним з актуальних напрямів модернізації та інноваційного розвитку природничо-математичного, технологічного, гуманітарного профілів освіти виступає STEM-орієнтований підхід до навчання, який сприяє популяризації інженерно-технологічних професій серед молоді, підвищенню поінформованості про можливості їхньої кар'єри в інженерно-технічній сфері, формуванню стійкої мотивації у вивченні дисциплін, на яких ґрунтується STEM-освіта [6].

У сучасному цифровому світі, де технології та інновації змінюють спосіб життя людей, створюють нові робочі місця, формування STEM-компетентностей у майбутніх учителів технологій є важливим завданням.

STEM-компетентності – це динамічна система знань і умінь, навичок і способу мислення, цінностей і особистісних якостей, які визначають здатність до інноваційної діяльності: готовність до розв’язання комплексних задач, критичне мислення, креативність, організаційні здібності, уміння працювати в команді, емоційний інтелект, оцінювання і прийняття рішень, здатність до ефективної взаємодії, уміння домовлятися, когнітивна гнучкість [5]. Вони включають розуміння основних наукових концепцій та методів, вміння застосовувати науковий підхід до розв’язання проблем та працювати зі складними технічними системами та проєктами, а також застосування математичних методів та алгоритмів для розв’язання різноманітних завдань. Це дозволяє розуміти та оцінювати наукові дані й інформацію з технічних дисциплін, взаємозв’язки між наукою і суспільством та розробляти інноваційні рішення для розв’язання наукових і професійних проблем.

Науково-дослідницька робота в освітньому закладі є ефективним засобом формування STEM-компетентностей, оскільки вона дозволяє здобувачам освіти набувати досвід застосування теоретичних знань у практичній діяльності. Проведення наукових досліджень дозволяє здобувачам глибше вивчити різні аспекти науки, технології, інженерії та математики, що сприятиме у майбутньому розвитку суспільства. Крім того, STEM-компетентності є ключовими навичками для розв’язання глобальних проблем сучасного світу, таких як зміна клімату, розвиток стійких енергетичних джерел, медичні відкриття та багато інших.

Організація та проведення науково-дослідницької роботи в закладах вищої освіти має важливе значення для підвищення рівня науково-педагогічної освіти та підготовки молодих дослідників-студентів, конкурентоспроможних не тільки на вітчизняному, а й на міжнародному ринку праці.

Науково-дослідницька робота є невід’ємною частиною професійного розвитку майбутніх учителів технологій, оскільки вона дає можливість удосконалювати знання та вміння в обраній галузі, розвивати професійні компетенції, творчість, критичне мислення, аналітичні навички та знаходити нові підходи до вирішення проблем. Вони навчаються відбирати та аналізувати інформацію, формулювати гіпотези, тестувати їх на практиці, що сприяє підвищенню якості навчання і розвитку інноваційних підходів у навчальному процесі. Також, важливо зазначити, що науково-дослідницька робота відкриває можливості для майбутніх учителів технологій не тільки в професійній галузі, а й в особистому розвитку. Вони зможуть розвивати лідерські якості, стати експертами в своїй галузі та реалізувати творчий потенціал.

З розвитком сучасних технологій та змінами в соціально-економічному середовищі, науково-дослідницька робота змінюється та стає більш складною. Виникають нові напрями досліджень, з'являються нові методи та технології, що потребують спеціальних знань, умінь та навичок. З появою новітніх технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, штучний інтелект та інші, у майбутніх учителів технологій з'являються нові можливості для формування STEM-компетентностей та розвитку логічного мислення. Основні навички логічного мислення, які будуть корисними для майбутніх учителів технологій, включають: аналітичне мислення, критичне мислення, раціональне мислення, креативне мислення, системне мислення, творче мислення, просторове мислення [1]. Студенти, які мають ці навички, зможуть працювати в найбільш перспективних галузях економіки, що стрімко розвиваються та бути конкурентоспроможними на ринку праці й претендувати на високооплачувані робочі місця.

Наразі, необхідно забезпечити належні умови для організації та проведення науково-дослідницької роботи у закладах освіти, що сприятиме формуванню у здобувачів STEM-компетентностей для розвитку економіки, науки та бізнесу в Україні. Обґрунтування цих педагогічних умов базується на тому, що науково-дослідницька робота майбутніх учителів технологій є важливою складовою їх професійної підготовки та формування науково-педагогічної культури.

У нашому дослідженні під поняттям «педагогічні умови» ми розуміємо сукупність методів та засобів навчання, що реалізуються закладами освіти у процесі організації науково-дослідницької роботи, проведення якої спрямовано на формування STEM-компетентностей здобувачів освіти у процесі вивчення фахових дисциплін. Це сприятиме побудові освітнього процесу з урахуванням потреб, інтересів й можливостей особистості та допоможе розкриттю їхнього потенціалу в професійному та суспільному сенсах. Створення даних педагогічних умов надасть змогу кожному здобувачеві сформувати власну особистісну модель на шляху до вдосконалення професійної майстерності, розвитку творчих здібностей та наукового мислення [3].

Аналізуючи розмаїття та велику кількість досліджень й різних підходів науковців до визначення педагогічних умов, нами було виокремлено ряд педагогічних умов які, на наш погляд, першочергово необхідні для якісної організації та проведення науково-дослідницької роботи у закладах освіти:

1. Створення у закладах освіти відкритого, безпечного цифрового освітнього середовища для науково-дослідницької роботи студентів та інформаційне забезпечення в ньому належного процесу підготовки майбутніх учителів технологій до професійної діяльності.

2. Використання сучасних методик та підходів, інтерактивних методів навчання, що підвищить якість наукових досліджень. Це дозволить ефективно використовувати цифрові технології та програмне забезпечення для проведення науково-дослідницької роботи. Наприклад, використання програм для статистичного аналізу, редакторів наукових статей, веб-сервісів для збору та аналізу даних. Проблемне навчання (метод проєктів [4], кейс-метод, експериментальні дослідження, аналіз віртуальних середовищ тощо), допоможе здобувачам освіти вирішувати реальні практичні завдання та задачі, що виникають у процесі науково-дослідницької роботи.

3. Готовність педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти забезпечувати організацію науково-дослідницької діяльності при викладанні навчальних дисциплін. Для ефективного формування STEM-компетентностей потрібно залучати студентів до активного пізнання навчального матеріалу, дізнаватися про нові технології та відкриття, що допоможе їм покращити свої знання, вміння та навички, розвивати творчі та аналітичні здібності. Формування міжпредметних зв'язків дозволить студентам збагачувати отримані знання та навички у галузях, які пов'язані зі STEM, що допоможе збільшити ефективність навчання та забезпечити підготовку до життя в сучасному світі.

4. Педагогічна підтримка проявів ініціативності, сприяння саморозвитку, самореалізації, стимулювання самоосвітньої діяльності на всіх етапах організації науково-дослідницької роботи здобувачів освіти. Розвиток навичок самостійної роботи та самоорганізації студентів передбачає організацію групової роботи та індивідуальних консультацій з викладачами. Важливо також враховувати індивідуальні потреби та особливості студентів, що дозволить забезпечити їх ефективну наукову роботу та високий рівень самостійності у вивченні та дослідженні означених проблем.

5. Збільшення дослідницької активності шляхом участі у виставках та змаганнях, організації науково-практичних семінарів, конференцій, симпозіумів з питань науково-дослідницької роботи, де студенти зможуть познайомитися з останніми тенденціями у галузі технологій, представити свої власні дослідження й отримати цінні рекомендації та поради від фахівців у відповідній галузі. Регулярне проведення науково-дослідницьких заходів сприятиме покращенню взаємовідносинам між студентами, що підвищить їх мотивацію до наукової роботи та допоможе виявити нові ідеї й можливі, напрямки подальших досліджень.

6. Здобувачі освіти повинні мати чітку мотивацію для здійснення науково-дослідної роботи, що може бути досягнуто за допомогою стимулюючих форм

навчання, включаючи надання грантів, стипендій та інших форм визнання студентських досягнень. Забезпечення можливості публікації результатів власних досліджень у наукових виданнях, що сприятиме розвитку їх науково-професійного потенціалу. Можливість доступу до наукових баз даних та інших джерел інформації дозволить їм проводити якісну науково-дослідницьку роботу та висвітлювати отримані результати в наукових публікаціях. Важливо забезпечити відкритий доступ молодих науковців до технічних засобів, що дозволить їм здійснювати наукові дослідження в інформаційно-освітньому середовищі. Для цього використовуються електронні бази даних, наукові журнали та книги, відео- та онлайн-курси з різних галузей знань.

7. Створення науково-дослідницьких лабораторій та центрів на базі вищих навчальних закладів, що дозволить студентам мати доступ до необхідного обладнання та ресурсів для проведення науково-дослідницької роботи. Об'єднання студентів до науково-дослідницьких груп дозволить працювати над спільними проєктами та дослідженнями зі спеціалістами у відповідній галузі [2].

8. Створення мережі співробітництва між вищими навчальними закладами та науковими, науково-дослідними установами, компаніями та організаціями, які працюють у сфері STEM, що дозволить обмінюватися досвідом та інформацією, виконувати спільні наукові проєкти та дослідження. Застосовувати свої знання в реальних умовах, здобувати практичних досвід здобувачі освіти зможуть завдяки організації стажувань та практик в названих наукових установах. Забезпечення доступу до сучасних технологій та новітніх розробок, підвищить їх професійні навички та компетенції. Підтримка з боку наукових керівників забезпечить високий рівень їх наукової роботи, а також стимулюватиме до самостійного вивчення та досліджень у своїй спеціалізації.

9. Забезпечення системи оцінювання науково-дослідницьких робіт студентів, яка буде орієнтована на визнання творчих досягнень та стимулювання до подальшого розвитку. Це можна здійснювати шляхом проведення конкурсів на кращу наукову роботу, визначення переможців за критеріями творчості, оригінальності та наукової новизни.

10. Забезпечення дотримання ергономічних норм до організації та проведення науково-дослідницьких робіт студентів з використанням цифрових технологій в освітньому процесі.

Вищезазначені педагогічні умови будуть ефективними для організації та проведення науково-дослідницької роботи здобувачів освіти в інформаційно-освітньому середовищі, оскільки вони сприяють формуванню STEM-компетентностей, розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, дозволяють розширити кругозір та забезпечити високий рівень професіоналізму.

Організація такої роботи у сприятливих умовах дозволить здобувачам освіти розвивати навички наукової роботи та аналітичного мислення, а також сприятиме формуванню наукового світогляду та постійного самовдосконалення. Використання сучасних інформаційних технологій, доступ до наукових баз даних та літератури, розвиток комунікативних навичок та створення науково-дослідницьких лабораторій є важливими факторами для розвитку студентів як науковців та експертів у своїй галузі.

Отже, організація науково-дослідницької роботи здобувачів освіти в інформаційно-освітньому середовищі потребує комплексного підходу та застосування різноманітних педагогічних умов, що дозволить студентам розвивати свої здібності та навички у науковій сфері, а також забезпечать їх успішну професійну кар'єру в майбутньому. Вони мають бути орієнтовані на стимулювання творчості та самостійності у дослідницькій роботі, забезпечування доступності до інформаційних ресурсів та технічних засобів, врахування індивідуальних потреб та особливостей студентів, а також взаємодію з науково-дослідними установами та компаніями. Створення сприятливих педагогічних умов для ефективно організації науково-дослідницької роботи здобувачів освіти в інформаційно-освітньому середовищі є важливим завданням вищої освіти, здійснення якої допоможе майбутнім фахівцям сформувати STEM-компетентності, навички наукового дослідження, аналізу та інтерпретації даних, критичного мислення та розв'язання проблем. Крім того, це також розвине їхні комунікативні та презентаційні навички, що є необхідними для успішної педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Голяд І., Тропіна М. Використання навичок STEM освіти для підготовки майбутніх учителів технологій. Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції». 2023. Кропивницький.
2. Віртуальний STEM-центр Малої академії наук України <https://stemua.science/>.
3. Макаренко Л., Тропіна М. Формування цифрової компетентності в умовах трендів розвитку цифрових технологій. Матеріали науково-практичної конференції НПУ ім. М. П. Драгоманова. URL: <https://e-journals.npu.edu.ua/index.php/on/issue/view/16>.
4. Патрикєєва О., Черноморець В., Василенко І., Коваленко М. STEM-проект як інструмент формування компетентностей здобувачів освіти. Наукові записки Малої академії наук України, (1(20), С. 69–77. (2022). DOI: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2021-20-07>.
5. Пилипенко О. STEM-компетентності: сутність та структура Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2021. – 250 с. С. 142 – 150. <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/18.pdf>.
6. STEM-освіта. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>. (дата звернення: 12.03.2023).

УДК 378.37.001

*Шарлович Зоя, канд. пед. наук, ад'юнкт,
Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща*

ДИДАКТИЧНІ ФОРМИ І МЕТОДИ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ІНТЕРАКТИВНІЙ ОСВІТІ І САМООСВІТІ

У статті звертається увага на розкритті питань щодо інноваційних підходів з використання дидактичних форм і методів навчання в системі післядипломної освіти та їх вплив на розвиток професійної майстерності фахівців.

***Ключові слова:** дидактичні форми і методи навчання, післядипломна підготовка, професійна майстерність, інтерактивна освіта, самоосвіта, фахівець.*

*Sharlovych Zoia, Ph.D. ped. Sciences, Adjunct,
International Academy of Applied Sciences in Łomża, Republic of Poland*

DIDACTIC FORMS AND METHODS IN POSTGRADUATE INTERACTIVE EDUCATION AND SELF-EDUCATION

The article draws attention to the disclosure of issues related to innovative approaches to the use of didactic forms and teaching methods in the postgraduate education system and their impact on the development of professional skills of specialists.

***Keywords:** didactic forms and methods of learning, postgraduate training, professional skills, interactive education, self-education, specialist.*

Постановка проблеми. Сучасна система надання освітніх послуг, включаючи і післядипломну підготовку, вимагає гнучкості, постійного моніторингу запитів і швидких видозмін у відповідь на потреби здобувачів освіти. Виклики сьогодення створили передумови до потреби фахівців усіх галузей постійно поповнювати свої знання, оновлювати уміння, виробляти нові навички, формувати і доповнювати загальні і спеціальні компетенції, які спочатку, у зв'язку із пандемією, а тепер, через війну в Україні, стали такими необхідними. Сьогодні кожен усвідомлює важливість постійного здобуття освіти як мотиватора і гаранта реалізації фахівця в професії, починаючи з молодого віку професійної діяльності і впродовж усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам післядипломної освіти приділяється значна увага в наукових джерелах і літературі. Спостерігається активізація наукових досліджень в освітній сфері. Теоретичними, практичними, та методичними питаннями післядипломної освіти займалися такі науковці, як Вітвицька С. С. [1], яка розглядала моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів, включаючи і післядипломну освіту; Кухаренко В. М. і Бондаренко В. В. в своїх наукових працях глибоко досліджували і плідно

працюють над впровадженням дистанційної форми проведення післядипломної підготовки [2]; Бразалій Л. П. аналізувала досвід підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах дистанційного та змішаного освітнього процесу закладів вищої медсестринської освіти [3]; Литвинова О. Н., Петрашик Ю. М., Теренда Н. О., Трущенко Л. В., Шульгай А. Г. обґрунтували післядипломну освіту медичної сестри як одну із складових особистої освітньої траєкторії [4]. Шарлович З. П. досліджуючи теоретичні і методичні складові розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства, проаналізувала педагогічну складову в професійній діяльності спеціаліста медсестринства [5, с. 72-76]; використання інформаційно-комунікаційних технологій в медсестринській теорії та практиці [6, с. 375-380]; яким чином етико-деонтологічні засади і правова відповідальність впливають на успіх професійної діяльності практикуючих медичних сестер [7, с. 275-282]; як впливає проєктна діяльність на розвиток професійної майстерності спеціалістів медсестринства [8, с. 185-190]; обґрунтувала міжнародну співпрацю, як один із прикладів розвитку професійної майстерності фахівців [9, с. 74-77]; досліджувала, на чому базується безперервний професійний і педагогічний розвиток викладачів закладів медичної / медсестринської освіти [10, с. 245-247]. Олійник В. В. в деталях через запитання і відповіді на них, розкрив поняття відкритої післядипломної педагогічної освіти і дистанційного навчання [11].

Метою статті є формування значущої пріоритетності післядипломної освіти і самоосвіти, завдячуючи якій можна підвищувати кваліфікацію, набувати нових знань, вільно орієнтуватися в сучасних досягненнях освіти і науки, впроваджувати теорію в практичну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Післядипломна освіта входить до системи професійної спеціалізованої освіти відповідно до спеціальності (вища освіта), професії (на основі професійно-технічної освіти) і передбачає вдосконалення, поглиблення, розширення та оновлення знань, умінь і навичок, які підкріплюються практичним досвідом. Вона включає в себе спеціалізацію по своїй спеціальності, але з можливістю здобуття здатності виконання окремих спеціалізованих обов'язків і завдань; перепідготовку, тобто на підставі професійної підготовки здобувач оволодіє іншою професією; підвищення кваліфікації, коли працівник набуває нових знань і вмінь у межах галузі знань, де він здійснює професійну діяльність, що підвищить його рівень готовності та дасть можливість виконувати професійні завдання згідно сучасних вимог; стажування, яке сприяє набуттю слухачем нового досвіду виконання функцій і завдань, відповідно до своїх професійних обов'язків, що регулюються

кваліфікаційною характеристикою професійної діяльності в певній галузі знань [12].

Інноваційному інтерактивному розвитку сучасної післядипломної освіти, запит на яку зростає з арифметичною прогресією, передуює перегляд змісту освітнього процесу закладів фахової передвищої і вищої освіти, який, на думку Л. Даниленко, В. Паламарчук «є ядром навчально-виховного процесу в усіх галузях освіти, у тому числі і післядипломної» [13].

Що має включати в себе освітній процес? Відповідно до ст. 47. Закону України «Про вищу освіту» «освітній процес – «це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [14].

Для забезпечення реалізації змісту освітнього процесу, який би в повній мірі виконував свою функцію, необхідно використовувати педагогічні форми, методи і засоби його організації. Розмежуємо поняття «форми здобуття освіти», «форми за якими здійснюється освітній процес у закладах вищої освіти», «форми організації навчання» і «форма методичної роботи». Кожен здобувач освіти може скористатися різними формами здобуття освіти, включаючи і післядипломну, до яких належить денна і вечірня очна; заочна, дистанційна, мережева, а також дуальна (ст. 49.), тоді як формами за якими здійснюється освітній процес у закладах вищої освіти є навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи (ст. 50.) [14].

Відповідно до класифікації Р.А. Низамова, описаній у навчальному посібнику «Навчальний процес у вищій педагогічній школі» [15], форми організації навчання поділяються на «лекції, семінарські, практичні і лабораторні заняття, навчальні конференції, консультації, екскурсії, експедиції, навчальна виробнича (педагогічна) практика, курсові й дипломні роботи, самостійна робота студентів». Формами контролю знань, умінь, навичок і компетенцій студентів, на яких обліковуються отримані ефекти та оцінюються результати можуть бути «колоквіуми, заліки, екзамени (курсіві й державні), захист курсових і дипломних робіт». Важливою складовою освітнього процесу є науково-дослідна робота студентів, для реалізації якої використовують «науково-дослідницькі гуртки, об'єднання, школи, студентське наукове товариство» [15]. Різноманіття форм навчання дає можливість широко застосовувати ті із них, які найбільше підходять до запланованого характеру

навчально-пізнавальної діяльності студентів, що дасть можливість і створить всі передумови для досягнення поставленої мети

Щодо форм методичної роботи, то вона спрямована на професійне становлення, вдосконалення, розвиток професійної майстерності закладів фахової передвищої і вищої освіти. Тут потрібен індивідуальний підхід, оскільки кожен викладач володіє своєю методикою викладання предмету / предметів (дисциплін), уміє використовувати певні дидактичні інструменти, має свій певний апробований досвід професійної діяльності. Крім того, організовуючи методичну роботу, маємо враховувати і особистісні якості викладачів; рівень розвитку їх пізнавальних процесів; мотиваційну складову щодо діяльності; потребу щось змінювати в собі та в своїй професійній діяльності; бажання розширити свої знання, уміння, навички, компетенції щодо змісту і форм методичної роботи та інтерес до опановування новими сучасними інноваційними знаннями, дидактичними інструментами, навчальними технологіями, щоб впроваджувати їх в освітній процес. Формами методичної роботи, які широко використовуються є науково-практичні та науково-теоретичні конференції, включаючи і міжнародні; науково-педагогічні семінари; методичні семінари; вебінари; самоосвіта тощо.

Однією із передумов особистого розвитку є самоосвіта. Самоосвіта, власне, є самостійним навчанням, освітньою діяльністю кожної людини, залежно від цілей і мети, яку кожен ставить перед собою: пізнати історію, культуру; будь-яку нову для себе сферу діяльності; підвищити професійну кваліфікацію тощо [16]. Самоосвітою можна займатися за допомогою індивідуальної і колективних (групових) форм. Мотиватором, який надихає, є сама людина, яка хоче чогось більшого у сфері пізнання себе, оточуючого світу, здобуття нової інформації, знань, досвіду, що задовольнить її потребу через самоосвіту.

Використання всіх складників освітнього процесу дасть можливість вплинути на розвиток професійної майстерності спеціалістів.

Висновки. На основі положень і теоретичних підстав післядипломної медсестринської і педагогічної освіти, психолого-педагогічних досліджень у системі підвищення кваліфікації, очевидно, що безперервна освіта фахівця із її змістом, формами і методами навчання ґрунтуються на особистісно орієнтованому і слухачцентрованому підходах із компетентнісними, глибинними, проблемними, ситуативними та культурологічними підходами організації освітнього процесу. Із використанням різноманітних форм, методів і засобів сучасної дидактики, вища школа післядипломної освіти спроможна якісно виконувати і задовольнити суспільну потребу в навчанні та вдосконаленні фахівців.

Вважаємо, що розроблення моделі розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства в системі післядипломної освіти та технології на її основі, стане підставою подальшого дослідження та апробації.

Список використаних джерел

1. *Модельовання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів. Монографія / За ред. С. С. Вітвицької, доктора педагогічних наук, професора. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2019. 304 с.*
2. *Кухаренко В. М., Екстрене дистанційне навчання в Україні: Монографія / За ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.*
3. *Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickie jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pielęgniarstwiej. Tom 1: Zbiór prac naukowych / redakcja naukowa: Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovych. Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. 86 s. URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQME0jBBaHI CPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_pielgniarstwo_tom_1_2023.pdf.*
4. *А. Г. Шульгай, Н. О. Теренда, О. Н. Литвинова, Л. В. Трущенко, Ю. М. Петрашик Післядипломна освіта медичної сестри як одна із складових особистої освітньої траєкторії / Вісник медичних і біологічних досліджень, 1(15), 2023. С. 68-73.*
5. *Шарлович З. П. Педагогічна складова в професійній діяльності спеціаліста медсестринства. Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickie jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pielęgniarstwiej. Tom 1: Zbiór prac naukowych / redakcja naukowa: Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovych. Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. С. 72-76 (86 s.).*
6. *Шарлович З. П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в медсестринській теорії та практиці / Digital transformation and technologies for sustainable development all branches of modern education, science and practice: International Scientific and Practical Conference Proceeding, January 26, 2023 / Edited by I. Zuchowski, Z. Sharlovych, O. Mandych / International Academy Applied Sciences in Lomza (Poland). State Biotechnological University (Ukraine). Lomza, Poland: Publishing house: MANS w Łomży, 2023. Part 3. 410 p. // URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQME0jBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_tom_3__26_012023.pdf.*
7. *Sharlovych Zoia. Wpływ etyko-deontologicznych zasad i odpowiedzialności prawnej pielęgniarki i innych pracowników medycznych na sukces ich działalności zawodowej // Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego: materiały z Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej, Łomża-Kharków, 15.02.2023r. / Redakcja naukowa dr inż. Piotr Ponichtera, dr Zoia Sharlovych. Łomża, Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. 289 s.C. 275-282. URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQME0jBBaHI CPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/zbior_prac_naukowych_150_22023_bw.pdf.*
8. *Шарлович З. П. Проектна компетентність як елемент розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства / Międzynarodowa działalność projektowa jako element doskonalenia kompetencji zawodowych pielęgniarek: materiały z Międzynarodowego Seminarium Naukowo-Pedagogicznego, Łomża, 16.12.2021r. / Redakcja naukowa Piotr Ponichtera, Zoia Sharlovych. Łomża, Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2022. 192 s. URL:*

https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQME0jBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/miedzynarodowa_dzialalnosc_projektowa_jako_element_doskonalenia.pdf.

9. Sharlovykh Zoia міжнародова співпраця edukacyjna jako przykład rozwoju mistrzostwa zawodowych fachowcy / Międzynarodowa współpraca oświatowa jak przykład rozwoju zawodowego mistrzostwa fachowców: materiały z Międzynarodowego Seminarium Naukowo-Pedagogicznego, Łomża, 23.06.2022r. / Redakcja naukowa Ireneusz Żuchowski, Zoia Sharlovykh Łomża, Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2022. 84 s. URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFz9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwII0gIaTAIABCRvRQME0jBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/miedzynarodowa_wspolprac_a_oswiatowa_jak_przyklad_rozwoju_zawodowego_mistrzostwa_fachowcow.pdf.

10. Sharlovykh Zoia. Ciągły rozwój zawodowy i pedagogiczny nauczyciela uczelni wyższej szkolnictwa medycznego / Актуальні проблеми методології вищої та фахової передвищої медичної (фармацевтичної) освіти: сучасні виклики та нові можливості: матеріали Міжнародної науково-методичної інтернет-конференції, м. Черкаси, 15 жовтня 2021 р. // Черкаська медична академія; уклад.: І. Я. Губенко, О. Т. Шевченко, П. О. Гайдай. Черкаси: Видавець Ольга Вовчок, 2021. С. 245-247 (292 с.) URL: <https://drive.google.com/file/d/1p2np4k6YwIDgnyGqEoU-O37b59REIH8F/view>.

11. Відкрита післядипломна педагогічна освіта і дистанційне навчання в запитаннях і відповідях: наук.-метод. посіб. / В. В. Олійник ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. К. : «А.С.К» 2013. 312 с.

12. Навчально-науковий Інститут неперервної освіти НАУ. Післядипломна освіта. // URL: <https://ino.nau.edu.ua/osvita/postgraduate-education/>.

13. Даниленко Л., Паламарчук В. Зміст післядипломної освіти в інноваційному полі перетворень. Післядипломна освіта в Україні. 2008. №1. С. 16-22.

14. Закон України «Про вищу освіту» Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.03.2023, підстава – 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

15. Мороз О. Г. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навч. посібник / [Мороз О. Г., Слатьонін В. О., Філіпенко Н. І., Гусак П. М. та ін.]; за заг. ред. О. Г. Мороза. Київ : НПУ, 2001. 337 с.

16. Самоосвіта // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремінь. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 798-799.

УДК 378.147:811.124:159.947.5]:378:61

Пилипів Ольга, к.філол.н., доцент
доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
ТзОВ «Львівський медичний університет»

Пилипів Леся, к.мед.н., асистент
кафедри внутрішньої медицини №2 Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького, Львів, Україна

**ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНИ «ЛАТИНСЬКА МОВА І МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»
ЯК ІНСТРУМЕНТ НАБУТТЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СТУДЕНТАМИ-МЕДИКАМИ**

Анотація. У статті висвітлено сучасні тенденції викладання дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» у медичних вищих навчальних закладах та питання позитивної мотивації навчання майбутніх лікарів. Проаналізовано також чинники, які впливають на ефективність навчання та на формування у студентів-медиків лінгвістичної, термінологічної та фахової компетенції. Для формування позитивних мотивів навчання визначальним є усвідомлення студентами важливості вивчення дисципліни через розуміння динамічності її розвитку і перспективи застосування, а також взаємозв'язку з іншими дисциплінами та сучасністю загалом.

Ключові слова: медична освіта, позитивна мотивація, латинська мова, фахові компетенції

Pylypiv Lesya, PhD (Philology),
Associate Professor of the Department of Humanitarian and Socio-Economic Disciplines
LLC "Lviv Medical University"
Pylypiv Olha, Ph.D. (Medicine),
assistant professor of Internal Medicine Department No. 2
Danylo Halatsky Lviv National Medical University, Lviv, Ukraine

FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION TO STUDY THE DISCIPLINE “LATIN LANGUAGE AND MEDICAL TERMINOLOGY” AS A TOOL FOR THE ACQUISITION OF PROFESSIONAL COMPETENCES BY MEDICAL STUDENTS

Abstract. The article highlights the current trends in the teaching of the discipline "Latin language and medical terminology" in medical universities and the issue of positive motivation for training future doctors. Factors affecting the effectiveness of training and the formation of linguistic, terminological and professional competence among medical students were also analyzed. Students' awareness of the importance of studying the discipline through understanding the dynamics of its development and application prospects, as well as the interconnection with other disciplines and modernity in general, is decisive for the formation of positive learning motives.

Key words: medical education, positive motivation, Latin language, professional competences

Вступ. Опанувати медицину та отримати професію лікаря – це на сьогодні мрія багатьох молодих людей. Сучасна професійна підготовка майбутніх лікарів у контексті глобалізації, розширення міжнародних зв'язків та конкуренції на ринку медичних послуг вимагають удосконалення навчального процесу та формування в процесі навчання актуальних фахово-значущих професійних компетенцій. Майбутній лікар під час навчання має підготуватись до міжкультурної комунікації в багатополлярному світі, бути готовим до творчого виконання свого професійного обов'язку і перманентного особистісного саморозвитку.

Формування сучасного освітнього простору, в основу якого покладено компетентнісний підхід (наказ МОН України № 600 від 01.06.2016 р.), є неможливим без побудови нової структури вищої освіти, навчальних програм та окремих навчальних дисциплін. Компетентність передбачає здатність особи

успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей (пункт 13 частини першої статті 1 в редакції Закону України «Про вищу освіту» № 392-IX від 18.12.2019).

Під час навчання медикам доводиться вивчити чималу кількість спеціальних латинських медичних термінів. Історично склалося так, що стародавні лікарі обрали своєю фаховою мовою латину, яка була зрозуміла лише посвяченим в *ars medendi* (мистецтво лікування). Тому серед дисциплін, які викладаються в медичних вишах, «Латинська мова і медична термінологія» займає особливе місце і є невід'ємною частиною підготовки майбутнього лікаря, оскільки її успішне вивчення забезпечує професійно-термінологічну компетентність.

З латинською мовою студенти вперше знайомляться на першому курсі не лише на мовній кафедрі, але й на кафедрі нормальної анатомії людини, де оволодівають основами медичної термінології. Зауважимо, що методика викладання латини не схожа на методику викладання інших дисциплін мовної підготовки (української та іноземної мови за професійним спрямуванням). Навчання латини у сучасних вишах є доволі специфічним, оскільки методи вивчення, які використовуються для сучасних мов, не застосовуються, а методи контролю обмежені специфікою мови, оскільки латина не є інструментом живого спілкування, а римська культура здається надто далекою від реалій сьогодення.

На думку вчених, багаторічна традиція використання латинської мови в медицині служить об'єднуючим фактором для лікарів усього світу і для уніфікації медичної освіти [16], адже неможливо уявити собі лікаря чи фармацевта без елементарних знань з граматики латинської мови. Існують спеціальні професійні вирази, які вживаються переважно латинською мовою, наприклад *locus minoris resistentiae* (місце найменшого опору), *in situ* (у місці знаходження,) *in statu nascendi* (у стадії зародження), *in loco typico* (у типовому місці), *in vivo* (у живому організмі), *per os* (через рот) *per rectum* (через пряму кишку) та ін. Тому скорочення кількості годин, а тим паче видалення латини з навчальних програм деяких медичних вишів Західної Європи, як показав досвід останніх років, не був раціональним.

Постає проблема: як зацікавити студентів-медиків до вивчення латини, відкрити нові її скарби, дати зрозуміти унікальне місце, яке вона займає в їхній майбутній професії. Студенти мають усвідомлювати, що сформована професійно-орієнтована іншомовна компетентність дозволить їм вільно читати

спеціалізовану літературу, вести відповідну медичну документацію, правильно писати рецепти, виставляти діагнози та вести історії хвороби. Вивчення латинської мови допоможе студентам поліпшити практичне володіння англійською мовою та медичною термінологією, оскільки майже 90 % англійських медичних термінів є запозиченими з латини (pleura, peritoneum, vertebra, concha, crus, frontal, dental, hematoma, etiology, dermatitis etc.). Не підлягає сумніву, що курс «Латинська мова і медична термінологія» сприятиме засвоєнню як рідної, так і сучасних європейських мов, оскільки кожна з них містить фундаментальний субстрат давньогрецького та латинського походження.

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідити сучасні можливості для підвищення мотивації студентів-медиків до вивчення латинської мови.

Метою статті є визначення характерних особливостей та тенденцій викладання латинської мови у вищих медичних навчальних закладах та аналіз факторів, які впливають на формування позитивної мотивації до вивчення дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» як інструменту набуття фахових компетентностей студентами-медиками та забезпечення якості вищої медичної освіти (ВМО) в цілому.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є навчальний процес у медичному виші, шляхи його осучаснення та оптимізації на прикладі формування позитивної мотивації до вивчення дисципліни «Латинська мова і медична термінологія». Проведений аналіз дидактико-педагогічної літератури з різних напрямів показав зацікавленість дослідників до зміни методологічної парадигми у викладанні дисципліни «Латинська мова і медична термінологія». Застосовували компаративний аналіз наукової та навчальної літератури, уточнення понятійного апарату.

Результати та їх обговорення. Курс медичної латини, згідно з вимогами Стандарту вищої освіти, забезпечує набуття студентами низки загальних та фахових компетентностей. До загальних віднесено: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх на практиці; здатність до адаптації та дії в нових ситуаціях; здобуття навичок міжособистісної взаємодії, використання інформаційних і комунікаційних технологій. Спеціальними (фаховими, предметними) визнано: здатність коректного використання структурно-лексичних аспектів латинської термінології у процесі навчання; здатність застосування латинської мови під час професійної діяльності (надання професійних консультацій, виписування рецепту, написання історії хвороби); належну морально-етичну поведінку в умовах професійної діяльності,

дотримання громадянських прав та обов'язків, підвищення загальноосвітнього культурного рівня.

Отже, у процесі вивчення курсу «Латинська мова і медична термінологія» студенти повинні набути певні лінгвістичні компетентності: опанувати базову фонетику і граматику, вміти використати їх спершу на заняттях з анатомії, а згодом при вивченні клінічних дисциплін; оволодіти принципами словотворення та термінотворення; засвоїти назви органів, тканин, анатомічних утворень; засвоїти найменування хвороб, їх симптомів та синдромів; використовувати набуті знання під час вивчення дисциплін: пропедевтика внутрішньої медицини, внутрішня медицина, психіатрія, неврологія, стоматологія, офтальмологія, дерматологія тощо; вміти перекладати діагнози; вміти виписувати рецепти згідно сучасних вимог; розуміти етимологію та історію медичних термінів; знати історію античної медицини та найважливіші професійні вирази та сентенції античних авторів.

Викладання латинської мови та медичної термінології у вищих навчальних закладах (ВНЗ) медичного профілю передбачає також формування у студентів основних культурних компетенцій, які допоможуть їм орієнтуватися у світі, що динамічно змінюється, розкрити їхні творчі здібності та готовність до саморозвитку, сприятимуть формуванню чітких світоглядних координат, кращого розуміння сучасності і спільноти, в якій вони живуть. Задля успішної реалізації цих завдань викладачі використовують багатий лінгвістичний матеріал (афоризми, вислови видатних лікарів та філософів античності). Знання латинських сентенцій та крилатих висловів у всі часи асоціювалось з освіченістю та інтелігентністю. Латина - це, насамперед, мова культури, спільної для всієї Європи, а тому є потужним знаряддям для формування майбутніх еліт. Розвиваючи пізнавальний інтерес, ми закладатимемо основи зацікавленого ставлення студента до латинської мови та до майбутньої професії.

Формування позитивної мотивації у студентів до вивчення дисципліни «Латинська мова та медична термінологія» є доволі непростим завданням для викладача, оскільки студенти часто не проявляють інтерес до вивчення латини як нібито «мертвої» мови. Тому пріоритетним завданням є використання таких методів, які сприятимуть підвищенню позитивної мотивації до навчання.

Здійснений нами науковий пошук засвідчив, що загальні питання формування позитивної мотивації до навчання були об'єктом дослідження в низці наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Н. Арістова, (2008, 2009), Н. Кічук (2006), З. Курлянд, Р. Хмелюк (2005), Б. Гершунський (2002), В. Козлов (2014), В. Бондаревська (2000), Н. П. Волкова (2021), Михайличенко В. Є. (2011), Пантелеймоненко Ю. (2012), R. C. Gardner (2001,

1999), Richard M. Rayan (1985), N. J. Entwistle, J. Thompson, J. D. Wilson (1974) та ін. Питання формування позитивної мотивації до вивчення латинської мови порушують у своїх працях вітчизняні та зарубіжні дослідники: А. Vitkauskas, П. Айтмуратова, Н. Дерев'янченко, Ю. Лисанець, О. Беляєва, К. Jóskowska, Z., Grabarczyk, В. Bakhouchе. E. Duthoit, А.-Е. Gheorghe, G. Landrivon, та інші.

Вчені говорять, що визначальним компонентом організації навчальної діяльності є мотивація як підґрунтя для здійснення успішної професійної діяльності. У нашому дослідженні ми, услід за С. Гончаренком, трактуємо мотивацію як систему мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. На його думку, мотивами можуть виступати: уявлення й ідеї, почуття й переживання що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватись з різних мотивів [2].

Для того, щоб студенти-першокурсники вчилися старанно та ефективно, у них має виникнути інтерес до навчання. Безумовно, частина студентів мають позитивну мотивацію до навчання вже на першому курсі, де закладається фундамент майбутньої професії, оскільки вони свідомо обрали свою майбутню професію. Однак велика частина абітурієнтів не готові отримувати нові знання, маючи недостатню мотивацію до навчання. Це означає, що основне стратегічно життєве рішення щодо професійного самовизначення остаточно не прийняте і, відповідно, стратегія досягнення ще не вибудована [10].

Головним завданням мотивації навчання Б. Вернер вважає таку організацію навчального процесу, що максимально сприяє розкриттю внутрішнього мотиваційного потенціалу особистості студента [18]. На навчальну діяльність, як справедливо зауважують І. Левандовська та О. Дудар [6], впливає не один мотив, а ціла система різноманітних мотивів, які доповнюють один одного, знаходяться у певному співвідношенні між собою.

Головним мотивом у навчальній діяльності студентів першого курсу має стати навчально-пізнавальний інтерес. Дослідник О. Дусавицький розглядає інтерес як рушійну силу людської поведінки, як своєрідний показник. Сучасні дослідження визначають, що на базі загального мотиву навчальної діяльності (пізнавальної, професійної) у студентів з'являється певне ставлення до різних навчальних предметів. Воно обумовлюється низкою факторів: важливістю предмету для професійної підготовки; інтересом до певної галузі знань та до даної дисципліни зокрема; якістю викладання (задоволеністю навчальними заняттями по даній дисципліні); мірою складності оволодіння цією дисципліною, виходячи з власних здібностей [3; 4].

На основі узагальненого досвіду педагогів і психологів, а також на думку дослідників [17], позитивну мотивацію до навчання у студентів-медиків першого року навчання формують такі педагогічні умови як: ефективне використання сучасних мультимедійних спеціалізованих засобів (презентації, гугл-форми, спеціалізовані веб-сайти, електронні журнали); активне залучення студентів до самостійної дослідницької діяльності; використання сучасного спеціалізованого програмного забезпечення для вирішення професійних завдань. Такі прийоми дозволяють інтегрувати знання, уміння та навички з кількох предметів, підготувати студентів до навчальних предметів другого року навчання та максимально наблизити цілі навчання до майбутньої професійної діяльності [17].

Висновки. Проаналізувавши праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, які займаються проблемою формування позитивної мотивації до навчання, а також враховуючи власний досвід, ми визначили у своєму дослідженні фактори, які можуть суттєво вплинути на формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях з дисципліни «Латинська мова та медична термінологія».

1) Професійні якості викладача (бажання та вміння навчити; використання методів, які стимулюють навчально-пізнавальну діяльність; індивідуальний підхід до кожного студента; ефективне використання сучасних мультимедійних спеціалізованих засобів (презентації, гугл-форми, електронні курси, спеціалізовані веб-сайти), інтерактивні методи (ігри, кросворди, побудова коротких діалогів), спеціалізованого програмного забезпечення, серед яких інтерактивні інструменти Quizziz, Wordwall, Quizlet [11;].

Дослідження вказують також на те, що рівень мотивації, який демонструє викладач, може позитивно вплинути на мотивацію його учнів [12].

2) Професійна спрямованість, міждисциплінарний та інтегративний аспект дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» в медичних ВНЗ.

«Латинська мова та основи медичної термінології» – дисципліна з високим інтегративним потенціалом, яка реалізує міжпредметні зв'язки різних рівнів. Латинська мова інтегрується відповідно до цілей педагогічного процесу із курсами «Анатомія людини», «Гістологія», «Фізіологія». «Ботаніка», «Мікробіологія», «Біонеорганічна і органічна хімія», «Патологічна фізіологія». Із циклом професійної та практичної підготовки латинську мову пов'язують дисципліни: «Акушерство і гінекологія», «Хірургія», «Топографічна анатомія», «Анестезіологія», «Патологічна анатомія», «Внутрішні хвороби», «Фармакологія». Тому курс латинської мови викладачу слід спрямовувати

насамперед на засвоєння основ латинської граматики та термінотворення, формування лінгвістичної та термінологічної компетенції.

Інтегративний підхід до навчання може підвищити інтерес і стимулювати поглиблене вивчення дисципліни. Цілком погоджуємось з думкою О. Беляєвої, яка розглядає зміст навчання латинської мови за фаховим спрямуванням як трикомпонентну структуру, утворену мовними, лінгвопрофесійними, культуролінгвальними знаннями, вміннями, навичками [17].

У циклі гуманітарної та соціально-економічної підготовки латинська мова виявляє інтеграційні зв'язки з такими дисциплінами: «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)»; «Філософія», «Історія медицини». Знання латини дозволить студентам на старших курсах швидко перекладати спільнокореневі англійські медичні терміни, які часто збігаються за своїм звуковим та графічним вираженням.

3) Використання якісних сучасних підручників, навчальних посібників, створення сучасних методичних матеріалів та термінологічних словників з метою активізації роботи студентів та підвищення її ефективності.

Важливим внеском у справу формування позитивної мотивації до вивчення латинської мови стала б підготовка сучасного підручника з окремими розділами, присвяченими загальній латинській термінології, доповнений розділами, які б відповідали окремим медичним спеціальностям з проведенням паралелей з англійською мовою. Добрим додатком був би зошит з творчими завданнями, виконуючи які студент ознайомився б з міфологією, видатними постатями античної медицини, латинськими сентенціями, афоризмами тощо.

4) Створення ситуації успіху (демонстрація досягнень студентів та заохочення за успіхи в навчанні).

5) Залучення студентів до самостійної дослідницької та творчої діяльності; створення студентами мультимедійних презентацій на самостійно обрану тему, виготовлення наочних матеріалів, проведення самостійних досліджень.

6) Базове вивчення історії та етимології медичних термінів здатне полегшити вивчення анатомії, підвищити ефективність і комфорт під час вивчення та використання медичної термінології.

7) Розкриття культурно-естетичного потенціалу латинської мови. Вдало відібрані короткі ремінесценції культурної спадщини античності необхідні для сучасної медичної освіти. Сентенції, обрані на основі лінгвістичних та методичних факторів, допоможуть студенту не лише

сформуванню своєї мовної поведінки, а й зрозуміти неповторний античний світ – колиску європейської цивілізації та медицини.

Під час вивчення клінічної термінології студентам цікаво буде дізнатись історію появи клінічних термінів atlas, tendo Achillis hymen, iris, hippocampus, cornu Ammonii, corsettus Minervae, facies Hippocratica, cyclopia, caput Medusae, hermaphroditismus, narcissismus, pigmalionismus, venerophobia, nymphomania, complexus Anthigonaе, syndromum Diogenis, complexus Dianae, complexus Oedyri, echolalia, echopraxia, hypnosis, phobia, hebephrenia, Hygiene та ін.

8) Моральні якості викладача: доброзичливе ставлення до студентів, відповідальність, повага до особистості студента, створення позитивного навчального середовища). Як слушно зазначає Н. Арістова [1], емоції, які викликає процес навчання, є одним із основних критеріїв формування мотивації вивчення іноземної мови.

Такі фактори, на нашу думку, дозволяють максимально ефективно та швидко сформувати позитивну мотивацію до вивчення дисципліни «Латинська мова і медична термінологія» та інтегрувати знання, уміння та навички з кількох дисциплін, підготувати студентів до навчання на старших курсах та наблизити цілі навчання до майбутньої професійної діяльності. Для формування позитивних мотивів навчання визначальним є усвідомлення студентами важливості вивчення дисципліни через розуміння динамічності її розвитку і перспективи застосування, а також взаємозв'язку з іншими дисциплінами та сучасністю загалом.

Список літератури

1. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів / Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К. 2009. – <http://dissert.com.ua/content/350944.html>.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / К.: Либідь, 1997. 376 с.
3. Дусаविцький А.К. Мотиви навчальної діяльності студентів: навчальний посібник / Харків: ХДУ, 1987. 55 с.
4. Дусавицький А.К. Розвиток особистості в студентському колективі в залежності від сформованості навчально-професійних інтересів: навчально-методичний посібник. / Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 32 с.
5. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. №243- VIII. 2300 – VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-19_3.
6. Левандовська І.З., Дудар О.В. Формування позитивної мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищого навчального закладу. / *Young Scientist*. № 5 (32). 2016. С. 363-367.
7. Михайличенко В. С., Полянська В. В. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів / *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. Праць. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. № 17. С. 320–327.
8. Пантелеймоненко Ю. А., Тодорова І. С. Педагогічні умови розвитку у студентів мотивації навчання / [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/531>.

9. Наказ МОН України № 600 від 01.06.2016 р.), <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-vid-01062016-600>.
10. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. / К.: Кафедра, 2013. 381 с.
11. Салайова А. Інтерактивне навчання латинської медичної термінології / Актуальні проблеми викладання іноземної мови. Університет Коменського, Братислава, 17.6. 2022.
12. Ahn I., M. Chiu, H. Patrick H. Connecting teacher and student motivation: Student-perceived teacher need-supportive practices and student need satisfaction / Contemporary Educational Psychology. 2021. 64. P. 1–14.
13. Béatrice Bakhouche Eugénie Duthoit Méthodes universitaires d'apprentissage du latin en France:permanences et ruptures / Methodos 1. 2012.
14. Gardner R. C. Correlation, Causation, Motivation and Second Language Acquisition / Canadian Psychology. 1999. Volume 41. Issue 1. P. 10-23.
15. Gardner R. C. Language Learning Motivation: the Student, the Teacher, and the Researcher. Manuscript / Texas Foreign Language Education Conference University of Texas at Austin. March 23, 2001.
16. Katarzyna Jóskowska Greek and Latin in medical terminology. Folia Medica Copernicana 2013. Volume 1. Number 2. P. 41–52.
17. Lysanets Y.V., Bieliaieva O.M. The use of Latin terminology in medical case reports: quantitative, structural, and thematic analysis / J Med Case Reports 12. 45 (2018). <https://doi.org/10.1186/s13256-018-1562-x>.
18. Werner B. A Theory of Motivation for Some Classroom Experiences / Journal of Educational Psychology. 1979. P. 3-25.

УДК: 37.018.091.33:004.77:004.45

Крива Марія, кандидат педагогічних наук, доцент
факультет педагогічної освіти,
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Барчук Назар, магістр 1 року навчання
факультет педагогічної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розглянуто нормативні основи розвитку цифрових ресурсів в освітньому просторі України та розвиток термінології у документах Євросоюзу; вживання двох термінів - електронні освітні ресурси та цифрові освітні ресурси; виокремлення цифрових джерел та цифрових інструментів у контексті формування інформаційної компетентності.

Ключові слова: цифрові ресурси, цифрові інструменти, цифрові освітні ресурси

Kryva Mariya, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Faculty of Pedagogical Education,
Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy
Barchuk Nazar, master's degree, 1 year of study
Faculty of Pedagogical Education
Lviv Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

APPLICATION OF DIGITAL RESOURCES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

In this article, the following issues are examined: the normative bases of the digital resources' development in the educational environment of Ukraine and the development of terminology in the documents of the European Union; the usage of two terms – electronic educational resources and digital educational resources; the distinguishing of digital sources and digital tools in the context of the informative competence formation.

Keywords: digital resources, digital tools, digital educational resources.

Застосування цифрових ресурсів в освітній практиці – це глобальне явище, яке увійшло в практику діяльності школи швидше, ніж знайшло своє обґрунтування у теорії. Масштаби розповсюдження цього явища створюють виклик педагогічній теорії та формують завдання з узагальнення, типологій й систематизації тих педагогічних явищ й можливостей, які освітня практика різних країн уже створила й апробувала.

Науковці вивчають питання застосування цифрових ресурсів як педагогічну проблему у різних контекстах своїх досліджень. Значне місце у наукових джерелах ХХІ століття займають дослідження питання розвитку освітніх систем і організації навчального процесу шляхом використання ресурсів інформаційного освітнього середовища. Це В. Биков, Р. Гуревич, Г. Гордійчук, Л. Коношевський, В. Литвинова, І. Малицька

Особливості використання цифрових технологій та соціальних мереж в організації освітнього процесу висвітлені в дослідженнях закордонних вчених, таких як: Р. Mell, Т. Grance, D. Siegle. До міждержавних документів, що регулюють питання цифровізації освіти, розвитку цифрової компетентності громадян загалом, та педагогів зокрема відносимо: 1) основні положення розробленої Європейською комісією Рамки цифрової компетентності для громадян [9]; визначені ЮНЕСКО «Стандарти компетенції ІКТ для вчителів: модулі стандартів компетентності» [7]; стратегічний документ про створення системних заходів з розвитку цифрової грамотності – The Digital Competence Framework for Citizens («Європейська система цифрової компетентності громадян») [8].

Комп'ютерні програми, які доступні до вільного застосування користувачами Інтернету отримали загальну назву “цифрові ресурси”, термін, який використовується в наукових та науково-популярних публікаціях. Як синоніми для їх характеристики вживають також терміни “цифрові інструменти”, “ІТ-інструменти”, “цифрові застосунки”, “електронні ресурси”.

Для підтвердження синонімічності наведемо словниковий концепт – “Електронні ресурси – це інформаційні ресурси, що керуються комп'ютером, у

тому числі ті, які вимагають використання периферійного пристрою, підключеного до комп'ютера. Електронними ресурсами є електронні дані (інформація у вигляді чисел, букв, символів або їх комбінацій), електронні програми (набори операторів, або підпрограм, що забезпечують виконання певних завдань, включаючи обробку даних) або об'єднання цих видів в одному ресурсі” [6].

Нормативно-юридичні основи для впорядкування процедур та специфіки розвитку цифрових ресурсів в правовому просторі України закладено законами України, які трактують ці ресурси насамперед як інформаційні джерела – “Про інформацію” (1992), “Про доступ до публічної інформації” (2011) [1; 2].

Правовий контекст функціонування цифрових ресурсів в освітньому просторі урегулювало “Положення про електронні освітні ресурси”(2012). Відповідно до цього нормативного документа під електронними освітніми ресурсами “розуміють засоби навчання на цифрових носіях будь-якого типу або розміщені в інформаційно-телекомунікаційних системах, які відтворюються за допомогою електронних технічних засобів і застосовуються в освітньому процесі”. Таким чином термін “електронні освітні ресурси”, менш вживаний у наукових публікаціях, але зафіксований у законодавстві України про освіту.

Вживаний у педагогічному середовищі термін – “цифрові освітні ресурси” у науковій літературі застосовується неоднозначно. Під ним мають на увазі:

- зміст й спрямованість інформаційного наповнення;
- цифрові інструменти.

При цьому, за умовчанням, розуміємо, що технологічно це цілісний комплекс. Який, за критерієм пріоритету їх функцій (переважно накопичення, чи переважно оперування) спеціалісти розмежовують ресурси на дві окремі групи:

перша – “інформаційні джерела”, якими є різноманітні зацифровані матеріали бібліотек, сайтів, схематичні, графічні, модельні зображення, аудіо та відеофайли;

друга – “інформаційні інструменти” – програми, що працюють у мережі Інтернет і уможлиблюють різноманітне оперування даними інформаційних баз та їхнє переструктурування.

Щодо вживання понять у міжнародній термінології, то у 2016 році Об'єднаний дослідницький центр Європейської Комісії опублікував стратегічний документ про створення системних заходів з розвитку цифрової грамотності – The Digital Competence Framework for Citizens («Європейська система цифрової компетентності громадян»), скорочена назва DigComp [3].

Документ цікавий, насамперед тим, що у ньому наведені терміни, які визначають ключові характеристики для формулювання поняттєвої структури

цифрової компетентності. Уточнимо, що поняття цифрова технологія і цифрові засоби розглядаються у словнику названого документа як синоніми. А саме, “цифрова технологія = будь-який продукт, за допомогою якого можна створювати, переглядати, розповсюджувати, змінювати, зберігати, вибирати, передавати та отримувати інформацію електронними засобами у цифровій формі» та “цифрові засоби = цифрові технології (див. «цифрова технологія»), використовувані для конкретної цілі або для виконання конкретної функції обробки інформації, зв'язку, створення контенту, забезпечення безпеки чи розв'язання проблем” [7].

Звернемо також увагу на широке трактування терміну “цифровий контент” (вміст, змістове, інформаційне наповнення) – “цифровий контент = будь-який вид контенту, що існує у формі цифрових даних, які закодовані у форматі, читаному комп'ютером, і які можна створювати, передивлятися, розповсюджувати, змінювати та зберігати за допомогою комп'ютерів і цифрових технологій, наприклад, інтернету. Такий контент може бути безплатним або платним. Приклади цифрового контенту: вебсторінки та вебсайти, соціальні мережі, дані та бази даних, цифрові звукозаписи, як-от файли у форматі mp3, електронні книги, цифрові зображення, цифрові відеозаписи, відеоігри, комп'ютерні програми та програмне забезпечення” [9].

Цифровізація публічного простору та професійної діяльності зумовила потребу в урегулюванні питання управління державою цієї сфери, зокрема там, де йдеться про стратегічні пріоритети. Тому Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання цифрового розвитку” (2019) визначила засади реалізації органами виконавчої влади України принципів державної політики цифрового розвитку, а саме: відкритості, прозорості, багаторазовості використання, технологічної нейтральності і портативності даних, орієнтованості на громадян, інклюзивності та доступності, безпечності та конфіденційності, багатомовності, підтримки прийняття рішень, адміністративного спрощення, збереження інформації, оцінювання ефективності та результативності [5]. На виконання Постанови Кабміну (2019) Міністерство освіти і науки України оприлюднило Наказ “Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси” (2019) де зазначило загальні вимоги до електронних освітніх ресурсів: “функціональність; безпечність; надійність функціонування; зручність використання для користувача; крос-платформність; відповідність засадам реалізації принципів державної політики цифрового розвитку; відповідність законодавству України щодо захисту авторських прав; відповідність міжнародним стандартам (Experience API тощо)” [3]. У цьому документі, який надалі фіксує термін “електронні освітні ресурси” зазначено, що ці ресурси

поділяються на такі, що мають друковані аналоги і такі, що не мають, не можуть мати друкованої версії. За критерієм основної функції електронні освітні ресурси класифіковано наступним чином:

–версії друкованих, так і електронні підручники, практикуми, хрестоматії, курси лекцій, навчальні посібники;

–довідкові видання – енциклопедії, словники, довідники; практичні видання (збірник віртуальних лабораторних робіт, методичні рекомендації, робочі зошити [3].

Систематизувавши сучасні цифрові інструменти, що їх використовують у вищій школі, О. Нежива, за їх основним методичним призначенням виокремила й схарактеризувала три основні групи: «1. Додатки для створення тестів, завдань, вікторин. За допомогою додатків викладач може створювати різні завдання, тести, вікторини, які зацікавлюють студентів темою, полегшують її сприйняття, а також за допомогою їх можна перевірити знання... , 2. Програми для створення інфографіки та презентацій. Ці інструменти допоможуть цікаво та компактно продемонструвати великий обсяг інформації.., 3. Онлайн-інструменти для створення ігрових вправ. Дані інструменти допоможуть у створенні креативного, цікавого, мотивувального заняття» [4].

Питання застосування цифрових ресурсів як педагогічна проблема у дослідженнях сучасних науковців має багато контенту описового характеру, коли можливості інформаційних інструментів викладають доступною для користувача мовою і наводять численні приклади системного використання цифрових застосунків для викладання різних навчальних дисциплін, організації онлайн навчання та навчання в аудиторії, самостійної роботи студентів. Аналіз можливостей, які пропонують розробники цифрових ресурсів та їх застосування практиками потребує подальшого узагальнення й систематизації.

Список використаних джерел

1. Закони України “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації” Київ, 2021
Видавництво: Паливода А.В. 32 с.

2. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. III, 41 с.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України “Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси” від 25 червня 2019 № 749 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-elektronni-osvitni-resursi-749>.

4. Нежива О. Сучасні цифрові інструменти для викладання іноземної мови. Збірник тез доповідей [Електронний ресурс] VI Міжнародної науково практичної інтернет-конференції «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії».

Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. 423 с. С 159-161.

https://www.cuspu.edu.ua/images/conferences/2022/BOOK_OF_ABSTRACTS_2022.pdf#page=159

5. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання цифрового розвитку” № 56 від 30 січня 2019 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/480388__548184#n10.

6. Українська бібліотечна енциклопедія.
URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8>.

7. ICT competency standards for teachers: competency standards modules. UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000156207>. (in English)

8. The Digital Competence Framework for Citizens (DigComp) provides a common understanding of what digital competence is.. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp_en/. (in English)

9. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR27948 EN. doi:10.2791/11517/. 44 p. https://www.researchgate.net/publication/303960042_DigComp_20_The_Digital_Competence_Framework_for_Citizens_Update_Phase_1_the_Conceptual_Reference_Model. (in English)

УДК [37.02.091.3:91]:159.955.1

Лаврук Марія, канд.геогр. наук,
доцент кафедри географії України, ЛНУ імені Івана Франка, Львів, Україна
Даньо Василина, магістрантка,
ЛНУ імені Івана Франка, Львів, Україна
вчитель географії Угнівської ЗШ I-III ступенів імені братів Онишкевичів

ПЛАТФОРМА ПУБЛІЧНИХ ДИСКУСІЙ KIALO EDU ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Анотація: розкрито дидактичні особливості застосування платформи Kialo Edu як засобу для проведення дискусій і розвитку критичного мислення на уроках географії. Дискусії на платформі мотивують до критичного осмислення проблем, які мають міжпредметний зміст й актуальні в регіональному та глобальному вимірі.

Ключові слова: критичне мислення, платформа Kialo Edu, міжпредметні зв'язки.

Lavruk Mariya, candidate of geogr. Sciences,
associated professor at the Department of Geography of Ukraine
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine
Dano Vasylyna, Master's student
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine
Geography teacher of Uhniv Onyshkevych brothers' School

KIALO EDU PUBLIC DISCUSSION PLATFORM AS A TOOL FOR FORMING CRITICAL THINKING USING INTERSUBJECT CONNECTIONS

Abstract: the didactic features of using the Kialo Edu platform as a tool for conducting discussions and developing critical thinking in geography lessons are revealed. Discussions on the platform motivate a critical understanding of problems that have an interdisciplinary content and are relevant in the regional and global dimensions.

Keywords: critical thinking, Kialo Edu platform, interdisciplinary connections

Постановка проблеми. Критичне мислення, поряд з релятивним і системним, складає ядро сучасних концепцій географічного мислення і формування предметних компетенцій. Із п'яти основних рис змісту так званого «потужного знання з географії», концепцію якого розробили Девід Ламберт (2012) і Аларі Мод (2015), дві пов'язані з критичним мисленням: 1) знання, які дають учням можливість бути незалежними мислителями через володіння методами, що розвивають критичне мислення; 2) знання, які дають змогу молоді стежити за дискусіями з важливих місцевих, національних та глобальних проблем та брати участь у них [4].

Зважаючи на виключну важливість критичного мислення у формуванні географічних компетенцій в зарубіжній географічній освіті доповнено відому в дидактиці таксономію Блума. У новій таксономії, яку пропонують науковці для практичного застосування в шкільній географії, використано таксономію Марзано та Кендалла (2008), яка враховує досягнення сучасної когнітивної науки. В результаті появилася удосконалена таксономія рівнів мислення і відповідна класифікація завдань з географії (GTC) [3]. В ній виділено чотири рівні мислення: 1) мислення нижчого порядку (LOT), з яким пов'язане запам'ятовування набутих знань; 2) використання стратегій мислення (UTS), що стосується розуміння географічних понять і створення системи знань; 3) часткове мислення вищого порядку (PHOT), яке пов'язане з категоріями аналізу, оцінки та творчості; 4) мислення вищого порядку (HOT), яке можна відрізнити від PHOT за формою репрезентації, таких як написання статті, *участь у дебатах* [3].

Отож освоєння і практичне застосування способів ведення публічної дискусії, які включають критичне мислення й аргументацію із залученням знань з різних предметів, західні освітяни вважають на сьогодні проявом найвищого рівня географічної компетентності. При цьому оптимальними для дискусій, які покликані формувати в школярів відкритість мислення, вважають питання з етичним підтекстом, через які можна виявити причини географічних змін [5].

В українському освітньо-географічному просторі критичному мисленню присвячені науково-методичні публікації різного рівня: наукові статті О.І. Пометун, С.Л. Капіруліної, С.О. Терно, розробки вчителів географії С.Ф. Зінченко, І.С. Добрознай, Р.О. Коваленко, С.В. Маркітан Л.В. Лідової, Л.Г. Новікової та ін. Актуальним і мало дослідженим напрямком проблеми розвитку критичного мислення є міждисциплінарний контекст формування аналітичних навичок учнівської молоді для якого географія, як комплексна дисципліна, має найвищий потенціал серед шкільних предметів.

Міждисциплінарні проблеми реального характеру найчастіше стають для учнів цікавим предметом критичного осмислення і дискусійного обговорення.

Мета цього дослідження – виявлення найбільш поширених в українському шкільному просторі прийомів критичного мислення і практична апробація та дидактичне осмислення застосування нових, технологічних підходів до формування вищих рівнів мислення.

Для виявлення рівня популярності у педагогічній практиці прийомів критичного мислення нами використано метод анкетного опитування вчителів, контент аналіз публікацій на найбільш популярних освітніх сайтах «На урок» та «Всеосвіта». Для з'ясування дидактичної доцільності використання платформи Kialo Edu проведено міні педагогічний експеримент у 9 класі Угнівської ЗШ I-III ступенів імені братів Онишкевичів у Львівській області.

Погляд українських вчителів на сутність і засоби формування критичного мислення ми з'ясовували через анкетне опитування, створене за допомогою Google форми та розміщене у групах за географічним спрямуванням в соціальних мережах Viber та Facebook. В опитуванні взяли участь педагоги із 13 регіонів України, які майже порівну представляли сільські та міські школи країни [1].

Всі педагоги-респонденти добре знайомі із поняттям «критичне мислення» і найчастіше трактують його як: самостійне мислення; неприйняття фактів на віру без обґрунтування і пояснення; вміння аналізувати, робити свої висновки на основі відповідних фактів; вміння аналізувати інформацію, порівнювати, установлювати причинно-наслідкові зв'язки; використовувати набуті знання для вирішення практичних завдань тощо.

Найчастіше респонденти-вчителі використовують у навчальному процесі такі прийоми критичного мислення як: Fishbone, куб Блума, есе, взаємні питання з кубуванням, діаграму Вена, мозковий штурм, мапу думок (знань), тонкі та товсті питання, закриті та відкриті питання, сенкан, гронування, дискусію, проблемне питання, кубики Рорі, табличний метод, кластер, хмару слів, павучок, прогнозування, сюрприз, вірю- не вірю, розумний куб, обері позицію, ключові слова, шість капелюшків, самооцінку, розв'язування проблемних ситуацій, плакат думок, гудзики Блума, прийом «Модель 6W», сократівське питання тощо.

Серед опитаних 29,6% відзначають, що необхідно напрацьовувати нові прийоми, очевидно не вбачаючи особливої ефективності від вищеназваних. Майже половина опитаних вчителів (48%) використовують прийоми критичного мислення на уроках хоча б раз на тиждень, 11% – один раз в місяць і тільки 3,7% намагаються використовувати їх на всіх проведених уроках. Більшість вчителів

(66,7 %) вважають, що використання таких прийомів є результативним і всі респонденти згодні з тим, що критичне мислення необхідно розвивати на уроках географії.

Серед проблем, з якими зіштовхуються вчителі при застосуванні прийомів критичного мислення, найчастіше трапляються такі: 1) відсутність бажання у школярів генерувати свою думку; 2) брак часу на уроці через значне інформаційне навантаження; 3) неспроможність учнів аналізувати інформацію та невміння формулювати свої думки.

Характер виділених педагогами проблем із застосування прийомів критичного мислення вказує на брак вмотивованості до нього здобувачів географічної освіти та відсутність в учнів навиків інтелектуального спілкування. Тому використання у дидактичній практиці сучасних інформаційно-технологічних засобів дискусійного обговорення цікавих і переважно комплексних (міжпредметних) проблем можуть водночас захочувати школярів і школярок до формування критичного мислення і розвивати в них культуру мовленнєвого спілкування як рідною, так й іноземною мовою.

Одним із сучасних засобів для навчання критичного мислення є платформа Kialo Edu як спеціальна версія Kialo (kialo.com), – найбільшого у світі сайту для відображення аргументів і дебатів, спеціально розробленого для використання в класі. Його чіткий, візуально привабливий формат дозволяє легко стежити за логічною структурою обговорення та сприяє продуманій співпраці. Місія Kialo полягає в тому, щоб сприяти обґрунтованому обговоренню в Інтернеті, і з цією метою Kialo є безкоштовним для використання викладачами [2]. У налаштуваннях платформи є українська мова, а для спілкування з однолітками з інших країн і розвитку англійської лексики можна використовувати мову міжнародного спілкування.

Платформа є дуже зручна для використання на уроках в режимі онлайн і офлайн. Школярі можуть висловити свою незалежну думку, зафіксувавши її в ноутбучі, а однокласники чи однолітки з інших шкіл України та інших країн, які беруть участь у дискусії з цієї проблеми, мають можливість прочитати її з екрану ноутбука або інтерактивної дошки й залишити свої коментарі та аргументи.

На уроці географії у 9 класі, вивчаючи тему «Машинобудування світу», першій групі учнів було запропоновано висловити свою критичну позицію щодо запитання «Чи була промислова революція корисна для суспільства?», використовуючи платформу Kialo Edu. Дискусійне запитання має міжпредметний характер і пов'язане з темою промислової революції із всесвітньої історії, з темою про принципи роботи двигуна внутрішнього згорання

з фізики, з темою про вуглеводні та їх використання з хімії. Серед позитивних аргументів, щодо запитання були такі відповіді учнів:

- так, була корисна, тому що почався розвиток машинобудування, а це дуже великий вклад у розвиток тодішнього суспільства, якщо б цього не відбулося, то зараз ми б не мали цивілізаційних благ;

- промислова революція полегшила людству життя і сприяла комунікації, почалось «скорочення» відстані в просторі;

- важливою складовою було виробництво робочих механізмів, які замінили ручну працю людей, дохід почав збільшуватись, країни економічно розвивались та зростали тощо.

Серед негативних наслідків промислової революції учні відзначили екологічну недосконалість машин різного виду і пов'язане з цим забруднення довкілля. Особливо це помітно серед продукції транспортного машинобудування, яке кілька століть використовує двигун внутрішнього згорання (використання знань з фізики та хімії).

Аналогічне дискусійне запитання, але у форматі звичайної дискусії на етапі закріплення вивченого матеріалу, було задане другій групі класу. Порівняння рівня залишкових знань і здатності до висловлення власного бачення з цього питання показало, що учнів, які працювали на платформі Kialo Edu і які через певний час змогли відтворити свої думки, а також аргументи своїх однокласників приблизно на 17 % більше, порівняно з тими, які обговорювали це питання у звичайному форматі.

Отримані результати були підтвержені і після проведення дискусії з використанням платформи Kialo Edu під час вивчення теми «Транспорт». Тема дискусії: «Як створення транспортної інфраструктури змінило життя людства?».

Отже, можна зробити висновок про дидактичну доцільність використання платформи Kialo Edu для розвитку критичного мислення. Серед переваг платформи є те, що її можна використовувати на уроках онлайн і офлайн; учні краще вмотивовані виконувати завдання із використанням цифрових технологій; є можливість стежити за логічною структурою обговорення; платформа дає можливість висловити свою думку не дублюючи аргументи однокласника чи однокласниці, адже найбільшою проблемою у навчанні критичного мислення є вироблення власного погляду. Використання англійської версії платформи Kialo Edu дає можливість українським здобувачам освіти інтегруватись у світовий освітній простір, вдосконалити навички комунікації, ознайомитись з логікою мислення представників інших культур і середовищ, виробити навички формування власної позиції з актуальних регіональних і глобальних проблем.

Список використаних джерел

1. Анкетне опитування вчителів. – Режим доступу : <https://docs.google.com/forms/d/1RXMlyt1GDP1z5MQ8P9u645SIANuSYt1A0BLhfTTqTrs/edit?ts=63f78cff#responses>.
2. Kialo-edu. URL: <https://www.kialo-edu.com/>.
3. Krause U. Béneker T. Geography textbook tasks fostering thinking skills for the acquisition of powerful knowledge. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 2022, 31. URL : <https://doi.org/10.1080/10382046.2021.1885248>.
4. Maude, A. What is Powerful Knowledge and Can It Be Found in the Australian Geography Curriculum? *Geographical Education*, 2015, 28, 18–26. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1085994.pdf>.
5. Critical thinking in geography. URL: <https://www.geography.org.uk/Critical-thinking-in-geography>.

УДК 377.01

*Макогін О. В., к.п.н.,
Львівський коледж будівництва архітектури та дизайну,
Юсик І. А.,
Львівський коледж будівництва архітектури та дизайну,
Якимович Т. Д., к.п.н., ст.н.сп.,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Львів, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КАРТ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті визначено структуру навчально-виробничих технологічних карт та розглянуто методику їх використання під час професійно-практичної підготовки. Вони допомагають поєднати в роботі майбутніх фахівців виконавську і теоретичну складові, перспективи новітніх інформаційних технологій навчання, звичні навчальні методики і навчально-методичне забезпечення. Структура навчально-виробничих технологічних карт має розділи згідно з трудовими функціями: підготовка, виконання, контроль. Зміст кожного розділу складається з блоків: підготовка предмета праці (виробу); підготовка засобів праці (устаткування, інструменту); виконання процесу роботи; виконання технологічного процесу; контроль продукту праці (виробу); контроль засобів праці; контроль технологічного процесу.

Ключові слова: навчально-методичне забезпечення, навчально-виробничі технологічні карти, виробнича практика, професійно-практична підготовка, методика виробничого навчання.

*Makoghin O. V., Ph.D.,
Lviv College of Construction, Architecture and Design,
Yusyk I. A.,
Lviv College of Construction, Architecture and Design,
Yakymovych T. D., Ph.D., Senior Ph.D.,
Ukrainian Mykhailo Dragomanov State University
Lviv, Ukraine*

USE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION TECHNOLOGY CARDS DURING PROFESSIONAL AND PRACTICAL TRAINING

Abstract. *The article defines the structure of educational and production technological maps and considers the method of their use during professional and practical training. They help to combine in the work of future specialists executive and theoretical components, perspectives of the latest information technologies of education, familiar educational methods and educational and methodological support. The structure of educational and production technology cards has sections according to labor functions: preparation, execution, control. The content of each section consists of blocks: preparation of the subject of work (product); preparation of work tools (equipment, tools); execution of the work process; implementation of the technological process; labor product (product) control; control of work tools; technological process control.*

Keywords: *educational and methodological support, educational and production technology maps, production practice, professional and practical training, production training methodology.*

Постановка проблеми. Оновлення стандартів професійної освіти згідно з технологічним та економічним розвитком є особливо актуальним для сфери будівництва. Важливим інструментом забезпечення якісної професійної підготовки є впровадження сучасного навчально-методичного забезпечення професійно-практичної підготовки та його ефективне використання. Навчально-методична документація регламентується державними стандартами і формується з урахуванням галузевої та регіональної специфіки на кожному ступені навчання, а також забезпечення варіативності і гнучкості освітньо-професійних програм відповідно до змін на ринку праці. Тому проблема розроблення та методики використання письмових інструкцій під час професійно-практичної підготовки майбутніх будівельників є актуальною.

Аналіз досліджень. У роботі ми спиралися на результати досліджень викладені у працях «Реалізація компетентнісного підходу у професійній освіті: технологічний аспект» [1], «Педагогічні умови організації виробничої практики майбутніх фахівців будівельного профілю в коледжах» [2], «Діяльнісний підхід до розробки навчально-інструкційних матеріалів з професійно-практичної підготовки» [3], «Основи дидактики професійно-практичної підготовки» [4].

Мета статті – охарактеризувати структуру навчально-виробничих технологічних карт та розглянути методику їх використання під час професійно-практичної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб поєднати в роботі майбутніх фахівців виконавську і теоретичну складові, розроблено такий вид письмових інструкцій як навчально-виробничі технологічні карти. Такі карти – це, по-перше, предметно-орієнтована інформаційна система, по-друге, впровадження діяльнісного підходу до проведення професійно-практичної підготовки. Карти слугують інтерактивним зв'язком «студент-навчальна система-викладач» і

поєднують перспективи новітніх інформаційних технологій навчання, звичні навчальні методики і навчально-методичне забезпечення.

Навчально-виробничі технологічні карти відповідають і дидактичним вимогам, і вимогам до виробничих технологічних документів. Їх виконано за взірцями виробничих технологічних карт, і вони відтворюють побудову виробничої практики спеціаліста. Окрім того, такі карти містять список обладнання, інструментів, матеріалів і технологічні режими та зміст трудових дій, які мають виконувати працівники. Виробничу технологічну документацію поділяють на розділи згідно з трудовими функціями: підготовка, виконання, контроль. Задля підвищення ефективності навчання зміст кожного розділу складається з блоків: підготовка предмета праці (виробу); підготовка засобів праці (устаткування, інструменту); виконання процесу роботи; виконання технологічного процесу; контроль продукту праці (виробу); контроль засобів праці; контроль технологічного процесу тощо.

Навчально-виробничі технологічні карти містять теоретичну частину з профільованими питаннями стосовно особливостей конкретного процесу виробництва. Тут розтлумачені загальні засади роботи технологічного устаткування, загальнонаукова сутність явищ, які покладено в основу заданого технологічного процесу, причини появи браку та ін. Побудова теоретичної складової дублює побудову практичної складової технологічної карти, однак у кожному розділі міститься пройдений навчальний матеріал, необхідний майбутнім будівельникам для виконання такої операції.

Теоретична складова важлива, оскільки процес добирання теоретичних знань, потрібних для виконання виробничого завдання, минає у студентів здебільшого стихійно. Майбутнім фахівцям не відомо, якими саме знаннями з математики, фізики чи спеціальної технології вони послуговуватимуться у своїй діяльності. Відтак вони або застосовують окремі відомості з будь-якого предмета, або, нехтуючи теоретичними відомостями, виконують завдання винятково емпіричним способом. Для студентів необхідні орієнтири для їх систематизації, порівнянням освоєного теоретичного матеріалу із конкретною ситуацією виробництва. Структура навчально-виробничих технологічних карт, власне, і є тим орієнтиром. Завдяки змісту навчального розділу і порівняння його з виробничою ситуацією вони дають змогу майбутнім фахівцям оцінити можливість застосування.

Інструкції поділяють на такі функціональні складові: «Підготовка», «Виконання», «Контроль». Інструктування впродовж навчання дає змогу сформувати вміння професійної діяльності, а на виробництві – виготовити продукцію завдяки належній фаховій підготовці. Також навчально-виробнича

технологічна карта має бути доповнена додатком з теоретичними завданнями з виробничого навчання. Адже власне така побудова навчально-виробничої технологічної карти протягом виробничого навчання студентів – основа дій для орієнтування [3, с. 22]..

Основні дидактичні вимоги навчально-виробничої технологічної карти – доступність, відповідність можливостям студента, системність викладу тощо, і вона їм відповідає. Істотною відмінністю між картами навчальними та виробничими є наявність у навчальних теоретичної частини. Завдяки доповненню окремих пунктів інструкційними вказівками про те, чому потрібно робити саме так, за зразками виробничої документації, посилюються дидактичні можливості письмового інструктажу. На виробничу документацію покладено низку функцій: візрєць виконання роботи (нормативний зміст діяльності); спосіб аналізу завдання під час виконання; виявлення загальнонаукових засад чинників, які впливають на отримання очікуваного результату і метод виконання дій [4, с. 62].

Аналізуючи застосування навчально-виробничих технологічних карт і за професійно-практичної підготовки, і за теоретичного навчання, ми дійшли висновку, що за професійно-практичної підготовки карти забезпечують алгоритм виробничої діяльності.

Так, під час підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю на етапі засвоєння технологічного процесу простого обштукатурення, навчально-виробничі технологічні карти містять малюнки, на яких відображена робоча поза з набирання розчину, способи накидання розчину на стелю та стіни, розрівнювання та затирання поверхні; схематичне зображення організації робочого місця; таблиці будівельних норм та правил оформлення поверхонь, таблиці дефектів штукатурки [1, с. 9].

Окрім того, у навчально-виробничих технологічних картах застосовано алгоритм послідовного виконання операцій з підготовки різних видів поверхонь; опорні схеми з видів будівельних матеріалів та їх властивостей, таблиці-схеми складу штукатурних розчинів; відеозаписи основних прийомів та способів виконання штукатурки, робочий інструмент, пристрої тощо. Під час формування навичок високого рівня кваліфікації, окрім перелічених навчально-виробничих технологічних карт, які відображають повний технологічний процес (інструктивно-технологічні картки, технологічні картки, інструкції з техніки безпеки), доцільно застосовувати макети в розрізі, діючі моделі механізмів, відеозаписи з видами робіт, специфічними у виконанні, а саме: провішування поверхонь, влаштування марок і маяків, вирівнювання кутів, влаштування фасок, виконання кільцевих маяків на круглих колонах і з ентазисом, залізнення

поверхонь, механізоване нанесення розчинів тощо [1, с. 10]. Алгоритм забезпечує інформацію про послідовність операцій у технологічному процесі, завдяки якому слухач самостійно поетапно виконує дії. Характер і складність завдання визначає суть алгоритму. Алгоритми з виконання складних робіт можуть містити дії, які були засвоєні раніше.

Завдяки застосуванню ефективних методів роботи з навчальними технологічними картами можна вже на етапі теоретичного навчання прищепити студентам навички виробничої діяльності. Варто навчати студентів самостійно знаходити алгоритми для виконання робіт, не обмежуючись готовим алгоритмом. Для цього майбутніх фахівців привчають до індивідуального складання технологічних документів, сповна застосовуючи інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь. Аби сформувати професійні вміння, майбутні будівельники спершу аналізують і оцінюють готові технологічні карти, відтак складаючи їх самостійно й письмово обґрунтовуючи черговість виконання. На початку навчання ефективніші розгорнуті навчальні технологічні карти, а вкінці – згорнуті, що дають змогу узагальнити навички. Наскільки сформовані навички та глибокі знання, перевіряють доповненням пропущених переходів у технологічних картах, встановленням технологічно обґрунтованої черговості дій, розрахунком технологічних режимів за наслідками процесу контролю [2, с. 130].

Алгоритм забезпечує інформацію про послідовність операцій у технологічному процесі, завдяки якому слухач самостійно поетапно виконує дії. Характер і складність завдання визначає суть алгоритму. Алгоритми з виконання складних робіт можуть охоплювати дії, які були засвоєні уже раніше. Для порівняння наведемо приклад з витягування фігурної розетки, основа якої була закладена під час витягування напівциркульної арки. Новими діями тут буде розподіл кола на частини розетки і з'єднання частин тяг у гострій кут: знаходження центру поверхні стели; визначення внутрішнього розподілу фігурної розетки; розподіл кола на шість частин; визначення частин зовнішнього кола; знаходження зовнішніх центрів на другому колі; протягування шаблоном з радіусною рейкою, закріпленою на зовнішньому центрі; описування третього кола, яке буде межею гострих з'єднань кутів; витягування граней розетки; з'єднання тяг у кутах; очищення поверхні від зайвого розчину. Інструкції з виконання окремих операцій теж трапляються часто. Під час виконання операції з приготування кольорової вапняно-піщаної розчинної суміші, яку розглядають у високому кваліфікаційному рівні, описувати елементарні етапи роботи немає сенсу, тож до модульного елемента додається інструкція, у якій, наприклад, вказують таке: змішування складових розчину виконайте в сухому вигляді;

дозування сухої суміші і води виконайте в суворій пропорції; не залишайте розчин незакритим, щоби з нього не випаровувалася волога. Інструкції з правил техніки безпеки застосовували в тому разі, якщо виконували роботи на фасадах з механізованого нанесення розчину тощо.

У нашому випадку інструкційні картки можна застосовувати як для вивчення самих механізмів й організації робіт за їх допомогою, так і для виконання технологічних операцій. Витягування напівциркульної арки за репродуктивним рівнем найкраще виконувати за допомогою інструктивної картки. Так, операція з витягування кривої тяги містить таку інструктивну інформацію: змочіть водою поверхню штукатурки; розчин нанесіть тільки в межах тяги; стягуйте розчин шаблоном за годинниковою стрілкою стороною, окованою сталевим профілем; нанесіть розчин і стягніть шаблоном декілька разів до повного оформлення обломів тяги; технологічно витримайте розчин для тужавлення; приготуйте рідкуватий розчин і нанесіть накривку; стягніть залишки розчину за один раз стороною шаблона, зрізаною під кутом; очистіть поверхню стіни від бризків розчину; зніміть і промийте шаблон водою. Інструкційна картка для евристичного рівня, на прикладі тієї ж операції, може містити таку інформацію: після змочування поверхні штукатурки нанесіть розчин тільки в межах тяги. Стягуйте розчин після кожного нанесення ґрунту. Враховуйте густоту розчину і стежте за процесом його тужавлення. Інструкційно-технологічні та технологічні картки становлять основу професійної діяльності слухача, забезпечують усвідомлене застосування знань у процесі виконання складних дій, дають йому можливість порівняти й проаналізувати зміст операцій, усього технологічного процесу. Технологічні картки у своїй структурі розкривають зміст технологічного процесу. Для кожної операції визначено робочий та контрольний-вимірювальний інструменти, пристрої, механізми, необхідні матеріали і опис послідовного виконання операцій. Технологічна картка з витягування стрілчастої арки містить 16 основних операцій, які забезпечують якісне її виконання. Так, другою операцією є знаходження радіусних центрів для витягування бокових частин стрілчастої арки. Для виконання цієї операції з робочого інструменту необхідні: метр, молоток, пила; з матеріалів – цвяхи, рейка, дошка. Послідовність виконання операції описують у вигляді інструктивної інформації зі знаходження центрів майбутньої арки на закріпленій між віконними прорізами дощі. У технологічній картці з механізованого нанесення розчину особливу увагу приділяють поетапному нанесенню штукатурних шарів та його опорядження. Тому в інструктивній інформації мають бути описані всі дії оператора з нанесення розчинів на поверхню стіни за допомогою механічних та компресорних

форсунок, дії штукатурів з розрівнювання розчину на стінах напівтерками та правилами з опорядження кутів, нанесення накривального шару, стягування розчину та виконання механізованого затирання штукатурки. Опорні схеми-конспекти узагальнюють технологічні операції з дидактичного елемента, одиниці чи модуля. На прикладі виконання теразитової штукатурки опорний конспект містить усі технологічні операції з її виконання і основні технологічні дії кожної операції: підготовка поверхонь, приготування теразитових розчинів, способи нанесення розчинів та опорядження накривального шару – це основні операції технологічного процесу, які відображаються у вигляді схем і дають змогу узагальнити весь теоретично засвоєний матеріал [1, с. 7].

На етапі засвоєння технологічного процесу простого обштукатурення засобами навчання можуть бути малюнки, на яких відображена робоча поза з набирання розчину на сокіл, прийоми накидання розчину на стелю та стіни, прийоми розрівнювання та затирання поверхні; схематичне зображення організації робочого місця; таблиці будівельних норм та правил оформлення поверхонь, таблиці дефектів штукатурки.

Під час формування навичок високого рівня кваліфікації до навчально-технологічних карт додають інструктивну документацію, яка відображає повний технологічний процес (інструктивно-технологічні картки, технологічні картки, інструкції з техніки безпеки), пропонує макети в розрізі, чинні моделі механізмів, відеозаписи зі специфічними видами робіт, а саме: провішування поверхонь, влаштування марок і маяків, вирівнювання кутів, влаштування фасок, виконання кільцевих маяків на круглих колонах і з ентазисом, залізнення поверхонь, механізоване нанесення розчинів тощо.

Висновки. Навчально-виробничі технологічні карти відповідають і дидактичним вимогам, і вимогам до виробничих технологічних документів. Їх виконано за взірцями виробничих технологічних карт, і вони відтворюють побудову виробничої практики, як предметно-орієнтована інформаційна система. Навчально-виробничі технологічні карти поділяють на розділи згідно з трудовими функціями: підготовка, виконання, контроль. Окрім того, вони містять теоретичну частину з профільованими питаннями стосовно особливостей конкретного процесу виробництва. Під час професійно-практичної підготовки майбутні фахівці долучаються до складання технологічних документів, сповна застосовуючи інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь.

Список використаних джерел

1. Лузан П. Г. Реалізація компетентнісного підходу у професійній освіті: технологічний аспект. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН

України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр.. Київ, 2012. Вип. 4. С. 5–11.

2. Макогін О. В. Педагогічні умови організації виробничої практики майбутніх фахівців будівельного профілю в коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2019. 271 с.

3. Макогін О., Якимович Т. Д. Діяльнісний підхід до розробки навчально-інструкційних матеріалів з професійно-практичної підготовки. Педагогічні інновації у фаховій освіті: зб. наук. пр. Ужгород: УжНУ, 2017. Вип. 1 (8). С. 20–25.

4. Якимович Т. Д. Основи дидактики професійно-практичної підготовки: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2013. 136 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9956>.

УДК 378.1

Аркатов Ю. М., канд. фіз. мат. наук, доцент

Георгаліна О.Р., канд.тех.наук, доцент

Журавльова І.Б., старший викладач

кафедра фундаментальних наук,

Військова академія, Одеса, Україна

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОНТРОЛЬНИХ ЗАВДАНЬ І ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЇХ ВИКОННЯ

Анотація. У роботі обговорюються питання, пов'язані з процесом формування контрольних завдань та системи оцінювання результатів контролю. Відзначається необхідність ув'язування змісту контрольних завдань з будь-яким варіантом таксономії навчальних цілей. Пропонується, в якості результату контролю, використовувати поняття коефіцієнта трансформації навчальної інформації в навчальні знання. Встановлюється зв'язок між цим коефіцієнтом та суб'єктивною складністю контрольних завдань. Наведено приклад шкалювання результату контролю.

Ключові слова: навчальна інформація, контрольні завдання, таксономія навчальних цілей та навчальних завдань, коефіцієнт трансформації, складність контрольного завдання.

Arkatov Yu., PhD (Physics & Mathematics), Associate Professor,

Georgalina O.R., PhD (Technical Sciences), Associate Professor

Zhuravliova I.B., Senior Lecturer

Department of Fundamental Sciences,

Military Academy, Odessa, Ukraine

METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF CONTROL TASKS AND EVALUATION OF THE RESULTS OF THEIR IMPLEMENTATION

Annotation. The paper discusses issues related to the process of formation the control tasks and the system for evaluating the results of control. The necessity of linking the content of control tasks with some version of the taxonomy of educational goals is noted. It is proposed to use the concept of the coefficient of transformation of educational information into educational knowledge as a result of control. A connection between this coefficient and the subjective complexity of control tasks is established. An example of scaling the control result is given.

Keywords: educational information, test tasks, taxonomy of educational goals and tasks, transformation coefficient, complexity of the test task.

1. Важливим і, на нашу думку, пріоритетним інструментом для вирішення завдання, пов'язаного з підвищенням якості навчального процесу, є організація сучасної системи контролю навчальної діяльності курсантів, системи, у якій вимоги об'єктивності та прозорості контролю реалізовувалися б незалежно від суб'єктивних відчуттів чи міркувань викладача, а були б невід'ємною частиною самої системи контролю. Вирішення такої задачі можливе, найімовірніше, шляхом побудови математичної моделі системи контролю з подальшою її автоматизацією. Тим більше, що, як показує досвід, роль контрольних заходів значно зростає в умовах недостатньої базової (шкільної) підготовки та відсутності навичок у самостійній навчальній роботі.

Зазначимо, що традиційні форми контролю навчання, які використовуються у навчальній роботі, мають ряд істотних недоліків. Один із них пов'язаний з недостатнім використанням науково обґрунтованих методів формування завдань, які використовуються у контрольних роботах і, як наслідок, в оцінці *якості контрольної роботи* зазвичай залучаються не теоретичні знання, а здоровий глузд і педагогічний досвід, який у авторів контрольних робіт є різним.

Друга, і не менш важлива, проблема пов'язана з об'єктивністю результатів контролю та оцінкою цих результатів. І тут, іноді, суб'єктивна складова – особисті якості викладача при оцінюванні рівня знань курсантів відіграють не виправдано значну роль.

Анітрохи не применшуючи важливості професіоналізму та досвіду викладача, хотілося б, щоб все ж таки термін «об'єктивність контролю» був не добрим побажанням, а став би одним із реальних елементів у системі контролю, елементом, який би забезпечував, по-перше, мінімізацію суб'єктивних оціночних суджень викладача; по-друге, «прозорість» як процесу виставлення викладачем «навчальних балів», і процесу оцінювання цього результату.

2. Серед понять, що утворюють понятійну базу в теорії педагогічних вимірів є такі, які не набули загально визнаного, єдиного тлумачення, поняття, які не зовсім коректно ототожнюються одне з одним, або використовуються не за призначенням. Для деяких з них така неоднозначність їх тлумачення є об'єктивною і пов'язана з тим, що вони мають загальнонауковий, філософський характер, але буває і так, що це є результатом деякого непорозуміння чи суб'єктивного сприйняття поняття. У зв'язку з цим розглянемо визначення деяких, найбільш важливих для подальшого викладення матеріалу, понять, надавши їм конкретно математичний зміст, що дозволить не тільки уникнути зазначеної вище неоднозначності, а й сприятиме об'єктивізації процесу контролю рівня знань.

3. *Елементи навчальної інформації (ЕНІ) та їх властивості.* Навчальна інформація (НІ) розглядається як множина, кожен елемент якої U_i є «носієм» деякої, самостійної, логічно завершеної частини НІ. Наприклад, у фізиці роль таких елементів навчальної інформації виконують: поняття фізичних величин та їх визначення, формули, фізичні закони, графічне представлення понять та тверджень і таке інше. Незалежно від типу НІ, елементи навчальної інформації мають деякі загальні властивості, такі як: властивість A – «ім'я» (назва формули, теореми, поняття, тощо); властивість B – «символьне позначення» (наприклад, загальноприйнята математична або інша форма запису); властивість C – «структурно-семантичні особливості» формули, яка визначає ЕНІ (смілова складова окремих елементів формули або визначення поняття) та деякі інші більш специфічні властивості, наприклад, «одиниця виміру» фізичної величини (властивість D).

Фактично ЕНІ U_i – це безліч його властивостей: $U_i = \{A_i, B_i, \dots, C_i\}$ і тому діагностика якості знання суб'єктом якогось ЕНІ зводиться до діагностики його властивостей.

4. *Знання навчальної інформації.* В результаті навчальної діяльності у суб'єкта відбувається формування деякої властивості, яку називатимемо знанням навчальної інформації або навчальним знанням (НЗ). Навчальне знання є суб'єктивним за своєю суттю, і в цьому полягає його докорінна відмінність від навчальної інформації, як такої, і яку можна було б назвати об'єктивним знанням. Знання ЕНІ є тією чи іншою мірою «спадкоємцем» всіх властивостей (A , B , C та інших) НІ. Абстрагуючись від будь-яких припущень щодо того, як відбувається процес формування знання у свідомості суб'єкта, констатуватимемо лише факт трансформації всіх або деяких властивостей $\{A_i, B_i, \dots, C_i\}$ деякого ЕНІ U_i у знання V_i цих властивостей $\{A_i, B_i, \dots, C_i\}$ навчальної інформації з тим чи іншим ступенем вірогідності, що визначає якість знання суб'єктом НІ. Вимірювання та числова оцінка цього ступеня вірогідності перетворення НІ на навчальне знання, зрештою, і є однією з основних цілей контрольного заходу.

5. *Коефіцієнт трансформації (КТ) навчальної інформації у знання.* Для кількісного опису якості «трансформації навчальної інформації» у «знання» пропонується використовувати поняття коефіцієнта трансформації $P(U_i)$ елемента навчальної інформації $U_i = \{A_i, B_i, \dots, C_i\}$ у знання цього елемента навчальної інформації $V_i = \{A_i, B_i, \dots, C_i\}$. У разі «ідеальної трансформації»,

$P(U_i)=1$, тобто U_i абсолютно точно трансльовано у V_i - «знання» цього елемента навчальної інформації, а у разі «абсолютно неправильної трансформації» чи її відсутності $P(U_i)=0$, отже, $P(U_i) \in [0;1]$.

6. *Рівні засвоєння навчальної інформації та складність контрольного завдання.* Процес трансформації НІ у знання, згідно із сучасними загальноприйнятими уявленнями про це, носить поетапний характер. На кожному етапі відбувається формування знань на певному рівні, який визначається як рівень засвоєння НІ. Наведемо один із варіантів класифікації рівнів засвоєння НІ: перший рівень (репродуктивний, запам'ятовування, ідентифікація); другий рівень (репродуктивний, алгоритмічний); третій рівень (продуктивний – практичний); четвертий рівень (продуктивний – творчий).

Інструментом, за допомогою якого здійснюється діагностична діяльність, є відповідним чином сформовані контрольні завдання (КЗ), і тут принциповим є наступний момент: кожне КЗ має бути «заточене» структурно та змістовно на діагностику знань, які відповідали б строго певному рівню засвоєння курсантом навчальної інформації. Для реалізації цієї найважливішої умови, яка б забезпечувала адекватність контрольних завдань цілям контрольного заходу, має бути розробка таксономії контрольних завдань. При цьому роль фактору, що впорядковує ці контрольні завдання, відводиться їх структурно когнітивній складності.

Якщо складність i -го КЗ дорівнює S_i , тоді результатом виконання КЗ буде ціле число $\alpha_i \in [0; S_i]$, причому, $\alpha_i = 0$ - відповідає результату: «завдання не виконано»; $\alpha_i = S_i$ - відповідає результату: "завдання виконане абсолютно правильно".

7. *Структурний аналіз контрольних завдань та критерії їх оцінювання.* Питання, щодо визначення складності КЗ – це окрема проблема теорії педагогічних вимірів. Феноменологічна оцінка складності КЗ може бути виконана за допомогою «критеріального аналізу» КЗ. Для цього потрібно сформулювати критерії, за якими здійснюватиметься оцінка роботи курсанта при виконанні КЗ. Наприклад, деяке контрольне завдання з фізики оцінюється за такими критеріями:

1. Запис даних із використанням загальноприйнятих позначень фізичних величин (1 одиниця складності).
2. Запис числових даних у системі SI (1 одиниця складності).
3. Запис «робочої» формули (вибір «потрібної»)

формули та правильний її запис) (2 одиниці складності).

4. Математичні обчислення (1 одиниця складності).

Складність КЗ, що розглядається, дорівнює 5 одиницям складності і тоді результатом виконання КЗ курсантом буде ціле число $\alpha \in [0; 5]$.

8. *Однорідні та неоднорідні контрольні роботи (КР)*. Однорідна КР – це сукупність КЗ, які мають *однакову складність*: $S_1 = S_2 = \dots = S_N \equiv S$, де S_i – складність i -го КЗ, $i = 1, 2, \dots, N$ (N – кількість КЗ в КР). Коефіцієнт трансформації P цієї сукупності ЕНІ у знання визначатиметься формулою:

$$P = \frac{\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_N}{N \cdot S}$$

Неоднорідна КР складається із КЗ різної складності. Для визначення коефіцієнта трансформації у цьому випадку потрібно:

- виділити групи КЗ (позначимо ці групи літерами a, b, c, \dots, g), у кожній з яких КЗ мають однакову складність S_a, \dots, S_g ;

- обчислити для кожної групи КЗ її середній КТ - P_a, \dots, P_g ;

$$P_k = \frac{\alpha_{k1} + \alpha_{k2} + \dots + \alpha_{kN_k}}{N_k \cdot S_k};$$

- обчислити коефіцієнт трансформації КР за такою формулою:

$$P = \frac{S_k \cdot P_k + S_v \cdot P_v + \dots + S_m \cdot P_m}{S_k + S_v + \dots + S_m},$$

де P_k – коефіцієнт трансформації k -ї однорідної частини КЗ, в якій всі КЗ мають однакову складність S_k .

9. *Оцінка результату виконання контрольної роботи*. Кількісним результатом виконання контрольної роботи є числове значення коефіцієнту трансформації P . Якісним результатом є оцінне судження (оцінка) щодо цього результату. Прикладами таких оцінних суджень є, наприклад, такі: «дуже поганий результат», «поганий результат», «задовільний», «добрий», «відмінний результат». Ці якісні судження мають істотно суб'єктивний характер на відміну від кількісної характеристики – коефіцієнта трансформації.

Кількість оціночних суджень може бути довільною і визначається у кожному конкретному випадку якимись практичними міркуваннями. Кожному з суджень зазвичай приписується певний символ - або літерний, або числовий, який виконує функцію оцінки результату контролю. Зазначимо, що оцінка - це

не число, яке виходить в результаті вимірювань, а символ, над яким не припустимі кількісні (математичні) дії.

Для формування шкали оцінок на множині значень коефіцієнта трансформації $P \in [0;1]$ виберемо кілька реперних точок, наприклад:

$$P_1 = 0; \quad P_2 = 0,25; \quad P_3 = 0,5; \quad P_4 = 0,8; \quad P_5 = 1.$$

Кожному значенню P_i ($i = 1, \dots, 5$), із заздалегідь обраної впорядкованої числової множини оцінок (символів) $Q = [0, Q_{max}]$, поставимо у відповідність числовий символ (оцінку) $Q_i \in [0, Q_{max}]$. Наприклад, значенню КТ $P_1 = 0$ відповідатиме символ $Q_1 = 0$; значенню КТ $P_2 = 0,25$ - символ $Q_2 = 50$; значенню КТ $P_3 = 0,5$ - символ $Q_3 = 65$; значенню КТ $P_4 = 0,8$ - символ $Q_4 = 90$; значенню КТ $P_5 = 1$ - символ $Q_5 = 100$.

Вибрані реперні точки на кожній з двох впорядкованих числових множин P і Q поділяють їх на інтервали:

$$\begin{aligned} & [0;P_1), [P_1;P_2), [P_2;P_3), [P_3;P_4), [P_4;P_5], \\ & [0;Q_1), [Q_1;Q_2), [Q_2;Q_3), [Q_3;Q_4), [Q_4;Q_5], \end{aligned}$$

кожен із яких відповідає певному оцінному судженню, вираженому у вербальній формі. Наприклад, інтервали $[0;P_1)$ і $[0;Q_1)$ відповідають оцінному судженню «дуже поганий результат», а інтервали $[P_4;P_5]$ і $[Q_4;Q_5]$ - «відмінний результат». Якщо тепер за точками $(P_i;Q_i)$ побудувати інтерполяційну функцію $Q = f(P)$, то завдання з оцінювання результатів контролю можна вважати вирішеним. Так, наприклад, для обраних раніше реперних точок $(P_i;Q_i)$ та шкали з $Q_{max} = 100$ оцінна функція $Q = f(P)$ матиме вигляд:

$$Q = (3,75 - 9,80 \cdot P + 12,53 \cdot P^2 - 5,48 \cdot P^3) \cdot P \cdot 100.$$

УДК 616-053.5:378.14

Чаплик Віктор, кандидат медичних наук, доцент
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний медичний університету імені Данила Галицького
Шептицька Любов, кандидат історичних наук, доцент
завідувачка кафедри історії України, політології та права
Національний лісотехнічний університет України
Чаплик Ольга, кандидат філологічних наук, доцент
старший викладач кафедри іноземних мов
Національний лісотехнічний університет України
м. Львів, Україна

СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Стаття присвячена проблемі забезпечення якості вищої освіти в Україні та залучення студентів до оцінки якості освітніх послуг у вищих навчальних закладах. Показано, що якість освіти залежить не тільки від діяльності викладачів, а й від самих студентів. Об'єктивнішу оцінку та важливі практичні рекомендації щодо якості освітніх послуг в університеті можна отримати від старшокурсників. Наведені результати анкетування студентів стосовно їх ставлення до загальних принципів та організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, навчальний процес, анкетування, студент, викладач.

Chaplyk Viktor, PhD (medical sciences), associate professor
Head of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Sheptytska Lyubov, PhD (historical sciences), associate professor
Head of the Department of History of Ukraine, Political Science and Law
National Forestry University of Ukraine
Chaplyk Olha, PhD (philological sciences), associate professor
senior teacher of the department of foreign languages
National Forestry University of Ukraine
Lviv, Ukraine

STUDENTS' ATTITUDE TO LEARNING AS ONE OF THE EDUCATIONAL PROCESS EFFICIENCY FORM

Abstract. The article deals with the problem of the quality assurance system of higher education in Ukraine and the involvement of students in assessing the quality of educational services in higher education institutions. It is shown that the quality of education depends not only on the teacher's activities but also on the students themselves. More accurate assessment and important practical recommendations regarding the quality of educational services can be obtained from senior students.

Keywords: higher education institution, educational process, questionnaire, student, teacher.

Вступ. В нашій країні відбувається серйозне і радикальне реформування всієї системи вищої професійної освіти, викликане необхідністю вступу в єдиний

європейський освітній простір. Завданням сучасної вищої школи є побудова освітньої системи, в якій студент є активним і рівноправним учасником освітньої діяльності [4]. Якісна підготовка фахівця будь-якого профілю вимагає добре налагодженого навчального процесу, що вибудовується на притаманних йому законах та закономірностях, дидактичних принципах, технологіях, а звідси – передбачає органічну єдність викладання і учіння. Навчальний процес визначається навчальними планами, програмами і включає всі види навчальних занять. У кожному закладі освіти навчальний процес має свої особливості й організовується відповідно до його типу й профілю, а також до форми й системи навчання [1,2].

Питання якості освіти – одне з центральних у нинішній освітній політиці і науці. Думка про те, що якість вищої освіти в Україні помітно знизилась, нині широко поширена як у науковому середовищі, так і серед роботодавців, політиків та громадськості. Дані міжнародної статистики вже не один рік констатують падіння рейтингу України за показником якості освітніх послуг [5]. Це викликає стурбованість про сучасний стан вітчизняного освітнього процесу і вимагає вироблення практичних рекомендацій щодо його покращення.

Опитування студентів – це суб'єктивний опис їх індивідуального досвіду. Студенти схильні оцінювати вищими балами ті дисципліни, де менше навантаження і де легше отримати високий бал [6,8]. Крім того, якщо рейтинг за результатом опитування студентів суттєво впливає на оплату праці викладача, це може підштовхнути викладачів до свідомого чи несвідомого зниження вимог [7]. Різними вищими навчальними закладами пропонується безліч варіантів анкет опитування студентів [3,6].

Мета дослідження. Визначити в якій мірі сьогодення система освіти України влаштовує сучасних студентів і чи готові вони до змін та реформ. Вивчити ставлення студентів до системи освіти в Україні, до критеріїв оцінювання якості навчання у вищому навчальному закладі та до організації навчального процесу.

Матеріали і методи дослідження. Проведено анкетування 40 студентів-старшокурсників. Анкета складалась із 22-х питань у відповідності до поставленої мети і завдань дослідження. Анкетування у першо- і другокурсників не проводили, так як, на нашу думку, більшість студентів першого та другого курсів не завжди можуть об'єктивно оцінити діяльність різних викладачів. Щоб не залежати від отриманої оцінки і не відволікатись на іспити, опитування студентів проводили за два місяці до закінчення семестру.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз відповіді студентів на питання «Чи добре розвинута освіта в Україні?» показав, що 45,5% студентів

вважає « добре», 50,0% – «задовільно», а 4,5% – «не добре». 100% респондентів вважає, що на сучасному етапі система освіти в Україні потребує змін. А на питання «Чи має Україна шанс підвищити рівень освіти у майбутньому?» – 95,5% опитаних студентів відповіли ствердно, а 4,5% – не змогли визначитись.

На питання «Що спонукало Вас здобувати вищу освіту?» 100% респондентів вказали, що хочуть стати висококваліфікованими спеціалістами, 50% вважають, що без освіти неможливо досягнути своєї мети в житті. Аналізуючи ставлення студентів до освіти, 45,0% респондентів вказали, що освіта займає перше місце у їх житті, 42,5% – друге місце, 12,5% – не змогли визначитись.

На питання «Чи бажають студенти нововведень в системі освіти і яких саме?» 75% респондентів відповіли «так», 10% сказали – «ні», 5% – погодились з нинішнім рівнем системи освіти, а 10% – не змогли дати відповідь на дане питання. 100% респондентів вважають, що лекції мають передувати практичним заняттям, більшість опитаних студентів (60%) – кількість лекційних і практичних годин має бути однаковою, 15% студентів віддають перевагу практичним заняттям, 25% – мікролекціям та електронним презентаціям. 100% респондентів висловились за інтенсивне впровадження у навчальний процес стимуляційних програм та навчально-тренінгових центрів практичної підготовки.

Цікавими були відповіді на питання «Що спонукає студентів не пропускати аудиторні заняття?»: 80% – прагнення оволодіти знаннями, дізнатися щось нове, 12,5% – відвідувати заняття – це обов'язок студентів, 5% – суворий контроль відвідування, 2,5% – бажання поспілкуватись з друзями. На основі цих даних можна зробити висновок, що більшість студентів усвідомлюють, що їм необхідно отримати знання, а не лише диплом.

Цікавими були відповіді на питання «Чим користуєтесь при підготовці до практичних занять?», респонденти відповіли так: тільки конспектом лекцій не користується ніхто з опитаних, 18,2% використовують у підготовці підручник та мережу Інтернет, 31,8% користуються підручником та конспектом лекцій, 40,9% студентів використовують у підготовці до практичних занять підручник, лекційний матеріал та мережу Інтернет, а 9,1% – тільки мережу Інтернет.

На питання щодо ротації викладачів протягом вивчення навчальної дисципліни студенти відповіли наступне: 28,6% – за ротацію викладачів, 42,9% – проти такої ротації, а ще 28,6% студентів вважають, що це не важливо.

Розподіл відповідей респондентів на питання «Який професійний шлях Ви оберете після закінчення ВУЗу?» був наступним: 47,1% пов'язує своє життя з обраною професією, 33,7% вважає за доцільне відкрити власну справу, 4,8%

хочуть зайнятись наукою, 9,6% не виключають можливість працювати не за професією, 4,8% хочуть будь-ким працювати за кордоном.

Як показали дослідження, співвідношення часу, затраченого студентами на самостійну роботу і на аудиторні заняття з викладачем, в даний час становить 30%:70%, а згідно Болонської декларації воно повинно бути 50%:50%. Для виконання цієї вимоги необхідно переглянути роль викладача в навчальному процесі. В сучасних умовах викладач повинен стати не просто провідником знань, а перш за все організатором самостійної роботи студентів і консультантом. Досягненню цієї мети, безсумнівно, сприяють заходи, які здійснюються в даний час у вузі: впровадження в практику викладання електронних підручників, ретингової системи освіти, комп'ютеризація кафедр, яка дає можливість спілкування студента з викладачем через мережу Інтернет.

Безумовно, в студентських відповідях присутні елементи суб'єктивності до оцінки праці викладачів, тому їх думка ні в якому разі не повинна бути єдиним критерієм прийняття кадрових рішень. Тим не менше, опитування студентів можна ефективно використати як спосіб оцінки якості викладання.

Висновок. 1. Анкетування студентів є інструментом регулювання професійної діяльності викладачів та оцінки якості навчального процесу у вузі.

2. Думка про те, що якість вищої освіти в Україні помітно знизилась, нині широко поширена як у науковому середовищі, так і серед роботодавців, політиків та громадськості.

3. Впровадження інноваційних форм навчального процесу у вищій школі створює підґрунтя для підвищення якості освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. *Васянович Г. П. Гуманітарна освіта у процесі підготовки кваліфікованого робітника //Вибрані твори у 7 т.- Т. 5: Збірник наукових праць. Львів: Норма, 2015.-С. 278-287.*

2. *Васянович Г.П., Нагірняк М.Я. Культурно-гуманітарні засади навчального процесу і сучасна реальність //Сучасні виклики професійної освіти: теорія і практика: Збірник наукових праць.-Львів,2019.-С.18-25.*

3. *Жадько В.А. Взаємодія «викладач – студент» (дані соц. опитування) /В.А.Жадько, П.О.Бідзіля //Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання якості медичної освіти»,Тернопіль,2016.-С.27-28.*

4. *Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014.-№1556-VII.-Електронний ресурс. Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.*

5. *Polyans'kyu, P.,2012. Strimke Padinnya vhoru aboYaki naspravdi mistsysya posidaye ukrayins'ka osvita u svitovikh reytnykhakh [The rapid fall of up or What actually takes place Ukrainian education in the world rankings]. Access: /<http://education.unlan.net/detail/192419/> (in Ukrainian).*

6. *Shlejkin A.G, Okulovskaja N.V., Kulaev D.H. Feedback in an estimation of quality of teaching in the higher school //Works of the congress «Vocational training, a science, innovations in XXI century».-St.Petersburg,2009.-P.95-98.(in Russian).*

7. *Student Evaluations of Teaching Encourages Poor Teaching and Contributes to Grade Inflation: A Theoretical and Empirical Analysis* <https://doi.org/10.1080/01973533.2020.17566817>.

8. *Student evaluations of teaching (mostly) do not measure teaching effectiveness* https://www.scienceopen.com/document_file/25ff22be-8a1b-4c97-d88-084c8d98187a/ScienceOpen/3507_XE668074734454310733.pdf.

УДК 378:004.77

Кубська Лариса, викладач

Львівського навчально-наукового центру професійної освіти
УДУ ім. М. Драгоманова, м. Львів, Україна

ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті розкрито особливості роботи педагогічних працівників у соціальних мережах, визначено переваги та недоліки використання соціальних мереж в освітній практиці, що сприяє формуванню медійної грамотності. Виявлено, що соціальні мережі недостатньо використовують у галузі освіти з навчальною та виховною метою, незважаючи на їхній потенціал..

Ключові слова: соціальні мережі, медіаосвіта, медіаграмотність, інформаційна гігієна, комунікації, фейк, освітній процес.

Kubaska Larysa, teacher

Lviv Educational and Scientific Center of professional education
of Ukrainian M. Dragomanov State University, Lviv, Ukraine

THE POTENTIAL OF USING SOCIAL NETWORKS IN MODERN EDUCATIONAL PRACTICE

Abstract. The article reveals the peculiarities of the work of pedagogical workers in social networks, identifies the advantages and disadvantages of using social networks in educational practice, which contributes to the formation of media literacy. It was found that social networks are not used enough in the field of education for educational and educational purposes, despite their potential.

Keywords: social networks, media education, media literacy, information hygiene, communications, fake, educational process.

Важливим напрямом оновлення змісту освіти є розвиток медіаосвіти. Відповідно до «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», під терміном «медіаосвіта» розуміємо «частину освітнього процесу, що сприяє формуванню в суспільстві медіакультури, підготовці особистості до безпечної та ефективної взаємодії зі сучасною системою медій – традиційними, до яких належать друковані засоби масової комунікації, телебачення, кіно, радіо та новітніми медіа, як-от комп'ютерно-опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія» [2].

Життя та діяльність у медійному суспільстві вимагають від педагогів оптимально використовувати соціальні мережі, що потребує певних інформаційних знань та навичок, які допоможуть уникнути перевантаження інформацією, вміти шукати відомості з надійних джерел, відсіювати інформаційне сміття, уникати негативного впливу медійних повідомлень тощо, тобто педагогічним працівникам необхідно навчитися формувати власний інформаційний світогляд, дотримуватися правил особистої інформаційної гігієни, ринку маніпуляцій у соцмережах.

Робота в соціальних мережах вважається ефективною тоді, коли буде розуміння природи онлайн-спілкування, тобто мовою Інтернету, мемів, візуальних образів та якісного контенту.

Мета дослідження – розкрити особливості роботи педагогічних працівників у соцмережах, визначити переваги та недоліки використання соціальних мереж в освітній практиці, що сприятиме формуванню медійної грамотності загалом.

Соціальна мережа спрямована на побудову спільнот в Інтернет-мережі, яка складається із користувачів різного віку зі схожими інтересами та діяльністю.

Соціальні мережі будемо розглядати як мережі людей, які зустрічаються в Інтернеті для спілкування, розміщуючи інформацію та зображення, залишаючи коментарі чи надсилаючи повідомлення.

Термін «соціальна мережа» був введений у 1954 році соціологом із Манчестерської школи Дж. Барнсом. У своєму дослідженні С.В. Івашнова описує «соціальну мережу» як віртуальний майданчик, завдяки якому відбувається спілкування, підтримка, створення, розбудова, відображення та організація соціальних контактів, зокрема обмін даними між користувачами [1, с. 119].

На думку дослідників, соціальні мережі на даний час не достатньо використовують під час навчального, виховного та виробничого процесів. У першу чергу вони слугують розважально-комунікативним засобом взаємодії між користувачами, а от освітній потенціал медіаресурсів не є пріоритетом.

Аналіз наукової, методичної, онлайн-видань свідчить, що проблема використання соціальних мереж в галузі освіти є в полі зору теоретиків і практиків. І така тенденція виправдана. Адже є чимало переваг застосування соціальних мереж з освітньою метою.

Зазначимо, що соцмережі, які характеризуються інтерактивністю, багатоваріантністю та доступністю протягом будь-якого часу доби, є зручним майданчиком для організації колективної роботи, міжнародного обміну, неперервного навчання та самоосвіти, додаткового консультування, неформальності, удосконалення власної професійної майстерності завдяки

доступу до різних джерел інформації та різного виду контенту – текстового, графічного, фото та відеоконтенту. А також важливим є використання постів педагогічних працівників для створення новин у мережесих засобах масової комунікації, що допомагає подавати більше інформації про освітню галузь для читачів, популяризувати заклади освіти, конкретні спеціальності, здобутки всеукраїнського та міжнародного рівнів керівників, викладачів, вчителів, студентів та учнів [3].

Спілкування викладача зі студентами в соціальних мережах із навчальною метою індивідуалізує віртуальний навчальний простір студента, змінює соціальну роль викладача.

Проте соціальні мережі характеризуються не тільки перевагами, а мають й негативні тенденції у використанні в освіті.

Разом із зростанням популярності мережі «Фейсбук» почав формуватися ринок маніпуляцій інформацією, що ускладнює її використання без перевірки.

У соціальних мережах спостерігаються порушення морально-етичних норм спілкування, до якого призводить можливість створення анонімних акаунтів; поширення фейкової інформації; тенденція до сенсаційності новинних заголовків мережесими ЗМК із маніпулятивною метою; відсутність фіксованих правил використання соціальних сервісів; безконтрольне використання приватного текстового, фото та відеоконтенту; поширення «інформаційного сміття»; тролінг; низька медіаграмотність споживачів та учасників комунікації.

Отже, цінність соціальних мереж для навчання та розвитку ще недостатньо оцінена, незважаючи на їхній потенціал. Використання соціальних мереж – мобільність, інтерактивність, доступність інформації – дозволяють підвищити мотивацію до навчання, позитивно впливають на якість навчання учнів і студентів.

Проте недоліки використання соціальних мереж також очевидні й потребують від учасників комунікації медіаграмотності, яка є вимогою сучасного інформаційного суспільства.

Для осіб, які займаються самоосвітою, використання соціальних мереж дає можливість вивчати те, що потрібно і те в чому є необхідність; покращувати рівень знань; полегшує пошук роботи тощо.

Список використаних джерел

1. Іванченко Г.В. Соціальні мережі як сучасний інструмент взаємодії в освітньому середовищі / Інтерактивний освітній простір ЗВО : матеріали міжвузівського науково-практичного вебінару (м. Вінниця, 23 березня 2018 р.) / відп. ред. Л.Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 15–18.

2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.

3. Кубська Л.І. Переваги та недоліки використання соціальних мереж в освітній практиці // Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2021. Pp. 412-416. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-actual-trends-of-modern-scientific-research-14-16-marta-2021-goda-myunhen-germaniya-arhiv/>.

УДК 37.012

Дорохін Андрій, викладач спеціальних дисциплін
ДНЗ «Ставропігійське ВПУ м. Львова», Львів, Україна

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ РОБІТНИКІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ

Анотація. Розглядаються проблеми якості професійної підготовки робітників будівельного профілю у контексті соціально-економічних вимог сучасного ринку праці, постпандемічного періоду та воєнного стану. Представлено систему психолого-педагогічного моніторингу якості професійної освіти в умовах викладання спеціальних дисциплін будівельного профілю, окремому закладу професійної освіти.

Ключові слова: якість професійної підготовки, заклад професійної освіти, психолого-педагогічний моніторинг, спецдисципліна, здобувачі освіти.

Dorokhin Andriy, teacher of special disciplines
SEI “Stavropygus University of Applied Sciences of Lviv”, Lviv, Ukraine

QUALITY MANAGEMENT OF THE TRAINING OF CONSTRUCTION WORKERS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS ON THE BASIS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MONITORING

Abstract. Problems of the quality of professional training of construction workers in the context of the socio-economic requirements of the modern labor market, post-pandemic period and martial law are considered. The system of psychological-pedagogical monitoring of the quality of professional education in the conditions of teaching special disciplines of the construction profile at a separate professional education institution is presented.

Keywords: quality of professional training, vocational education institution, psychological and pedagogical monitoring, special discipline, education seekers.

Зміни у соціально-економічному середовищі України, зокрема: негативні наслідки перенесеного масового захворювання населення на «COVID-19», війна, зруйновані міста і села, призводять до необхідності проведення швидких реформ у професійній освіті (ПО), як основній системі, діяльність якої направлена на

підготовку кваліфікованих робітників для сучасного ринку праці та відбудови наслідків агресії ворога.

Слід відзначити, що ПО вже не є однорідною державною системою, оскільки професійна підготовка робітників проводиться також і через мережу недержавних закладів вищої і передвищої освіти, навчальних центрів на підприємствах, закладів загальної середньої освіти та інших організації. Крім цього, відсутність «інституту базових підприємств», залишковий принцип фінансування професійної освіти, відсутність бажання серед молоді до праці на педагогічній ниві, а також низький рівень науково-методичного забезпечення освітнього процесу, у першу чергу, управлінської діяльності в освіті, значно ослабили зв'язки між структурними елементами системи, призвели до зниження ефективності її роботи, якості професійної підготовки та рівня керованості окремими закладами і системою ПО в цілому. На нашу думку, функціонування системи тримається виключно на соціальній відповідальності педагогів, їх патріотизмі та самовіддачі.

Метою статті є ознайомлення з методикою управління якістю професійної підготовки здобувачів освіти на основі психолого-педагогічного моніторингу викладання спеціальних дисциплін будівельного профілю.

Розвиток соціально-економічних відносин у нашій державі вносить свої корективи до професійної моделі сучасного випускника закладу професійної освіти (ЗПО), як кінцевого продукту. Перш за все, такий робітник повинен бути конкурентоспроможним на ринку праці, відповідати його визначеним критеріям до якості професійної підготовки та розвитку особистості. Відповідно до таких умов, як зазначають В. Головінов та В. Головінова, у першу чергу, має змінюватися концепція державного управління освітою [2, с. 65]. На наш погляд, об'єктом управління повинні стати не організаційна система і організаційна структура освітньої системи (чи їх складові), а кінцевий продукт діяльності цієї системи - якість підготовки здобувача професійної освіти.

Гавриленко І. М. відзначає, що для врахування цих чинників, необхідні інші «форми порівняльного аналізу, які б органічно доповнювали вже існуючі. Йдеться про економічну, політологічну та соціологічну діагностику і моніторинг». Проблема тут у тому, аби виявити наявні в суспільстві потреби у відповідних робітничих кадрах, визначити рівень їх задоволення [1, с. 8].

Для з'ясування причин падіння престижу знань, пасивності учнів на заняттях, виявлення домінуючих факторів, від яких залежить результативність освоєння професії, і, для пошуку шляхів інтенсифікації професійної підготовки робітників, ми пропонуємо використати технологію психолого-педагогічного моніторингу.

Психолого-педагогічний моніторинг представляє собою систему збору, обробки, аналізу і зберігання інформації про функціонування освітнього процесу, дозволяє своєчасно вносити відповідні корективи, ефективно управляти якістю професійної підготовки, попереджати про негативні наслідки.

Реалізація технології психолого-педагогічного моніторингу здійснюється у такій послідовності:

- обґрунтування змісту професіограми та психограми досліджуваної професії;
- визначення поняття “якість професійної підготовки” або компетентність ;
- визначення об’єктів моніторингу, які характеризують стан навчально-виховного процесу освітнього закладу;
- формування творчих колективів з числа педагогічних працівників, науковців, високкваліфікованих спеціалістів підприємств, установ, організацій;
- обґрунтування функцій творчих колективів;
- підбір необхідного інформаційно-методичного та матеріально-технічного забезпечення моніторингу;
- визначення форм і методів організації проведення досліджень.

На наш погляд, якість професійної підготовки здобувачів освіти, у першу чергу, повинна відповідати вимогам змісту професіограми та психограми відповідної професії та запитам ринку праці.

Професіограма складається на основі аналізу змісту професійної діяльності, включає загальну характеристику професії та вимоги до працівника.

Професіограми, побудовані на основі психологічного вивчення професії, називають психограмами.

- Е. Романова вважає, що кожна професіограма повинна складатися з наступних розділів [5, с. 404-405]:

1. Класифікаційна картка професій.
2. Домінуючі види діяльності.
3. Якості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності (здібності, особистісні якості, інтереси, нахили).
4. Якості, що перешкоджають ефективній професійній діяльності.
5. Галузі застосування професійних знань.
6. Історія професії. [5, с. 9].

Приклад професіограми професії «Маляр»

Зміст праці. Маляр – масова професія, необхідна скрізь, де ведеться будівництво, зводяться нові і ремонтуються старі будівлі. Фахівець останнім виконує роботи, перед здачею будинку в експлуатацію. Його завдання - надати гарного, ошатного вигляду будівлі, нанести шар фарби, який рятуватиме її від

руйнування. Головна робота маляра – це, звичайно, фарбування стін, обклеювання їх шпалерами, шпаклівка. Але маляру вищої кваліфікації доводиться виконувати і набагато більш складну і різноманітну роботу: художню обробку стін і стель, розпис різних поверхонь, створення складних кольорів (поєднань фарб різних кольорів), декоративне лакування і золочення.

Діяльність маляра є роботою із застосуванням знань про властивості і характеристики різних матеріалів, фарб, а також спеціальне обладнання і прилади.

Маляр проводить оброблення поверхонь під простий малюнок різних порід дерева, каменю, мармуру. Наносить орнамент чи напис за трафаретами, виготовляє їх. Здійснює обробку поверхонь набризкуванням. Обробляє поверхні сповільнювачами корозії, лаками і нітролаками. Проводить очищення циліндрів, відсіків. Готє суміші з масляних фарб, лаків і синтетичних емалей тощо.

Маляр повинен знати: властивості різних фарб і психологію сприйняття кольорів; пристрої різних допоміжних механізмів для забарвлення і розпилення фарби; основи фізики і хімії; технологію, устаткування, матеріалознавство, основи малюнка. Кваліфікований маляр повинен вміти: здійснювати різні види оздоблювальних робіт, готувати і змішувати фарби, користуватись різними механізмами, приладами та ін.

Умови праці. Працює як в приміщенні, так і на відкритому повітрі. Можливе виконання робіт на висоті і в дуже незручних і небезпечних позах. Велике навантаження на опорно-руховий і зоровий апарат. Користується спеціальними будівельними пристосуваннями (ліси, сходи, люльки ...). Режим роботи в основному двозмінний (може бути і тризмінний). Темп роботи напружений.

Області застосування: будівельні організації, об'єкти, ремонтні підприємства, житлово-комунальні управління, заводи, можуть займатися власною справою.

Професійна спрямованість: робота з будівельними матеріалами, художніми образами, експлуатації технічних пристроїв.

Домінуючі інтереси: індустрія будівництва, естетика, декоративний напрям.

Необхідні якості: гарний естетичний смак, окомір, координація руху рук, творча уява, уважність, фізична сила, витривалість, обережність і уважність, так як робота може здійснюватися на висоті.

Перешкоджають успішній професійній діяльності: захворювання органів дихання (хронічний бронхіт, хронічна пневмонія), серцево-судинної системи (гіпертонія, серцева недостатність та ін.), органів травлення (хронічні

захворювання печінки та ін.); опорно-рухового апарату (обмежують рухливість рук, ніг), нервової системи (нав'язливі стани, непритомність і ін.), шкіри.

Родинні професії: штукатур-маляр, монтажник систем утеплення будівель.

На ринку праці. У наш час малярі затребувані в багатьох організаціях. Будь-які внутрішні і фасадні роботи на будівельному майданчику не обходяться без цих фахівців.

Оплата праці. Залежить від майстерності фахівця. Малярі можуть спеціалізуватися в конкретних видах фарбування, в роботі на конкретних об'єктах. Професія має розряди, передбачає зростання від молодшого спеціаліста до бригадира. Також можливе освоєння суміжних спеціальностей, таких як: виконроб, інженер-будівельник, дизайнер інтер'єру, архітектор, паркетник, штукатур-маляр, плиточник - арматурник і ін. [6]

Оскільки вимоги до професійної підготовки фахівців на ринку праці постійно змінюються, то це призводить до необхідності внесення коректив у його професійну модель, визначення на нього попиту.

Проблема визначення необхідних критеріїв якісної професійної підготовки фахівців в умовах ринку праці ще недостатньо обґрунтована і висвітлена у науково-методичній літературі. До здобутків можна віднести визначення авторами словника «Професійна освіта» поняття «**якість знань**», під яким вони розуміють «співвіднесення знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінні знання) з елементами змісту освіти і таким чином з рівнями засвоєння.» За їхнім твердженням якість знань має такі характеристики: повноту, глибину, систематичність, системність, оперативність, гнучкість, конкретність, узагальненість [4, с. 378].

Поняття **якість професійної підготовки**, на нашу думку, характеризує сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для професійної діяльності фахівця на ринку праці в умовах постійної конкуренції. Як зазначалося вище, ці характеристики якості професійної підготовки є змінними і залежать від багатьох як внутрішніх так і зовнішніх соціально-економічних та інших факторів.

Н.А. Побірченко та О.П. Сергеєнкова зазначають, що сучасні заклади освіти повинні формувати в учнів професійно-особистісну готовність та компетентність, які є інтегральним показником якісної підготовки сучасного фахівця і дозволяє йому мати певну соціальну цінність та відповідати потребам і можливостям ринку праці. Під поняттям **професійно-особистісна компетентність** фахівця розуміється «сукупність певних знань, умінь, навичок, а також відповідних якостей особистості, що зумовлюється високим рівнем його підготовленості, здатністю оптимально розв'язувати завдання» [3, с. 57].

На наступному етапі психолого-педагогічного моніторингу слід визначити об'єкти спостереження. Наприклад, для професійно-технічного навчального закладу такими об'єктами можуть бути:

1. Нормативно-правова база та документація.
2. Структура навчально-виховного процесу.
3. Зміст освіти.
4. Педагогічна майстерність інженерно-педагогічного складу.
5. Інформаційна компетентність та знання іноземних мов, зокрема, англійської.
6. Зв'язок освітньої системи з ринком праці.
7. Інформаційно-методичне та матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.
8. Якість професійної підготовки фахівців та ін.

Для кожного об'єкту визначаються окремі модульні блоки спостереження та відповідальні за проведення дослідження творчі колективи з числа керівництва, інженерно-педагогічного складу, висококваліфікованих спеціалістів підприємств, організацій, установ.

Короткий план проведення дослідження для окремого модульного блоку може мати такий вигляд.

Модульний блок «Стан і якість викладання спеціальних дисциплін та організація освітнього процесу».

Мета аналізу: показати рівень відповідності викладання спеціальних предметів основним методичним вимогам, спрямування процесу викладання на формування у здобувачів освіти міцних знань, умінь та навичок (компетентності), становлення особистості. Визначити стан самоосвіти учнів та взаємозалежності між професійною майстерністю викладачів – рівнем розвитку учнів – якістю їх знань, умінь та навичок.

Перелік завдань

1. Стан психолого-педагогічного вивчення здобувачів освіти викладачами.
2. Характеристика відносин між учнями та викладачами.
3. Рівень індивідуалізації та диференціації навчання.
4. Поєднання традиційних та сучасних гнучких методів навчання і виховання.
5. Використання індивідуальних, групових та колективних форм організації пізнавальної діяльності учнів, їх взаємодія.
6. Характеристика позицій викладачів в освітньому процесі (інформатор чи організатор навчання).

7. Якість знань, умінь та навичок (компетентність) здобувачів освіти зі спеціальних дисциплін як інструменту формування особистості.

Аналіз результатів проведених нами досліджень з проблем використання психолого-педагогічного моніторингу як технології управління якістю підготовки робітників будівельного профілю показав, що ця методика є ефективним не тільки для окремої дисципліни, відділення, але і в межах закладу професійної освіти.

Список використаних джерел

1. Гавриленко І.М. Соціологічний моніторинг і діагностика в освіті // *Освіта і управління*. 1998. №2, т.2. С.7-9.
2. Головінов В.П., Головінова В.О. Науково-методична служба в системі управління якістю професійно-технічної освіти. *Освіта і управління*. 1998. №4, т. 2. С.65-73.
3. Побірченко Н.А., Сергеєнкова О.П. Теоретико-методологічні підходи в психологічному вимірюванні якості підготовки фахівців у вищому навчальному закладі // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. Київ-Вінниця, 2002. Ч.1. С. 56-61.*
4. *Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Укладачі: Гончаренко С.У., Зязюн І.А., Ничкало Н.Г., Дубинчук О.С. / За ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища школа, 2000. 381 с.*
5. Романова Е. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. 464 с.
6. <https://sites.google.com/view/zhprofterminal>.

УДК 378.148

Дубницька Олександра
викладач кафедри технологічної освіти
ВСП УДУ імені Михайла Драгоманова
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
Львів, Україна

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

В статті акцентується увага на національно-патріотичному вихованні молоді засобами народної художньої творчості. Адже національне виховання полягає в тому, що учні оволодіваючи народними ремеслами, засвоюють духовність, ідейність, моральність, естетику рідного краю.

Визначальними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання; національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, народна художня творчість, художня спадщина, українська вишиванка.

Dubnytska Oleksandra
teacher of the department of technological education
Lviv educational and scientific center of professional education
of Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University
Lviv, Ukraine

NATIONAL EDUCATION OF THE YOUTH USING MEANS OF FOLK ART CREATIVITY

В статті акцентується увага на національно-патріотичному вихованні молоді засобами народної художньої творчості. Адже національне виховання полягає в тому, що учні оволодіваючи народними ремеслами, засвоюють духовність, ідейність, моральність, естетику рідного краю.

Визначальними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання; національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, народна художня творчість, художня спадщина, українська вишиванка.

Народна художня творчість є могутнім джерелом збагачення національної культури у різних формах її виявлення: студіях об'єднаних творчих людей і майстрів декоративно-ужиткового мистецтва та народних умільців, народних домів і громадських організацій, релігійних громад і навчальних закладів різних рівнів у поглибленні просвітницько-виховної роботи. Ці організації покликані виховувати у підростаючого покоління любов до відродження народної художньої спадщини.

Народна художня творчість у системі культури, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки. Вона є ефективним засобом формування естетичної культури, а також патріотичних почуттів та громадської позиції особистості [5, с. 21]. Народний досвід національного виховання полягає в тому, що учні оволодіваючи народними ремеслами, засвоюють духовність, ідейність, моральність, естетику рідного краю.

Важливою ланкою у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців художнього профілю є навчально-виховна робота, зокрема національного виховання. Як зазначено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), національне виховання в Українській державі є органічним компонентом освіти й охоплює всі складові системи освіти. В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь [7]. А в «Національній

доктрині розвитку освіти» у розділі «Національний характер освіти і національне виховання» чітко вказано: «освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності; освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями; національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури; національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури; головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання; національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України» [4].

З метою формування в учнів свідомого й творчого підходу до художньої спадщини свого народу, кращого ознайомлення з краєм, його історією, традиціями, усвідомлення значення декоративно-прикладного мистецтва у духовно-матеріальному житті суспільства організовуються експедиції до районів традиційних художніх промислів.

До початку повномасштабного нападу з боку росії на Україну для планомірного та скоординованого відродження традицій народних художніх промислів, подальшого культурного розвитку України та духовного збагачення українського суспільства проводилися міжнародні та всеукраїнські виставки, симпозіуми, фестивалі, конференції реалізації творчих проєктів. Свої вироби майстри народних промислів, сувенірної продукції та ремесел демонстрували під час Великодніх ярмарок (м. Київ), Міжнародного фольклорного фестивалю етнографічних регіонів України “Родослав” (м. Івано-Франківськ), Міжнародного молодіжного гончарського фестивалю (Полтавська область), “Всеукраїнського молодіжного симпозіуму гончарного мистецтва” (Черкаська область), Загальнодержавної виставкової акції “Барвіста Україна” (м. Київ),

Національного Сорочинського Ярмарку (Полтавська область), Всеукраїнського козацького фестивалю “Покрова на Хортиці” (Запорізька область), Національної виставки “Український сувенір” (м. Київ), Міжнародного літературно-мистецького фестивалю “Кролевецькі рушники” (Сумська область) та багатьох інших.

В музеях кожної області для забезпечення належного розвитку ремісничої діяльності були створені експозиційні розділи традиційного народного мистецтва, художніх промислів. Видавалися рекламно-інформаційні путівники, буклети, довідники, часописи, зокрема, “Гуцульська гражда”, художні альбоми про творчість видатних майстрів народного мистецтва.

Важливим культурним і духовним осередком краю було і залишається м. Коломия. Населення міста й околиць створило немало перлин духовної та матеріальної культури. Скарбницею народних промислів є Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Є. Кобринського, що діє від 1935 року, музей “Писанка” оригінальної архітектури (у формі писанки), де зібрано біля 10 тис. екземплярів писанок з України та інших країн, де є українська діаспора. На Івано-Франківщині розвинуті різні види художніх народних промислів. Визначним центром гуцульського мистецтва є м. Косів [1].

На Полтавщині є два всесвітньо відомих центри народних промислів – вишивки в с. Решетилівці та гончарства – в с. Опішні. Та життя усіх українців кардинально змінилося 24 лютого 2022 року. Це торкнулося й сфери культури та музейної справи зокрема. Для музейників постало найважливіше завдання – зберегти існуючі колекції. Та в умовах війни музей поновлює експонати. Так, захисник батьківщини Ярослав Єнко (музеолог, краєзнавець, історик) передав унікальну тавровану цеглину столітньої давнини. Вона чудово збереглася, але реалії сьогодення все ж таки залишили свій відбиток. Під час бойових дій цеглину було частково пошкоджено. Ця цеглина стала унікальним експонатом у колекції музею-заповідника. Але в довоєнний час для відродження цих мистецьких осередків у Полтавській ОДА були розроблені відповідні програми та заплановано комплекс робіт по відродженню забутих традицій та ремесел. Зокрема, для відродження Центру гончарного мистецтва с. Опішні проводилися роботи з організації навчальної школи, в якій могли б навчатися ремеслу талановиті діти з усієї країни [6].

Одним із основних осередків народних промислів Полтавщини є Решетилівка, яка в XIX-XX століттях – відомий центр народних художніх промислів, а в XXI столітті – це вже сучасний мистецький осередок, в якому працюють художники і майстри народного мистецтва, відомі в культурному житті України та світу.

Решетилівський художній професійний ліцей – один із небагатьох в Україні навчальних закладів, що продовжує славні традиції народної художньої творчості минулих поколінь, поєднуючи із сучасністю. Краса навколишньої природи рідної землі широко відтворюється у народній вишивці. Характерна біла вишивка на білому тлі з вишуканими рослинними і геометричними мотивами, відтворюючи особливості культури та мистецтва Полтавщини. Також характерними є і використання спокійної гами коричневого кольору з усіма його відтінками, синього, голубого, зеленого, а для виразності техніку «хрестик» обсотують чорним кольором. Та найбільшою гордістю є праця, завдяки якій вишивку «білим по білому» Міністерство культури України включило до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України: «Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області» – наказ Міністерства культури України від 29.06.2017 року №561 [2].

Проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів дає змогу зберегти та забезпечити подальший розвиток традиційного народного мистецтва, що сприяє підвищенню рівня духовності суспільства та позитивно відзначається на розвитку промислів і ремісництва. Одним з таких заходів є Всесвітній день вишиванки. Історія появи Дня вишиванки розпочалась у 2006 році з ініціативи студентки Чернівецького національного університету імені Федьковича, яка запропонувала одногрупникам прийти на пари у вишиванках. 2007 року День вишиванки поширився на інші університети Чернівців, на третій рік – це вже була міська акція. Згодом приєдналися інші міста України. До 2014-го свято розрослося до міжнародного рівня. Окрім України, День вишиванки, почали відзначати Канада, США, Італія, Німеччина, Франція, Росія, Румунія, Португалія. В 2015 році до акції долучилися близько 50 країн [3].

Вишиванка – це предмет гордості українців. Це традиція, яка передавалася з покоління в покоління. Сьогодні вишивка є символом боротьби за збереження незалежності українського народу.

Вишиванка ще з давніх давен супроводжувала український народ і була для них символом нескореності й того, що вони є українцями. Сорочки, вишиті спеціальними символами, носили козаки-характерники (деякі зразки збереглись до нині). А воїни УПА носили з собою чорні вишиванки на випадок раптової смерті. Тисячі людей через ті вишиті сорочки страшенно страждали. Так під час операції «Вісла» і депортації українців їм було заборонено брати з собою вишиті сорочки як символ самоідентифікації. Можна було взяти в одному випадку – якщо випороти вишитий орнамент. Українці цього робити не хотіли і закопували сорочки в дубові скрині, в землю. Багато хто так і не зміг повернутися додому,

але знання про те, де закопані сорочки, передавалася з покоління в покоління. Сорочки знайдені їхніми нащадки, що пролежали більше пів століття, на диво, зовсім не зотліли.

Із початком російської агресії в Криму та на Сході українська вишита сорочка стала символом української сили, ознакою сміливості. Одягти вишиванку в 2014 році на Донбасі було небезпечно – це означало сказати «Я відстоюю свою землю. Це моя земля!» І в теперішній час переселенці, що покидали окуповані території, перетинаючи блокпости, також намагались вивезти свої вишиванки: одягали їх навиворіт, зверху надягали светри й таким чином вивозили з окупації.

У 2015 році кримські татари, які на День вишиванки одягнули українські вишиті сорочки, були затримані російськими спецслужбами і звинувачені в підготовці терористичного акту. З того часу по всій Україні люди започаткували десятки різних акцій. Однією з таких стала «Подаруй вишиванку захиснику». Вона зародилась в 2015 році, ідея належить Олександру Ткачуку, який служив на Сході. Нині багато військових одягають вишиті сорочки й вважають, що це є своєрідна вишита броня і захист [3].

У 2022 р. свято проходило під гаслом «Вишиванка – духовна броня українців». А в Черкасах створили першу бойову вишиванку з ініціативи бійця Черкаської тероборони, який є фахівцем із мистецтвознавства. Спільною співпрацею бійців тероборони і митців створили стильну, колоритну та сучасну вишивку, яку можна носити на бойовій сорочці ЗСУ. Тож, Черкаси стали центром військової моди [2].

Вишиванка в часи війни стала не лише символом ідентичності українців, а й духовною бронєю воїнів збройних сил України. Як зазначає Володимир Педько, капелан 118-ї бригади, «вишиванка повернулася з небуття, як дуже могутня сила, яка робить з нас єдину армію, об'єднану національною символікою і завдяки вишивці ми відчуваємо генетичний зв'язок».

Війна зробила вишиванку небезпечною: «Переселенці, виїжджаючи з Донеччини чи Луганщини, намагались врятувати вишиті сорочки. Одягали їх під светр, щоб не було видно, робили подвійне дно в сумках, якимось заховували. Навіть знаючи, що можуть бути обшуки на блокпостах», – розповідає Олесь Воронюк. У вересні 22-го ЗСУ звільнили Харківщину від окупантів. І передали до музею Голодомору-геноциду унікальний артефакт – вишиванку, яку місцева бабуся, ризикуючи життям, ховала від російських військ [8].

Дослідник української вишивки і писанки Володимир Підгірняк стверджує, що наш національний одяг був створений не лише для краси, а вишивка є давнім аналогом сучасних QR-кодів: «Згідно з прадавньою традицією, вона виконувала

функції, які виконує паспорт людини. На вишиванці фіксувалися прізвище, ім'я, місце народження, хто є тато, хто мама, звідки ти родом, дата народження. Твоя вишивка не була подібна на іншу вишивку, бо там було закодовано інформацію виключно про тебе» [8].

Отже, для збереження української нації і своєї державності немає важливішого завдання ніж національно-патріотичне виховання молоді засобами народної творчості. зокрема вишивкою. Позаяк вишиванка-оберіг є символом, який об'єднує українців як за політичними, релігійними поглядами, так і за мовною ознакою. Вона стала сучасною зброєю у боротьбі проти ворога.

Список використаних джерел

1. Дубницька О. М. Сучасні підходи у професійній підготовці майбутніх фахівців художніх промислів //Сучасні виклики професійної освіти : монографія /М. П. Копельчак, В. Є. Робак, Ю. І. Колісник-Гуменюк, О. М. Дубницька, Л. Я. Криницька та ін.; авт. ред. Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 95 – 114.

2. Коваль Н. В. Решетилівський художній професійний ліцей – поєднання традицій та сучасності при підготовці фахівців народних ремесел / Інноваційні технології при підготовці фахівців сфери послуг та народних ремесел в умовах воєнного та повоєнного часу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (22 вересня 2022 року). БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України / упор. А. Єрмоленко, А. Геревенко. Біла Церква, 2022. С.110–116.

3. Наш священний оберіг на цій війні: в Україні – День вишиванки URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3486886>.

4. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

5. Піддубна О. М. Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : методичні рекомендації / за заг. ред. О. С. Березюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім І.Франка, 2009. 68 с.

6. Подільська С. Вишиванка є символом нескореності, сучасною зброєю та нерозривним зв'язком поколінь URL: <https://armyinform.com.ua/2020/05/21>.

7. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

8. Це не просто декор – це паспорт вишитий. Який таємний код приховує українська вишиванка URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ce-ne-prosto-dekor-ce-pasport-vishitiy-yakiy-tayemniy-kod-prihovuye-ukrayinska-vishivanka-2272273.html>.

УДК 378: 37.013

*Горбачьо Іван,
генеральний директор Асоціації Гірських Провідників «Ровінь»,
аспірант УДУ ім. М. Драгоманова*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ РЯТУВАЛЬНИКІВ-ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ АСОЦІАТИВНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Анотація. У статті розглянуто теоретико-методичні умови підготовки майбутніх рятувальників з числа волонтерів в асоціативному об'єднанні. Висвітлено структуру освітнього процесу, вимоги до кандидатів на навчання, а також основну нормативно-правову базу.

Ключові слова: туристична галузь, рятувальник, волонтер, асоціативне об'єднання, професійна підготовка.

*Horbatsio Ivan,
general director of the Association of Mountain Guides "Rovinj",
postgraduate student of Ukrainian Dragomanov State University*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL TRAINING OF VOLUNTEER RESCUERS IN THE CONDITIONS OF AN ASSOCIATIVE ASSOCIATION

Abstract. The article examines the theoretical and methodological conditions for the training of future rescuers from among volunteers in an associative association. The structure of the educational process, requirements for candidates for training, as well as the main regulatory and legal framework are highlighted.

Keywords: tourist industry, lifeguard, volunteer, associative association, professional training.

Україна перебуває на шляху становлення демократичної держави, і розвиток волонтерського руху є одним із важливих складників цього процесу. Адже, демократія ґрунтується на взаємодії соціальних інститутів економіки, політики та громадянського суспільства. Після анексії Криму й початку війни на Донбасі волонтерство в нашій державі піднялось на вищий рівень розвитку за весь час незалежності України.

Внаслідок низки чинників, передусім зовнішньої агресії Російської Федерації проти України, територіальної анексії та окупації частини української території, проявилася неспроможність державних структур ефективно реагувати на виклики й діяти в екстремальних умовах суспільного конфлікту, що, у свою чергу, змусило вітчизняне громадянське суспільство продемонструвати вражаючу здатність до консолідації та мобілізації, взяти на себе вирішення найбільш гострих і невідкладних проблем.

У сучасних умовах становлення й розвитку громадянського суспільства в Україні волонтерська діяльність є однією з форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість. Запобігаючи державній монополізації в різних сферах суспільного життя, волонтери допомагають вирішити соціальні, економічні, культурні проблеми суспільства.

Сьогодні вітчизняні активісти беруться за найважчі справи. Це свідчить про високий рівень самоорганізації українців, який гартувався і продовжує зміцнюватися під тиском серйозних викликів сучасності.

Мета статті у розкритті методик підготовки гірських рятувальників з числа волонтерів в умовах асоціативного об'єднання.

Розвиток туризму в Україні як чинник формування економіки держави зумовлює необхідність створення галузевої системи підготовки та підвищення кваліфікації туристських кадрів, яка б виховувала фахівців, здатних в умовах конкуренції працювати індивідуально і продуктивно.

У жодній галузі немає такої кількості працівників, які безпосередньо контактують з покупцями їх продукції, як у туризмі. Одночасно туризм потребує порівняно великої кількості фахівців. Середній показник зайнятості в туризмі становить три працівники на десять туристів [6].

Підготовка кадрів у туризмі традиційно була пов'язана лише з підвищенням кваліфікації працівників, що за відсутності базової освіти не вирішувало кадрової проблеми. Тому фундаментальна туристична освіта в Україні - відносно нова сфера освіти. Підготовкою фахівців у туристичній сфері України займаються заклади професійної, передвищої та вищої освіти різних форм власності та рівнів акредитації.

Проблема професійної підготовки фахівців для сфери туризму стала предметом уваги фундаментальної педагогічної науки, професійної педагогіки. У працях В. Федорченка, Л. Кнодель, Н. Ничкало, М. Коноха, В. Пазенока, Л. Поважної, В. Лозовецької, Л. Нохріної, Я. Олійника, М. Скрипник, Г. Цехмістрової, О. Любіцевої та ін. висвітлено основи теорії і практики туристичної освіти.

Теоретичні засади педагогіки туризму розглядалися в роботах вітчизняних дослідників Л. Сакун [4], В. Федорченка [5], Н. Фоменко, М. Скрипник, Г. Цехмістрової, Л. Поважної та ін.

Нами обґрунтовано і розроблено методику підготовки гірських рятувальників-волонтерів в умовах асоціативного об'єднання «Карпатська пошуково-рятувальна мережа».

Карпатська пошуково-рятувальна мережа є асоціативним об'єднанням організацій громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування та

державної влади, адміністрацій природоохоронних установ, закладів освіти, тощо, яке не створює фінансового чи матеріального блага для волонтерів.

Слово «волонтер» походить від французького *volontaire* (доброволець), англійського – “*volunteer*”, яке своєю чергою запозичено з латинського *voluntarius* (*voluntas* – вільне волевиявлення, *volō* – бажання, намір), що в дослівному перекладі означає «доброволець», «охочий»; тобто волонтерство – добровільна безкорисна суспільно важлива діяльність.

Законодавство у сфері провадження волонтерської діяльності в Україні складається з Конституції України, Законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів.

Базою для формування системи нормативно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні є наступні міжнародні нормативно-правові акти: Загальна Декларація Прав Людини [1], Міжнародна Конвенція про права дитини [3], Загальна Декларація волонтерів [2], прийнята 14 вересня 1990 р. у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровольчих зусиль, Декларація про волонтерську діяльність, прийнята у січні 2001 р. на XVI Всесвітній конференції добровольців, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами/

Надання допомоги у надзвичайних ситуаціях на гірських територіях, печерах чи воді є складним завданням, тому всі волонтери проходять якісну освітню та практичну підготовку і отримують кваліфікацію. Волонтери отримують інформацію про структуру та принципи роботи Карпатської пошуково-рятувальної мережі, а також:

- практичний досвід пошуково-рятувальних робіт, які використовуються гірськими рятувальниками;
- досвід та навички використання обладнання, спорядження та техніки для допомоги постраждалим у гірській та водній місцевості;
- перебування, рух та роботу в часто складних умовах гірської місцевості та на воді;
- спостереження, оцінка та надання домедичної допомоги постраждалим;
- розуміння та застосування фармакологічних ліків;
- співпраця та взаємодія з іншими службами допомоги, такі як поліція, лікарні та Державної служби надзвичайних ситуацій.

Не всі члени команди Карпатської пошуково-рятувальної мережі повинні ходити по горах, їздити на лижах чи плавати. Завжди потрібні волонтери, які працюють на комунікаціях (радіооператори), обслуговують транспортні засоби,

збирають кошти та здійснюють офісні роботи, включаючи створення та обслуговування веб-сайтів та соціальні мережі.

Незалежно від того, яку роль волонтер може виконати, взятє зобов'язання є життєво важливим аспектом роботи. Карпатська пошуково-рятувальна мережа – це справжня служба, яка працює на передовій в надзвичайних ситуаціях та рятує людей, тому, хоча команди укомплектовані волонтерами, всім членам потрібно бути професійними в будь якій ролі чи завданні, яке призначено. Будь який волонтер повинен бути готовим взяти на себе зобов'язання перед командою.

Під час навчання, у волонтера буде можливість обрати ступінь відповідальності, та спеціалізацію в різних технічних сферах (медицина, технічна аварія, управління пошуком тощо). Кожна кваліфікація волонтера порятунку має декілька ступенів підготовки:

- базовий;
- основний;
- вищий.

Щоб стати рятувальником-волонтером, кандидат повинен бути віком від 18 років, бути членом або волонтером асоціації та пройти навчальні курси за напрямами підготовки.

Особа, яка має намір долучитися до мережі, подає заяву встановленого взірця й проходить співбесіду в асоціації, яка є учасником мережі. При співбесіді, розглядається також і професійний досвід кандидата у цій сфері, наявність документів про проходження відповідних курсів.

Майбутні рятувальники-волонтери здобувають професійну освіту впродовж двох років. Професійна підготовка, як і процес відбору кандидатів (добровольців) триває впродовж цих двох років. Після закінчення випробувального терміну, кандидати здають усні, письмові та практичні іспити, отримують уніформу, посвідчення про кваліфікацію.

Навчання рятувальників-волонтерів в асоціації здійснюється з метою забезпечення їх професійного зростання і підготовки відповідно до кваліфікаційних рівнів та з врахуванням досвіду і практик іноземних і міжнародних організацій (нормативно-правове забезпечення, єдина термінологія, інноваційні технології та технічні засоби, уніфіковані стандарти та алгоритми надання допомоги і порятунку).

Основні завдання освітнього процесу в асоціації:

- сформулювати єдині підходи до фахової підготовки рятувальників-волонтерів в Карпатському регіоні;
- створити систему теоретичних знань у сфері запобігання, попередження та реагування на випадки надзвичайних ситуацій;

- забезпечити ефективне практичне закріплення і відпрацювання здобутих теоретичних знань, вмінь та навиків;

- організовувати і здійснювати заходи поточного, підсумкового та періодичного контролю в процесі навчання і подальшого вдосконалення фахової підготовки рятувальників- волонтерів.

Фахова, ступенева або рівнева підготовка рятувальників-волонтерів здійснюється відповідно до навчальної програми за обраним напрямом та рівнем кваліфікації.

Підготовку рятувальників-волонтерів здійснюють фахівці у сферах, які відповідають завданням Положення про організацію освітнього процесу в асоціації; особи з числа партнерів асоціації, уповноважені ними; або рятувальники-волонтери кваліфікацією не нижче «рятувальник-інструктор».

Навчання здійснюється у наступних формах: теоретичні курси, практичні заняття, симуляції, онлайн та оф-лайн сесії, тренінги, тренувальні заходи (походи, сплави, сходження, тощо). Контроль якості отриманих знань рятувальників-волонтерів здійснюється у формі усних та письмових іспитів, тестувань та демонстрацією практичних вмінь та навичок, участі у симуляціях тощо. Успішні результати поточного, підсумкового та періодичного контролю підтверджуються сертифікатами та/або посвідченнями про кваліфікацію

Курси підготовки рятувальників-волонтерів можуть містити наступні освітні модулі залежно від напрямку:

1. Туризм.
2. Спеціальний одяг, спорядження та обладнання.
3. Топографічна підготовка.
4. Альпіністська та спелеологічна підготовка.
5. Гірські ріки.
6. Гірськолижна підготовка. Безпека на канатно-крісельних дорогах і гірськолижних схилах.
7. Тактика, організація та порядок проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в гірській місцевості, лісових масивах, спелеологічних об'єктах (печерах).
8. Спеціально-технічна підготовка.
9. Психологічна підготовка.
10. Домедична допомога.

Найчастіше волонтерство розглядається як покликання людини, її бажання приносити користь суспільству. Але, з іншого боку, воно надає людині певні знання та навички, які нею можуть бути використані в професійній діяльності. Волонтерство — це фундамент громадянського суспільства. Без участі

волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність загалом, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем.

Список використаних джерел

1. Загальна Декларація прав людини. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=ru.
2. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини: навч. посіб. К.: Просвіта, 2002. С. 67–80.
3. Міжнародна Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Сакун Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: [монографія]. К.: МАУП, 2004. 285 с.
5. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму: Теоретичні і методичні аспекти. [монографія]. К.: Вища шк., 2002. 247 с.
6. http://tourlib.net/books_history/fedorchenko65.htm.

Науковий керівник – Копельчак М. П.

УДК 334.377.159

Чайковська Оксана, в.о. директора
Львівського Вищого професійного училища технологій та сервісу,
м. Львів, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНИХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Анотація. Розглядаються вимоги до сучасного педагога професійної освіти, шляхи створення імітаційних освітніх технологій та освітньої підприємницької організації і напрями управління закладом професійної освіти в сучасних кризових ситуаціях. Аналізуються об'єкти управління і шляхи становлення закладу професійної освіти як підприємницької організації.

Ключові слова: заклади професійної освіти, здобувачі освіти, імітаційні освітні фірми, навчально-практичний центр, педагогічна технологія.

Chaykovska Oksana, Acting director
Lviv Higher Professional School of Technologies and Service, Lviv, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF BUSINESS ACTIVITY OF VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CRISIS SITUATIONS

Abstract. The requirements for a modern teacher of vocational education, the ways of creating simulated educational technologies and educational entrepreneurial organization, and directions of management of a vocational education institution in modern crisis situations are considered. The

objects of management and ways of establishing a professional education institution as a business organization are analyzed.

Keywords: *vocational education institutions, education seekers, simulation education companies, educational and practical center, pedagogical technology.*

Україна хоч і повільно та з великими потугами, переходить на ринкові умови господарювання, але війна безжалісно і жорстоко змінює наше життя, виправляє нашу свідомість. Освіта також переживає бурхливий період переосмислення підходів, відмови від усталених традицій і минулих стереотипів. Підштовхувана технологізацією і новими суспільними потребами, вона врешті підійшла до розуміння того, що освітня праця у своєму загальному вигляді тільки специфікою відрізняється від інших видів суспільно-корисної праці, має свій продукт, свої технології та їхню ринкову вартість. Володіння технологіями стає загальною і пріоритетною потребою ринку, визначає напрями опанування професійних умінь, враховується при оцінках якості і вартості освітньо-виховних послуг [3, с. 12].

Метою статті є розкриття теоретико-методичних засад організації у закладі професійної освіти підготовки здобувачів освіти до підприємницької діяльності.

На думку І. П. Підласого за всіма ознаками двадцять перше століття стає часом педагогів-прагматиків, буде вимагати об'єктивних оцінок усіх параметрів освітнього процесу і його продуктів, уведе практичну діяльність у вузькі рамки виконання договірних відносин. Готуватися треба до гарантованого виконання реально досяжних проєктів, в які будуть вкладатися гроші, і на яких будуть вибудовуватися реальні плани кожної людини і суспільства в цілому.

Знання, уміння, навички для людей у сучасних умовах набувають конкретного, прагматичного змісту, стають основним джерелом прибутку та виживання. Попит на висококваліфікованих робітничих кадрів завжди буде великий, а в умовах постпандемії та війни стає визначальним.

Сучасний викладач, майстер виробничого навчання має бути готовим виконати будь-яке суспільне замовлення – від високоефективного елітного виховання та навчання, до елементарного освоєння найпростішої технологічної операції. Вирішити ці завдання, на наш погляд, неможливо без використання у освітньому процесі закладу професійної освіти (ЗПО) відповідних педагогічних технологій. Технологія в особистісному виконанні викладача чи майстра стає головним продуктом на ринку педагогічних послуг.

Перед керівництвом освітнього закладу стоять не тільки цілі педагогічного, але і економічного характеру. Первинними є цілі педагогічного характеру. Згідно статусу, місією ЗПО є задоволення потреб в освітніх послугах конкретної особи. Але це потребує окремих коштів для забезпечення процесу навчання

матеріальними ресурсами (обладнання, підручники, видавничий центр, програмне забезпечення тощо) та кадрами (педагогічний склад, керівники підрозділів, допоміжний персонал). Саме тому неодмінною частиною діяльності закладу освіти виступають і завдання економічного характеру. Аналіз діяльності закладів професійної освіти свідчить про те, що держава в сучасних умовах не в змозі у повному обсязі забезпечити фінансові потреби освітян в організації ефективного професійного навчання здобувачів освіти.

Будь-яка економічна діяльність вимагає своєї конкретної реалізації в суспільному просторі відносин. Необхідним засобом її вирішення виступає **організація**, яка забезпечує промислове виробництво товарів, надання послуг, визначає розподіл обов'язків і функцій учасників трудового процесу, ієрархічну структуру професійних відносин, формування стратегічної мети діяльності, зв'язок із зовнішнім середовищем [2, с. 183].

Наше дослідження передбачає також проведення аналізу управління освітніми організаціями і виокремлення специфічних особливостей **підприємницьких організацій**, що мають стосунок саме до системи професійної освіти. Тобто нам належить отримати відповідь на такі запитання:

1. Яка головна мета закладів професійної освіти порівняно з організаціями, які існують в інших соціальних сферах (бізнес, виробництво тощо)?

2. Якими є особливості об'єкту управління в освітніх закладах порівняно з організаціями, які існують в інших соціальних сферах?

3. У чому полягають особливості результатів діяльності в освітніх закладах порівняно з організаціями, які існують в інших соціальних сферах?

4. Якими є шляхи становлення ЗПО як підприємницької організації?

Сучасні педагоги хочуть знати також, як жити і працювати у нових та складних соціально-економічних умовах, як узгоджувати усталені ідеї та цінності, що за інерцією перейшли у професійну освіту з діаметрально протилежними ринковими вимогами і вартостями .

Серед цієї великої кількості завдань педагогічного та економічного характеру працівників сучасного ЗПО найбільше хвилюють такі:

- Як увійти в ринок педагогічних послуг?

- Яку технологію взяти на озброєння, щоб гарантувати собі майбутнє і максимально задовольнити попит споживачів?

- Яким чином заохотити здобувачів освіти до навчання та подальшої їх ефективної діяльності в суспільному виробництві?

- Як розвантажити себе і заощадити хоча б мінімум часу і сил для життя поза освітнім закладом?

Щоб отримати відповіді на ці запитання, на наш погляд, необхідно ще врахувати думку слухачів ЗПО. З цією метою, а також для з'ясування причин падіння престижу знань, пасивності учнів на заняттях, виявлення домінуючих факторів, від яких залежить результативність освоєння професії, і, для пошуку шляхів інтенсифікації професійної підготовки фахівців, нами було проведено окреме дослідження.

Загальні характеристики дослідження:

1. Обсяг вибірки: 110 респондентів.
2. Період збирання даних: вересень 2021 – жовтень 2022 року.
3. Місце збирання: Львівське Вище професійне училище технологій та сервісу.
4. Методичний інструментарій: опитування, інтерв'ю.

На нашу думку, **свідомий вибір професії, високий рівень спеціальної підготовки** випускників ЗПО є певною гарантією підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. На запитання: “З якою метою Ви вирішили розпочати навчання у вищому професійному училищі?”, відповіді учнів розподілилися таким чином:

1. Одержати у майбутньому бажану роботу – 22,3 %.
2. Одержати добре оплачувану роботу, відкрити свою власну справу – 46,8% .
3. Розширити свої знання, стати висококваліфікованим спеціалістом – 4,2%.
4. Одержати диплом про професійну освіту – 8,1%
5. Продовжити навчання у закладі вищої освіти – 13,7%.
6. Інше (одержання стипендії, з цікавості, більше нічим зайнятися тощо) – 4,9%.

Аналізуючи отримані результати дослідження у цьому напрямі, можна відзначити, що найбільша кількість опитуваних вирішила розпочати навчання в училищі з метою одержання високооплачуваної роботи. Вселяє надію також те, що майже половина опитаних своє майбутнє бачать в активній професійній діяльності. Слід відзначити, що майже 50% відсотків учнів бажають після закінчення навчання відкрити свою власну справу з метою реалізації себе як особистість.

За даними нашого опитування працедавців та аналізом оголошень, поданих у засобах масової інформації, пов'язаних з пошуком необхідних робітничих кадрів, було виявлено те, що велике значення під час визначення конкурентоспроможності випускників на ринку праці має **досвід роботи за спеціальністю**. Переважна більшість випускників ЗПО такого досвіду не має, але близько 15% учнів, не перериваючи навчання працюють декілька годин на день, виконуючи, в основному, роботу, яка приносить їм додаткові фінанси.

Відсутність досвіду роботи учнів за спеціальністю пояснюється недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення майстерень та лабораторій освітніх закладів, неефективною організацією професійної підготовки, не бажанням молоді активно працювати над зростанням своєї фахової майстерності, недостатньо належною організацією пошуку місць виробничої практики, роботи у вільний час.

Наш погляд, найпоширенішими є такі напрями пошуку робочого місця:

- самостійний пошук;
- пошук роботи через центри зайнятості;
- пошук роботи через приватні кадрові агенції;
- організація власної підприємницької діяльності.

За даними проведеного опитування, самостійно шукати роботу налаштовані 25 % учнів. На допомогу батьків розраховують 34 %, а на сприяння знайомих – 25 %, майстра виробничого навчання – 7 %. Незначний відсоток респондентів покладаються на допомогу центрів зайнятості (2 %) та приватних кадрових агенцій (7 %).

Отже, результати дослідження свідчать, що у працевлаштуванні молоді переважають орієнтації на допомогу ззовні, а не на освітній заклад та власні сили і можливості.

Враховуючи результати дослідження, пов'язаного з вивченням стану діяльності ЗПО в сучасних соціально-економічних умовах, ми поставили собі за мету обґрунтувати шляхи становлення його як підприємницької організації, конкурентоспроможної на ринку праці та освітніх послуг і вибрати або розробити відповідну педагогічну технологію професійної підготовки фахівців.

Розвиток науки і техніки дав педагогам та учням нові форми комунікації, нові типи вирішення абстрактних і конкретних завдань, перетворюючи викладача з авторитарного транслятора готових ідей у натхненника інтелектуального та творчого потенціалу здобувача освіти

На думку Сисоєвої С. О., майбутнє за системою навчання, що вкладалася б у схему учень – технологія – викладач, майстер виробничого навчання, за якої педагог перетворюється на викладача – методолога, технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання. Педагогічна майстерність сучасного викладача має розвиватися “не через забезпечення його великою кількістю рецептурних посібників і широке використання ним готових лекційних чи семінарських розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна та інформаційна культура, знання іноземних мов і ґрунтовна дидактична компетентність” [4].

У сучасній педагогічній й літературі зустрічаються терміни “технологія навчання” та “педагогічна технологія”, для розуміння суті запропонованого підходу організації професійного навчання, спробуємо розвести ці поняття.

У глосарії термінів ЮНЕСКО поняття «педагогічна технологія» трактується як конструювання та оцінювання освітніх процесів шляхом врахування людських, часових та інших ресурсів для досягнення ефективності освіти. Педагогічна технологія дає відповідь на запитання, як, яким чином (методами, прийомами, засобами) досягти поставленої педагогічної мети, установлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання. Таким чином, технологія — це комплекс, що складається з:

- запланованих результатів;
- засобів оцінки для корекції та вибору оптимальних методів, прийомів навчання, оптимальних для даної конкретної ситуації;
- набору моделей навчання, розроблених вчителем на цій основі.

При розробці власної педагогічної технології, ми скористалися частиною загального опитувальника для оцінки придатності та ефективності педагогічної технології І. П. Підласого [2, с. 54].

Проаналізувавши отримані дані опитувальника, ми прийшли до висновку, що в сучасній вітчизняній професійній педагогіці відсутні науково обґрунтовані педагогічні технології, які б відповідали у повному обсязі вказаним вище критеріям. Вирішення проблемної ситуації ми бачимо у створенні нової технології.

Визначаючи перші кроки у побудові нової педагогічної технології, ми взяли до уваги те, що найреволюційніша сила – це самі здобувачі освіти, котрим необхідно дати ті засоби, які їм потрібні, і вони стануть для нас першими порадниками, як зробити освітній заклад ефективним та актуальним, яку технологію вибрати чи розробити.

Г. Драйден та Д. Вос зазначають, що серед “основних процесів, які використали японці для перетворення країни з розореної та упокореної в лідери світової економіки всього за сорок років, був загальний менеджмент якості та процес постійного вдосконалення КАЙЗЕН” [1, с. 405]. На наш погляд, схожі методи можна запровадити в нашій професійній освіті.

Аналіз економічної ситуації в Україні із врахуванням наявного світового досвіду засвідчує, що оздоровлення економіки і відновлення виробництва можна очікувати за рахунок збільшення кількості малих і середніх високотехнологічних фірм та обсягів їх виробництва на основі комерціалізації новітніх досягнень науки і техніки. Однак успішна реалізація цієї стратегії вимагає появи цілком

нової категорії фахівців – менеджерів, що отримали підготовку на рівні світових моделей та стандартів.

Щоб успішно працювати в сфері бізнесу, ці фахівці повинні володіти великим обсягом знань не тільки з конкретної предметної галузі, але й з менеджменту, маркетингу, управління персоналом, психології управління технологічними фірмами, прогнозування й оцінки комерційної значущості нових наукомістких продуктів, їхнього просування на ринок.

Усе сказане настійно вимагає переходу до нових методів і технологій навчання, що дало б змогу сформувати в здобувачів освіти цілісну систему знань, умінь і навичок у конкретній професійній сфері діяльності. До таких нових форм організації професійного навчання майбутніх фахівців і належать заклади, що використовують метод “learning by doing” – імітаційні навчальні фірми, які моделюють діяльність справжніх комерційних фірм.

Навчання у рамках імітаційних навчальних фірм усуває розрив між теорією та практикою на конкретних робочих місцях.

Назва “імітаційна навчальна фірма” більш точно, на наш погляд, відбиває головну відмітну рису використовуваних технологій навчання здобувачів освіти: у такій фірмі імітується реальна діяльність організації в конкретній галузі (наприклад, у комерційній чи банківській справі, будівництві, готельному господарстві, соціальній сфері, туризмі тощо). Здобувачі освіти освоюють конкретні робочі місця у процесі навчання. Більше того, підвищення учнями своєї професійної майстерності та кваліфікації у процесі навчання дає їм змогу брати участь у створенні реальних матеріальних цінностей, в тому числі й для навчального закладу, у рамках якого функціонує декілька подібних навчальних фірм. Наприклад, здобувачі освіти, котрі навчаються будівництву, можуть робити ремонт свого закладу за рахунок годин практики, а ті, що набувають різних спеціальностей за програмою «Готельне господарство», виконують усі функції в кафе або ресторані при освітньому закладі та обслуговують громадян, які мешкають у готелі.

Іншими словами: імітаційна фірма дає змогу впроваджувати і використовувати в освітньому процесі технології замкнутого циклу, а це значно зберігає і збільшує ресурси освітньої організації. Така технологія має низку певних переваг.

По-перше, наближення до реальної дійсності, коли здобувачі освіти вчаться на власних помилках, не завдаючи збитків фірмі.

По-друге, постійна робота у команді виховує в здобувачів освіти колективний (корпоративний) дух.

По-третє, учні можуть за ротаційною системою працювати й тренуватися, набуваючи досвіду в усіх відділах фірми, адже тут не існує «секретів фірми».

По-четверте, набуті практичні навички дають змогу випускникові безпосередньо розпочати трудову діяльність вже як повноцінному спеціалістові, що збільшує його шанси вдало працевлаштуватися.

По-п'яте, ділові зв'язки між імітаційними фірмами різних країн сприяють поглибленому вивченню іноземних мов та їх застосуванню на практиці.

Підтримування зв'язків зі своїми колишніми випускниками, котрі організували власну справу в галузях, що становлять інтерес для навчального закладу, надає йому масу переваг у перспективі (реклама, постачання устаткування за пільговими цінами або взагалі безкоштовно, організація переддипломної практики учнів на реально діючих підприємствах, залучення консультантів та викладачів-сумісників із діючих фірм на взаємовигідній основі та ін.).

Діяльність імітаційних навчальних фірм обоюдно корисна для:

- тих, кого навчають;
- освітнього закладу;
- місцевої державної адміністрації, що одержує висококваліфіковану

робочу силу із врахуванням потреб розвитку даного регіону та його специфіки.

У Львівському ВПУ технологій та сервісу в якості імітаційної фірми створено навчально-практичний центр інноваційних швейних технологій, що забезпечує оновлення змісту професійної освіти та вдосконалює практичну підготовку здобувачів освіти і моделює реальну діяльність комерційного підприємства.

У рамках діяльності центру здійснюється також підвищення кваліфікації педагогічних працівників, працівників суб'єктів господарювання, у тому числі шляхом реалізації освітніх програм неформальної освіти різних форм.

На наш погляд, адаптація імітаційної технології навчання до умов України, створення інноваційних навчально-практичних центрів у перспективі дасть змогу на базі даної моделі "виростити" цілу мережу підприємницьких організацій, що спеціалізуюватимуться у певних галузях із врахуванням специфіки місцевих умов та адаптованих до потреб розвитку конкретних регіонів нашої держави.

Список використаних джерел

1. *Гордон Драйден, Джаниетт Вос. Революція в навчанні / Перекл. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.*
2. *Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Видавничий дім "Слово", 2006. 616 с.*

3. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін.; За ред. Н. Г. Ничкало. К.: Вища шк., 2000. 380 с.
4. Освітні технології / За заг. Ред. О. М. Пехоти. К., 2001. С.21.

УДК 37.013«364»(477)(063)

*Ляхова Ілона,
студентка I курсу стоматологічного факультету
Львівській медичний університет, м. Львів, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС – МОЖЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Створення власних нових концепцій та методів надання медичної освіти з урахуванням особливостей світогляду та психології сучасної молоді, а також тенденцій розвитку світової медицини безумовно виділить та піднесе українських лікарів (в т.ч. дантистів) серед інших представників галузі (медиків). Розуміння та прийняття до уваги пробілів й отримання зворотнього зв'язку від сучасних студентів-медиків щодо якості наданої інформації дозволить якомога краще підійти до вирішення питань вдосконалення медичної освіти в Україні. Впровадження інформаційних (online, digital) технологій, що диктує міжнародне сьогодення, є одночасно сміливим рішенням для нашої країни та ознакою її вибору власного майбутнього.*

***Ключові слова:** online-формат медичної освіти, дантист, якість освіти.*

*Liakhova Iлона, 1st year student of the Faculty of Dentistry
Lviv Medical University, Lviv, Ukraine*

CURRENT PROBLEMS AND RISKS OF THE IMPLEMENTATION OF A DISTANCE FORM OF EDUCATION IN WARTIME – OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE STATE PROGRAM OF DISTANCE EDUCATION

***Abstract.** New educational concepts and methods creation in medicine should be generation-focused, taking into consideration the modern youth psychology. Following the world medicine development trends can definitely distinguish/highlight and elevate Ukrainian doctors (including dentists) among international colleagues. Better understanding and taking into account all the educational system gaps together with medical students' feedback allow us to be as successful as possible improving the general education approach in Ukraine. Digital technologies introduction (in medicine and medical education) is a common worldwide practice which at the same time means a bold decision for our Motherland to choose its own high-level future.*

***Keywords:** online distance learning, medical education, dentist, education quality level.*

Питання про використання можливостей застосування дистанційної форми навчання саме в контексті медицини є й досі відкритим/дискусійним. Треба сприйняти факт того, що сучасний студент – це не пасивний споживач сухої теоретичної інформації. За обсягом, фундаментальна медична база є досить

насиченою, тому просте фіксування слів в пам'яті не має тієї якості. Набагато ефективніше використовувати нову модель – сучасного студента, що в повному обсязі приймає участь в процесі саме здобування знань/освіти. Завдяки інформаційним технологіям та залученню (й зацікавленості) викладача. Тому викладачі теж мають змінити свої погляди на освітню модель (викладання), щоб сприяти засвоєнню студентами максимуму.

Дослідження проблеми дистанційного навчання відображено у працях: В. Бикова, М. Бесєдіна, Д. Богоявленської, В. Ващенко, К. Власенко, В. Гура, Р. Деллінг, В. Дядичева А. Іваннікова, М. Карпенка, Л. Карамушка, К. Колос, В. Куклева, В. Кухаренка, А. Манако, В. Моляко, Є. Полат, О. Рибалко, Н. Сиротенко, С. Сисоєва, С. Семерікова, М. Смульсон, П. Стефаненка, А. Стрюка, В. Толочко, Є. Трибульська, А. Хуторського, Н. Чепелева та ін. Д. Кіган, А. Кларк, Дж. Коумі, М. Мур, Г. Рамбле, М. Сімонсон, М. Томпсон тощо.

Саме наші кроки сьогодні відрізнятимуть/виділятимуть медичну освіту в Україні вже завтра, формуючи новітній взірць/приклад високоякісного підходу до професійної підготовки лікарів-дантистів. Жага до змін та свіжі погляди на розвиток галузі, насправді, дуже наближують нас до країни майбутнього.

Наша країна має не лише «відповідати» міжнародним вимогам, а й сама створити свій власний «level», як стандарт та приклад професійної / кваліфікованої підготовки лікарів-дантистів. Ми маємо безліч переваг та власний світогляд, не схожий на інших. Саме це дає можливість нашим лікарям демонструвати свій стиль та унікальний підхід до кожного «кейсу».

Криза, як поняття, не повинна мати суто негативний сенс. Це навпаки можливість – трамплін для розвитку суспільства. Тенденція до розширення, спрощення, переформатування штовхає людство до нових відкриттів та пошуку більш ефективних засобів в тих чи інших напрямках (хоч освіта, хоч бізнес). Щодо студентів-медиків (до 20 років), їх світогляд набагато відрізняється від попередніх поколінь. А 25+ студенти є проміжною ланкою, що здатні зрозуміти різні сторони питання. У якості здобувача освіти, як доросла людина (що має практичний досвід), а також і викладача. Майбутнє будуватиметься сучасною молоддю з їх точки зору. Вони вже не мають потреби робити експериментальні розтини, наживо і власноруч. Навіть анатомічні атласи переведені у 3D, а підручники завжди поруч у смартфоні.

Слід також зазначити, що online-концепція найбільш пасує здобувачам вищої медичної освіти на базі середньої або ж у якості підвищення рівню. Саме через те, що виступає реальною можливістю замінити заочну форму навчання

(чи вечірню) на повноцінну без втрати якості. Студенти здатні використовувати свої навички, брати участь у творчому процесі, планувати самостійну роботу, власноруч виділяти професійні «проблеми» та вже шукати засоби їх вирішення. Практика є найважливішою складовою опанування професії, особливо для майбутніх медиків.

Розвиток критичного й аналітичного мислення стосується також звичайного студента (що здобуває медичну освіту вперше). З розвитком мережі Інтернет, кількість інформації зростає з кожною миттю. Вона є настільки різноманітною, що без вміння відрізнити чи знаходити потрібне – просто неможливо. Таким чином формуються навички аналітичного чи критичного мислення, пошук методом виключення, з'являється звичка ставити багато «фактів» під сумнів. Штовхає розбиратися, шукати знову та формувати власну точку зору.

Викладачів чи більш доросле покоління теж можна зрозуміти. Вони хвилюються через вірогідність втрати якості знань завдяки дистанційним технологіям. Не кожен з них погоджується опанувати digital-технології (електронний журнал, розклад, «класрум» та ін.), бо це крок в непізнане. Будь-який крок назовні від зони комфорту – є стресом. Проте страх надто обмежує й гальмує розвиток. Можливо, є сенс переглянути та поступово оновити склад викладачів на тих, кому не байдуже, «свіжу кров» з сучасними поглядами на майбутнє України.

Насправді, перевагою дистанційної форми, в першу чергу, є розширення географії. Багато наших співвітчизників, що живуть за кордоном (тимчасово через події чи вже тривалий час) обирають здобуття освіти саме в Україні за рядом факторів. Дистанційний формат – відмінне рішення та можливість для них підтримати «вітчизняного виробника». На прикладі світової практики online-університетів (США, Канада, ЄС), втілення дистанційної форми навчання цілком життєздатне та на його основі маємо можливість вдосконалення загальної освітньої структури/системи. Обов'язково збираючи відгуки з обох боків (студент-викладач) задля оцінки якості програм. Ще одною важливою перевагою є втілення все більших новітніх технологічних розробок саме у медичній практиці (мікроскопи, внутрішньоротові камери, КТ, сканери та ін.).

Якщо стає питання щодо якості подібної освіти, доцільними були б періодичні «зрізи» знань у вигляді тих самих тестів або розроблених нових ефективних/актуальних засобів на базах центрів оцінки якості освіти. Одним з вірогідних та інформативних засобів може бути практика. Виробничу ознайомчу практику досить корисно було б ввести вже з перших курсів. З подальшим захистом звіту про цю практику, висловлюванням розмірковувань та нотатками. Студент має спробувати «на смак» практичне використання знань в середині

системи охорони здоров'я. Бачити структуру, механізми організації та розподілу обов'язків серед медичного персоналу різних рівнів. Мати справу з інструментом (наприклад, допомагаючи в ЦСВ стоматологічної поліклініки), не боятися взаємодіяти з технікою в кабінеті дантиста.

Дуже важливим є саме приділення уваги напрямку думок студента. Тому як у майбутньому це стане основою для пошуку рішень при плануванні стоматологічного лікування (складання покрокового плану). Викладачі, в свою чергу, мають сприяти та підтримувати жагу до мислення в студентів. З метою покращення рівню професіоналізму вітчизняних фахівців в галузі освіти (а з тим й решти), маємо відходити від «радянських» методів викладання – сухе викладання, суворе опитування, образи та неповага). Викладачі-практики можуть на власних прикладах пояснювати студентам, як приймати рішення щодо лікування різних кейсів. Для викладачів, насправді, є безліч переваг, коли вони відкриті та прагнуть втілювати нове. Від розширення своїх можливостей до розробки авторських методик. Як було відзначено вище – творчий процес, що охоплює кожен ланку. А саме розуміння студентом суті й механізмів є найважливішим. Страх громадських виступів стосується досить значного відсотку студентів. Не можна примушувати до відповідей «біля дошки» (як еталон). Це може травмувати, оскільки викладач просто не враховує людський фактор та різницю сприйняття з особливостями особистості студента. Це все одно, що «вчити» плавати, штовхнувши у воду без спеціального надувного круга/кола.

Розглядаючи деякі недоліки дистанційного формату, слід відзначити те, що технічно не усі заклади підготовлені до надання подібної можливості. Оснащення освітніх баз має стати першочерговою задачею при підготовці до реформування процесу. Розширення електронних бібліотек, налагодження зв'язку та мережі.

Однією з важливих гілок цієї теми є відвідування музеїв, вистав, конференцій, майстер-класів та обмін досвідом з іноземними фахівцями (дантистами). Взагалі, на прикладі розвитку галузі стоматології а країнах, що досягли найбільшого успіху (США та ін.), ми здатні сформулювати свої нові погляди на тактику в стоматологічному лікуванні. Наукова діяльність має підтримуватися на державному рівні. Зібрати якомога більше інформації, систематизувати її та втілити найкраще в Україні.

Перспективи втілення сучасних методів та реформ в освіті України досить реальні та мають значний вплив на розвиток майбутнього країни в цілому. Дистанційне навчання містить в собі безліч переваг для кожної сторони процесу, якщо сфокусувати увагу саме на перевагах та використовувати максимум

можливостей для розвитку підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців-медиків на досить високому рівні. Тим самим зміцнить базис знань та підвищить ефективність у галузі оцінки якості освіти.

Список використаних джерел

1. *The Voice of Dental Education*. URL: <https://www.adea.org/2023>.
2. Антонович М. Ю., Любченко М. Ю. Дистанционное образование в медицине. Медицина и экология. 2019. No 1 (90).
3. Казаков В. Н., Климовицкий В. Г., Владимирский А. В. Дистанционное обучение в медицине. Донецк: ООО «Норд», 2005.

Науковий керівник: доктор пед. наук, доцент Колісник-Гуменюк Ю.І.

УДК 373.134

Вихованська Галина, директор
Коваліско О.Я., методист
Дитяча школа народних мистецтв, Львів, Україна

ДИТЯЧА ШКОЛА НАРОДНИХ МИСТЕЦТВ – НЕОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР МОЖЛИВОСТЕЙ

Анотація. Метою роботи нашого педагогічного колективу є гармонійний розвиток дитини і всестороння мистецька освіта. Школа надає всі можливості для творчого становлення та розвитку особистості дитини.

Навчання у підготовчому відділі передбачають підготовку дітей до школи засобами образотворчого мистецтва, учні набувають вмінь з живопису, графіки, аплікації, ліплення. Основною формою вивчення мистецтва є гра, під час якої відбувається поступовий перехід від простих до складніших видів творчості.

Ключові слова: художня школа, мистецтво, діти, відділи.

Vykhovanska Halyna, director
Kovalisko O.Ya., methodist
Children's School of Folk Arts, Lviv, Ukraine

CHILDREN'S SCHOOL OF FOLK ARTS – UNLIMITED SPACE OF OPPORTUNITIES

Abstract. The goal of the work of our teaching team is the harmonious development of the child and comprehensive art education. The school provides all opportunities for creative formation and development of the child's personality.

Training in the preparatory department provides for the preparation of children for school by means of visual arts, students acquire skills in painting, graphics, appliqué, sculpting. The main form of learning art is a game, during which there is a gradual transition from simple to more complex types of creativity.

Key words: art school, art, children, departments.

Львівська Дитяча школа народних мистецтв була заснована у 1991 році одночасно з відродженням Української держави. Становлення держави багато в чому залежить від рівня духовного та культурного розвитку народу.

У сучасних умовах мистецька освіта виступає одним із найважливіших і вирішальних чинників духовного та культурного оновлення суспільства. Мистецький заклад покликаний виконувати соціальне замовлення: забезпечувати дітей якісною освітою і свідомою мотивацією на навчання впродовж життя, а також створювати можливості для успішного свідомого професійного самовизначення.

Педагогічний колектив ДШНМ своїм головним завданням бачить виховання своїх учнів на засадах національної культури та формування особистості мистецько-творчої, яка може становити основу інтелектуального потенціалу нашої держави.

ДШНМ має художньо-естетичний напрям та зміст навчання і надає можливість дітям різних вікових категорій безкоштовно отримати художню освіту. Навчання базується на глибокому вивченні народного мистецтва, його переосмислення та трансформації в сучасному світі.

В школі створена гнучка структура, яка складається з двох відділів:

1. Підготовчий відділ

Тут навчаються діти віком від 4,5 до 6 років, вони знайомляться з основними жанрами та різними техніками образотворчого мистецтва, формують стійкий інтерес до занять.

Навчальна програма розрахована на 2 роки.

2. Художньо-ужитковий відділ

На відділі навчаються діти віком від 6 до 18 років. Програма навчання художньо-ужиткового відділу розрахована на 4 роки. Діти вивчають рисунок, живопис, роботу в матеріалі за напрямками.

Ужитковий відділ поділяється за напрямками:

- художній текстиль
- фітодизайн
- моделювання одягу
- художня вишивка та моделювання одягу
- кераміка
- графіка
- сакральне мистецтво
- комп'ютерна графіка
- скульптура.

Педагогічний колектив впроваджує проекти, спрямовані на інтеграцію України в загальноєвропейський простір, які потребують розроблення нових напрямків роботи з талановитими дітьми. Обдарована особистість багатогранна. Тому сучасна мистецька школа повинна забезпечувати повною мірою розвиток найпотаємніших творчих нахилів дитини. Школа пишається плеядою педагогічних працівників, неординарних митців, сміливих новаторів в пошуках форм та методів викладання та водночас ревних послідовників кращих набутків українського національного мистецтва.

Неповторність ДШНМ сьогодні проявляється у витворенні індивідуального незалежного творчого обличчя. Світ дитини – це світ казки, в яку вона потрапляє переступаючи поріг нашої школи. На інтуїтивному рівні діти відчують закони композиції та кольорознавства, творять поетичні, глибоко філософські образи, розкриваючи назовні свій внутрішній казковий світ.

З упевненістю можна сказати, що кожна дитина народжується з природними творчими задатками, але творчими людьми виростають лише ті, умови виховання яких дозволили розвинути ці здібності вчасно. Багато залежить від того, хто опиниться поруч із дітьми, коли вони робитимуть перші кроки у складний та багатогранний світ мистецтва.

Світ мистецтва безмежний. Пізнавати його ми будемо не день, не рік, а все життя. Тому, починаючи з раннього віку дитини, педагог покликаний розвивати художній смак, виховувати важливу для людини якість – любов до мистецтва, до прекрасного. Зорові образи, створені мистецтвом, легко запам'ятовуються й залишаються в пам'яті надовго. Вони збагачують емоційний світ, учать яскравіше сприймати навколишнє життя.

Витоки творчих сил людини йдуть із дитинства, з того часу, коли творчі прояви часто мимовільні та життєво необхідні. Дитяча художня творчість має свої особливості, тож необхідно навчитися керувати особливостями її виявлення, розробляти методи, що пробуджують та розвивають дитячу творчість. Під поняттям розвитку творчої активності дитини ми розуміємо якісні зміни в пізнавальній діяльності дітей, що відбуваються внаслідок розвитку вмінь та навичок мистецької діяльності. Науковці відводять значну роль заняттям художньою діяльністю, а також усій виховній роботі з дітьми щодо розвитку в них уміння сприймати красу в навколишньому світі та в творах мистецтва, які відіграють велику роль у загальному і творчому розвитку дитини. Інтерес до образотворчої діяльності дітей зумовлюється його важливістю для розвитку особистості дитини, і з роками потреба в ній не послаблюється, а ще більше зростає.

Образотворча діяльність має важливе значення для всебічного розвитку особистості. У процесі створення зображення в дитини формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Образотворча діяльність надає можливість доступними засобами висловити емоційний стан дитини, її ставлення до навколишнього світу, вміння самостійно створювати прекрасне, а також бачити його у творах мистецтва.

Сприятливий розвиток дитячої творчості залежить від правильного керівництва з боку дорослих. Великого значення в організації образотворчої діяльності дітей набуває вміння педагога пов'язати особливості створення художнього образу в мистецтві з власне художньою діяльністю дітей; адаптувати виразні засоби мистецтва живопису, графіки в такий вид образотворчої діяльності, як малювання; виразні засоби скульптури – в ліплення; вчити дітей створювати декоративні роботи за мотивами народного декоративно-ужиткового мистецтва, використовувати елементи конструкторських рішень архітектури у конструктивній творчості дітей.

Найважливішою умовою розкриття творчої активності дітей є створення загальної атмосфери доброзичливості, свободи, можливості досягти успіху для кожної дитини. Таке завдання вимагає особливої уваги. Під час виконання дітьми завдань їм необхідно надавати допомогу. Слід намагатися організувати спілкування таким чином, щоб кожна дитина могла відкрито радіти результатам як власної, так і спільної творчості.

При проведенні занять виникають сприятливі умови для формування таких якостей, як ініціативність, допитливість, розумова активність та самостійність, цікавість.

Для естетичного виховання дітей та для розвитку їх зображувальних здібностей велике значення має знайомство з творами образотворчого мистецтва. Яскравість, виразність образів у картинах, скульптурі, архітектурі, творах прикладного мистецтва допомагають дітям глибше та повніше сприймати явища життя та знаходити образні вираження своїх вражень у малюнках, ліпленні, аплікації. Поступово у дітей розвивається художній смак.

Основним засобом вираження себе вже на ранніх стадіях життя є малювання. Заняття малюванням розвивають дитину в цілому, прилучають її до найголовнішого – процесу творчості. Тільки в малюванні діти із самого початку вільні від обмежень (знання нотної грамоти у музиці, уміння виразити свою думку в літературі), і тому малювання з усіх видів художньої творчості їм найближче. Гранично обмежені в художніх засобах, щоб розвинути свою думку, діти, спираючись на свій творчий інстинкт, знаходять дивовижні рішення, самостійно відкривають образотворчі закони. Мобілізуючи розумову діяльність,

малювання прискорює процеси розвитку просторового мислення, образного бачення, розвиває розумові здібності, спостережливість дітей, відчуття гармонії.

Метою роботи педагогічного колективу є гармонійний розвиток дитини і всестороння мистецька освіта. Школа надає всі можливості для творчого становлення та розвитку особистості учня.

Основою навчання в ДШНМ є система авторських класів, побудована на технології особистісно-орієнтованого виховання. Стратегічна лінія діяльності педагога – формування творчої особистості учня і використання «технології майстерні», яка є однією з форм, сприяє професійному вихованню учнів.

Головна методологічна позиція педагога – майстра полягає в тому, що дитина розвивається як індивідуальність. У класах-майстернях практикується педагогіка співробітництва. Вона передбачає таке спілкування з учнями, у якому домінує діалог, що ґрунтується на вірі в позитивний потенціал кожного учня. При використанні «технології майстерні» педагог викладає в одній групі всі дисципліни – рисунок. Малярство та роботу в матеріалі, що дає можливість спілкування та співпраці з учнями тривалий час – 9 годин на тиждень.

Зараз у ДШНМ працюють творчі майстерні: майстерня сакрального мистецтва (керівник Мандрика Л.В.); майстерня художнього текстилю (керівники: Вихованська Г.Є., Квасниця Л.М., Барна О.А., Янко М.М., Канас С.П., Коваліско О.Я., Ковінько М.К.); майстерня вишивки та

моделювання одягу (керівники: Сенчик С.М., Пенцко О.І.); майстерня скульптури (керівник Салига В.Ф.), майстерня графіки (керівники Демцю Л.В., Баран І.В., Татусько З.Р.); майстерня кераміки (керівники Ярошевич С.Р., Сікора М.В.).

Основною метою роботи у майстерні сакрального мистецтва є ознайомлення дітей з християнським мистецтвом, яке має тисячолітню історію, є невід'ємною частиною української культури, потужним фактором у вихованні молодшої людини, вивчають іконографію та технологію написання ікон.

Навчання у майстерні художнього текстилю передбачає розвиток пізнавального інтересу до історії виникнення текстилю, значення тканини у сучасному житті. Учні вивчають різноманітні художнього ткацтва, самостійно створюють гобелени малих форм та об'ємно-пластичні текстильні об'єкти, знайомляться з основами ручного розпису тканин та вибійки.

Головним завданням майстерні вишивки та моделювання одягу є формування стилю юного сучасного дизайнера, створення свого індивідуального образу, який починається з глибокого усвідомлення та відчуття власного «я».

На заняттях в майстернях кераміки та скульптури діти працюють у глині та камені. Невід'ємною частиною навчального процесу є ліплення. Яке допомагає розвитку дрібної моторики, логічного мислення та розвитку творчих здібностей.

Учні майстерні графіки та вивчають різноманітні графічні техніки: ліногравюру, монотипію, воскографію та інші експериментальні техніки, використовують різні графічні матеріали.

Сучасне життя не можливо уявити без застосування комп'ютерних технологій, в тому числі без комп'ютерної графіки. Навчання у майстерні комп'ютерної графіки дає можливість ознайомитися з роботою в різноманітних графічних редакторах для освоєння майбутньої професії, на основі отриманих знань діти створюють різноманітні тематичні композиції, вітальні листівки, презентації, мультиплікацію.

Навчання у підготовчому відділі передбачають підготовку дітей до школи засобами образотворчого мистецтва, учні набувають вмінь з живопису, графіки, аплікації, ліплення. Основною формою вивчення мистецтва є гра, під час якої відбувається поступовий перехід від простих до складніших видів творчості.

Метою роботи нашого педагогічного колективу є гармонійний розвиток дитини і всестороння мистецька освіта. Школа надає всі можливості для творчого становлення та розвитку особистості дитини.

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У МАЙСТЕРНЯХ ДШНМ
Майстерня моделювання одягу

Майстер-клас валяння з вовни

Майстерня Сакрального мистецтва

Майстерня Художньої кераміки

Робота на гончарному крузі
Майстерня графіки

Бінарні заняття з майстернею художнього текстилю.

Майстерня Художнього текстилю

Майстер-клас ткання на верстаті

Ткання міні-гобелену на рамі.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 614.841

*Чаплик Віктор, канд. мед. наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини,
Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Львів, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Анотація. Показана можливість виникнення та характер психологічних розладів населення при надзвичайних ситуаціях. Дана характеристика поведінки людей в екстремальних ситуаціях. Показано індивідуальні та колективні форми панічних реакцій населення при надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: надзвичайні ситуації, поведінка населення, психологічні розлади, панічні реакції.

*Chaplyk Viktor, PhD (medical sciences), associate professor
Head of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University*

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF POPULATION BEHAVIOR IN EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. The possibility of occurrence and nature of psychological disorders of the population during emergency situations is shown. A description of people's behavior in extreme situations is presented. Individual and collective forms of panic reactions of the population in emergency situations are shown.

Keywords: emergency situations, population behavior, psychological disorders, panic reactions.

Вступ. В сучасному динамічному світі населення нерідко піддається ризикам, загрозам та небезпеці різноманітного характеру. Процеси людської життєдіяльності постійно пов'язані з виникненням різноманітних надзвичайних ситуацій (НС), ймовірність яких постійно збільшується із зростанням промислового виробництва, урбанізації та загальним зростанням інтенсивності взаємодії людини з навколишнім середовищем [1, 2]. Актуальність вивчення психології людини, яка потрапила в НС, зумовлена необхідністю здійснювати теоретично і практично обґрунтовану підготовку населення, рятувальників та керівників підрозділів до дій в екстремальних ситуаціях.

Якщо цивільні люди, які не мають спеціальної підготовки, потрапляють в особливі умови, це, як правило, викликає психологічну і емоціональну напруженість, служить причиною психологічного і фізичного стресу [3, 4, 5]. В одних це супроводжується мобілізацією внутрішніх життєвих ресурсів; в інших

зниженням і навіть зривом працездатності, погіршенням загального стану здоров'я, фізіологічними і психологічними порушеннями. Особливість реагування залежить від індивідуальних особливостей людини, тривалості та інтенсивності дії стресових факторів, від обізнаності населення щодо подій і розуміння ступеня їх небезпеки.

Мета дослідження. Визначити можливість виникнення та характер психологічних розладів населення при НС. Показати індивідуальні та колективні форми панічних реакцій. Охарактеризувати поведінку людей в екстремальних ситуаціях.

Результати дослідження та їх обговорення. Можливість виникнення та характер психологічних розладів, їх частота, вираженість, динаміка залежать від багатьох факторів: характеристики НС (її інтенсивності, раптовості виникнення, тривалості дії); готовності окремих людей до діяльності в несприятливих умовах; професійної та психологічної стійкості.

Поведінка людей в екстремальних ситуаціях поділяється на дві категорії.

1. Раціональна, адаптивна поведінка людини з психічним контролем та здатністю до управління емоційним станом та поведінкою. У даній категорії людей в екстремальних ситуаціях не спостерігається патологічної поведінки, виконуються заходи захисту та взаємодопомоги. Така поведінка є наслідком точного виконання інструкцій та розпоряджень керівництва у випадках НС.

2. Патологічний характер поведінки. Маса людей стає розгубленою і безініціативною. Люди своєю нераціональною поведінкою та небезпечними для оточуючих діями можуть збільшувати кількість жертв та дезорганізувати суспільний лад. У цьому випадку може наступити «шокова загальмованість», коли маса людей стає розгубленою, а то й просто збожеволілою. Таким випадком «шокової загальмованості» є паніка, коли страх перед небезпекою опановує групу людей. Паніка може супроводжуватися справжнім шаленством, особливо, якщо на шляху трапляються перешкоди, подолання яких може супроводжуватись великою кількістю людських жертв.

Одним з вирішальних чинників поведінки населення в умовах НС є наявність збудливих і стимулюючих паніку чуток, які часто перебільшують майбутню небезпеку або міру її негативних наслідків. Паніка – найбільш небезпечний та негативний ефект, викликаний реальною чи уявною небезпекою. Вона може охоплювати одного чи кількох людей, її важко контролювати свідомо. Паніка (повністю або частково) включає поєднання таких симптомів: задуха, прискорене або уповільнене серцебиття, біль або дискомфорт у грудях, тремор, пітливість, нудота або розлад шлунка, запаморочення або непритомність, оніміння або поколювання, страх, втрата контролю та ін. З

психологічного погляду паніка дуже заразна, тому що вона пов'язана з проявом так званого «стадного інстинкту».

Людина повинна бути готова до несподіваної для неї події, про яку вона нічого або майже нічого не знає. У цьому випадку, якщо ситуація затягується, реакція організму може посилитися настільки, що виникнуть серйозні порушення як у фізіологічному, так і в психічному плані. Тоді звичайні емоції поступаються місцем занепокоєнню або тривозі, людина перебуває у стресовому стані. Стрес пов'язаний із поступовим виснаженням резервів організму, який намагається пристосуватися до нових умов. Цей комплекс реакцій отримав назву загальний синдром адаптації.

Поведінку людей, які зазнали впливу НС, можна охарактеризувати таким чином.

1. «Гострий емоційний шок». Характеризується загальною психічною напругою, граничною мобілізацією психофізіологічних резервів, загостренням сприйняття та збільшенням швидкості розумових процесів, проявами безрозсудної сміливості (особливо при порятунку близьких) за одночасного зниження критичної оцінки ситуації.

2. «Психофізіологічна демобілізація». Цей етап пов'язаний з розумінням масштабів трагедії («стрес усвідомлення»). Характеризується найбільш істотним погіршенням самопочуття з величезним переважанням почуття розгубленості, панічних реакцій, зниженням моральної поведінки, зниженням рівня ефективності діяльності та мотивації до неї, депресивними тенденціями, деякими змінами функцій уваги і пам'яті.

3. «Стадія розрішення». У цей час суб'єктивно стабілізується настрій і самопочуття. Однак за результатами у більшості людей зберігаються знижений емоційний фон, обмеження контактів з оточуючими, зниження інтонаційної окраски мови та уповільненість рухів.

4. «Стадія відновлення», яка найбільш чітко проявляється у поведінкових реакціях: активізується міжособистісне спілкування, починає нормалізовуватись емоційна окраска мови та мімічних реакцій.

У людей, що пережили НС, значно знижується працездатність, а також критичне відношення до своїх можливостей. У екстремальних умовах людині доводиться долати небезпеки, які загрожують її існуванню, що викликає страх, тобто короткочасний або тривалий емоційний процес, який породжується дійсною або уявною небезпекою. Страх – це сигнал тривоги, що зумовлює вірогідні захисні дії людини.

Страх викликає у людини неприємні відчуття (у цьому полягає негативна дія страху), але страх - це і сигнал, команда до індивідуального або колективного

захисту, оскільки головна мета, що стоїть перед людиною, - залишитися живою, продовжити своє існування.

Поведінку людини в НС визначає страх, викликаний травмуючими подіями. Страх в окремих випадках настільки виражений, що викликає психічні розлади. В результаті НС часто у людини розвиваються реактивні психози за типом афективно-шокових реакцій або істеричних психозів, а також можуть бути непсихотичні розлади за типом гострої реакції на стрес.

Можливість людини протистояти НС включає три складові:

1) фізіологічну стійкість, обумовлену станом фізичних і фізіологічних якостей організму (конституційні особливості, тип нервової системи, вегетативна пластичність);

2) психічну стійкість, обумовлену підготовкою і загальним рівнем якостей особи (спеціальні навички дій в екстремальній ситуації, наявність позитивної мотивації та ін.);

3) психологічну готовність (активно діючий стан, мобілізованість усіх сил і можливостей на майбутні дії).

Місцеві засоби масової інформації (в порівнянні з центральними) в період НС та ліквідації їх наслідків ефективно діють на свідомість людей, оскільки газети, телебачення, радіо того або іншого району безпосередньо включаються в екстремальні умови його життєдіяльності, в процес ліквідації наслідків НС. Інформаційні повідомлення для жителів населених пунктів, що піддалися НС, повинні проходити оперативну психологічну експертизу. Для усіх джерел інформації слід готувати відповідні рекомендації, засновані на знанні психологічних закономірностей сприйняття і переробки людьми інформації в умовах стресу.

При екстремальних діях часто розвиваються масові психогенні розлади, які вносять дезорганізацію в загальний хід рятувальних робіт. Для ефективної роботи пожежників і рятувальників як фахівцям-психологам, так і самим співробітникам Міністерства надзвичайних ситуацій України необхідно знати ознаки психогенних розладів і способи впливу на людей в умовах паніки, яка може носити масовий характер. Максимально ефективно первинне запобігання виникнення панічних настроїв. Оптимальною умовою для цього є володіння об'єктивною інформацією про НС, способи функціонування натовпу і про заходи ліквідації паніки. Для оптимізації стану людей в умовах НС слід:

- враховувати, що людина, яка перенесла психічну травму, відновлюється швидше, якщо її залучати до фізичної роботи, причому не індивідуально, а у складі групи;

- готувати населення до дій в НС та формувати у людей психічну стійкість.

Рівень психологічної підготовки населення – один з найважливіших чинників, що зумовлює ефективну протидію НС і її наслідкам. Щонайменша розгубленість і прояв страху, особливо на самому початку НС, можуть призвести до важких, а іноді і до непоправних наслідків. В першу чергу це відноситься до посадовців, зобов'язаних негайно вжити заходи, які мобілізують колектив, проявляючи при цьому особисту дисциплінованість і витримку.

Висновки

1. Особливість поведінки населення при НС залежить від індивідуальних особливостей людини, тривалості та інтенсивності дії стресових факторів, від її обізнаності щодо подій та розуміння ступеня їх небезпеки.
2. Людина повинна бути готова до несподіваної для неї події, про яку вона нічого або майже нічого не знає.
3. Можливість виникнення та характер психологічних розладів населення залежать від раптовості виникнення, інтенсивності та тривалості НС і готовності окремих людей до діяльності в несприятливих умовах.

Список використаних джерел:

1. Волянський П.Б., Гур'єв С.О., Долгий М.Л. та ін. Домедична допомога в умовах надзвичайних ситуацій: практичний посібник. Київ. 2016. 151 с.
2. Домедична допомога в екстремальних ситуаціях та медичний захист населення в надзвичайних ситуаціях: навчальний посібник / За ред. Волянського П.Б. та Гринзовського. Київ. 2018. С.208-216.
3. Літвінчук С.Б. Моделювання змісту і оновлення цілей навчання технічним дисциплінам у вищій школі / Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса. 2017. С. 95-98.
4. Медицина надзвичайних ситуацій: підручник / Чаплик В.В., Олійник П.В., Омельчук С.Т. Вінниця. 2021. 346 с.
5. Наказ МОЗ України від 23.01.2016 року №121 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі» [Електронний варіант]. Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20160223_0121.html.

УДК 159.922.6

*Матійків Ірина, канд. психол. наук, ст. н. сп., доцент
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Львів, Україна*

УПРАВЛІННЯ ЕМОЦІЯМИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

У статті наведено структуру і тематичний план навчально-практичного курсу «Управління емоціями у педагогічній діяльності», висвітлено концепцію розвитку умінь управляти емоціями.

***Ключові слова:** вища освіта, педагогічна майстерність, навчально-практичний курс, управління емоціями, тренінг.*

*Matyukiv Iryna, PhD (Psychology), Research Prof., Assoc. Prof.,
Lviv Educational and Scientific Center of Vocational Education
Ukrainian Dragomanov State University, Lviv, Ukraine*

MANAGEMENT OF EMOTIONS IN PEDAGOGICAL ACTIVITIES: COURSE STRUCTURE.

The article provides the structure and thematic plan of the educational and practical course “Emotion Management in Pedagogical Activities”, highlights the concept of developing skills to manage emotions.

***Keywords:** higher education, pedagogical skills, educational and practical course, management of emotions, training.*

Важливим чинником, що впливає на професійну успішність сучасного педагога та якість навчально-виховної роботи, є його вміння управляти власним емоційним станом та створювати сприятливу атмосферу контакту в навчальній групі. Педагогічна діяльність – це, перш за все, процес творення взаємин. Адже, сприйняття і засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу відбувається через налагодження стосунків педагога з групою, їх спілкування та взаємодію. Вміння управляти власними емоціями та емоційним потоком групи, спілкуватися на емоційному рівні відіграє у діяльності педагога не менш важливу роль, ніж його розумові здібності, освіта та досвід.

Новітні дослідження засвідчують, що успіх фахівців, які працюють з людьми, лише на 15% визначається коефіцієнтом інтелекту (IQ) і на 85% залежить від емоційного інтелекту (EI) [5]. Важливим інструментом впливу педагога на здобувачів освіти є його особистість (відповідальність, адекватна самооцінка, вміння управлять собою, своїми емоціями, емоційна стійкість, урівноваженість, асертивність поведінки, об’єктивність, комунікативна толерантність, емпатійні здібності, цілеспрямованість тощо). Цілеспрямоване

вдосконалення емоційних умінь важливо як для професійного, так і особистісного зростання педагогів. Отже, від педагогів вимагається не тільки добре знати свій предмет, методи викладання, а й бути підготовленими до продуктивної комунікації, емоційно розумної поведінки, позитивної взаємодії, володіти способами самозбереження психічного здоров'я та профілактики «професійного вигорання». Таким чином, підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів потребує розвитку на лише функціональної (володіння технологіями, техніками, методами навчання), а й їх особистісної підготовки до майбутньої діяльності.

Незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень з означеної проблеми, окремої уваги потребує розробка навчально-практичних інтерактивних курсів, які б сприяли формуванню готовності майбутніх педагогів до управління емоціями.

Цій проблемі й присвячена стаття, мета якої полягає у висвітленні структури навчально-практичного курсу «Управління емоціями у педагогічній діяльності», розробленого на основі тренінгових технологій. Сам тренінг спрямований на вдосконалення умінь розуміти власні емоції та емоції інших людей, управляти ними в типових і емоціогенних ситуаціях професійної діяльності педагога та використовувати для щоденної саморегуляції свого настрою й підвищення самоефективності в усіх сферах життя. Цінність тренінгу – у спрямованості на розвиток емоційно-компетентної, аутентичної, цілісної, творчої й духовної особистості.

Авторський навчально-практичний курс має на меті вдосконалення емоційних якостей педагогів, необхідних для успішного здійснення майбутньої професійної діяльності та містить два розділи: «Управління емоціями у педагогічній діяльності: теоретичні та методичні засади» та «Тренінг управління емоціями у педагогічній діяльності». Кожний розділ охоплює окремі теми, які розкривають зміст курсу.

У *першому розділі* посібника викладена суть концепції формування умінь управляти емоціями, наведені загальні рекомендації щодо впровадження методики, визначена роль активних та інтерактивних методів навчання.

Другий розділ посібника описує методику проведення тренінгу управління емоціями у педагогічній діяльності. Тренінг охоплює два рівні формування умінь управляти емоціями: технічний і особистісний.

Особливість програми – практична спрямованість, простота, доступність, легкість у використанні, швидке досягнення позитивних результатів завдяки унікальному поєднанню авторських методик.

Із психологічної теорії навчання відомо, що інформація тільки тоді стає внутрішнім надбанням особистості, коли вона випробувана, відпрацьована на реальних об'єктах, у реальних ситуаціях, хоч і навчальних [6]. Методичною особливістю курсу «Управління емоціями у педагогічній діяльності» є проблемність викладання, яка досягається через залучення здобувачів освіти до обговорення різних питань, надання їм можливості висловлювати власну думку, робити висновки. Результативність засвоєння навчального матеріалу поліпшується завдяки застосуванню активних та інтерактивних методів навчання (дискусії, мозкові штурми, рольові ігри, евристичні бесіди, аналіз ситуацій, тренінгові вправи, тестування, тематичні вправи, ділові ігри, відео аналіз та ін.) [1; 2; 3; 4]

Кожне заняття містить рекомендації щодо виконання вправ, необхідні пояснення, роздаткові матеріали, домашні завдання та запитання для самоперевірки рівня засвоєння навчального матеріалу.

Також програмою передбачено самостійну роботу студентів, яка полягає в: складанні відповідей на запитання («Мотивуючий контроль»); виконанні домашніх завдань, які вміщують основний матеріал теми; заповненні щоденника; підготовці рефератів, повідомлень, доповідей на запропоновані теми та ін. Самостійна робота сприяє тому, щоб отриманий на заняттях досвід перетворився на практичні професійно і життєво важливі навички та уміння. *Рекомендована тривалість програми: 68 акад. год.*

Тематичний план змісту навчальної дисципліни «Управління емоціями у педагогічній діяльності»

№ заняття	Назва	К-сть годин, з них:		
		Аудиторні заняття	Самостійна робота	Усього
МОДУЛЬ I. Управління емоціями у педагогічній діяльності: теоретичні та методичні засади				
1	Концепція розвитку умінь управляти емоціями: провідні положення та принципи.	2	2	4
2	Методичні рекомендації щодо проведення тренінгу. Орієнтовна структура тренінгового заняття	2	2	4
3	Структурні компоненти заняття	2	2	4
4	Основні методи тренінгу	2	2	4
5	Форми організації роботи учасників	2	2	4
6	Показники ефективності тренінгу.	2	2	4
7	Організаційна підготовка до проведення тренінгу.	2	2	4
	Модульний контроль знань 1.	2		2
	Усього за модуль 1	16		30

МОДУЛЬ II. Тренінг управління емоціями у педагогічній діяльності				
8	Управління емоціями як професійно важливе уміння педагога.	6	2	8
9	Мистецтво емоційної саморегуляції.	8	2	10
10	Усвідомлена присутність	4	2	6
11	Міжособистісні емоційні компетенції.	4	2	6
12	Складні комунікативні ситуації у педагогічній діяльності та їх владнання.	4	2	6
	Модульний контроль знань.	2		2
	Усього за модуль 2	28		38
	Усього за курс	44		68

Розвиток особистості здійснюється на основі її постійної взаємодії зі соціальним середовищем, у якому вона черпає необхідні для її соціалізації засоби (цінності, ідеали, норми, знання, вміння тощо). На формування емоційних умінь впливають зовнішні умови (середовище, можливості та умови процесу навчання) і внутрішні чинники (активність людини; її індивідуально-психологічні якості, здібності тощо), які сформувалися в результаті попереднього досвіду.

Управління емоціями в ситуаціях професійної взаємодії (стандартних, стресових, конфліктних) полягає в усвідомленому емоційному реагуванні. На відміну від неусвідомленого, усвідомлене емоційне реагування – це вміння педагога свідомо обирати доцільну емоційну реакцію залежно від комунікативної ситуації та конструктивно реалізувати її в діях, поведінці, вчинках.

Хоча емоційні властивості (реактивність, збудливість, врівноваженість, сила емоційних реакцій, експресивність) і особливості реагування на зовнішні подразники визначаються індивідуально-психологічними та типологічними характеристиками людини такими як тип темпераменту, стан нервової системи, емоційність, чутливість до впливів, все ж таки у процесі соціалізації людина може навчитися стримувати безпосередні емоційні прояви, бути толерантною у стосунках, досягати емоційної рівноваги, ухвалювати емоційно розумні рішення та ін. Управління емоціями – це уміння, які можна напрацьовувати й розвивати шляхом навчання, тренування, набуття досвіду (С. Стайн). Вчений зі світовим ім'ям, знавець людської природи, унікальний майстер слова М. Еріксон досяг великих успіхів у дослідженнях людської психіки й функціонування мозку. Він був переконаний, що в людині закладені природні тенденції до розвитку. Якщо хоча б одна людина вміє робити щось ефективно, то цьому можуть навчитися й інші (Р. Ділтс).

Опанування мистецтвом управління емоціями передбачає формування психологічної готовності до усвідомленого емоційного реагування («неможливо

навчатися навігації під час шторму»). Психологічна готовність до усвідомленого емоційного реагування – це наявність у фахівця знань із психології, емоційного досвіду, ціннісних настанов, переконань, цінностей емоційно-компетентної людини; базових умінь емоційної саморегуляції, особистісних якостей, що знаходять вияв в ухваленні емоційно розумних рішень, здійсненні доцільних дій адекватно до професійної ситуації. Особистісними якостями, що впливають на успішність процесу управління емоціями, є такі: внутрішній рівень суб'єктивного контролю, персональна відповідальність за емоційні реакції, компетентність у часі, асертивність у поведінці й комунікації, комунікативний потенціал (емпатійні, рефлексивні, перцептивні, інтерактивні уміння), адекватна самооцінка, позитивна налаштованість. Психологічна готовність до усвідомленого емоційного реагування допомагає чітко уявити свої дії не лише в типових ситуаціях професійної діяльності, а й у нестандартних, змінює процес переживання емоцій і управління ними.

Внутрішній світ кожної людини унікальний. Прояв емоцій охоплює три рівні: ментальний, емоційно-чуттєвий, тілесний.

Ментальний рівень – це думки, які супроводжують емоційний процес від початку ситуації і після її завершення, – когнітивна оцінка події, інтерпретація та висновки, рефлексія. На одну і ту саму ситуацію в людей виникають різні емоційні реакції, оскільки їхні думки про неї різняться. Чим більше значення мають для людини життєві зміни, тим глибшими є емоційні переживання.

Тілесний рівень знаходить відображення у відчуттях, вегетативних реакціях, виразних рухах. Емоційні зміни проявляються через тілесну реакцію (зміна дихання і кровообігу, збліднення або почервоніння особи тощо) і дістають зовнішнє вираження у виразних рухах: міміці (виразні рухи обличчя), жестах, пантоміміці (виразні рухи всього тіла) та голосових реакціях (інтонація і тембр голосу), швидкості мовлення, а також у мікрорухах (тремор, реакції зіниць та ін.). Процес виникнення, розгортання емоцій у тілі (тілесні процеси) відбувається без нашої волі й управляти цим процесом можна лише частково.

Емоційно-чуттєвий (емоції, почуття, емоційний стан, настрій) – це рівень психологічних переживань.

Ментальні, емоційні й тілесні процеси нероздільно взаємопов'язані і постійно впливають один на одного. Механізм простий: те, що людина думає про якусь подію, безпосередньо впливає на емоції, що переживає з цього приводу. Емоції знаходять відображення в тілесних реакціях. Тіло є ніби екраном, на який проектуються психологічні стани. Коли думаємо про хороше – автоматично розпрямляємося, тягнемося догори, якщо боїмося – напружуємося, стискаємося і відчуваємося скутими, ніби замороженими. Через емоцію розум взаємодіє з

серцем і тілом. Захисний м'язовий панцир є наслідком невирішених внутрішніх конфліктів, емоційних заборон і заважає людині жити в гармонії з довкіллям.

Управління емоціями потребує здібностей та умінь на всіх *рівнях прояву емоцій*: ментальному (формування цінностей, переконань, настанов емоційно компетентної людини, розвиток компетентності в часі, набуття умінь виявляти неконструктивні думки, які спричиняють негативні переживання, і змінювати їх; відділяти факти від припущень тощо), емоційно-чуттєвому (формування базових умінь емоційної саморегуляції та регуляції емоційної напруги у процесі взаємодії; опанування техніками управління емоціями, підтримки емоційної рівноваги і позитивного налаштування), тілесному (опанування техніками психофізіологічної саморегуляції; відновлення контакту з власним тілом, довіри до нього, природної грації і пластики; використання дихання, рухів, поз, жестів для управління емоційним станом).

Зважаючи на сказане, в основу концепції формування умінь управляти емоціями покладено системний підхід, який базується на єдності та взаємодії біологічного, психологічного і соціального рівнів розвитку людини.

Включення навчально-практичного курсу «Управління емоціями у педагогічній діяльності» в навчальний процес має важливе значення для підвищення його якості. Наукова інформація і практичні розробки, запропоновані авторкою програми, можуть комбінуватися залежно від мети, завдань і умов. Творче використання запропонованих у посібнику матеріалів прискорить процес досягнення здобувачами освіти особистісної зрілості та як суб'єктів діяльності, їхньої конкурентоздатності при виконанні функціональних обов'язків.

Список використаних джерел

1. *Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. посібник. К. : Педагогічна думка, 2012. 112 с.*
2. *Матійків І.М. Тренерська майстерність: теорія і практика. Технологія проведення тренінгів: метод. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2021. 280 с.*
3. *Матійків І.М. Тренерська майстерність: теорія і практика. Практикум для тренерів: метод. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2021. 224 с.*
4. *Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 192 с.*
5. *Goleman D. An EI-based theory of performance // C. Cherniss, D. Goleman (eds.). The emotionally intelligent workplace. San Francisco: Jossey-Bass, 2001. P. 27-44.*
6. *Henson K. T. Methods and strategies for teaching in secondary and middle schools. N. Y.: Longman, 1988. X. 405 p.*

УДК 343.5/.6(075.8)

Гродська Вікторія,
Львівський міський центр соціальних служб,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Вдович Світлана, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО»

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «домашнє насильство», причини, різновиди, фази домашнього насильства, нормативно-правову базу України з цієї проблеми. Домашнє насильство авторки визначають як умисне застосування різного характеру сили (психологічної чи фізичної) з метою приниження гідності іншої людини та для піднесення власного «Я» кривдника. Основними видами домашнього насильства є: фізичне, психологічне, емоційне, сексуальне, економічне, медичне.

Ключові слова: домашнє насильство, види насильства: психологічне, фізичне, емоційне, економічне, сексуальне, медичне.

Hrodska Viktoria,
Lviv City Center of Social Services,
Lviv State University of Life Safety
Vdovych Svitlana, PhD (Pedagogical Sciences), Senior Research Fellow,
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

THE ESSENCE OF THE CONCEPT “DOMESTIC VIOLENCE”

Abstract. The article examines the essence of the concept of «domestic violence», the causes, types, phases of domestic violence, the regulatory and legal framework of Ukraine on this problem. Domestic violence is defined by the author as the deliberate use of various types of force (psychological or physical) with the aim of humiliating the dignity of another person and to elevate the offender's own «I». The main types of domestic violence are: physical, psychological, emotional, sexual, economic, medical.

Keywords: domestic violence, types of violence: psychological, physical, emotional, economic, sexual, medical.

Домашнє насильство нині є досить розповсюдженим явищем, яке відбувається у багатьох сім'ях.

Домашнє насильство – це умисне застосування різного характеру сили (психологічної чи фізичної) з метою приниження гідності іншої людини та для піднесення власного «Я» кривдника.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство визначається як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають

(проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [4]. Як бачимо, у даному визначенні зазначено основні види домашнього насильства та сімейні обставини, в яких найчастіше може виникати домашнє насильство.

Кримінальний кодекс України акцентує увагу на наслідках домашнього насильства, за які кривдник має відбутися покарання, та визначає його таким чином: «домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2].

Причини домашнього насильства можуть бути видимими та прихованими. До видимих причин відносять такі: стрес на роботі, пияцтво, вживання наркотиків, запальний характер, виховна мета, образа. Серед прихованих причин найчастіше виявляються: патологічні ревності; модель поведінки, засвоєна у батьківській сім'ї; занижена або завищена самооцінка; нереалізовані мрії та бажання з дитинства; власне самоствердження через інших людей; потреба у визнанні; психічні відхилення та захворювання; різні релігійні та політичні погляди; хронічний алкоголізм, наркоманія. Зазвичай, вони не є чимось глибинним саме стосовно близької людини, однак часто це стає індикатором спалаху і завдання як психологічної, так і фізичної шкоди.

Розглянемо види домашнього насильства, а саме: фізичне, психологічне, емоційне, сексуальне, економічне, медичне.

Фізичне насильство – це застосування кривдником тілесних ушкоджень різної складності. До фізичного насильства також відносять отруєння, споювання різними речовинами психотропної дії, що може призвести аж до летального випадку. Ознаками фізичного насильства є: штовхання, погрози щодо безпеки життя, позбавлення їжі, позбавлення сну, заборона виходити з дому, працювати, примус до вживання алкогольних напоїв чи наркотичних препаратів.

Психологічне насильство – це досить вправна маніпуляція свідомістю жертви з використанням слів, які ображають особистість. Психологічне насильство, як правило, супроводжують ревності, злість, обмеження спілкування з рідними, друзями, щоб жертва була абсолютно позбавлена будь-якої сторонньої підтримки. Психологічне насильство є досить тривалим процесом

(від кількох днів до багатьох років). Воно спостерігається як у соціумі, так і вдома. Наслідками психологічного насильства можуть бути занижена самооцінка, депресія, постійний дисбаланс та численні хвороби (частіше психосоматичного характеру) жертви.

Сексуальне насильство – це примус чоловіка щодо жінки до небажаних статевих контактів, торкання інтимних зон без згоди, зґвалтування, примус до вагітності чи вчинення абортів проти волі жертви тощо. Стаття 154 Кримінального Кодексу України визначає сексуальне насильство як «задоволення сексуальних бажань без добровільної згоди жінки шляхом насильницьких дій. Такі дії є порушенням статевої свободи жінки, яке розглядається як зґвалтування (при умові заяви постраждалої) і передбачає кримінальну відповідальність» [2].

Економічне насильство – це будь-які дії кривдника, які позбавляють жертву будь-якої фінансової незалежності. Кривдник може використовувати такий вид насильства для того, щоб жертва не змогла розірвати такого роду стосунки, адже даний вид домашнього насильства передбачає заборону працювати чи навчатися, таким чином роблячи жертву повністю залежною, адже певного роду супротив тільки погіршує ситуацію, жертва може залишитися без їжі, помешкання, засобів гігієни, тощо [3].

Медичне насильство – це ігнорування потреб особистості в ліках чи невідкладній медичній допомозі або, навпаки, навмисний примус до вживання непотрібних ліків, що може призвести до смерті жертви. Таке насильство завдає як психологічного, так і фізичного дискомфорту.

Кожний із перелічених видів насильства приносить безпосередню шкоду особистості, яка страждає від дій кривдника. Це також впливає на соціум, у якому перебуває людина.

Домашнє насильство проявляється циклічно. Його основними фазами є: збільшення напруги, вибух та каяття.

Фаза збільшення напруги починається з приниження й образ жертви, можуть бути присутні погрози, при цьому жертва або починає певний спротив, або ж намагається залагодити дане напруження у спілкуванні, тобто фактично поступається кривдникові.

Фаза вибуху – це безпосередньо насильницькі дії, поведінка проти жертви. На даному етапі жертва ще намагається відбиватися, але з часом розуміє, що краще не опиратися, щоб припинити чи зменшити насильство щодо неї. Тут є один нюанс: під час першого «вибуху» учасники дії можуть заперечувати дану сутичку, однак це стосується лише першого вибуху.

Фаза каяття або ж медовий місяць – це період, коли кривдник просить вибачення, обіцяє виправитися. Однак цей цикл буде повторюватися знову і знову, щоразу з більшою силою [6].

Найкращий вихід із цієї ситуації – розірвати це коло насильства. Оптимально це зробити у фазі вибуху, оскільки саме в цій фазі постраждала особа певним чином відштовхується емоційно від кривдника і здатна чинити опір. В інших випадках жертва схильна його виправдовувати.

Нині в законодавстві України напрацьована суттєва нормативно-правова база, яка має забезпечувати протидію домашньому насильству: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». Також питання домашнього насильства розглядаються у Сімейному кодексі України, Кримінальному кодексі України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Законі України «Про охорону дитинства», Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Законі України «Про Національну поліцію».

Щодо особи, яка скоїла домашнє насильство, відповідно до чинного законодавства, можуть вживатися такі заходи:

1. Заборонний припис, який надається підрозділами Національної поліції (вноситься строком до 10 днів).
2. Обмежувальний припис, що надається лише судом (вноситься від 1 до 6 місяців).
3. Взяття на профілактичний облік кривдника, тобто профілактичні роботи.
4. Направлення кривдника на програму для кривдників, даний пункт є обов'язковим для виконання [1].

Коли присутнє домашнє насильство, жертві головне не мовчати, і не боятися, а потрібно звертатися по допомогу: у поліцію, соціальні служби, мобільні бригади, які зроблять усе, аби витягнути людину зі складних життєвих обставин, що виникли на її шляху, керуючись законами України, захистять її від кривдника та нададуть прихисток.

Так, наприклад, для підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, в Україні створено денні центри соціально-психологічної допомоги. Це спеціалізовані служби підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі,

насильства, зокрема сексуального, пов'язаного із збройним конфліктом, метою яких є надання комплексної соціально-психологічної та первинної правової допомоги, а також соціальних послуг постраждалим особам, у тому числі у випадках, коли такі особи звернулися разом із дитиною, та для забезпечення їм (за потреби) можливості короткострокового або цілодобового перебування у спеціально обладнаному при денному центрі приміщенні, що забезпечене комунальними послугами і призначене для надання постраждалим особам, які звернулися до такого центру, послуг короткострокового або цілодобового перебування (т. зв. кризова кімната) [5].

Таким чином, домашнє насильство є актуальною проблемою сьогодення, яка потребує постійної уваги суспільства та втручання і допомоги державних органів соціальної підтримки населення.

Список використаних джерел

1. Запобігання та протидія домашньому насильству. URL : <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zapobigannya-ta-protydiya-domashnomu-nasyilstvu/>.
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3426>.
3. Нестерчук В. В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Т. 92. № 5 (2019). URL : <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-92-5-172-183>. С. 172-183.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 7 грудня 2017 року. Відомості Верховної Ради. 2018. №5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/paran2#n2>.
5. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України № 824 від 21 серпня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-n#Text>.
6. Цикл насильства. Ed-era. URL: <https://nonviolence.ed-era.com/cycle-of-violence>.

УДК 159.92

*Іванишин Тетяна, здобувачка вищої освіти (053 Психологія)
Яремко Роман, кандидат психологічних наук
викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку творчості у підлітковому віці. Здійснено глибинний аналіз наукової літератури щодо проблеми творчості у підлітковому віці, а саме проаналізовано поняття креативність, оригінальність, швидкість, гнучкість, уява, потенціал. Описані рівні творчого потенціалу, рівні креативності, особистісної

схильності до творчості та загальних творчих здібностей. Підібрано та проведено ряд методик спрямованих на дослідження творчості у підлітковому віці та описано результати дослідження.

Ключові слова: творчість, підлітковий вік, психологічні особливості, здібності, потенціал.

*Ivanyshyn Tetiana, cadet (053 Psychology)
Yaremko Roman, PhD in Psychology
Lecturer Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety*

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN ADOLESCENT AGE

Abstract. *The article examines the problem of creativity development in adolescence. An in-depth analysis of the scientific literature on the problem of creativity in adolescence was carried out, namely, the concepts of creativity, originality, speed, flexibility, imagination, potential were analyzed. Levels of creative potential, levels of creativity, personal inclination to creativity and general creative abilities are described. A number of methods aimed at researching creativity in adolescence were selected and carried out, and the results of the research were described*

Keywords: *creativity, adolescence, psychological features, abilities, potential.*

Постановка проблеми. Інтерес до творчих здібностей особистості, завжди був актуальною проблемою в психології, адже суспільство часто вимагає від людей творчого, нестандартного мислення, цікавих підходів та вміння знайти оптимальне рішення для різних ситуацій, а тим більше, коли це стосується підліткового віку, бо він по особливому важливий.

Підлітковий вік займає важливий етап в загальному процесі становлення людини як особистості, адже в цей період вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних уявлень, соціальних установок та загальних вмінь. Саме у цьому віці проблема творчості є однією з важливих структурних особливостей, які сприяють загальному розвитку особистості підлітка, його оточення та загальної соціалізації в суспільстві. Творчі здібності в підлітковому віці вивчаються як окремий фактор, який впливає на розвиток особистості та усіх її складових. Особливістю підліткового віку є розвиток різних навичок та вмінь, які пов'язані з взаєморозумінням, взаємодією з оточуючими, взаємодією з власним «Я».

Творчість вважається одним з найскладніших, але найцікавіших явищ зі сторони її вивчення, адже креативність та творчі здібності хоч і вивчались роками, завжди залишаються доволі цікавою тематикою для багатьох психологів.

Аналіз наукових досліджень. Погляди зарубіжних і вітчизняних вчених, щодо поняття «творчості» та її розвитку в підлітковому віці доволі схожі між

собою. У зарубіжній психології багато вчених досліджували проблематику творчості у підлітковому віці. Багато з них створювали власні методики та вивчали усе глибинно. Такими вченими були Дж. Гілфорд, Г. Девіс з власними методиками дослідження творчості, І. Гете, який розглядав геніальність під впливом світу, З. Фрейд вивчав творчість через свідоме та несвідоме. З вітчизняних такими вченими були Д. Богоявленська, яка вивчала психологію творчості та обдарованості, Л. Виготський створив засади психології мистецтва, які теж є частиною психології творчості.

Мета статті. Провести теоретико-емпіричний аналіз особливостей розвитку творчості у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Творчість – це діяльність людини результатом якої є різні духовні, матеріальні цінності. Це процес творення чогось нового, що несе за собою вклад психологічної та фізичної активності індивіда. Хоча творчість – це звичайне просте слово, воно містить в собі дуже багато складних пояснень. І саме розглядаючи процес творчої діяльності можна розглянути такі її складові:

Уява – це форма психічного відображення, яка складається в створення образів, на основі певних уже сформованих уявлень в голові людини.

Творча уява – вид уяви, спрямований на створення нових образів, які становлять головну основу творчості.

Креативність – з точки зору науки, це складне явище, що виражається в різноманітних напрямках вивчення. За Р.Джонсоном креативність проявляється як несподіваний, продуктивний акт, вчинений виконавцем спонтанно в певній обстановці соціальної взаємодії.

Швидкість – здатність людини висловлювати та уявляти максимальну кількість ідей.

Оригінальність – це коли людина породжує якісь нові, нестандартні ідеї, щось не звичне.

Гнучкість – вміння відходити від стандарту, гнучко мислити, перетворювати ту чи іншу діяльність в щось нове.

Тобто людина може завершувати ті чи інші ідеї до кінця, не залишаючи їх без остаточного кінцевого варіант [1]. Головне в творчості завжди була внутрішня активність людини, яка спрямована на створення ідеального образу. Саме таким засобом творча гармонія задовільняє автора. Психологія творчості підлітків працює так само. Доволі часто підлітки починають розвивати свої творчі нахили, інколи ідеалізуючи їх, що відбувається підсвідомо, через певні особливості вікового періоду. На думку деяких вчених, творчість може визначатись як сплеск емоцій та вираження емоцій. А в підлітковому віці це

доволі явні процеси. Саме завдяки вивченню творчої діяльності в особистості виникають такі поняття, як:

• **Здібності** - сукупність усіх властивостей і рис характеру, що визначають успішність виконання людиною творчої діяльності різного роду.

• **Потенціал** - це сукупність людських можливостей, які можуть використовуватись для індивідуального, чи суспільного розвитку

• **Обдарованість** – поєднання усіх здібностей людини, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності.

Здібності у підлітковому віці дають змогу генерувати ідеї, висувати різні гіпотези, що характеризуються інтелектуальні особливості підлітка [4].

Важливим аспектом в творчому розвитку підлітка є його творчий потенціал – якість індивіда, що характеризує міру її можливостей ставити й вирішувати нові завдання у сфері діяльності. Взагалом в психології творчості виділяють такі рівні потенціалу:

Високий рівень – коли людина проявляє ініціативність, самостійність в прийнятті рішень, вона виробляє звички до того, щоб вільно самовиражатись.

Середній рівень – такі люди усвідомлено сприймають завдання, працюють переважно самостійно, але вони не мають достатньо оригінальних ідей та шлях вирішення певних питань, чи проблем

Низький рівень – ці люди пасивні до усього. Вони потребують багато часу для обміркування, не проявляють ініціативи та індивідуальності.

Обдаровані підлітки характеризуються доволі високим розвитком запам'ятовування, розвинутими навичками самоконтролю та високою працездатністю.

Діяльність яка вивчається підлітком повинна бути сформована таким чином, щоб вона була пов'язана з відкриттям нового, новими знаннями, що забезпечують розвиток особистості. Це головна умова творчих здібностей, яку виділяв К. Левін в своїй роботі «Виховання творчості» [2]. Особливості творчості в підлітковому віці полягають у тому, що у підлітка з'являється велика кількість оригінальних, нестандартних ідей які мають право на існування та мають цінність. В цей період головним правилом є не втратити їх. Тому залучення дитина до мистецтва, музики та інших видів діяльності, допоможе підлітку в виборі майбутньої професії, в створенні нових, цікавих ідей та в подальшій їхній реалізації. Обмежувати підлітка в одному виді діяльності теж не потрібно, але і слідкувати за бажаннями дитини також важливо. Серйозна навантаження та примушування до певного роду діяльності не є хорошою ідеєю. Творчість не обмежується одним напрямком. Вона різноманітна та дає

можливість для створення ідей в різних областях життєдіяльності. Тому варто приділяти увагу тому, чим хоче займатись підліток.

Доволі цікавим в дослідження розвитку творчості є те, що останні кілька років декілька вчених вивчали творче пізнання за допомогою нейровізуалізації мозку. Вони використовували в своїх дослідженнях МРТ, тим самим плекаючи надію дізнатись, як мозок функціонує при творчій діяльності. Та результати були неоднозначні. І відповідь чому так, була доволі простою – різні види творчих діяльності та вік досліджуваних. Вчені довели, що за творчість в людському мозку відповідає префронтальна кора, а її функцією є координація, комплексне керування розумовою та моторною активністю, відповідає за прийняття рішень, прогнозування та думки. І саме через те, що пік формування префронтальної зони припадає на підлітковий вік, результати були не однозначними, адже її структура постійно змінювалась супроводжуючись тим, що підлітку важко обрати одразу один вид діяльності. Тим більше не всі досліджувані захоплювались чимось одним. Хтось був добре розвинутим в математичній сфері, а хтось в сфері мистецтва [6].

Цікавою є думка З. Фрейда, який проводив паралель між творчістю та несвідомим. На думку психолога мистецтво містить в собі енергію, яка реалізується в різних напрямках, керуючись несвідомим. Тобто, будь який художній твір, чи образ, усе це виникає в результаті внутрішнього конфлікту свідомого та несвідомого. Усе, що створюється людиною є результатом її потаємних бажань, що супроводжуються потягом, енергією та бажанням створити ідеальний образ. Він вважав, що саме так людина вивільняє підсвідоме та несвідоме, уникаючи пояснення для самого себе. Тому доволі часто, підлітки захоплюються літературою, написання віршів, чи малювання картин в які вони можуть вивільнити свої емоції та потаємні думки [2].

В ході емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку творчих здібностей було проведено тестування 30 підлітків віком від 14 до 17 років. І на основі цих даних ми можемо побачити такі результати:

«Тест на визначення творчих здібностей та творчого потенціалу», дозволяє нам побачити, що найбільша кількість респондентів є з помірним рівнем творчого потенціалу – 33,3 %.

30 відповідей

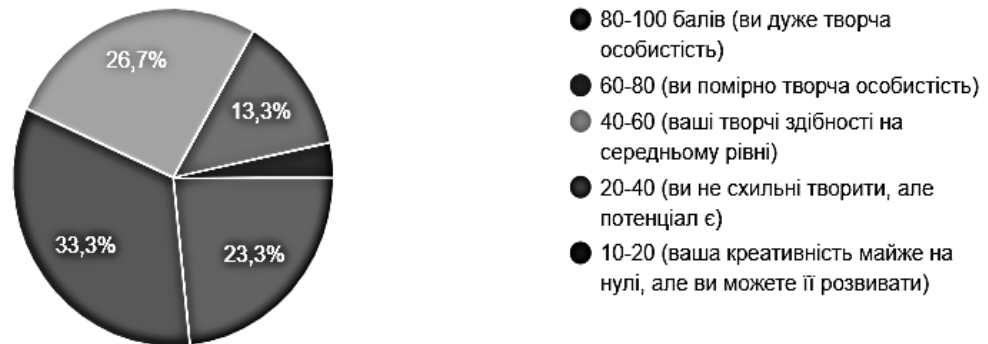

Рисунок 1.1. Рівень творчого потенціалу

Враховуючи вік респондентів, результати можуть змінюватись в кращу сторону в подальшому, але це залежить від багатьох факторів впливу.

«Методика Д.Джонсона «Опитувальник визначення креативності» дозволяє респонденту визначити рівень креативних здібностей, вміння творчо мислити. З загальних результатів, можна зробити висновок, що 46,7% підлітків мають нормальний рівень креативності. Їм варто ще працювати над уявою та розвивати креативні здібності для подальшого розвитку.

«Опитувальник особистісної схильності до творчості Г.Девіса» розроблений для визначення схильності до творчості і поділений окремо на

Обери суму яка в тебе вийшла:

Копіювати

30 відповідей

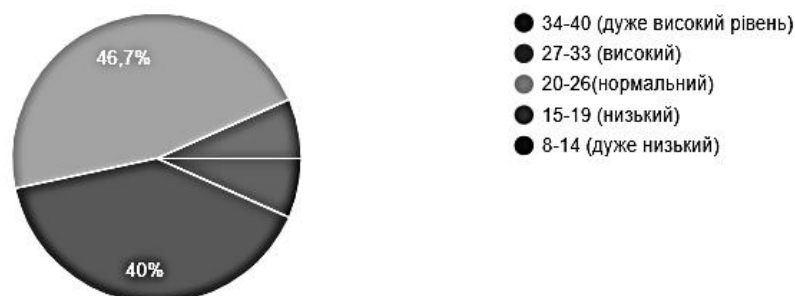

Рисунок 1.2. Методика Д. Джонсона. Загальний рівень креативності.

чоловічі та жіночі шкали. Тому у результаті виникає два графіка. Перший з них,

тобто графік жіночих відповідей свідчить про те, що 43,8 % дівчат мають середній рівень схильності до творчої діяльності. Вони можуть удосконалювати свої ідеї та прагнути до більших результатів.

Чоловіча шкала показує нам 50% і це теж середній рівень схильності до творчості. Вони схильні мислити творчо та розвивати уяву.

«Методика визначення загальних творчих здібностей модернізації М.Янцура», це одна з методик, які дозволяють разом з іншими вирішити проблематику творчих здібностей у людини. Дати відповіді на різного роду запитання та дізнатись в чому підліток орієнтується найбільше. Більшість респондентів набрали 43,3 %, що відповідає шкалі середнього балу.

Бал, який вийшов (Жіноча відповідь)

16 відповідей

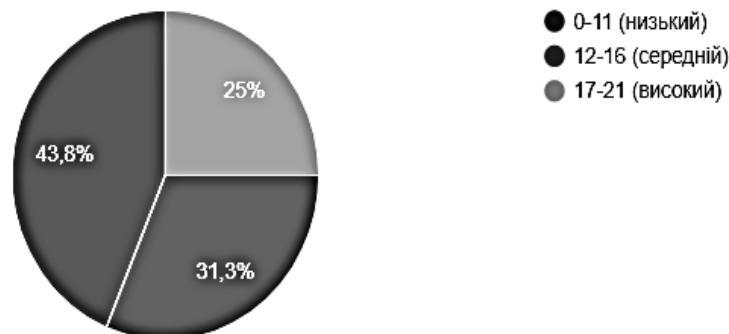

Рисунок 1.3. Методика Г. Девіса. Статистика жіночих відповідей

Висновки і пропозиції. Творчість – це вид діяльності людини, яка спрямована на створення нових цікавих ідей та дає людині можливість відтворити свої потреби, інтереси, знайти нестандартні виходи з ситуацій. Саме під час підліткового віку, психологічні особливості розвитку дитини взаємодіють з творчими здібностями, потенціалом, уявою, креативністю та

Ваша відповідь

30 відповідей

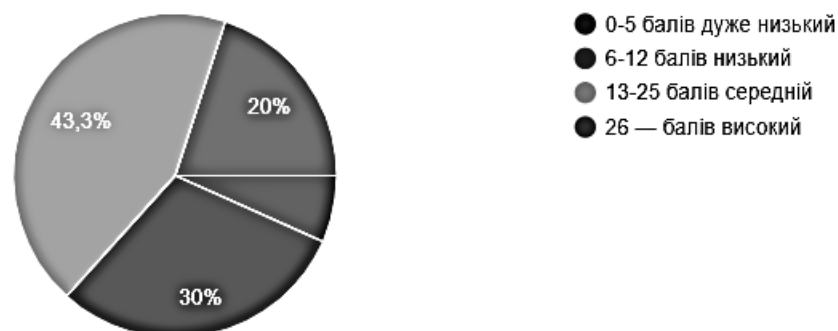

Рисунок 1.4. Методика визначення здібностей за М. Янцуром.

допомагають підлітку розвиватись і усвідомлювати своє внутрішнє «Я». Під час так званого «перехідного віку», підлітки часто прагнуть самостійності, вони вперто та наполегливо можуть здійснювати ту чи іншу діяльність і це є хорошим аспектом для розвитку творчості. Креативні сторони в підлітка зараз на стадії формування, тому важливо не пропустити цей етап і направити його в правильне русло. Психологічні особливості розвитку творчості у підлітковому віці цікаві тим, що вік в якому знаходяться діти є важливим для встановлення їх як особистості, тому дорослий за будь-яких обставин повинен бути готовим, щоб допомогти підлітку з труднощами на шляху.

Заохочення підлітків до творчої діяльності також впливає на хороший розвиток психіки. Таким чином, вони можуть почувати себе вільними в реалізації ідей, які виникають. Це впливає на майбутні вибори підлітка, адже в старшому віці йому буде легше провити креативність та висловити свою думку не боячись осуду. Навпаки він буде прагнути самореалізації, бажати приносити користь для суспільства, пропонувати нові ідеї та творити.

Часто в цьому віці виникають різні бажання пов'язані з самореалізацією, саморозвиток, виявлення своїх бажань. І якщо ці бажання є нормою для суспільства, то краще сприяти їх розвитку, а не забороняти. Потрібно надавати максимум можливостей для розвитку особистості в цьому віці. Більше приділяти увагу захопленням підлітка, адже можливо саме до цієї діяльності в нього розвинутий потенціал, чи уява. Тому вивчення розвитку творчості у підлітковому віці є важливим аспектом у психології.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Е. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки. *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2012. Вип. 71. С. 8-15.*
2. Кривошишина О.А. *Психологія творчості: конспект лекцій.* С.: СумДУ, 2009. 80 с.
3. Отич О.М. *Психологія мистецтва і художньої творчості як методологічна основа мистецької освіти.* 6 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3949/> (дата публікації: 05.05.2014).
4. *Розвиток творчих здібностей: веб сайт.* URL: <http://www.tpal.com.ua/spase/psyhsl/roztworzdib.html>.
5. Яремко Р., Гирович Х. *Особливості творчої самореалізації курсантів у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти ДСНС України. Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2019. №1. С. 81-87.*
6. Gabora, L. (2013). *Psychology of Creativity.* In Elias G. Carayannis (Ed.) *Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation, and Entrepreneurship* (pp. 1515-1520). New Delhi, India: Springer.

УДК 159.9.07:378

*Козка Богдана, курсантка IV курсу (053 Психологія)
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано результати досліджень мотиваційної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Встановлено, що мотиваційна готовність є важливою складовою професійної діяльності майбутніх психологів. Успішна практика психолога вимагає не лише володіння необхідними знаннями та навичками, але й наявності мотиваційної готовності до цієї професії, сформованої мотивації досягнення цілей та високих результатів у своїй діяльності, прагнення до постійного професійного розвитку. Наведені результати емпіричного дослідження були отримані за допомогою методик діагностики особистості, зокрема за методикою діагностики мотивації до успіху та мотивації до уникнення невдач, розроблених Т. Елерсом.

***Ключові слова:** мотивація, мотиваційна готовність; професійна діяльність; професійна самореалізація; професійна мотивація; майбутній психолог.*

*Kozka Bohdana, cadet IV course (053 Psychology)
Lviv State University life safety,
Lviv, Ukraine*

RESULTS OF RESEARCH ON MOTIVATION READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article analyzes the results of research on the motivational readiness of future psychologists for professional activity. It has been established that motivational readiness is an important component of the professional activity of future psychologists. Successful practice as a psychologist requires not only the necessary knowledge and skills but also the presence of motivational readiness for this profession, formed by motivation to achieve goals and high results in their work, and a desire for continuous professional development. The results of the empirical study were obtained using personality diagnostic methods, in particular, the methods of diagnosing motivation for success and motivation to avoid failure, developed by T. Elers.

***Key words:** motivation, motivational readiness, professional activity, professional self-realization, professional motivation, future psychologist.*

Мотивація (з лат. *movere*) – це спонування до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, який визначає поведінку людини, впливає на її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби [1].

Поняття «мотивація» є одним із ключових в управлінській діяльності та розглядається як процес стимулювання працівників до виконання ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства. Мотивація необхідна для ефективної реалізації запланованих завдань і ухвалених рішень.

Поняття «мотивація» розглядалося багатьма науковцями, такими як А. Маслоу, Г. Маррей, Е. Майо, К. Альдерфер, Д. Мак-Клелланд, Д. Аткинсон, Ф. Хайдер та ін.

Мотивація змушує людей діяти і досягати поставлених цілей і завдань, змушує нас наполегливо працювати та підштовхує до успіху, адже ми ставимо її як певну ціль. Отже, можна сказати, що мотивація – це те, що формує багато аспектів людської поведінки, які відповідають за здійснення тих чи інших вчинків.

Поняття «мотиваційна готовність» відображає психологічний стан особистості, що характеризується готовністю до виконання певних дій або завдань з максимальною ефективністю та зосередженістю на досягненні поставлених цілей. Це містить мотивацію до успіху, прагнення досягнення високих результатів і мотивацію до уникнення невдач, бажання уникнути помилок і негативних наслідків. Мотиваційна готовність є важливим аспектом для професійної діяльності, оскільки впливає на продуктивність й ефективність роботи, а також на ставлення до роботи і досягнення поставлених цілей [4].

Оскільки мотиваційна готовність є складовою готовності до професійної діяльності, доцільно з'ясувати загальне тлумачення поняття. С. Максименко і О. Пелех пропонують розглядати готовність до професійної діяльності як інтегрування попереднього досвіду, цілеспрямоване вираження особистості, що передбачає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настанови [6].

На етапі профорієнтаційної роботи з майбутніми фахівцями виникає проблема формування мотивації щодо майбутньої професії, зокрема, зацікавленості у виборі професії психолога. Вибір майбутньої професії, як і будь-який інший вибір, передбачає прийняття рішення з урахуванням багатьох чинників. Сучасні дослідження науковців розглядають формування інтересу до вибору професії як комплекс компонентів.

Для формування мотиваційної готовності здобувачів вищої освіти до майбутньої професії психолога необхідно враховувати різні чинники, що можуть вплинути на їхній вибір.

Основним компонентом, який впливає на вибір професії, є інтерес. Інтерес до певної професії може формуватися під час профорієнтаційної роботи, а також під впливом соціального оточення, досвіду та особистих рис характеру студента. Дослідники виокремлюють такі компоненти впливу на формування інтересу до професії:

- когнітивний компонент – знання та розуміння професії, її опис та характеристики, можливості розвитку та перспективи;

- афективний компонент – емоції та почуття, пов'язані з вибором професії, які можуть базуватися на позитивних та негативних відчуттях;
- практичний компонент – можливість отримати практичні навички та досвід у вибраній професії, наприклад, через стажування, волонтерство або роботу на неповний робочий час;
- соціальний компонент – відображає соціальні очікування, власні думки та думки близьких людей, які можуть впливати на вибір професії.

Усі ці компоненти є важливими для формування мотиваційної готовності студента до вибору професії. Профорієнтаційна робота має бути максимально інформативною та допомагати студентам зрозуміти, чи відповідає обрана професія їхнім інтересам та потребам [5].

Основними мотивами, які підтримують професійну мотивацію психологів, є: мотив призначення професії, діяльнісно-результативні мотиви, мотиви соціального престижу, мотиви міжособистісного спілкування та мотиви реалізації вмінь у професії. Професійна мотивація має ключове значення для ефективного виконання трудової діяльності.

Для розвитку професійного рівня психолога важливо мати об'єктивний погляд на складні життєві ситуації, вміти визначати доступні завдання та бути готовим застосовувати власний досвід у відповідності до нових обставин [7].

Можна стверджувати, що успішне становлення майбутнього психолога в професійній діяльності залежить не лише від здобуття спеціальних знань і навичок, але й від готовності до цієї професії, мотивації до досягнення цілей та високих результатів у своїй діяльності, прагнення до постійного професійного розвитку. Наводимо результати емпіричного дослідження мотиваційної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів, що навчаються за спеціальністю 053 «Психологія» у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, отримані за допомогою методик діагностики особистості [2, 3], зокрема за методикою діагностики мотивації до успіху та мотивації до уникнення невдач, розроблених Т. Елерсом. До експерименту було залучено 35 студентів та курсантів першого курсу.

Щоб визначити ступень орієнтації людини на досягнення успіху, використовували методика «Діагностики особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса (позитивно мотивованої, на відміну від мотивації уникнути невдачі, де зазвичай працює негативна мотивація). Слід зазначити, що така мотивація більше пов'язана із зовнішнім аспектом діяльності, її результатом, ніж самим процесом. Тому певним чином мотивацію успіху можна порівняти із зовнішньою позитивною мотивацією, а мотивацію уникнути невдачі – із зовнішньою

негативною мотивацією. Методика складається з 41 питання, на кожне з яких потрібно відповісти «так» або «ні». У цій техніці є 32 робочих питання і 9 маскуючих питань, причому за кожен збіг відповіді на робоче питання з ключовим нараховується 1 бал. Градація балів: 0-10 балів - низька мотивація до успіху, 11-16 балів – середня, 17-21 бал – досить висока, вище 21 балу – дуже високий рівень мотивації до успіху. Результати подані на рис. 1.1.

Рисунок 1.1. Розподіл респондентів за рівнями мотивації до успіху

У 46% респондентів відзначається високий рівень мотивації до успіху, такі особи здатні йти на середнього рівня ризик для досягнення бажаного, схильні орієнтуватися на власні сили, гнучко і наполегливо добиватися поставленої мети. Серед опитаних 31% мають середній рівень мотивації до досягнення успіху, тобто, такі люди не мають страху ризикувати та не обмежені у своїх діях, оскільки їм не дуже лякає невдача.

Зауважимо, що 23% опитаних мають надзвичайно високий рівень мотивації до досягнення успіху, що може призводити до надмірної самокритичності відносно своїх можливостей. У такому випадку людина може досить часто відчувати тривогу та страх неуспіху. Це може призвести до зневіри у власні сили та зменшення готовності до ризику, що може обмежити особистісні можливості. У результаті людина може втратити віру в те, що їй взагалі вдасться досягти бажаного результату.

За методикою «Діагностики особистості мотивації до уникнення невдач» Т. Елерса учасникам дослідження пропонується список із 30 рядків по три слова кожен. У кожному рядку слід підбирати і підкреслювати тільки одне слово, яке найкраще характеризує людину. При обробці результатів виділяють наступні рівні: від 2 до 10 балів – низький рівень мотивації, щоб уникнути невдачі; від

11 до 16 балів – середній рівень; від 17 до 20 балів – високий рівень; понад 20 балів – дуже високий рівень мотивації, щоб уникнути невдачі. Чим вище сума балів, тим вище рівень мотивації уникати невдач.

Мотивація до уникнення невдач є протилежним стимулом до мотивації досягнення успіху та належить до негативної сфери. Людина, що має цей тип мотивації, передусім намагається уникнути осуду та покарання, оскільки її дії визначаються очікуванням неприємних наслідків. Для виявлення цієї особистісної мотивації була використана методика «Діагностики особистості мотивації до уникнення невдач» Т. Елерса та проаналізували отримані результати (рис. 1.2).

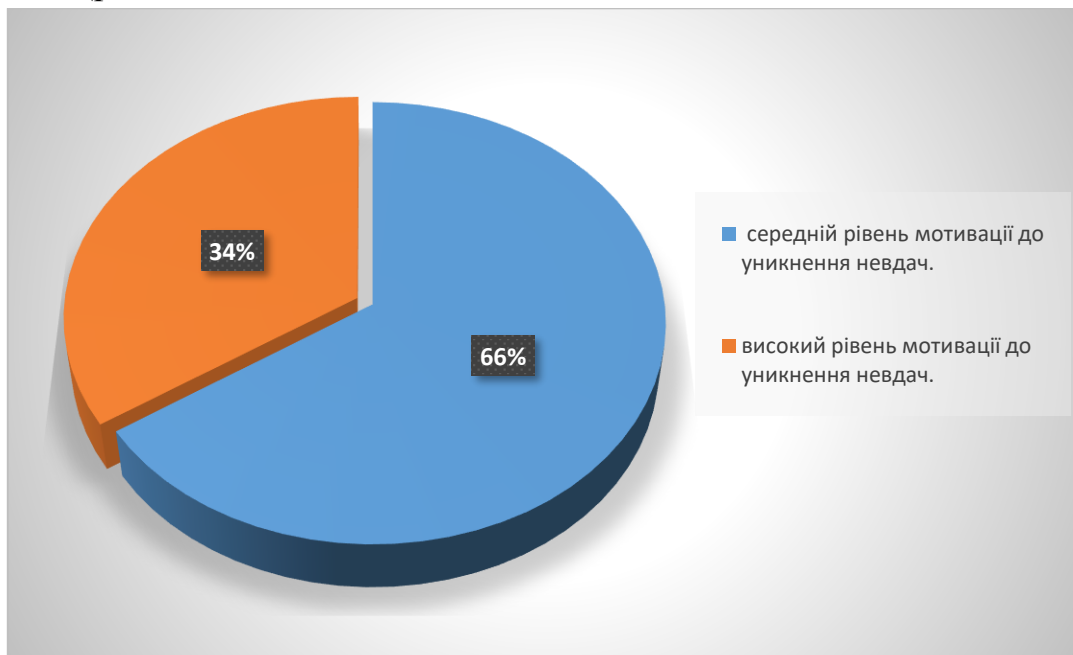

Рисунок 1.2. Розподіл респондентів за рівнями мотивації до уникнення невдач.

Згідно з результатами, серед опитаних 66% мають середній рівень мотивації до уникнення невдач, проте вони націлені більше на досягнення успіху та здатні подолати будь-які перешкоди, що зустрічаються на їхньому шляху досягнення мети. Високий рівень мотивації до уникнення невдач зафіксовано у 34% опитаних. Варто зазначити, що чим вище значення мотивації до уникнення невдач, тим менше схильність людини до ризику, та тим більшою є потреба у стабільності.

Отже, аналіз результатів емпіричного дослідження свідчить про те, що майбутні психологи мають достатньо високий рівень мотивації досягнень, що може стати ключовим чинником їхнього професійного розвитку та успішної кар'єри. Цей факт підкреслює важливість розвитку і підтримки професійної мотивації в процесі навчання майбутніх психологів у закладах вищої освіти, а

також потребу розуміння цього аспекту освітнього процесу і управління цим чинником у професійній практичній діяльності.

Слід зазначити, що високий рівень мотивації до уникнення невдач у професійній діяльності свідчить про усвідомлення фахівцями-психологами можливих ризиків і помилок у практичній роботі, а також про їхнє прагнення до досягати успіху у професії. Однак зауважимо, що така мотивація може надавати як позитивний, так і негативний вплив на професійну діяльність психологів, тому необхідно уважно ставитися до її прояву і знаходити оптимальні способи її ефективного використання під час роботи з клієнтами.

Список використаних джерел

1. Болтівець С. І. *Українська психологічна термінологія: словник-довідник* / укл. С. І. Болтівець, Н. В. Слободяник, М.-Л. А. Чена, Н. В. Чепелева. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.
2. *Діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач* Т. Елерса URL : <https://forms.gle/Xw8ofWbhF9UgFZYi7>.
3. *Діагностики особистості на мотивацію до успіху* Т. Елерса URL : <https://forms.gle/aZBUr4RUMHoNJgLg8>.
4. Дмитерко-Карабин Х. М. *Мотиваційна готовність до професійної діяльності як психологічна проблема. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2004. Вип.9. Ч. 2. С. 23-32.
5. Єрохін С. А., Нікітіна І. В., Нікітін Ю. В. *Концепція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці.* Юридична наука. 2011. № 1. С. 20-27.
6. Максименко С. Д., Пелех О. М. *Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності).* Рідна школа. 1994. № 3-1. С. 68-72.
7. Пінська О. *Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів.* Проблеми трудової і професійної підготовки. 2009. Випуск 14. С. 111-115.

Науковий керівник:

*Руденко Лариса Анатоліївна,
професор кафедри практичної психології та педагогіки,
доктор педагогічних наук, професор
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 2.28(091)

*Боровець Тарас, священик УГКЦ, доктор філософії, релігієзнавство,
Львівська національна академія мистецтв,
Львівський медичний інститут, м. Львів, Україна*

Підстави віри в існування Бога, Його основні моделі у релігіях та філософських системах

Анотація. У даній статті, на початку, в історичному розрізі представлені філософські аргументи-вказівники, які промовляють на користь прийняття ідеї існування Божественного. Популярно представлені виходячи із методу досвіду і досліду вказівники: онтологічний, космологічний, телеологічний, моральний, аргумент з науки, на користь існування Бога та їхні головні представники. У другій частині описово розкриті основні теологічно-філософські моделі Бога такі як: теїзм, деїзм, пантеїзм і політеїзм.

Ключові слова: Бог, релігія, докази, теїзм, деїзм, пантеїзм, політеїзм.

*Borovets Taras, priest of the UGCC, doctor of philosophy, religious studies,
Lviv National Academy of Arts,
Lviv Medical Institute, Lviv, Ukraine*

The grounds of belief in the existence of God, His main models in religions and philosophical systems

Abstract. In this article, at the beginning, in a historical section, philosophical arguments-pointers are presented, which speak in favor of accepting the idea of the existence of the Deity. Based on the method of experience and research, pointers are popularly presented: ontological, cosmological, teleological, moral, argument from science, in favor of the existence of God and their main representatives. In the second part, the main theological-philosophical models of God are descriptively revealed, such as: theism, deism, pantheism, and polytheism.

Key words: God, religion, evidence, theism, deism, pantheism, polytheism.

Історики релігій відмічають, що у християнській теології до XIII ст. перевагу надавалося онтологічному доказу буття Бога, у XIII-XVII ст. – космологічному, у XVIII ст. – телеологічному, XIX ст. – моральному, а з XX ст. – аргумент з науки. Такі філософсько-теологічні спроби засвідчити існування Бога ґрунтується на двох підставах – досвіді і досліді.

Онтологічний доказ обґрунтовує існування Бога, виходячи із поняття про Нього як про Найдосконалішу Істоту. Найперший широковідомий виклад цього доказу міститься у трактаті Ансельма Кентерберійського «Прослогіон». Подібну версію обґрунтували Н. Малькольм, Є. Плантінга, а особливо французу Р. Декарт, який проголосив відомий вислів: «Якщо я мислю про Бога як найдосконалішу істоту, отже Він існує». Ми здатні думати про Бога, тому що ідея Божества є провідною вродженою ідеєю. В Англії багато філософів

притримувалося концепції вроджених ідей: до них відносили ідеї і принципи логіки, моральні переконання, представлення про Бога. Засновник богословського раціоналізму Г. Лейбніц у своєму творі «Теодіцея» далі говорить, що розгортання декартових вроджених ідей починається під впливом досвіду та емпіричних знань.

У другій половині XIX ст. у російській богослов'ї виникла школа академічної філософії, заснована професором Московської академії Голубинським, а його учень В. Кудрявцев-Платонов досліджував проблему походження релігії. Виникнення релігії Платонов вважає можливим пояснити дією двох джерел : 1) об'єктивного, що полягає у впливі Бога на дух людини; 2) суб'єктивного, чим є засвоєння людиною цього впливу. Йдучи за філософією Платона, Кудрявцев вважав, що у свідомості людини є знання, яке існує перед досвідом, воно виникає тоді, коли душа ще до народження тіла споглядає сутності, що існують за межами фізичного світу. Якщо вроджені ідеї є продуктом Божественної волі, вони, перш за все повинні містити ідею Бога, міркує теолог. Тоді чим пояснити наявність невіруючих у світі? Кудрявцев відповідає: «Не слід припускати, що вроджена ідея Бога існує у свідомості як уявлення, або як поняття, її характер дещо інший - відкриття (має відкрити людському розуму Бога, тому ще називається одкровенням), прозріння, натхнення».

Космологічний доказ полягає у тому, що Бог повинен існувати, тому що Всесвіт повинен був би мати свій початок. Ідею, яка лежить в його основі, вперше висунув Арістотель. Він писав, що всяке тіло знаходиться у стані спокою до того часу, поки його не приведе у рух якесь інше тіло, що рухається. Але, якщо рух лиш передається від одних тіл до інших, то повинно існувати його джерело – Першодвигун, який дав поштовх, з якого почався рух тіл у матеріальному світі. Мусульманські філософи Аль-Кінді (IX ст.) і Аль-Газалі (XI-XII ст.) створили іншу версію космологічного доказу, яку називають каламічним аргументом. Вони виходили з тези, що кожне явище у матеріальному світі має свою причину, думкою прослідковуючи протягнутий у минуле ланцюг причин, ми у кінцевому результаті дійдемо до Першопричини – тою причиною всіх причин і є Бог: «Кінцеве зерня причинного ланцюга приковане до престолу Божого».

У найбільш розгорнутому вигляді даний доказ є представлений філософом Т. Аквінським (XIII ст.) у творі «Summa Theologiae», приводить п'ять доказів існування Бога засобами людського розуму:

- 1. У світі усе рухається, тому повинен існувати «Першодвигун», яким є Бог.*
- 2. У світі одна природна річ, обумовлює іншу, існує загальна причинна обумовленість. Такою першопричиною є Бог.*

3. У світі також існують випадкові явища, які не пов'язані причиною. Доцільністю випадкових явищ є Бог (передбачає можливість чуда).

4. Різні речі містять у собі різні ступені досконалості. Про них можна говорити лиш у порівнянні з чимось більш досконалим. Такою досконалістю є Бог.

5. Розвиток світу підпорядкований якійсь певній меті. Отже, повинен існувати початок, який визначає напрям розвитку світу до означеної мети.

Варіант Аквіната близький до каламічного аргументу, відрізняється лиш тим, що розглядається не протягнутий у часі ланцюг причин, а логічна ієрархія причин, яка пояснює, чому у матеріальному світі виникли деякі явища. До того філософ додає те, що всі речі світу конечні, а тому і увесь світ, який складається з конечних речей, також конечний. Але кінечне і безкінечне – взаємопов'язані протилежності. Якщо світ конечний, означає, що поза ним повинно існувати безкінечне буття, тобто Бог.

Наступна версія космологічного доказу належить тому ж *Лейбніцу*. Все у світі – будь-яка річ, будь-який процес – має свою основу. І увесь світ в цілому також має свою основу, такою основою не може бути ніщо, що існує у середині світу – Бог і є цією «основою основ».

В основі *теологічного* доказу існування Бога, який за словами І. Канта, заслуговує на те, щоб про нього говорили із повагою, а Л. Фейербах назвав його «опорою теїзму у народі» – лежить ідея того, що порядок, який ми спостерігаємо у навколишній природі і Всесвіті загалом, є результатом задуму і дії Розумного і Всемогучого Зодчого. Він також ґрунтується на предпосилці про те, що у світі володарює ціленаправленість.

Як правило, звертають увагу на два способи доведення: для одних задум – закономірність, а для других – мета. Для Всесвіту природно було б перебувати у хаосі, але ж він – впорядкований, вважає Р. Свінберн, представник першого напрямку. Версію доказу в аспекті мети найбільш репрезентує В. Пейлі, який доцільність Всесвіту, складну систему взаємодій, що існують на Землі, пояснював за аналогією годинника.

Лейбніц тут розвинув флософську теорію, згідно якої Бог влаштував наш світ настільки розумно і ціленаправлено, що він є «найкращий із всіх можливих світів». А якщо у ньому є щось недосконале, скверне, то це лиш самий мінімум, необхідний для того, щоб ми могли зрозуміти, наскільки наш світ добрий.

Моральний доказ, який представляє німецький філософ І. Кант побудований на питанні: звідки у людини взялася моральність – моральна відповідальність, сумління, потяг до добра і справедливості? У фізичному світі, у живій і неживій природі моральності як такої немає, і звідси її людина отримати не може;

натуралістичний підхід до пояснення походження людської моральності, згідно якого основи її склалися у процесі біологічної еволюції, у результаті природного відбору і генетично передаються дітям від батьків – викликає серйозний сумнів. Відповідь: моральність від Бога. Якщо б Бога не було, то люди не мали б поняття про добро і зло, і не знали б різниці між ними. Як стверджував один із героїв Достоєвського, «якщо Бога немає, то все дозволене».

Яскрава фігура серед містиків – Фрідріх Генріх Якобі, вважав, що ні природа, ані розум не дають знання про Бога: перша не стільки відкриває, скільки утаює Його від нас, а розум приводить до визнання обмеженості всього існуючого. Визнання Бога дають лише внутрішні почуття, які є джерелом релігії.

Вдалих аргумент придумав великий французький мислитель Блез Паскаль: якщо ми не у силі вирішити питання, чи існує Бог, то, писав він, буде благо розумно подумати про те, що ми можемо виграти чи програти, вибираючи віру чи невір'я у Його існування. Логіка його судження про це така:

- *якщо ви вірите у Бога і Він існує, вашим виграшем буде вічне блаженство;*
- *якщо ви вірите у Бога, а Його немає, то ви нічого не тратите;*
- *якщо ви не вірите у Бога, а Він існує, то ви втрачаєте можливість вічного блаженства;*
- *якщо ви не вірите у Бога і Він дійсно не існує, то ви нічого не виграєте.*

Таким чином Паскаль робить висновок: при таких умовах практичніше робити ставку на те, що Бог існує.

Аргумент з науки. Прикладом може послужити така подія: відомий британський філософ, який спеціалізувався на аналітичній філософії і філософії релігій, Ентоні Флю (1923-2010), був одним із стовпів наукового атеїзму, видавав книги і читав лекції, збудовані на тезі про те, що віра у Всевишнього неоправдана. Однак серія недавніх відкриттів заставила великого вченого змінити свої погляди: сучасні дані про будову молекули ДНК свідчать про те, що вона не могла виникнути сама по собі, а являється чиеюсь розробкою. Генетичний код і енциклопедичні об'єми інформації, які містить у собі молекула, відкидають можливість сліпого співпадіння. Лед Едлман, вчений із Північнокаліфорнійського університету підрахував, що в одному грамі ДНК зберігається стільки інформації, скільки поміщається на 1 трлн сучасних компакт-дисків, неможливо пояснити як такий складний механізм міг виникнути сам по собі.

Віра – головна ознака релігії, без Бога чи богів релігії немає. Що ж таке Бог? Існують чотири основні моделі (представлення) Бога: теїзм, деїзм, пантеїзм, політеїзм.

В основі *теїзму*, лежить вчення про Бога як Особу, яка трансцендентна світові, яка створила його у вільному акті волі і ним керує. Бог у теїзмі впливає на усі матеріальні і духовні процеси, водночас відмінний від них, Він існує «над космосом», співвідношення між Ним і природою таке як між автором і його книжкою. Теїзм у вузькому сенсі, на відміну від деїзму, вважає, що Бог не тільки є творцем світу, але і бере безпосередню або опосередковану участь в його управлінні. Звідси уявлення про божественне провидіння. Від пантеїзму відрізняється визнанням особистості Бога і відокремленості від світу. Вперше термін «теїзм» вжив Ральф Кедворт в роботі «Справжня інтелектуальна система універсуму». Така концепція представлена у монотеїстичних релігіях: християнстві, ісламі та іудаїзмі.

Звідси, по-перше, Бог є особистість, суб'єкт, істота. У монотеїстичних релігіях про Бога говорять як про істоту чоловічої статі, але богослови схильні до думки, що Він не може бути ані мужчиною, ані жінкою. По-друге, Бог є істотою: *а) розумною; б) безсмертною; в) яка володіє надприродними здібностями; г) недосяжною для людини, яка виходить за межі людського розуміння.* По суті, всі ці властивості є і у людини, але тут вони взяті в абсолютизованому вигляді. Схожість між людиною і Богом пояснюється у рамках релігії тим, що Бог створив людину «на свій образ і подобу».

Деїзм дає іншу трактовку Бога: це деякий безособовий Розум, Архітектор Вселенної, першодвигун, який знаходиться поза природою. Давши поштовх, рух, закони світу, Бог не робить з того моменту ніякої дії на земні справи, чи то на природу чи на людину. Згідно І. Канта, деїзм стверджує існування тільки розумного трансцендентного Бога, що не отримує подальшого визначення, а теїзм допускає природну теологію і аналогії між природою і Богом; відповідно перший визнає Бога лише причиною світу, а другий – його творцем. Деїзм (від лат. Deus - Бог) – філософський напрям, що визнає існування Бога і створення ним світу, але заперечує більшість надприродних і містичних явищ, Божественне одкровення і релігійний догматизм. Деїзм заперечує божественність Біблії, Корану, Тори та інших книг, що претендують вважатися божественними одкровеннями. Основна критика традиційних релігій з боку деїзму полягає саме в обвинуваченні в необгрунтованому догматизмі. Послідовники деїзму вважають, що священні писання, за сучасними мірками досить суперечливі і спірні, - лише плоди людської думки, а не слова Бога, і тому на них неможливо будувати світогляд. У той же час деїзм припускає, що розум, логіка і

спостереження за природою - єдині засоби для пізнання Бога і Його волі. Деїзм високо цінує людський розум і свободу, він прагне привести до гармонії науку і ідею про існування Бога, а не протиставляти науку і релігію. Ті із деїстів, чий погляд близький поглядам теїстів, поділяють представлення останніх про те, що життя після смерті існує, але є і деїсти, які вірять тільки в фізичне існування.

Слова деїзм і теїзм, спочатку були синонімами, походять від слова «бог»: перше від латинського *deus*, друге від грецького *θεός* (теос). Мислителі цих напрямків стверджували віру в єдиного Верховного Бога, Творця. У XVII столітті значення цих термінів почали розходитися: теїсти вчили, що Бог активно цікавиться створеним світом і діє в ньому, тоді як деїсти стверджували, що при створенні Бог наділив світ самопідтримуючими і самодіючими силами, а потім повністю віддав його під управління цих сил. Термін деїст вперше з'явився в своєму новому сенсі в книзі «Анатомія меланхолії» (1621 р.) Роберта Бертона.

Як філософський напрям, непритаманний жодній релігії, оформився у XVIII столітті, перш за все, він був популярний в Англії між 1690 та 1740 роками, де «батьком» деїзму рахувався Е. Х. Чербері. Пізніше деїзм поширився у Франції (особливо завдяки роботі Вольтера), в Німеччині і в інших країнах. Деякі вчені, такі як Альберт Ейнштейн і Стівен Хокінг, не називали себе деїстами, але їхні погляди на Бога як на можливого творця світу або як на втілення законів фізики відповідають поглядам деїстів. До числа сучасних послідовників деїзму відносяться, зокрема, Ентоні Флю і Вацлава Гавела, Ніла Амстронга, належав сюди у своєму погляді і І. Ньютон (1643-1727рр.).

У пантеїзмі Бог ототожнюється із світом, природою. Його прибічники розглядають Його не як надприродну особу, а як Абсолют (безособовий дух), який злитий із природою в єдине ціле. Незважаючи на існуючі різні течії всередині пантеїзму, центральні ідеї в більшості форм пантеїзму постійні: Всесвіт як всеосяжна єдність і святість природи. Пантеїзм відкидає антропоцентризм, визнаючи фундаментальну єдність всього живого і необхідність шанобливого ставлення до природи. З пантеїзмом пов'язані положення про несотворення світу Богом (антикреаціонізм), про безконечність Всесвіту, про природну закономірність у природі.

Термін придумав англійський математик і філософ Джозеф Рафсон (1697 р.); вперше застосував ірландський філософ Джон Толанд у творі «Соцініанство в справжньому викладі пантеїста». На Заході між IV і XV століттями пантеїзм був в занепаді, розглядався як ересь. Перше відкрите вираження пантеїстичного світогляду зустрічається у Джордано Бруно (був відданий спалення в 1600 році). «Етика» Бенедикта Спінози, закінчена в 1675 році, стала головним джерелом, через який пантеїзм набув поширення в Європі

(хоча Спіноза сам не використовував термін «пантеїзм», його вважають найвідомішим представником пантеїзму): першою причиною речей являється – *субстанція*, яка розуміється ним як основа природи, і як сама природа. Більше того він ототожнює субстанцію (природу) з Богом: «Під Богом я розумію абсолютно безконечне єство, чи субстанцію», окрім того, розглядаючи субстанцію як причину самої себе, Спіноза відкидав «зовнішній поштовх», деїзм. Це положення протирічило і теїзму, бо для томізму позаприродній Бог, єдине джерело всього існуючого, – поза всяких субстанцій. Протягом ХІХ століття в Європі пантеїзм багатьма розцінювався як релігія майбутнього, привернув увагу таких мислителів, як: Вордсворт і Кольрідж в Англії; Шлейермахер, Фіхте, Шеллінг і Гегель в Німеччині; Волт Вітмен, Ральф Емерсон і Генрі Девід Торо в США; Лев Толстой в Росії.

Через загрозу поширення пантеїстичних поглядів 8 грудня 1864 Папа Пій ІХ в «*Syllabus Errogrum*» назвав пантеїзм серед «найважливіших помилок нашого часу». Ватикан продовжує виступи проти пантеїзму в папській енцикліці від 2009 року і в посланні 1 січня 2010, в якому розкритикував пантеїзм за заперечення переваги людей над природою і «бачення джерела порятунку людини в природі». В кінці ХХ століття пантеїзм почав заново відроджуватися. Пантеїсти наполягають на необхідності екологічної свідомості в суспільстві і ЗМІ. Фільм «Аватар», знятий Джеймсом Кемероном в 2009 році, за суспільною оцінкою представляє пантеїстичні увагу і ставлення до природи.

Ці ідеї можна виявити в індуїзмі, даосизмі, конфуціанстві, у філософії стоїків і неоплатоніків. В суфізм сильна віра в єдність природи і концепцію всього існуючого як прояв різних аспектів Бога, внаслідок цього погляди окремих суфійських мислителів, особливо зазнали впливу західної філософії ХІХ століття, близькі до пантеїзму. Багато етнічні релігії, включаючи африканські і індіанські (англ.) Рос. традиційні релігії, представляють собою переплетення пантеїзму з анімізмом і політеїзмом.

Існують теологічні і філософські концепції, які пов'язують елементи пантеїзму з класичним теїзмом і деїзмом, відповідно: *панентеїзм* (Бог присутній в усьому, включає в себе Всесвіт, але також знаходиться поза Всесвітом, принципи розділяли Н. А. Бердяев и С. Н. Булгаков). *Пандеїзм* (містить елементи деїзму і пантеїзму) і *панпсихізм* (уявлення про загальну одушевленість природи).

Політеїзм – система вірувань, релігійний світогляд, засноване на вірі в декількох божеств, зазвичай зібраних в пантеон з богів і богинь. Термін походить від грец. πολύς («багато») і грец. θεός («бог»), і вперше був використаний єврейським письменником *Філоном Олександрійським* в релігійній полеміці з

греками. Характерний для таких релігійних вірувань як синтоїзм, даосизм, індуїзм, джайнізм.

Список використаних джерел

- Klassische Gottesbeweise in der Sicht der gegenwärtigen Logik und Wissenschaftstheorie / Hrsg. F. Ricken. Stuttg., 1991;*
Toworzystwo Naukowe Kotolickiego Uniwersytetu lubelskiego, Religio swiecie wspolczesnym. Lublin. 2000;
Ансельм Кентерберийский. Прологион // Сочинения. С. 128. 186;
Головащенко С. Історія християнства. – Київ, 1999;
Грузенберг С. О. Богопонимание Декарта: Опыт крит. анализа онтологического и антропологического аргумента бытия Бога // ВФУП. 1913. Кн. 3 (118). С. 273—296;
Марков И. Декартово онтологическое доказательство существования Бога. Серг. П., 1914;
Джеджора О. Історія Європейської цивілізації. Львів, 1999;
Єршиев А. Религиоведение. Київ, МАУП, 1999;
Колодний А. Академічне релігієзнавство. Підручник. Київ, Світ знань, 2000;
Колодний А. Докази буття Бога // Українська Релігієзнавча Енциклопедія;
Кюнг Г. Существует ли Бог? М., 1982;
Лейбниц Г. В. Соч.: В 4 т. М., 1982. Т. 1. 1989. Т. 4; Вольф Х. Метафизика / Пер. с нем.: В. А. Жуков // Христиан Вольф и философия в России. СПб., 2001. С. 227—358;
Лубський В. Релігієзнавство. Підручник. Київ, Академвидав, 2003;
Паскаль Б. Мысли / Пер. с франц.: Е. Линецкая. СПб., 1995;
Титов В. Релігієзнавство. Підручник. Харків, Право, 2004;
Христос – Наша Пасха. Катехизм Української Греко-католицької Церкви, Львів 2011, Видавництво «Свічадо»;
Черній А. Релігієзнавство. Підручник. Київ, Академвидав, 2003;
Юркевич П. Д. Доказательства бытия Божия // ТКДА. 1861. № 3. С. 327—357; № 4. С. 467—496; № 5. С. 30-64.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК: 330.332

Гурська Ірина, кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економіки і менеджменту

Федуняк Ігор, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту

Няй Володимир, магістрант

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», Бережани, Україна

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНКУРЕТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Анотація: У статті досліджено напрями диверсифікації діяльності аграрних формувань в системі забезпечення їх конкурентоспроможності, які впливають на поточний стан агропромислового комплексу України. Проаналізовано трактування сутності категорії «диверсифікації» та досліджено основні характеристики диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що диверсифікація розглядається як засоби поліпшення фінансових та економічних показників діяльності підприємств. Визначено, що стратегія диверсифікації в розвитку аграрних формувань застосовується для зменшення ризиків, завоювання нових сегментів ринку, збільшення виручки підприємства через здійснення переробки. Обґрунтовано основні напрями, переваги і недоліки стратегії диверсифікації діяльності аграрних підприємств.

Ключові слова: підприємство, диверсифікація, конкурентоспроможність, стратегія розвитку, ринок, ефективність, виробництво.

Hurska Iryna, Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor of the Economics and Management Department

Feduniak Ihor, Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor of the Economics and Management Department

Niay Volodymyr, Master's student

SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine

DIVERSIFICATION AS A TOOL FOR THE COMPETITIVENESS OF AGRARIAN FORMATIONS

Abstract. The article examines the directions of diversification of the activities of agrarian formations in the system of ensuring their competitiveness, which affect the current state of the agroindustrial complex of Ukraine. The interpretation of the essence of the "diversification" category was analyzed and the main characteristics of the diversification of agricultural enterprises were investigated. It has been established that diversification is considered as a means of improving the financial and economic performance of enterprises. It was determined that the strategy of diversification in the development of agricultural formations is used to reduce risks, conquer new market segments, and increase the company's revenue through processing. The main directions, advantages and disadvantages of the strategy of diversification of activities of agrarian enterprises are substantiated.

Key words: project management, project, enterprise management, management concepts, functional approach, process approach.

Ринкова економіка і конкуренція висувають жорсткі вимоги для аграрних формувань щодо ефективності виробництва, якості продукції, забезпечення зайнятості. Диверсифікація як важливий інструмент стратегії розвитку аграрних формувань забезпечує їх конкурентоспроможність, а саме: знижує рівень ризику виробничої діяльності; підвищує ефективність використання наявних ресурсів та отримувати додатковий дохід; дає змогу отримувати додаткові робочі місця; розширює асортимент продукції та зменшує ризики сезонного виробництва; сприяє підвищенню екологічної безпеки; опановує нові ринки сільськогосподарської продукції; з'являються джерела для формування більш стійкого грошового потоку.

Питання диверсифікації стратегії розвитку аграрних формувань знайшло своє відображення у працях таких учених, як Андрійчук В. Г., Важинський Ф. А., Івченко Л. В., Колодійчук, А. В., Корінько М. Д., Макаренко М. В., Молнар О. С., Степаненко Н. І., Цогла О. О., Шепіцен А. О. та ін. Однак, недостатньо уваги приділено дослідженню забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємства та обґрунтуванні напрямів диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах господарювання.

Диверсифікація (від латин. *diversus* – різний і *facere* – робити) – це одночасний розвиток декількох або багатьох не взаємопов'язаних технологічних видів виробництва або обслуговування, розширення асортименту виробництва або послуг [3].

Диверсифікація, зазначає Цогла О.О. – це процес, що охоплює організаційні, економічні, правові зміни на підприємствах та направлений на підвищення ефективності виробництва, зниження кількості банкрутств, своєчасне реагування на зміни економічної кон'юнктури ринку для забезпечення прибутковості на основі використання ринкових шансів і встановлення конкурентних переваг, зміцнення положення підприємства в ринковому сегменті [7, с. 148].

А. Шепіцен вважає, що стратегія диверсифікації в розвитку аграрних формувань застосовується для зменшення ризиків, завоювання нових сегментів ринку, збільшення виручки підприємства через здійснення переробки, а в деяких випадках і реалізації кінцевим споживачам виробленої продукції [8]. Диверсифікація стратегії розвитку в сільському господарстві передбачає збільшення прибутку за рахунок використання ринкових шансів і встановлення ринкових переваг, забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств.

Таким чином, можна стверджувати, що термін «диверсифікація» – це стратегія розвитку підприємства, яка ґрунтується на комбінуванні та зміні

наявних і нових складових інвестиційного портфелю підприємства, видів діяльності, асортименту продукції, внутрішніх бізнес-процесів суб'єкта господарювання з метою збереження, підвищення економічної ефективності та результативності функціонування аграрних формувань, що забезпечує їх конкурентоспроможність.

Основними напрямками диверсифікації діяльності для аграрних підприємств може бути перехід на виробництво екологічно-чистої продукції або рідкісної продукції сільського господарства: квітникарство, декоративне та репродуктивне садівництво, розведення декоративних видів тварин та птахів, вирощування лікарських трав, виготовлення спецій, агротуризм та інше. Таким чином господарства, забезпечуючи товарне виробництво, мають змогу підкорити нові або неосвоєні ніші ринку [5, с. 114.].

У сільському господарстві найпоширенішими видами диверсифікації є горизонтальна та конгломератна диверсифікація. Основними видами стратегії диверсифікації в агропромисловому комплексі є диверсифікація по продукту і по регіону [6, с 19].

Диверсифікація має свої позитивні та негативні сторони. Головна небезпека диверсифікації пов'язана з розпиленням сил, а також проблемами управління диверсифікованими галузями та підприємствами. Слід зазначити, що використання стратегії галузевої диверсифікації у сільському господарстві має, як низку переваг, так і недоліків. Переваги та недоліки диверсифікації підприємств аграрного сектора представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки диверсифікації в аграрній сфері

Переваги	Недоліки
– диверсифікація дає змогу підприємствам найбільш досконало використовувати власні матеріальні ресурси;	– диверсифікація не завжди дає змогу використати переваги спеціалізованого виробництва;
– правильний вибір стратегії диверсифікації дає змогу підвищити конкурентоспроможність продукції та підприємства, збільшити збут продукції аграрного сектора завдяки задоволення потреб споживача;	– при невдалому виборі стратегії диверсифікації – це може привести до економічних втрат підприємства;
– диверсифікація сприяє ефективному забезпеченню економічної та продовольчої безпеки держави;	– можливий ефект втрати мотиву виробництва;
– інтеграція переробки підприємств АПК підвищує рівень їх завантаженості;	– управляти диверсифікованим виробництвом значно складніше з не диверсифікованим;
– від глибини диверсифікації та рівня кооперації залежить повнота використання	– диверсифікацію недоцільно застосувати на підприємствах з низьким рівнем концепції виробництва;

природно-ресурсного та господарського потенціалу;	
– диверсифікація аграрних підприємств дасть змогу отримати синергійний ефект;	– при невдалому розміщенні номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та об'єднані диверсифікації підприємства може привести до банкрутства;
– при диверсифікації підприємств аграрного сектора зменшиться ступінь підприємницького ризику через ліквідацію залежності від єдиного виду продукції.	– об'єднання двох підприємств, які виробляють різні види продукції – як засіб розширення перспектив розвитку підприємства може привести до збільшення економічних ризиків.

Джерело: розроблено за матеріалами: [1; 2; 4].

Диверсифікація в аграрному секторі реалізується через розвиток багатогалузевої діяльності, а саме: розвиток тваринництва, бджільництва, рибництва, переробки первинної сировини, торгівлі, надання транспортних послуг; використання різноманітних джерел інвестування.

Передумовами диверсифікації стратегії розвитку аграрних формувань є:

- удосконалення системи державного регулювання аграрного сектору;
- удосконалення організації праці й підвищення кваліфікації керівників та робітничих професій;
- впровадження інноваційних технологій, механізації, комп'ютеризації сільськогосподарського виробництва;
- організація поєднання інноваційної політики з залученням інвестицій;
- детальний аналіз фінансово-економічної характеристики сільськогосподарського виробництва;
- ефективний розвиток соціальної інфраструктури.

Таким чином, інструментом конкурентоспроможної стратегії розвитку аграрних формувань є диверсифікація. Диверсифіковане аграрне виробництво забезпечить підприємству ефективний вплив на ринок, дасть змогу обрати чітку стратегію свого розвитку, уникнути ризиків. Диверсифікація діяльності може здійснюватися у вигляді організації виробництва продукції нових галузей рослинництва і тваринництва, включення у сівозміни нових видів, сортів або гібридів сільськогосподарських культур, розвитку переробних галузей, складського та логістичного господарства, системи матеріально-технічного постачання й збуту продукції та ін.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2004. 624 с.
2. Важинський Ф.А., Колодійчук, А.В., Молнар О.С. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 33 (3). С. 125-129.

3. Івченко Л. Диверсифікація діяльності підприємств як чинник їх економічного зростання. *Міжнародний збірник наук. праць*. 2016. № 1. С. 101-107.
4. Корінько М. Д. Диверсифікація : теоретичні та методологічні основи: монографія. К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. 447 с.
5. Макаренко М. В. Технологія управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 114-120.
6. Степаненко Н. І. Механізм формування стратегії диверсифікації агросервісних підприємств. *Всеукраїнський науковий журнал*. 2010. № 1 (15). С. 18-21.
7. Цогла О. О. Становлення диверсифікаційних процесів у діяльності підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 7. С. 147-151.
8. Шепіцен А. О. Стратегія диверсифікації як основа формування конкурентоспроможності аграрної продукції. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2003. № 3. С. 256-259.

УДК 338.48

*Герасимів Зоряна, к. геогр. н., доцентка,
доцентка кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»,
Бережани, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИРОБНИЦТВА ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

***Анотація.** У статті досліджено особливості інноваційних підходів до виробництва туристичного продукту. Розглянуто характерні риси інноваційної діяльності у сфері туризму. Досліджено основні напрями інноваційної діяльності в туризмі. Проаналізовано проблеми туристичної галузі в умовах сьогодення. Розкрито необхідність застосування інноваційних підходів при виробництві туристичного продукту. Визначено інновації як необхідну передумову забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу.*

Ключові слова: туристична діяльність, туристичний продукт, інновації, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність.

*Gerasymiv Zoryana, PhD (Geographical Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department of of humanitarian education and tourism
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine*

INNOVATIVE APPROACHES TO THE PRODUCTION OF A TOURIST PRODUCT

***Abstract.** The article examines the peculiarities of innovative approaches to the production of a tourist product. The characteristic features of innovative activity in the field of tourism are considered. The main directions of innovative activity in tourism have been studied. The problems of the tourism industry in today's conditions are analyzed. The need to use innovative approaches in the production of a tourist product is revealed. Innovation is defined as a necessary prerequisite for ensuring the competitiveness of tourism business entities.*

***Key words:** tourist activity, tourist product, innovation, innovative activity, competitiveness.*

Виробництво та реалізація туристичного продукту є основним завданням діяльності туристичних підприємств. Якісний туристичний продукт, який є конкурентоспроможним на ринку туристичних послуг, дає змогу забезпечити високу прибутковість туристичного бізнесу, сприяє задоволенню потреб споживачів та є передумовою подальшої ефективної туристичної діяльності. Такий продукт користується попитом на ринку, забезпечує формування позитивного іміджу туристичної фірми, сприяє поповненню клієнтської бази, створює умови для залучення інвестицій, розширення діяльності. Інноваційно орієнтовані підприємства сфери туризму мають можливість стабільно розвиватись та забезпечити конкурентні переваги у виробництві та реалізації туристичного продукту. Проведення інноваційної політики забезпечує ефективну роботу туристичного бізнесу в умовах нестабільності, постійних викликів та загроз.

Розвитку туристичної індустрії, зокрема й на інноваційних засадах, присвятили свої праці багато науковців, зокрема Любіцева О. О., Федулова Л. І., Михайліченко Г. І., Скрипченко І. Т., Мазаракі А. А., Міхно М. А. та інші. Однак недостатньо вивченими залишаються питання застосування інноваційних підходів до виробництва туристичного продукту, що й зумовило вибір теми даної публікації.

Метою дослідження є узагальнення теоретичного та практичного досвіду застосування інноваційних технологій для виробництва туристичного продукту та аналіз інноваційних рішень для підвищення конкурентоспроможності туристичного підприємства.

Під інноваціями слід розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [4].

Туристичний продукт - попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [5].

Тур – це комплекс туристичних благ, послуг та товарів, представлений у вигляді програми, складеної з урахуванням індивідуальних побажань, в межах якої реалізується мета перебування людини поза постійним місцем проживання,

і комплекс заходів по її реалізації на відповідному якісному рівні. Тур є ринковим продуктом туристичних підприємств, формою, яку набуває споживання послуг, матеріальних і нематеріальних благ, заходом, який реалізує мету подорожування і в той же час результатом діяльності турфірми, джерелом її прибутку [3].

Інноваційна діяльність – діяльність, що охоплює усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, які призводять до здійснення або забезпечують здійснення інновацій і можуть зумовлювати випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг з метою отримання комерційного і (або) соціального ефекту [4].

Інноваційні рішення в туристичній галузі спрямовані на виробництво нового або вдосконалення існуючого туристичного продукту, впровадження нових підходів до його виробництва, надання послуг з новими властивостями з метою покращення задоволення потреб споживачів, освоєння нових ринків збуту та застосування нових технологій в організації виробництва та управлінні туристичною діяльністю. Застосування інноваційних підходів до виробництва туристичного продукту, розширення асортименту послуг, широке впровадження ІТ-технологій в туристичну галузь сприяють підвищенню якості наданих послуг, збільшенню задоволеності туристів рівнем сервісу, що дає змогу забезпечити перспективний розвиток туристичного бізнесу, створити умови для залучення інвестицій, збільшити грошові надходження до бюджету.

Базуючись на положеннях Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС), в туристичному бізнесі розвивається інноваційна діяльність за трьома напрямками:

1. Впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємства і туристичного бізнесу в системах та структурах управління, у тому числі реорганізація, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і сучасних технологій, кадрової політики, раціональної економічної та фінансової діяльності.

2. Маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або залучати неохоплених на даний період часу клієнтів.

3. Періодичні нововведення (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування на ринку та створення конкурентної переваги [1].

Серед суттєвих рис, які мають забезпечувати процес реалізації інноваційної діяльності в туризмі та індустрії гостинності, можна виділити її керованість, екологічну нейтральність (чи позитивність), сумісність з інституційною структурою регіону запровадження, внутрішню та міжгалузеву взаємопов'язаність, входження до глобальних інформаційних потоків [6].

Забезпечення сталого розвитку туризму неможливе без впровадження інновацій, які забезпечували б екологізацію туристичної діяльності, давали можливість споживачам отримувати якісний та безпечний туристичний продукт за конкурентними цінами, сприяли зменшенню негативного впливу туризму на навколишнє середовище.

Інноваційні процеси, які проходять на туристичних підприємствах, є процесами достатньо специфічними, оскільки набувають визнання, як правило, через ступінь задоволеності клієнта, а також завдяки прийняттю спільних рішень туристичними підприємствами, органами управління галуззю туризму та гостинності в регіоні, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, діяльність яких пов'язана з туристичними послугами. Важливе місце в оцінці інновацій належить і місцевому населенню [2].

Однією з умов запровадження інновацій та реалізації інноваційних проєктів на території України має бути їх відповідність до вимог екологічної та соціальної безпеки країни. Слід також звернути увагу на перспективність впровадження інновацій з метою покращення засобів захисту туристів, удосконалення програмних продуктів з інформаційно-аналітичного забезпечення подорожуючої особи, особливо іноземних гостей, які перебувають у новому для них середовищі [6].

Сьогодні перед туристичною галуззю постало багато викликів: війна в Україні, наслідки пандемії коронавірусу, руйнування туристичної інфраструктури, недостатня підтримка туристичного бізнесу, скорочення туристичних потоків, зменшення інвестиційних вливань, необхідність переорієнтувати роботу туристичних підприємств із врахуванням сучасної ситуації та зміни запитів споживачів, зниження платоспроможності значної частини населення країни, необхідність дотримання підвищених вимог безпеки при розробці та реалізації турів.

Аналіз ситуації на туристичному ринку України свідчить, що більшість виробничих та ініціативних підприємств туристичної індустрії лише частково використовують увесь спектр інновацій і найбільш поширеними серед них є поліпшуючі, адаптивні або точкові [1].

Для забезпечення виживання туристичних підприємств у непростих умовах сьогодення, підвищення їх конкурентоспроможності, збереження та розширення клієнтської бази та можливості перспективного розвитку після закінчення війни та повоєнної відбудови туристичної інфраструктури, виробникам туристичного продукту необхідно застосовувати інноваційні підходи до ведення туристичного бізнесу на зміну традиційним. Потрібно шукати інноваційні рішення, порівнювати результати своєї діяльності до і після впровадження інновацій,

аналізувати результати роботи, зіставляти результати діяльності підприємства з результатами роботи конкурентів, які не впроваджують та активно впроваджують інновації, розробляти комплекс заходів для ефективного впровадження інноваційних підходів при розробці, просуванні та реалізації туристичного продукту.

Список використаних джерел:

1. *Інновіng в туризмі : монографія/ за заг. ред. Мазаракі А. А. Київ. 2016. 532 с.*
2. *Крупський О. П. Концептуальні засади управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств. Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 4. Т. 22. С. 64-71.*
3. *Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.*
4. *Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення 11.04. 2023 р.).*
5. *Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.04. 2023 р.).*
6. *Романенко О. О., Яворська О. Г. Особливості інновацій в туризмі та індустрії гостинності. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 5-9.*

УДК 349.42;342.9

*Федуняк Ігор, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту*

*Гурська Ірина, кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економіки і менеджменту*

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», Бережани, Україна

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СІЛЬСЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти організації ринкових відносин. Обґрунтовано, що ринок є одним зі складових координат щодо поведінки суб'єктів економічної системи. Визначено, що значним бар'єром для успішного розвитку і функціонування аграрного сектору в Україні є приведення у відповідність нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави. Розкрито особливість функціонування організаційно-правового механізму підтримки розвитку аграрного сектору сьогодні. Відзначено необхідність адаптації законодавства України до визнаних світових стандартів.

Ключові слова. Ринок, сільське господарство, ринковий механізм, державне регулювання, інституційний механізм, нормативно-правові документи, світові стандарти.

*Feduniak Ihor, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Management,*

*Hurska Iryna, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Management*

SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine

FEATURES OF AGRARIAN-LEGAL REGULATION OF THE AGRICULTURAL PRODUCT MARKET

Abstract. The article considers the main aspects of the organization of market relations. It is substantiated that the market is one of the components of coordination regarding the behavior of the subjects of the economic system. It was determined that a significant barrier to the successful development and functioning of the agricultural sector in Ukraine is the harmonization of regulatory and legal acts regarding the state's agrarian policy. The peculiarity of the functioning of the organizational and legal mechanism supporting the development of the agrarian sector today is revealed. The need to adapt Ukrainian legislation to recognized world standards was noted.

Key words: Market, agriculture, market mechanism, state regulation, institutional mechanism, regulatory and legal documents, world standards.

Ринок – система товарно-грошових відносин, що виникають між покупцем і продавцем, яка включає механізм вільного ціноутворення, вільне підприємництво, що здійснюється на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції суб'єктів господарювання у боротьбі за споживача. Його організація дає змогу реалізувати господарські зв'язки, а в кінцевому результаті – і весь процес виробництва. Без нього неможливо досягти основної мети будь-якої підприємницької діяльності – отримання прибутку. Економічна сутність ринку виражається насамперед як категорія обміну, який організований за законами товарного виробництва й обігу, сукупність відносин товарного і грошового обміну.

Ринок характеризується складною структурою, під якою розуміється сукупність умов, що визначають особливості його функціонування. Ринок є одним зі складових координації щодо поведінки суб'єктів економічної системи. Успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії зобов'язані не стільки розвитку ринкових відносин у цих країнах, скільки обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу, а саме завдяки державній підтримці через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [1].

Розвиток будь-якого сектору економіки залежить насамперед від його підтримки на державному рівні. Основними цілями державного регулювання сільського господарства на сучасному етапі є [2]:

- забезпечення високої якості вітчизняної сільськогосподарської продукції;
- підвищення конкурентоспроможності української агропродукції та українських сільськогосподарських підприємств на міжнародному ринку;
- збереження та приріст природних ресурсів, що необхідні для сільськогосподарського виробництва;

– правильне формування ефективно діючого ринку агропродукції, первинної сировини та продовольства, що забезпечить підвищення прибутковості вітчизняних аграрних підприємств та розвиток інфраструктури цього ринку;

– забезпечення стабільного розвитку сільської місцевості, зайнятості сільського населення, рівня заробітної плати працівників, підвищення рівня їх життя;

– формування довготривалого та ефективно діючого ринку сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, що забезпечував би збільшення доходності сільськогосподарських виробників та розвиток інфраструктури такого ринку.

Відповідно до ринкової кон'юнктури Кабінет Міністрів України запровадив державне цінове регулювання окремих видів продукції, до яких належать різновиди сільськогосподарської продукції: пшениця тверда; пшениця м'яка; зерно суміші пшениці та жита; кукурудза; ячмінь; жито озиме; жито ярове; горох; гречка; просо; овес; соя; насіння соняшнику; насіння ріпаку; насіння льону; шишки хмелю; цукор-пісок (буряковий); борошно пшеничне; борошно житне; м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці; молоко сухе; масло вершкове; олія соняшникова. На кожний вид сільськогосподарської продукції (товар), визначений відповідно до стандартів і який є об'єктом державного цінового регулювання, встановлюються мінімальні або максимальні інтервенційні ціни [3].

Об'єктивна необхідність адміністративного регулювання сільськогосподарського виробництва зумовлена еволюцією ринкових відносин, поширенням глобалізаційних процесів у країні та світі, які характеризуються посиленням конкуренції, розвитком монополізму та погіршенням навколишнього середовища. За таких умов конкурентне середовище слід розглядати як інституційні умови координації діяльності суб'єктів ринків, механізм формування і функціонування якого відбувається на основі створення і зміни певних інститутів. Саме ринкові механізми мають врівноважувати інтереси ринкових суб'єктів.

Серед стратегічних пріоритетів, запропонованих Європейською комісією у розвитку аграрного сектору економіки, є такі: сприяння передачі знань і інновацій у сільському господарстві, лісовому господарстві та в сільських районах; підвищення рівня життєздатності та конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства в усіх регіонах і просування інноваційних технологій для ферм та управління лісовими ресурсами; сприяння організації харчового ланцюга, включаючи обробку та реалізацію сільськогосподарської

продукції, захисту тварин і управління ризиками в сільському господарстві; відновлення, збереження і зміцнення екосистеми у сільському і лісовому господарстві; сприяння інтенсивному надходженню інвестицій для підтримки аграрних підприємств [4]. Але все ж залишається проблема, по-перше, узгодженості та дієвості всієї низки «інноваційних» нормативно-правових актів, а по-друге, фінансового підкріплення положень стратегії, що стосується всіх складових вітчизняної економіки, в тому числі й аграрного сектора.

Відомо, що сільське господарство є специфічною галуззю національного господарства. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей економіки, результати його діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Тому одним із важливих напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва є зменшення ризиків від погодних явищ, інших чинників невизначеності та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи страхового захисту сільських підприємств.

Значним бар'єром для успішного розвитку і функціонування аграрного сектору в Україні є відповідність нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави в умовах динамічного впливу світових продовольчих ринків. Тому їх необхідно вдосконалювати і сформувати інноваційну базу, інститути, які б захищали інтереси виробників сільськогосподарської продукції. Особливістю функціонування організаційно-правового механізму підтримки розвитку аграрного сектора сьогодні в Україні є те, що, з одного боку, відсутнє в повному обсязі фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого – слабкий контроль за виконанням вже прийнятих законів та інших правових актів [5].

На сучасному етапі відносини підприємницької діяльності та процеси реструктуризації сільськогосподарських підприємств регулюються Господарським Кодексом України. Прийняття Законів України “Про фермерське господарство”, “Про особисті селянські господарства” дали можливість визначення правових, економічних та соціальних засад створення та діяльності фермерських та особистих господарств населення як прогресивних форм підприємницької діяльності громадян в аграрному секторі економіки України, що сприяють формуванню середнього класу на селі. Закони спрямовані на створення умов для реалізації ініціативи селян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання і охорони земель господарств, їх правового та соціального захисту, всебічного розвитку сільських територій, підвищення рівня доходів та добробуту сільського населення. Але цього не вистачає. Ще один нормативно-правовий акт, а саме

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 р. за № 2498-VIII, покликаний урегулювати проблеми колективної власності на землю.

Сучасна аграрна політика держави має направлятися на те, щоб ввести господаря-власника у правове поле, захистити його, змусити, якщо потрібно, працювати навколо аграрного власника і в його інтересах юристів, банкірів, податківців інших суб'єктів інфраструктури аграрного ринку. Вона повинна бути спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, адже продовольча безпека є однією зі складових частин національної безпеки, а тому вона становить стратегічно важливий напрям діяльності держави [6].

Адаптація законодавства України до визнаних світових стандартів ринкової економіки, формування ефективної системи захисту діяльності в усіх галузях АПК України, поліпшення умов для її ведення на підставі вимог світових стандартів, серед яких наближення національного законодавства до вимог законодавства Європейського Союзу у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпеки харчових продуктів, а також у сфері рибного господарства, узгодження вітчизняних нормативів із системою санітарних і фітосанітарних заходів (вимог) ЄС щодо забезпечення якості й безпеки продуктів харчування.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку інноваційних механізмів інституційних перетворень, що створюють основу ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції. Робота в сфері нормативно-правового забезпечення створить передумови для ефективного функціонування галузі, сприятиме підвищенню соціальних, економічних та екологічних показників такого розвитку.

Список використаних джерел

1. Майстро С.В. *Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах.* URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>.
2. Мельник Вікторія. *Особливості державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в Україні.* Вісник Тернопільського національного економічного університету. № 2. 2019 р. С. 36-46.
3. *Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції: Закон України № 1447-VI від 04.06.2009 р. (із змінами і доповн.).* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T091447?an=251>.
4. *Ukraine EU bilateral trade and trade with the world.* URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf.

5. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. №2. С. 3-10.

6. Про основи національної безпеки України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

УДК 338.43:631.1:65.011

Христенко Галина, канд. екон. наук, доцент
доцент кафедри економіки і менеджменту,

Катерняк Оксана, магістрант,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», Бережани, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто необхідність інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Розкрито поняття «інноваційний розвиток» та «інноваційний розвиток аграрного виробництва». Доведено, що важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України є інноваційна модель розвитку. Систематизовано та проаналізовано складові інноваційного розвитку аграрного виробництва, а саме: технічні, технологічні, біологічні, економічні, соціальні, організаційні, інформаційні, управлінські та юридичні інновації. Встановлено, що вагомий вплив на ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства справляють технічні, біологічні й організаційні нововведення.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, аграрні підприємства, аграрне виробництво, сільськогосподарські підприємства.

Khrystenko Halyna, PhD (Economics), Associated Professor
Associated Professor of the Department of Economics and Management

Katernyak Oksana, undergraduate student
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE BASIS OF ENSURING THEIR COMPETITIVENESS

Abstract. The article considers the need for innovative development of agricultural enterprises. The concepts of "innovative development" and "innovative development of agricultural production" are revealed. It has been proven that an important tool for increasing the competitiveness of the agricultural sector of the Ukrainian economy is an innovative development model. The components of innovative development of agricultural production are systematized and analyzed, namely: technical, technological, biological, economic, social, organizational, informational, managerial and legal innovations. It was established that technical, biological and organizational innovations have a significant impact on the efficiency of the agricultural enterprise.

Key words: innovations, innovative development, competitiveness, agricultural enterprises, agricultural production, agricultural enterprises.

Інновації виступають рушієм соціально-економічного прогресу, втіленням новітніх підходів у практику господарювання, забезпечуючи техніко-технологічне оновлення виробництва, економію ресурсів, поліпшення якості продукції, підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Інноваційний потенціал формує здатність аграрних підприємств конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і допомагає уникнути економічної кризи. Інновації несуть у собі щось нове, пов'язане з якісними змінами в процесі господарювання, спрямоване на динамічні шляхи економічного зростання.

Вагомий внесок у дослідження сутності інновацій та інноваційної діяльності зробили відомі українські вчені: О.М. Алимов, В.Ф. Беседін, А.С. Гальчинський, В.П. Галушко, В.М. Геєць, О.Д. Гудзинський, О.І. Дацій, О.Ю. Єрмаков, М.В. Зубець, С.М. Кваша, М.І. Кісіль, О.В. Крисальний, П.Т. Саблук, А.І. Сухоруков, В.М. Трегобчук, О.О. Школьний та інші.

Явище конкуренції та конкурентоспроможності досліджено такими відомими зарубіжними економістами, як П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов та іншими.

Вагомий внесок у розгляд питань конкурентоспроможності економіки України в цілому й аграрного сектору зокрема належить вітчизняним ученим Я. Базиліюку, В. Гейцю, О. Гудзинському, Н. Голомші, В. Збарському, С. Кваші, М. Маліку, С. Судомир.

В умовах аграрних трансформацій проблема пошуку способів активізації інноваційних процесів в агровиробництві з урахуванням реального стану галузі і підвищення на цій основі конкурентоспроможності її функціонування залишається ще недостатньо розкритою.

Метою статті є дослідження сутності та складових інноваційного розвитку аграрних підприємств як основи забезпечення їх конкурентоспроможності.

Важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України є інноваційна модель розвитку. Інноваційна модель розвитку, як економічна система, орієнтується на створення економічних, організаційних, правових, соціальних умов, що забезпечують ефективне відтворення, розвиток і використання науково-технічного потенціалу країни, впровадження вітчизняних екологічно безпечних, новітніх ресурсозберігаючих технологій.

Під інноваційним розвитком слід розуміти складний економічний процес щодо відтворення суспільно необхідного продукту, який забезпечує життєдіяльність людини на новому і вищому якісному рівні розвитку продуктивних сил і виробничих взаємозв'язків між його учасниками [1].

Інноваційний розвиток аграрного виробництва можна трактувати як сукупність відповідних організаційно-економічних та техніко-технологічних заходів, спрямованих на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, що ґрунтується на запровадженні прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних та управлінських рішень щодо збільшення і поліпшення її якості, підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Інноваційний розвиток аграрного виробництва, на нашу думку, повинен ґрунтуватися на комплексній системі, складовими якої є технічні, технологічні, біологічні, економічні, соціальні, організаційні, інформаційні, управлінські та юридичні інновації (рис. 1.1).

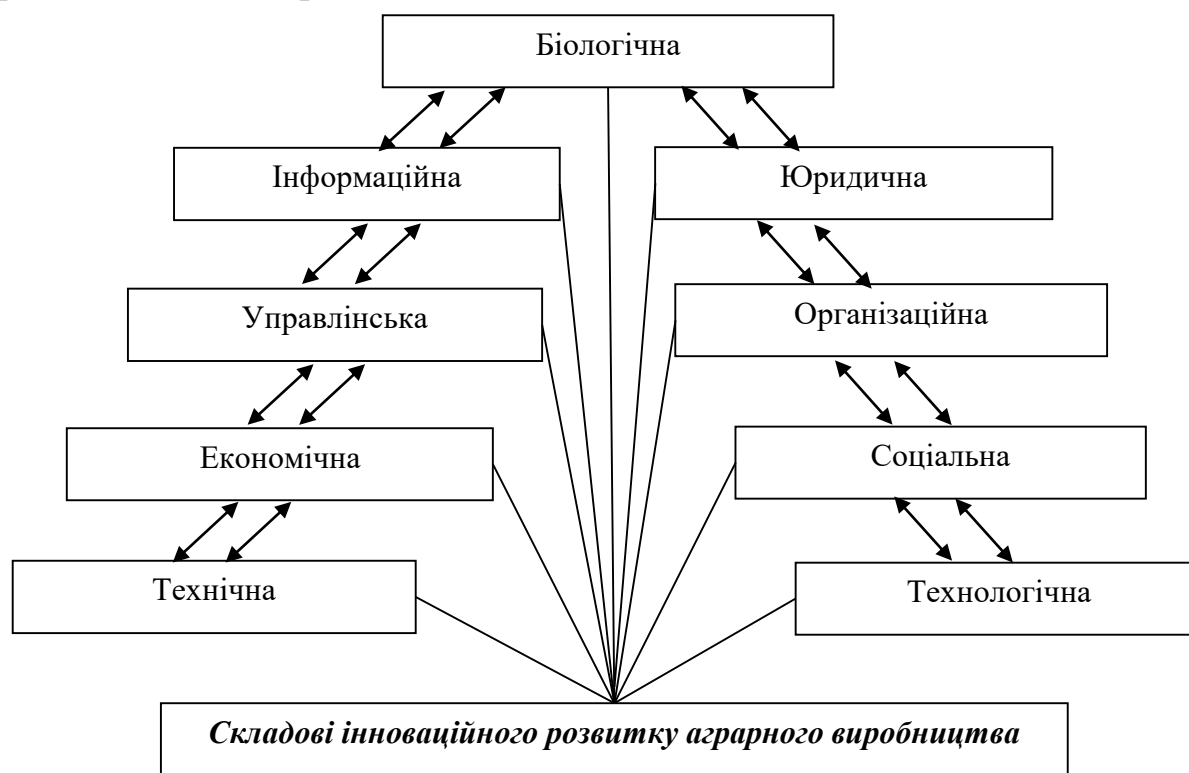

Рис. 1.1. Складові інноваційного розвитку аграрного виробництва. Власна розробка.

Технічні інновації спрямовані на вдосконалення наявних і створення нових технологій ведення сільськогосподарського виробництва, застосування науково обґрунтованих систем землеробства, методів утримання тварин і птиці, використання нової техніки, засобів виробництва (обладнання, устаткування, джерел енергії).

Технологічні інновації виникають при застосуванні нових чи удосконалених способів виробництва, спрямовані на зміну в застосовуваних даною виробничою системою методах виробництва, підвищення їх ефективності

та адаптації до потреб ринку, поширюються на правила трансформації факторів виробництва, що знаходяться на «вході» системи.

Біологічні інновації - це специфічний тип інновацій, який притаманний аграрній сфері, що характеризується довготривалими строками виконання з достатньо великими ризиками [2]. Вони спрямовані на фундаментальні дослідження з генної, клітинної інженерії, прикладні дослідження з розширення генофондів сільськогосподарських рослин і тварин, їх використання в селекційній роботі, зокрема створення нових високоврожайних сортів культур, стійких до хвороб і шкідників, несприятливих умов навколишнього середовища, високопродуктивних порід тварин.

Економічні інновації – це нововведення в системі економічних відносин, в регулюванні виробництва, їх можна визначити як удосконалення методів і способів планування і прогнозування усіх видів виробничо-господарської діяльності, матеріального стимулювання, раціоналізація системи обліку, методів ціноутворення, оцінки результатів діяльності тощо.

Соціальні інновації – це різні форми активізації людського чинника, спрямовані на поліпшення умов і характеру праці, психологічного клімату в колективі, постійне підтримування високого рівня безпеки праці, створення комфортних умов життя, стимулювання творчої діяльності, професійну підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, вирішення проблем у галузі охорони здоров'я.

Організаційні інновації спрямовані на запровадження нових форм і методів організації виробництва та праці, нових систем маркетингу, сучасних засобів логістики, удосконалення організаційної структури підприємства.

Управлінські інновації охоплюють процеси запровадження нових та удосконалення існуючих методів роботи апарату управління підприємством, нові засоби менеджменту, нові методи мотивації праці тощо.

Юридичні інновації пов'язані насамперед з удосконаленням нормативно-правової бази, що визначає і регулює всі види діяльності підприємств.

Інформаційні інновації спрямовані на організацію раціональних інформаційних потоків в інноваційній діяльності, підвищення оперативності та достовірності одержаної інформації.

Між окремими складовими інноваційного розвитку існує відносно тісний взаємозв'язок. Технічні та технологічні інновації, впливаючи на зміст виробничого процесу, зумовлюють відповідні організаційні нововведення, які в свою чергу потребують, як правило, певних змін в економічній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ефективні технічні, біологічні, організаційні та економічні інновації забезпечують позитивні зміни у соціальних процесах в сільськогосподарських підприємствах, а розв'язання завдань соціального характеру потребує прийняття нових економічних рішень. В свою чергу всі нововведення, зорієнтовані на підвищення ефективності виробництва, мають спиратися на власну юридичну базу та відповідні нормативно-правові акти з метою забезпечення належного впливу на масштаби і терміни досягнення соціально-економічних цілей діяльності підприємства, а також достовірну інформацію, необхідну для прийняття своєчасних обґрунтованих управлінських рішень.

Вагомий вплив на ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства справляють технічні, біологічні й організаційні нововведення. Інші інновації впливають на результат господарювання опосередковано (через ефективність нових управлінських рішень).

Інноваційне оновлення аграрної сфери України, як зазначає В. Юрчишин, виступає концептуальною основою новітньої аграрної політики й забезпечуватиме завоювання і надійне утримання ринкових ніш, прискорене освоєння світових науково-технічних досягнень у поєднанні з вітчизняними здобутками, виведення на істотно вищий рівень розвитку аграрного сектору української економіки [3].

Слід зазначити, що на етапі інтеграції сільського господарства України у світовий економічний простір, де вплив конкуренції надзвичайно великий і екстенсивна модель розвитку вже вичерпала свої можливості, інноваційний розвиток агропромислового виробництва набуває дедалі більшого значення.

Проведені дослідження дають нам підставу зробити висновок, що в сучасних умовах глобалізації значно зростає роль інновацій у створенні умов для зростання конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України, підвищенні технологічного рівня сільськогосподарських підприємств, здатного забезпечити світові стандарти якості продукції.

Список використаних джерел

1. Єрмаков О.Ю., Саранчук Г.М. *Інноваційний розвиток зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія.* Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 196 с.
2. *Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.*
3. Юрчишин В.В. *Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації.* Економіка АПК. 2003. №8. С. 4-9.

УДК 379.85:338.48

*Луговий Богдан, к.і.н., доцент,
завідувач кафедри гуманітарної освіти і туризму
Новак Діана, здобувачка вищої освіти ОП «Туризм»
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна*

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на розвиток паломницького туризму в Тернопільській області. Охарактеризовано ресурсну базу цього виду туристичної діяльності та його подальші перспективи в нашому регіоні.

Ключові слова. Паломницький туризм, турист, внутрішні чинники, зовнішні чинники, ресурсна база, економічна та політична стабільність.

*Luhovyi Bohdan, PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities Education and Tourism,
Novak Diana, higher education student EP «Tourism»
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”, Berezhany, Ukraine*

INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF THE PILGRIMAGE TOURISM IN THE TERNOPIL REGION

Abstract. The internal and external factors, which are influenced on the development of the pilgrimage tourism in the Ternopil region, are analyzed in the article. The resource base of this type of the tourist activity and its future prospects in our region are characterized.

Keywords: pilgrimage tourism, tourist, internal factors, external factors, resource base, economic and political stability.

Паломницький туризм є різноманітним та різноплановим за багатьма чинниками, вирізняється своїми функціональними відмінностями. Відвідуючи сакральні об'єкти, ми дізнаємося про їхню історію, культуру та традиції, адже здавна вони були не лише духовними центрами, а й головними осередками освіти й збереження історичного та культурного надбання. Релігійно-рекреаційна мета полягає у відновленні як фізичних, так і духовних сил. Особливо, виокремлюється паломництво, що визначається високим рівнем релігійної свідомості. Паломники прагнуть брати участь у релігійних обрядах, відвідувати богослужіння, отримувати повчання, поради, настанови від ченців та духовних наставників, брати участь в релігійному житті храму чи монастиря. Духовна потреба спонукає шанобливо ставитися до святих місць, які уславилися чудесами та релігійними подвигами.

На розвиток релігійного туризму в тому чи іншому регіоні впливає ряд чинників, як можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні.

Дослідники виокремлюють такі внутрішні чинники:

–духовно-пізнавальні, що виражають потребу в розширенні релігійно-духовного пізнання туриста;

–соціокультурні, які надають можливість здобувати духовний досвід, обмін думками з однодумцями, відношення місцевого населення до туристів та пропагування якісних послуг;

–емоційно-психологічні, виражаються у необхідності отримання нових вражень, позитивних емоцій, душевного спокою;

–культурно-історичні, представлені наявністю релігійно-сакральних об'єктів, культурно-релігійних традицій регіону, ознайомлення з об'єктами нематеріальної культури;

–практичні – участь у Богослужіннях, отримання нових знань, занурення у світ локальної обрядовості;

–логістично-локалізаційні – виражаються у розміщенні, концентрації та туристичній доступності сакральних об'єктів;

–економічні – визначаються рівнем соціально-економічного розвитку, інфраструктури регіону, якістю сфери послуг та місцем туристичної галузі в економіці регіону;

–рекламно-популяризаційні – забезпечують зростання попиту, пропозицій, розширення аудиторії, реалізацію турпродуктів;

–представницькі – якісне зростання туристичних агенцій та активні співпраця з підприємствами сфери обслуговування, формування баз позитивних відгуків [4, с. 5-8; 7, с. 274-278;].

Найважливішим фактором розвитку паломницького туризму, як складової культурно-історичних чинників, є розміщення паломницько-релігійних ресурсів та центрів в регіоні. За ці шість століть на території сучасної Тернопільської області постала ціла низка святинь. Ці храми всупереч політичним перипетіям збереглися та акумулюють духовні цінності українського народу. Загалом, у Тернопільській області налічується 1706 пам'яток архітектури, із них 638 – сакральних об'єктів, до яких належать 134 дерев'яні храми. Міста та села області, їхні місцеві визначні пам'ятки, а також сакральні об'єкти мають велике значення і сприяють розвитку національного і міжнародного туристичного руху. Окрім, цього в нашому регіоні діють два потужні духовні центри в Зарваниці, Почаєві та ряд інших визначних релігійно-сакральних пам'яток.

Марійський духовний центр знаходиться у с. Зарваниця і має статус всесвітнього Марійського відпустового центру. Відпустове значення цей монастир отримав у 1867 р. від Папи Римського Пія IX, що надав образу Зарваницької Богородиці відпустовий привілей. Сьогодні Зарваниця належить до шести найбільших паломницьких місць католицької церкви, а тутешній Марійський духовний центр внесено до списку п'ятнадцяти найважливіших

святинь католицького світу, пов'язаних з явленнями Діви Марії. Зарваницької чудотворної ікони Божої Матері із церкви Святої Трійці с. Зарваниця Тернопільського району, коронованої у 1867 р. за численні зцілення [2].

Непересічним об'єктом паломницько-релігійного туризму на Тернопіллі є Музейно-меморіальний комплекс «Рідна хата» Патріарха Йосифа Сліпого у с. Заздрість, основою якого стало родинне обістя Коберницьких-Сліпих. Хату Блаженнішого приведено у її автентичний вигляд 1860–70-хх років. Також збереглися возівня та криниця. В др.п. 1990-х рр. споруджено новий будинок музейного комплексу із меморіальною каплицею, залами із музейними експозиціями про нелегку життєву стежу Й. Сліпого.

Ще одним осердям сучасного релігійно-паломницького руху в Тернопільському краї є Свято-Успенська Почаївська лавра, православний чоловічий монастир у Почаєві (Кременецький район) Української православної церкви зі статусом лаври. Найбільша православна святиня Волині і друга (після Києво-Печерської лаври) – України. За однією з легенд, монастир заснували ченці Києво-Печерського монастиря, які втекли в ці краї від татар 1240 р. [3, с. 185]. Святиня відома численними зціленнями, тут зберігаються моці

Преподобного Іова Почаївського та Преподобного Афілохія – (ченця-цілителя) у Печерній церкві Свято-Успенської Почаївської Лаври.

Одним із найвагоміших чинників успішного розвитку паломницького туризму є стан збереженості відомих сакральних пам'яток України та Тернопільщини, зокрема. За роки незалежності частина релігійних пам'яток краю стала об'єктом відновлення та реставрації, проте ще ледве частка потребує таких заходів для збільшення та урізноманітнення ресурсної бази релігійного туризму. Не менш вагомим внутрішнім чинником є бажання місцевої влади та представників громади розвивати туристичну сферу на місцях.

Важливою складовою успішного розвитку паломницького туризму на Тернопільщині є духовно-релігійна та культурно-мистецька значущість наявних сакральних-туристичних об'єктів. Так, наприклад, дослідники В. Патійчук та С. Саванюк до цього чинника відносять такі складові: духовне значення святині – моноконфесійне, міжконфесійне, міжрелігійне; її статус – походження і часу формування; вид духовної святині – чудотворні ікони; святі мощі, особисті речі святих; місце Богоявлення, Пресвятої Богородиці чи інших угодників Божих, місця масових зцілень вірян тощо [5].

До зовнішніх чинників розвитку релігійного туризму відносимо:

- економічну та політичну стабільність регіону;
- дотримання міжнародних договорів щодо захисту й перебування міжнародних туристів;
- відсутність міжнародної напруги та конфліктів;
- екологічних й інших загроз для туристів;
- міжнародна співпраця щодо розвитку туристичної сфери;
- просування власного туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку.

В умовах сучасної повномасштабної війни в Україні аж ніяк не формується економічна та політична стабільність Тернопільського регіону і України загалом. В цих умовах гальмується розвиток інвестиційних процесів, зростає кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб. Все це негативно впливає на рівень доходів населення та рівень безробіття, посилює демографічні проблеми та міжнародні міграційні процеси.

Тернопільщина також визначається як край, де відсутні міжнародна напруга та вогнища локальних конфліктів. В нашому регіоні зберігається екологічна стабільність території, що забезпечуються численними об'єктами і територіями екологічної мережі.

Тернопільщина займає вигідне геополітичне становище та володіє унікальними у європейському і світовому масштабах культурно-релігійними пам'ятками та природними об'єктами. У 2019–2020 рр. розроблено «Стратегію розвитку Тернопільської області та план заходів з її реалізації у 2021–2023 рр.», де ключове місце посідає розвиток туристичної галузі загалом. Основні завдання, що передбачає цей документ, спрямовувалися на:

–формування комплексного регіонального туристичного продукту «TERNOPIL*YA: new emotions» та розробка високоякісних локальних туристичних продуктів із представленням всієї різноманітності та унікальності туристичних послуг краю;

–подальше ефективне просування туристичного бренду та комплексного регіонального туристичного продукту на українському та міжнародному ринках. Ексклюзивний туристичний продукт, створений на території з унікальним ресурсним потенціалом під туристичним брендом «TERNOPIL*YA: new emotions» представляє наш регіон в Україні та за її межами [6, с.218].

Важливою складовою туристичного продукту «TERNOPIL*YA: new emotions» є саме паломницький туризм через наявність потужної ресурсної бази.

Однак, в цей час нелегкий воєнний час ці досягнення дещо знівельовалися. Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, особливо у військовий час, ми чітко розуміємо, що залучити великі потоки українських та іноземних туристів для відвідування наших сакральних пам'яток є вкрай важко.

Також слід взяти до уваги, що до основних зовнішніх чинників розвитку паломницького туризму належать і фактори, які мали вплив на розвиток релігії у нашому регіоні. До них належать природні особливості Тернопільської області, історія заселення та розвитку нашого краю, демографічні та етнічні характеристики населення, рівень соціально-економічного розвитку, рівень міграції, загальна геополітична ситуація в регіоні [1, с. 171–174].

Отже, Тернопільська область має великі перспективи стати своєрідним туристичним хабом – «Подільськими воротами» в Україну, регіоном із сучасною туристичною та транспортною інфраструктурою, багатою ресурсною базою, цікавою локацією для туристів, які подорожують у Карпати та Європу. Паломницький туризм об'єднує навколо себе різноманітні сфери людської діяльності: релігію, культуру, історико-культурну спадщину, історію, етнографію, психологію, ЗМІ, соціальну, геополітику, економіку, логістику та ін. Зовнішні та внутрішні чинники розвитку паломницького туризму на Тернопільщині визначають його спрямованість і виокремлюються завдяки специфіці цього виду туристичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Городиський Ю. Я. Класифікація християнських релігій (для потреб суспільно-географічних досліджень). *Географія та туризм*. 2016. С. 168–176.
2. Зарваниця. Марійський духовний центр. URL: <https://tamtour.com.ua/zarvanytsia-mariiskiyi-dukhovnyi-tsentr>.
3. Луговий Б. Пізнавальний туризм: сучасний стан та перспективи розвитку на прикладі пам'яток культурної спадщини Тернопільщини. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. Наук. Праць*. Кельце, 2021. Вип. 9. Том 1. С.181–186.
4. Патійчук В. О. Теоретичне обґрунтування факторів розвитку релігійно-паломницького туризму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2018. № 3 (376) : Географічні науки. С. 3–12.
5. Патійчук В. О., Саванюк С. А. Головні православні релігійно-паломницькі центри України. URL: <https://turizmlir1.wordpress.com/2020/05/14/головні-православні-релігійно-палом>.
6. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та план заходів з її реалізації у 2022–2023 роках. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/strategiya-rozvytku-ternopilskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf>.
7. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 373–380.

ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

УДК 311:8

*Лабінська Галина, кандидат географічних наук, доцент
доцент кафедри географії України ЛНУ імені Івана Франка,
Львів, Україна*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ТОПОНІМІКИ У СЕРЕДНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛІ

За впливу війни в Україні помітно зростає національно-культурна ідентичність населення, перейменовують поселення, назви вулиць і площ, промислових об'єктів, відновлюють топонімічні дослідження. Все більше вишів вводять курс топоніміки до освітніх програм. Інтерес до географічних назв присутній і у середній школі. Важливим підходом у викладанні даного курсу є міждисциплінарний, позаяк у топонімічних дослідженнях поєднано історію, географію і мову, а також інші науки, як це на прикладах відображено у статті.

Ключові слова: топоніміка, географічні назви, міждисциплінарний підхід, класи топонімів

*Labinska Halyna, PhD (Geography), Associate professor
Associate professor of Department of Geography of Ukraine,
Lviv Ivan Franko National University,
Lviv, Ukraine*

INTERDISCIPLINARY APPROACH IN TEACHING TOPONYMY IN SECONDARY AND HIGH SCHOOL

Due to the impact of the war in Ukraine, the national and cultural identity of the population is noticeably growing, the process of renaming settlements, names of streets and squares, industrial facilities continues, toponymic research is being restored. More and more universities introducing the course of toponymics into educational programs. Interest geographical names is also present in school curricula. An important approach in teaching this course is interdisciplinary, since toponymic studies combine history, geography and language, as well as other sciences, as reflecten in examples in this article.

Keywords: toponymy, geographical names, interdisciplinary approach, classes of geographical names

Вчені розглядають топоніміку як синтез лінгвістики, географії та історії, хоча інколи зауважують, що ті топоніми, які цікаві для істориків, не становлять інтересу для географів і навпаки. Топоніміка (з гр. “*topos*” місцевість і “*онума*” назва, ім'я) – це галузь науки, що вивчає власні географічні назви, їхнє походження, значення і написання.

Топоніми стосуються географічних об'єктів, часто їх чітко характеризують, відображають географічні особливості місцевості або реальні, або ті, якими послуговувалися у минулому, коли присвоювали найменування, тому розкриття їхнього змісту становить важливий інтерес для географії.

Лінгвістика, зокрема, трактує топоніміку, як розділ лексикології, що вивчає назви географічних об'єктів. Лише мовознавці можуть і повинні аналізувати всі типи географічних назв у їхньому взаємозв'язку та з іншими власними іменами та всією системою мови, в якій їх створюють та вживають. Лінгвістичні дослідження топонімів відбуваються з урахуванням історичного розвитку мови, здійсненням етимологічного аналізу, встановленням зв'язку з конкретними мовами, виявленням мовних та діалектичних ареалів тощо. Так, лінгвістична географія вивчає "розселення" окремих мовних слідів поверхнею Землі, а також територіальну диференціацію окремих значень цих слів, "переселення" їх на інші території. Ономастика зосереджена на виникненні та поширенні власних назв, етимологія вивчає походження слів. Лінгвістичну природу топонімів засвідчує їхній тісний зв'язок із семантикою, морфологією, фонетикою та діалектологією.

Історична лінгвістика відображає історію мови. Жодна історична подія не відображається у мові безпосередньо, сліди її можуть лише опосередковано бути відображені в окремих словах. У мовознавстві географічні назви нерідко слугують єдиним свідченням давно зниклих мов, а в інших випадках, дають змогу виявити важливі факти історичної фонетики, граматики, словотворення. Географічні назви живуть століттями, а то й тисячоліттями і несуть інформацію з сивої давнини, тому вивчення географічних назв важливе для історії, археології, етнографії, етногеографії, ботаніки, зоології.

Крім цього, назви є соціальними, адже їх присвоюють представники певних прошарків населення, носії певної зайнятості (мисливці, землероби тощо). Отже, закономірно, що назівництво є предметом дослідження історичної географії, яка вивчає природні умови, особливості розселення і міграції народів, територіальне організування господарства минулих історичних епох.

Досліджують походження назв географічних об'єктів з давніх-давен. Ще стародавні греки цікавилися, звідки походять найменування материків і країн, міст і сіл, морів і океанів, річок і озер, гір і долин. Але й вони мало що могли пояснити: виникнення багатьох назв, які вживають ще й тепер, сягало уже тоді нерідко такої давнини, яка була недосяжна їхнім знанням. А там, де бракує знань, часто виникають фантастичні уявлення, легенди, створюють міфи про надприродні сили і божественні дії.

Первісно люди не розрізняли власних і загальних імен. Першими топонімами ставали звичайні загальні слова: гора, ліс, пустеля, поле, річка. Пізніше, з настанням потреби розрізнення тих самих гір, лісів, пустель, почали використовувати різні означення, що виокремлювало ці об'єкти за кольором, величиною, формою, призначенням тощо. Оточена могутніми, грізними й незрозумілими силами природи, залежна від них і ними залякана людина часом

бачила у цих силах живих надприродних істот. Та ще частіше ці об'єкти “заселяли” всілякими духами, русалками, лісовиками тощо. І все це позначалося на географічному назівництві. З часом назви стали засвідчувати приналежність об'єктів як групову, родову, племінну, державну, так і індивідуальну. Так, до епохи розвиненого родового ладу відносять появу перших назв, які відображали спільність населення за главою роду. До пізнього родового суспільства – назви, похідні від особових імен, як свідчення майнової нерівності у родовій ієрархії.

Значно збагатилася топоніміка в епоху Великих географічних відкриттів. Перші географічні назви на сучасній карті Америки з'явилися саме після подорожі Колумба “на захід до Індії”: *Саргасове* море, острови *Сан-Сальвадор*, *Хуан/Фернандіно* (Куба), *Еспаньйола* (Гаїті), *Вест-Індія* та інші [5]. Звичайно, ми усвідомлюємо, що географічні назви вже були й до того, але не були широковідомими і вживаними; деякі (*Куба*, *Гаїті*) такими й стали.

Географічні найменування України – відображення різних історичних періодів її історії. Українська мова успадкувала багату й розвинену топонімічну систему багатьох епох. Залишаючись у своїй основі слов'янською, вона перебуває у тісному зв'язку з топонімічними системами Європи й Азії, творячи цікавий і своєрідний комплекс. Місцеві слов'янські назви є дуже давніми за походженням, що засвідчують їхні стародавні мовні особливості. Насамперед це стосується річкових назв, особливо у лісовій і лісостеповій смугах, де фіксуємо назви: *Бобер*, *Вепр*, *Десна*, *Прип'ять*, *Турія*, *Тризна*, *Княжна*, *Віча*, *Ожемля*, *Рокитна*, *Куна* і т. д. Разом з тим серед українських топонімів багато запозичених назв. Так, назви: *Дніпро*, *Дністер*, *Дон*, *Дунай* пов'язують з різними іранськими мовами, а *Будакву*, *Булатець*, *Ірклій*, *Оріль*, *Чевельчу*, *Чугмак* з мовами тюркськими; деякі назви дуже нагадують фіно-угорські та інші утворення.

Проте іншомовним назвам відведено незначне місце у топоніміці України, бо вона невпинно поповнюється суто українськими утвореннями, основу яких становлять як загальні слова різного значення, так і різноманітні власні найменування. Одні з них пов'язані з матеріальною культурою у найширшому розумінні цього слова (річки: *Шляхова*, *Броварка*, *Дігтярка*; села: *Млини*, *Містечко*, *Заводське*, *Фабричне*, *Шахти*), інші з класовими або становими особливостями (річки *Боярка*, *Князів*, *Козача*, *Панська*, *Попова*, *Сотницький*, *Гетьманський*; село *Кріпаки*). Ще інші якимось способом відображають особливості соціально-побутові, вікові, пов'язані зі спорідненістю та свояцтвом (річки *Бабуся*, *Братениця*; села *Вуйковичі*, *Мачухи*, *Удовиченки*). Поміщики й дворяни часто називали поселення, що належали їм, своїми іменами (*Барбарівка*, *Вітольдівка*) або іншомовними найменуваннями (*Бельведери*, *Ватерлоо*, *Париж*).

Багато назв населених пунктів відантропонімічного походження, тобто названі від імені, зазвичай особи, яка найбільш прислужилася громаді цього поселення. Прикладом є наявність великої кількості селищ і сіл в Уманському районі Черкаської області: Іванівка, Дмитрушки, Оксанине, Томашівка і т. д.

Окремої уваги заслуговує топонімічне відображення колоніальних часів в історії України. Поява безлічі “нових” назв типу “Катеринослав” (з 1776–1797, 1802–1926 рр., у 1797–1802 рр. – Новоросійськ, з 1926 р. – Дніпропетровськ, з 2016 р. – Дніпро), “Єлисаветград” (з 1924 р. – Зінов’ївськ, а з 1934 р. – Кіровоград, з 2016 р. – Кропивницький), “Сімферополь” (з 1784 р.; до того: з III ст. до н.е. Неаполь Скіфський, з XVII ст. – Ак-Мечеть), “Кристинопіль” (з 1682 р.; з 1951 р. – Червоноград) та інші, сповна віддзеркалюють підневільне становище регіонів країни, імперські впливи щодо назв поселень.

У радянські часи історичні назви практично тотально перейменовували. Було штучно насаджено ідеологічні назви: Більшовик, Жовтневе, Комсомольськ, Радянське, Першотравневе тощо, помітний шар утворили найменування, утворені від прізвищ партійних і радянських діячів [3, С. 226-231]. І на сучасному етапі, у світлі війни, маємо продовження “колоніальних” ініціатив: після анексії Криму, у квітні 2014 р., кримська партія “русское единство” анонсувала перейменування міста Сімферополь на Путін, а самого півострова на Тавриду (щоб не згадувати про татарське походження хороніма “Крим”) [7].

Сукупність географічних назв деколи ще називають географічною номенклатурою. У ній виділяють окремі класи: ойконімів, гідронімів, оронімів, хоронімів, антропотопонімів, фіто- і зоотопонімів, ерготопонімів.

Назви населених місць (з гр. *οἶκος* – “житло”) називають **ойконімами**; назви міст (з гр. *ἄστυ* – “місто”) – **астіонімами**; назви внутріміських об’єктів (з латин. *urbanus* “міський”) – **урбанонімами**; назви вулиць (з гр. *ὁδός* “шлях, дорога, вулиця, русло”) – **годонімами**; назви площ (з гр. *ἀγορά* “площа”) – **агоронімами**. Назви шляхів сполучення (з гр. *δρόμος* “біг, рух, шлях”) іменують **дромоніми**. Назви водоймищ (з гр. *ὕδωρ* “вода”) називають **гідронімами**; назви океанів – **океаноніми**; назви морів – **пелагоніми**; назви озер – **лімноніми**; назви річок – **потамоніми**; назви боліт – **гелоніми**. Клас гідронімів найбільш розмаїтий, до складу якого входять також **інтерлувіоніми** (назви морських проток), **портоніми** (назви портів), **фіордоніми** (назви фіордів), **флуменоніми** (назви морських течій). Є пропозиції виділяти нові окремі класи за міжгалузевими напрямками, наприклад, **гідроороніми** [6, С. 155]. Назви гір (з гр. *ὄρος* “гора”) об’єднують у клас **оронімів**; назви лісів (з гр. *δρῦς* “дерево”) – клас **дрімонімів**.

Назви територій (адміністративних, історичних областей, країн) називають **хоронімами** (з гр. *ὄρος* “рубіж”, “межа” та гр. *ὄνομα* “ім’я”, “назва”).

Хороніми поділяють на *природні* – назви природно-ландшафтних областей (наприклад, Надсяння, Наддністрянщина, Асканія Нова) й *адміністративні* – назви адміністративно-територіальних одиниць (наприклад, Україна).

Назви етнічних спільнот – **етноніми**, перебувають водночас у фокусі вивчення етніміки (частина ономастики), яка вивчає закономірності їхнього походження та функціонування. Різновидом етнонімів є *ендоетноніми* (гр. *endo* “всередині”, гр. *опота* “ім’я”) – самоназви народу, етнічної спільноти, які їхні представники привласнюють собі самі. Наприклад, ендоетнонім фіннів – “суомалайсет”; угорців – “мадярок”. **Екзоніми** (гр. *ekso* – “зовні”, а гр. *опота* – “ім’я”) – топоніми, які не вживаються місцевим населенням чи народом, у тому числі й на офіційному рівні, для назви народів, земель, географічних об’єктів, населених пунктів тощо, але їх використовують зовнішні спільноти. Часто екзонімами стають назви, адаптовані до умов та вимови в іншій мові. До екзонімів належать також латинські назви країн, народів та міст, наприклад: *Helvetia* – Швейцарія, *Leopolis* – Львів.

Назви географічних об’єктів, утворені від власного імені людини (з гр. *ἄνθρωπος* – людина), є **антропотонімами**, від назв тварин – **зоотопонімами**, від назв рослин – **фітотопонімами**. Вирізняють також клас **ерготопонімів**, які об’єднують географічні назви ергогеографічних об’єктів отриманих у зв’язку з їхнім місцезнаходженням поблизу з певним підприємством (наприклад, місто Шахти – поблизу міста знаходяться шахти; село Заводське, у якому у 1956 р. було споруджено першу на заході України птахофабрику “Львівську”, після чого село отримало таку назву).

Не лише географічне середовище визначає характер місцевих назв, їхню форму і зміст завжди визначають суспільно-історичні чинники. Кожен етнос має свою емоційно-образну систему, яка передається від покоління до покоління і фіксується саме у фольклорній пам’яті. Сюди належить і ландшафт, і місцева флора, й фауна, і мораль, і мова, ідеали і навички трудової діяльності. Наприклад, назви одягу в українських піснях мають свою символіку: шапка – сила, пояс – оберіг, жупан – багатство, свита або сіряк – бідність. Трактування кольору: білий – святість, червоний – краса, чорний – земля і т. д. Рушник – дорога; калина – весілля, любов; гарбуз – відмова, насмішка і т. д. Кожен народ зберігає свою неповторну картину світу відображену у назвах. За цим підходом ми увиразнюємо зв’язок топоніміки краю з його етнографією.

З огляду на сказане, вчені продовжують свої традиційні дослідження із залученням додаткових об’єктів і матеріалів. Сучасні топонімічні дослідження обов’язково ґрунтуються на даних археології, історії, географії, палеонтології, без яких топоніміка не мала б необхідного наукового фундаменту. Географічні

назви, виконуючи адресну функцію щодо конкретних географічних об'єктів, стають джерелом наукової інформації для історичної географії та інших географічних дисциплін, оскільки, спираючись на закони мови, тісно пов'язані з природою, населенням і господарством території.

Топоніми відображають властивості об'єкта крізь призму людського уявлення про цей об'єкт, розкриваючи реалії колишньої матеріальної і духовної культури населення. Врахування закономірностей, наявних на території у певний час, дасть змогу уникнути хибних висновків, а саме: вплив на топоніміку соціальних та природних умов, особливостей заселення та освоєння території, трансформацію назв тощо. Географічні і топографічні особливості будь-якої території тісно пов'язані між собою і разом з назвами утворюють спільні природно-топонімічні системи. Деякі вчені говорять про топонімічні ландшафти, під якими розуміють закономірно складену на території систему назв форм рельєфу, населених пунктів, водних об'єктів тощо [8].

Чи не головну роль у дослідженні географічних назв відводять ономастиці – розділові лінгвістики, яка вивчає сукупність власних імен об'єктів. Власні назви також підпорядковані законам мови і, отже, підлягають лінгвістичному вивченню. У свою чергу, значення лінгвістичних даних особливо пізнавальне для реконструкції давніх періодів історії і передусім у тих випадках, коли немає інших джерел. Так, беручи до уваги, що топоніми одного типу розміщуються на території у певній закономірності, відображаючи пов'язаність з окремими етносами, сукупність однотипних географічних назв може служити надійним критерієм для реконструкції напрямків міграційних потоків населення. Так, на основі визначення ареалів топонімів з українськими суфіксами *-івці*, *-инці* можна вирішити деякі питання історичної географії, зокрема розселення слов'янських племен до вторгнення в Європу угорських племен. Найбільше згущення топонімів на *-івці*, *-инці* у стародавній період було у місцях осідлого проживання уличів, тиверців і білих хорватів, тому очевидно, що ці назви треба пов'язувати саме з ними.

Застосування міждисциплінарного підходу у топоніміці сприяє відновленню достовірних історичних фактів. Завдяки дослідженню етимології назви волинського села Будятичі, перша письмова згадка про яке датується 1450 р., Ю.Діба спростовує версію російських істориків, яка з XVIII ст. не піддавалася критиці. Згідно з дослідженням, князь Володимир народився саме у Будятичах, а не у селі Будники під Псковом [2]. Заплановані археологічні роботи, яким належить засвідчити, наскільки інтенсивно район Будятич був заселений у X ст.

Топоніми широко використовують для реконструкції палеоландшафтів. Можливість такого їхнього використання довів відомий географ В.П. Семенов-

Тянь-Шанський, який писав про те, що за народними назвами поселень можна відновити первісний пейзаж ландшафтів навіть там, де він зазнав глибоких змін і перетворень. Прикладом є реконструкція природної рослинності Стрийсько-Сянської верховини Українських Карпат на основі даних топоніміки. Спробу історико-географічної реконструкції давніх транскарпатських шляхів і оборонних рубежів Галицького князівства зробив географ Богдан Лящук [4].

Географічні назви – одне з найважливіх джерел історичної географії. За ними визначають межі поширення певних етносів та їхніх державних утворень, лінії оборонних рубежів, напрямки міграційних потоків і етнозв'язків. Зміст найдавніших назв, які виникли на основі мов давніх, нині неіснуючих народів, зазвичай, розкривається лише за результатами спеціальних досліджень. Такі топоніми залишаються незрозумілими доти, доки не буде з'ясоване їхнє початкове значення. Для правильного пояснення суті топоніма, необхідно дослідити лексику кожної епохи, яка залишила слід у місцевій топоніміці. Без глибокого вивчення давньої народної географічної термінології топонімічні пошуки можуть перетворитися у голослівні домисли. Географічні назви трансформуються у процесі тривалого використання, які необхідно враховувати при поясненні етимології назви. Кількісно-статистичний аспект дослідження топонімів, своєю чергою, дає змогу з'ясовувати межі різних ареалів, вивчати шляхи просторового просування топонімічної моделі упродовж віків, а також встановлювати зв'язки та взаємозалежність динаміки з соціально-історичними та природно-географічними умовами формування етносів та націй. Вивчення топоніміки може сприяти пошукам забутих об'єктів геолого-промислового, політико-економічного, історико-археологічного значення.

Важливим практичним напрямком використання топоніміки є правильне передання географічних назв українською мовою, їх усталена міжнародна транслітерація і використання у картографії й краєзнавчо-туристичній роботі.

Ще одна масштабна сфера застосування топоніміки – робота компетентних органів щодо перейменування населених пунктів, їхніх вулиць, залізничних станцій тощо, яка зараз так активізувалася на рівні поселень. Значну роботу за цим напрямком на сучасному етапі з 2015 р. вже провів Український Інститут національної пам'яті, з 2022 р. процес активізувався з новою силою. Докладну інформацію про стан перейменувань назв населених пунктів надає офіційний веб-сайт Верховної Ради України [1]. Саме до її компетенції належить затвердження перейменувань за поданням міських, сільських та обласних рад.

Прикладним аспектом застосування топонімічних знань є їхнє використання у навчальному процесі, на рівні середньої школи. Використання прикладів етимології назв окремих об'єктів, поселень, місцевостей, країн тощо

більш ніж доречно на уроках географії, історії, мови. У рамках викладання предмету суспільствознавства пояснення багатьох аспектів географічного назівництва буде доречним за темами “Демократія”, “Сфери суспільного життя”, “Види соціальних конфліктів” та інші. Прив’язку географічних назв до умов місцевості можна увиразнити на уроках біології, краєзнавства. Студентам вищої школи різних спеціальностей потрібне студювання курсу “Топоніміка України”, який у ЛНУ імені Івана Франка читають для магістрів-географів, саме з огляду на міждисциплінарні зв’язки предмету, ще й з огляду на суспільні виклики, посталі перед нашою країною в часі війни й констатованою “кризою ідентичності” щодо значної частини населення України.

Список використаних джерел:

1. *Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів.* URL: *Органи місцевого самоврядування: Законодавство, щодо адміністративно-територіального устрою (rada.gov.ua)*
2. *Дуба Ю. Батьківщина Святого Володимира. Волинська земля у подіях X століття (Міждисциплінарні нариси ранньої історії Русь-України).* Львів, Видавництво: Колір ПРО, 2014. 484 с.
3. *Лабінська Г. Топоніміка: навчальний посібник.* Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
4. *Лящук Б.Ф. Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій: навчальний посібник.* Київ : ІСДО, 1993. 204 с.
5. *Пушкар С. Таємниці Нового Світу або про що говорять географічні назви. Посібник для вчителя.* Львів: Тріада плюс, 2006. 156 с.
6. *Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми торії, методології та методики дослідження. Монографія.* Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 240 с.
7. *Сімферополь хочуть перейменувати в Путін.* URL: <http://www.facenews.ua/news/2014/195472/> (дата звернення: 09.04.2014) (рос.)
8. *Шаблій О.І. Питання просторово-географічного аспекту вивчення мікротопонімії: на матеріалах Західного Поділля. Четверта Республіканська ономастична конференція.* Київ: Наукова думка, 1969. С. 39–40.

МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ

УДК:57.082.13:61:004

Фартушок Тетяна, кандидат медичних наук, доцент,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Фартушок Надія, кандидат хімічних наук, доцент,
ТзОВ “Львівський медичний університет”
Сойка Лариса, кандидат хімічних наук,
проректор з навчальної роботи,
Львівська медична академія імені Андрія Крупинського
Львів, Україна

СУЧАСНІ БІОМАРКЕРИ У МЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ПРОСТОТА, ДОСТУПНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Анотація. Перші згадки про біомаркери почали з'являтися у 50 роки минулого століття. На сьогоднішній день біомаркери здебільшого використовуються в біомедичних дослідженнях, активно використовуються в розробці ліків та клінічних дослідженнях. Основним вектором для чого вони розроблялися – це клінічна практика. Немає зараз класифікації, яка б уніфікувала всі біомаркери достатньо чітко і всі б науковці сходились на одній, проте здебільшого використовують саме класичну класифікацію. Цифровий аватар – це така специфічна концепція, яка включає в себе зібрану групу великої кількості біомаркерів. В цілому ВООЗ в минулому виданні вже чітко прописувала статут, який вона приділяє до штучного інтелекту, а також рекомендувала використовувати штучний інтелект в практиці. Перший статут – це асистування діагностиці. Штучний інтелект не може сам проводити діагностику людини, може лише допомагати лікарю більш точно інтерпретувати результати. Відкритість алгоритмів – це статут, який був створений для того щоб алгоритми аналітики могли бути доступні всім дослідникам. Третій статут – це наукова та доказова база навчання, тому що кожний ШІ може видавати результат виключно на результаті навчання на якійсь базі.

Ключові слова: біомаркери, цифровий аватар, штучний інтелект

Fartushok Tetyana, PhD (medical sciences), associate professor,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University
Fartushok Nadiya, candidate of chemical sciences, associate professor,
Lviv Medical University LLC
Soyka Larisa, PhD (chemical sciences), vice-rector for educational work,
Andrey Krupinsky Lviv Medical Academy
Lviv, Ukraine

MODERN BIOMARKERS IN MEDICAL PRACTICE: SIMPLICITY, ACCESSIBILITY AND EFFECTIVENESS

Abstract The first mentions of biomarkers began to appear in the 50s of the last century. To date, biomarkers are mostly used in biomedical research, are actively used in drug development and clinical research. The main vector for which they were developed is clinical practice. Currently, there is no classification that would unify all biomarkers clearly enough and all scientists would agree on one, but mostly they use the classic classification. A digital avatar is such a specific concept that

includes a collected group of a large number of biomarkers. In general, in the last edition, the WHO already clearly prescribed the statute that it assigns to artificial intelligence, and also recommended the use of artificial intelligence in practice. The first charter is diagnostic assistance. Artificial intelligence cannot diagnose a person by itself, it can only help the doctor interpret the results more accurately. Algorithm openness is a statute that was created to make analytics algorithms available to all researchers

The third statute is a scientific and evidence-based training base, because each AI can produce a result exclusively based on the results of training on some basis.

Keywords: biomarkers, digital avatar, artificial intelligence

Біомаркери почали згадуватися в 50 роки минулого століття. Біомаркер або біологічний маркер – це характеристика, яка об’єктивно вимірюється і оцінюється як показник деякого біологічного стану чи процесу [1]. Біомаркери використовуються в багатьох наукових галузях та комерційній діяльності та піддаються кільком різним класифікаціям за різними критеріями. Саме через це ви можете зрозуміти, що біомаркер чи біологічний маркер – це певний термін, який більш широкий, ніж звичайний показник певного аналізу.

На сьогоднішній день біомаркери здебільшого використовуються в біомедичних дослідженнях, активно використовуються в розробці ліків та клінічних дослідженнях. Основним вектором для чого вони розроблялися – це клінічна практика. Окрім цього всього зараз з’являються нові напрямлення біомаркерів, такі як комерційна діяльність, фінансові продукти, а також додаткові певні соціальні проекти, які допомагають оцінити популяцію[2].

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Досмун: data. longevity. International/longevity-biomarkers-report.pdf

Класична класифікація біомаркерів має декілька певних виглядів. Немає зараз класифікації, яка б уніфікувала всі біомаркери достатньо чітко і всі б

науковці сходились на одній, проте здебільшого використовують саме цю класифікацію. Найбільш знайомими для більшості будуть біохімічні біомаркери. Здебільшого вони представлені імунологічними біомаркерами, біомаркерами метаболізму, запалення та деякими мітохондріальними. Із представлених біомаркерів три перші – біомаркери крові, які здебільшого визначаються по загальному аналізу крові. Також окрім них достатньо популярними є фізіологічні біомаркери: функціональні, морфологічні, поведінкові, когнітивні та реакція на стрес. Проте не доцільно зосереджуватись на класичний підхід, який є достатньо обмеженим, хоч і масовим. Окрім того виділяють дуже важливий вид біомаркерів, які є омичними – це геномні, транскриптомні, епігеномні, протеомні, метаболічні. Всі ці біомаркери отримуються шляхом проведення складних лабораторних експериментів та досліджень, які є вартісними і не завжди надають вичерпний результат, проте можуть показати певні унікальні результати, які іншими дослідженнями досягнути не має можливості. Також останні років 20 дуже популярними стали молекулярні біомаркери, здебільшого це генетичні, епігенетичні та деякі не епігенетичні [3]. Достатньо давно з'явилися деякі візуалізуючі біомаркери: радіологічні, МРТ, ПЕТ та деякі оптичні.

Класична класифікація біомаркерів

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Докмун: data.longevityinternational.com/longevity-biomarkers-report.pdf

З розвитком біомаркерів як концепції з'являлися нові категорії, так наприклад в сучасній класифікації біомаркерів в останній публікації 2020–2021 року, з'являються нові біомаркери, які називаються цифровими. Це біомаркери, які отримуються шляхом зчитування інформації розумними трекерами, нейрокогнітивні біомаркери, які отримуються шляхом аналізу певних когнітивних тестів та деякі альтернативні біомаркери. Сучасний підхід класифікації біомаркерів сфокусований на тому, щоб оптимізувати аналіз

біомаркерів для штучного інтелекту [4]. На даний момент штучний інтелект і робота біомаркерів – це основна тенденція, яка зустрічається повсюду. Все це робиться для створення цифрового аватара

Сучасна класифікація Біомаркерів

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Доступ: data.longevityinternational/longevity-biomarkers-report.pdf

Цифровий аватар – це така специфічна концепція, яка включає в себе зібрану групу великої кількості біомаркерів. Щодо цифрових біомаркерів, які є новими та можуть надавати певні цікаві клінічні результати для дослідників, то це є – когнітивні біомаркери, які самі по собі не дають вичерпних даних, проте в комплексі з якимись іншими можуть надавати більш точний результат. Це здебільшого тести чи різні задачі, які можуть проходити пацієнти. Фіксований результат проходження цих завдань також може надавати певну діагностичну цінність. Нещодавно у 2018-2019 роках були зафіксовані перші роботи дослідження голосу як біомаркеру та використання його в діагностичній практиці. Так відомі компанії почали свої дослідження і зараз вже презентували повністю клінічно доведений продукт, який може давати діагностику шляхом аналізу записів голосу пацієнта. Також дуже популярними на даний момент є біомаркери, що зчитуються з фото. Ці біомаркери можна отримати шляхом фото шкіри чи якихось певних утворень на шкірі. Це здебільшого використовується в косметології та дерматології. Проте є дуже корисним для комплексного аналізу стану організму. Дуже популярні сучасні біомаркери, які не дуже оцінюються більшістю терапевтів – це біомаркери, які зчитуються пристроями. Це здебільшого фітнес трекери, які можуть постійно зчитувати певні показники тіла людини і фіксувати їх в своїй базі даних[5]. На жаль зараз не кожний лікар може

отримати доступ до цих баз даних лише через те, що він не знає як ними користуватись і як аналізувати ці масиви.

Види цифрових біомаркерів

Когнитивні

Голос

Фото

Пристрої

Longevity

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Досмун: data. longevity. international/longevity-biomarkers-report.pdf

Цифровий аватар –це така концепція, до якої зараз прямує весь ринок біомаркерів, намагається його розробити та створити для нього універсальну платформу. В цілому це комплекс аналітики даних, що базуються на штучному інтелекті, він збирає всі можливі біомаркери та інші показники, наприклад географічні та погодні фактори, в яких знаходиться людина для того щоб комплексно аналізувати їх сумісний вплив на стан організму. Таким чином великий масив вхідних даних одна людина не зможе адекватно аналізувати, який проходить через спеціально навчений штучний інтелект, що може надавати певні вихідні дані, які залежать від кількості вхідних даних. Чим більше вхідних даних, тим більш чіткий результат є вихідних даних, а саме вихідні дані –це є діагноз.

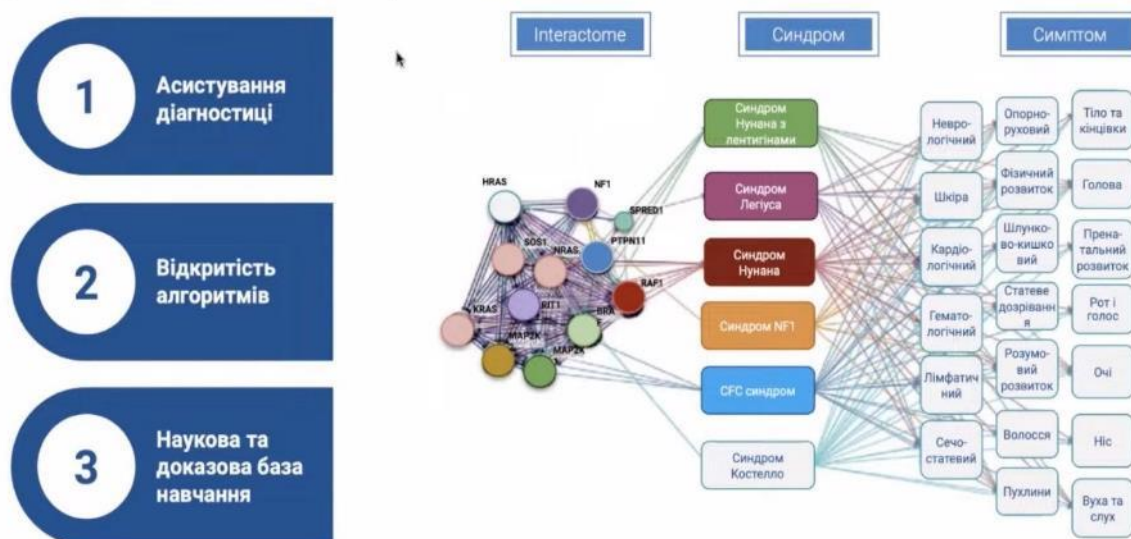
Цифровий аватар

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Досмун: data. longevity. international/longevity-biomarkers-report.pdf

Вцілому ВООЗ в минулому виданні вже чітко прописувала статут, який вона приділяє до штучного інтелекту, а також рекомендувала використовувати штучний інтелект в практиці. Перший статут – це асистування діагностиці. Штучний інтелект не може сам проводити діагностику людини, може лише допомагати лікарю більш точно інтерпретувати результати. Відкритість алгоритмів –це статут, який був створений для того щоб алгоритми аналітики могли бути доступні всім дослідникам. Третій статут – це наукова та доказова база навчання, тому що кожний ШІ може видавати результат виключно на результаті навчання на якійсь базі. Таким чином зараз створюються бази діагностичні, на яких навчаються ШІ, які вже у відкритому доступі можуть допомагати лікарям аналізувати певні списки біомаркерів, можна сказати показників. Всі у своїй практиці зустрічалися з діагностичною комбінаторикою. Це дуже складна задача побудови матриці та розуміння принципів ситуації з пацієнтом, таким чином при комбінації різних симптомів і прогресуванні якогось захворювання для його визначення треба скомбінувати певну кількість факторів [6]. Для ШІ в цьому цифровому аватарі всі фактори рівномірно розподілені, а також до них ще включаються саме ті біологічні маркери, які ми можемо отримувати шляхом клінічної діагностики. Таким чином за рахунок широкого спектру вхідних даних ми можемо отримувати більш точний результат на виході і більш точний діагноз.

Діагностична комбінаторика та ШІ

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Досуп: data. longevity. international/longevity-biomarkers-report.pdf

Адаптація штучного інтелекту в сучасних умовах до клінічних біомаркерів проходить особливо активно в США. На базі деяких досліджень вже відкриті загально доступні платформи в діагностиці [7]. Основними принципами, якими керується штучний інтелект та принципами його роботи є зменшення необґрунтованих відхилень в клінічній практиці, підвищує ефективність та запобігає помилкам, яких можна уникнути, дозволяє покращити догляд за допомогою нових інструментів для підтримки пацієнтів, генерує унікальну інформацію з отриманих даних, яка може сильно значуще відрізнятися від тієї інформації, яку надають лікарі та допомагає пацієнтам керувати своїм здоров'ям. Ці принципи є базовими для персоналізованої медицини на Заході.

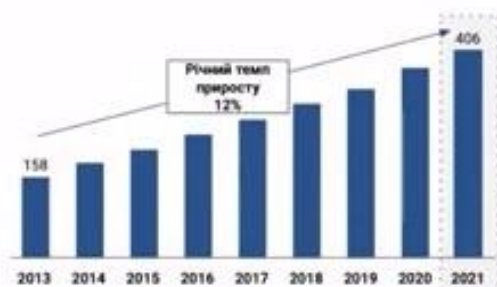

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Докмун: data. longevity. international/longevity-biomarkers-report.pdf

На даний момент всі етапи розвитку біомаркерів дуже сильно пов'язані з розвитком клінічних досліджень через те, що біомаркери є основою клінічних досліджень і клінічні дослідження є основою появи біомаркерів. Ці поняття дуже корелюють. За останні 10 років кількість клінічних досліджень збільшилась більше ніж в 2 рази, тобто на даний момент в світі проходить більше ніж 406 тисяч клінічних досліджень, які завершуються впродовж 2–3 років. За результатами досліджень близько 10% конвертацій буде поява нових діагностичних підходів та діагностичних біомаркерів або поява нових терапевтичних підходів чи ліків. Найбільша кількість досліджень проходить в США. Тільки 50% світових клінічних досліджень проходять за межами США та без її участі. Таким чином, США є головним задавачем тренду принципів розвитку біомаркерів в медицині повсюду.

Клінічні дослідження як поштовх для розвитку біомаркерів

Загальна кількість зареєстрованих клінічних випробувань у всьому світі, 2013-2021 рр, тис.

Топ-5 учасників клінічних випробувань за країнами у 2021 році

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Доступ: data.longevityinternational/longevity-biomarkers-report.pdf

Біомаркери в своїх клінічних підходах та клінічній практиці використовуються доволі поширено лише в США та Швейцарії, зараз активно розвивається ринок у Німеччині та Канаді, а також їх наздоганяють Ізраїль та Арабські Емірати. Проте це не означає, що клінічні біомаркери не використовуються в інших клініках по світу. В даний момент більшість підходів, які імплементують в реальну обробку аналітику біомаркерів є сфокусованими в приватних клініках, проте все ж США, Канада та Швейцарія вони вже імплементували в глибоку аналітику біомаркерів в державних клініках та більш глибоко аналізують та персеніфіковано підходять до лікування своїх пацієнтів.

Повсюдність використання біомаркерів

Якщо вам здається, що більшість досліджень знаходяться в США, і дорога до використання біомаркерів далека, то це не так. Аналізуючи ринок на Україні зараз можна використовувати аналітику та діагностику, яка є доступна в Києві,

Львові, Харкові, Одесі із залученням певних аутсорс компаній, яким допомагають київські клініки з Польщі, Німеччини, Туреччини можна провести глибоку аналітику всіх біомаркерів, які використовуються в клінічній практиці, наприклад в США. Саме через те можна отримувати точно такі ж самі результати, які отримує, наприклад людина в Нью-Йорку лише треба знати як це зробити.

Центри глибокої діагностики

Зараз діагностика стає більш глибокою та вдається до великої кількості даних. За останніми дослідженням Mayo Clinic виявилось, що 12% пацієнтів отримують неправильний результат діагностики первинної медичної допомоги. Саме через це пацієнт на ранніх етапах може отримувати зовсім неадекватне лікування. Більш ніж у 20% пацієнтів був неправильно поставлений діагноз. Mayo Clinic – один із лідерів діагностики у США. Статистика зібрана виключно по США і навіть з їх глибинним підходом такі вражаючі цифри можемо отримувати. Наприклад, спеціалізована установа у США, яка займається дослідженнями випадків недиагностованих хвороб вказує на те, що 1 з 13 американців або майже 25 мільйонів людей страждають від певних рідкісних недиагностованих захворювань, які здебільшого мають метаболічну чи генетичну основу. Ці захворювання, які є дуже розповсюдженими, можна визначати виключно глибинними аналізами біомаркерів. Генетичні розлади та вроджені аномалії зустрічаються приблизно у 5% всіх новонароджених. Репродуктологи досить чітко це знають. Люди, які доживають до віку, коли вони самі не можуть відвідувати клініки, можуть не підозрювати, що в них є певні дефекти і про це може не здогадуватися лікар [8]. Саме розуміння таких проблем і таких випадків, коли треба проводити більш глибинну діагностику є

визначальними для деяких людей для отримання реально гідної медичної допомоги

Неправильні діагнози та недіагностовані хвороби

Згідно з дослідженням Mayo Clinic:

12% пацієнтів були правильно поставлені лікарем первинної медичної допомоги.

>20% було поставлено неправильний діагноз

66% потребували деяких змін у початкових діагнозах

~1 з 13 американців або 25 млн людей страждають від рідкісного, недіагностованого захворювання.

Генетичні розлади та вроджені аномалії зустрічаються приблизно у 5% всіх новонароджених

Генетичні розлади викликають до 30% випадків госпіталізації в педіатричні лікарні

Undiagnosed Diseases Network. Доступ: https://undiagnosed.hms.harvard.edu/news/press_page/
Amiri H, Kohane IS, Undiagnosed Diseases Network. Machine Learning of Patient Characteristics to Predict Admission Outcomes in the Undiagnosed Diseases Network. JAMA Netw Open. 2021;4(2):e2036220. doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.36220

Undiagnosed Diseases Network. Доступ: https://undiagnosed.hms.harvard.edu/news/press_page/

Amiri H., Kohane IS, Undiagnosed Diseases Network. Machine Learning of Patient Characteristics to Predict Admission Outcomes in Diseases Network. JAMA Netw Open. 2021; 4(2):e2036220. Doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.36220

Machine Learning of Patient Characteristics to Predict Admission Outcomes in Diseases Network. JAMA Netw Open. 2021; 4(2):e2036220. Doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.36220

Вся платформа біомаркерів на даний момент може працювати практично за рахунок використання баз даних, тому що на них навчається ШІ і від об'єму цих баз даних і інформації, яка від них надходить залежить точність результатів, які видає ШІ при аналізі цих біомаркерів.

Бази даних біомаркерів

Назва онлайн бази	К-сть категорій біомаркерів	К-сть біомаркерів (загальна)
MarkerDB	4	27 759
GOBIOM	4	203 218
Charles River Biomarker Service	10 (за терапевтичною зоною) 20 (за токсикологічними показаннями)	4 500
Cancer Biomarkers database	130 (за типом раку)	1624

Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Доступ: data.longevityinternational/longevity-biomarkers-report.pdf

В США є найбільш розповсюджені деякі бази даних, які надають велику кількість біомаркерів для аналізу і саме через велику кількість біомаркерів вони можуть проаналізувати і презентувати ШІ, що працює з ними, отримує найбільш точні результати і може діагностувати найімовірніше рідкісні хвороби і надавати до них рекомендації для адекватного їх лікування на сьогоднішній день, тобто весь цикл роботи ШІ з біомаркерами пов'язаний на аналізі баз даних та інформації з медичних закладів. Медичні заклади, які діагностують певні хвороби, вони працюють з пацієнтами, отримують від них результати та передають їх в базу даних. Бази даних накопичують більшу кількість результатів та надають більш точні оцінювання чи ШІ, що в свою чергу покращує аналітику для медичних закладів[9]. Таким чином ця екосистема сама поліпшує свою ефективність під час збільшення своїх обертів, тобто чим більше людей, чим більше установ, чим більше лікарів використовують глибинну діагностику використовуючи інші платформи тим точніші результати вони будуть отримувати. Саме ідея збільшення обертів екосистеми та покращення результатів є основою для США [10]. Через це вони мають такий активний потік фінансування та такі вражаючі результати. Хотілося б щоб наші лікарі могли використовувати ці результати, а також покращили еко-систему, тому що більшість біомаркерів є стратегічними для популяції.

Збільшення точності та ефективності екосистеми

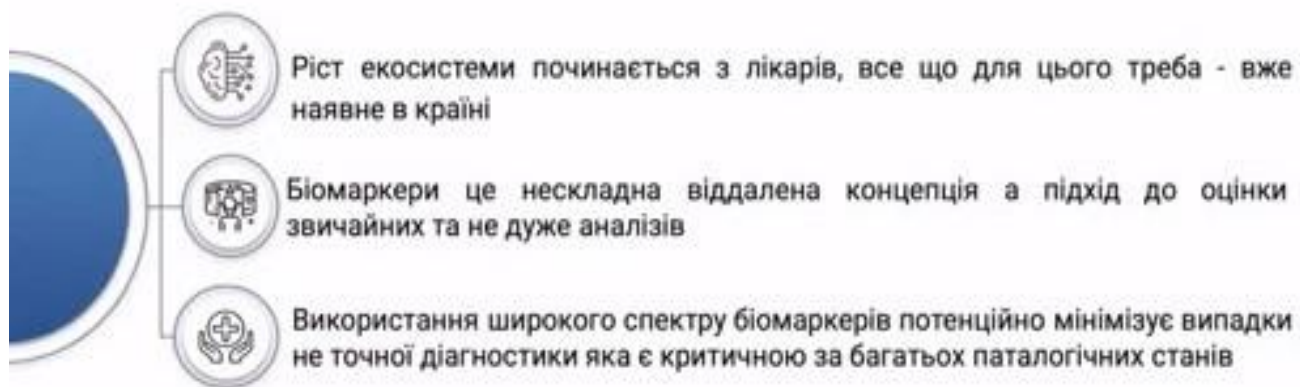
Longevity Biomarkers Landscape Overview Q4 2021. Доступ: [data. longevity. international/longevity-biomarkers-report.pdf](https://data.longevityinternational/longevity-biomarkers-report.pdf)

Саме через рекомендаціїт ВООЗ всі ці платформи є умовно у відкритому доступі. Єдиний виняток в тому, що ними треба вміти користуватися та знати

до кого звернутися. В нас є центри і клініки, які можуть надавати точний аналіз для пацієнтів та лікарів, що туди направляють пацієнта.

Отже, ріст екосистеми починається з лікарів. Про це казали дослідники зі США, які запускали ШІ та проходили консультування лікарі з приводу його використання. В той момент робота з тими платформами була дуже складна. На сьогоднішній день ці платформи оптимізовані і з ними навчаються працювати експерти діагностичних центрів, до яких виключно треба звертатись та направляти пацієнтів. Саме через це треба розвивати інфраструктуру в Україні, тому що все, що потрібно для того щоб проводити цю діагностику вже в ній наявне. Біомаркери – це нескладна віддалена концепція, а підхід до оцінки звичайних та не дуже аналізів. Біомаркером може бути банальна сатурація крові, проте з використанням інших біомаркерів разом з нею, ми можемо отримувати комплексні результати по діагностиці, наприклад певного типу раку. Також використання широкого спектру біомаркерів потенційно мінімізує випадки не точної діагностики яка є критичною за багатьох патологічних станів. Це в цілому основа концепції розвитку біомаркерів та більш глибокої діагностики, яка є прийнята по всьому світу. Знову ж таки персоналізована медицина фокусується на тому, щоб не допускати певних випадків патології у людини. При перших згадках умовно якихось проявів хвороби людина могла отримувати більш глибокий аналіз та більш точний діагноз, який би направляв її на адекватне лікування. Саме через це для збільшення точності та результативності роботи наших лікарів треба підключати різні платформи аналізу біомаркерів та різні компанії, діагностичні центри, які можуть допомогти виявляти такі зміни, які не є рутинними на сьогоднішній день в Україні.

Висновки

Список використаних джерел

1. DeGoma E.M. Personalized vascular medicine: individualizing drug therapy / E.M. DeGoma, G. Rivera, S.M. Lilly et al. // *Vascular Med.* 2011. №> 16(5). P. 391–404.
2. Elon Musk Reminds Us of the Possible Dangers of Unregulated AI. URL: <https://futurism.com/elon-musk-reminds-us-of-the-possible-dangers-of-unregulated-ai>.
3. Hayden M. R. Pharmacogenomics. *Acta Paediatrica. Abstracts from II Excellence in Paediatrics conference.* 2010, 2–4, 12, P. 21. London, UK.
5. Israel E. The effect of polymorphisms on the b2adrenergic receptor on the response to regular use of salbuterol in asthma / E.Israel, J.M. Drazen, S.B. Liggett et al // *Am. J. Respir. Crit. Care Med.* 2000. Vol. 162. P. 75–80.
5. Kurland L. Angiotensin converting enzyme gene polymorphism predicts blood pressure response to angiotensin II receptor type 1 antagonist treatment in hypertensive patients / L.Kurland, H. Melhus, J. Karlsson et al. // *J Hypertens.* 2001. Oct; Vol. 19(10). P. 1783-7.
6. Personalized Medicine Coalition. Retrieved 26 April 2014. http://www.personalizedmedicinecoalition.org/Resources/Personalizedjvmedicine_101.
7. Redekop WK. The faces of personalized medicine: a framework for understanding its meaning and scope / WK. Redekop, D. Mladsı // *Value Health.* 2013. Sep-Oct; Vol. 16(6 Suppl). P. 4-9.
8. Scudellari M. Genomics contest underscores challenges of personalized medicine. *Nat Med.* 2012. Vol. 18(3). P. 326.
9. Whitcomb D.C. Going MAD: development of a «matrix academic division» to facilitate translating research to personalized medicine. *Acad Med.* 2011. №86(11). P. 1353-1359.
10. Zhou S. F. Clinical pharmacogenetics and potential application in personalized medicine / S. F. Zhou, Y. M. Di, E. Chan et al. // *Curr. Drug Metab.* 2008. № 9(8). P. 738-784.

УДК 614.88

Олійник Петро, доктор фарм. наук, професор,
професор кафедри медицини катастроф і військової медицини
Чаплик Віктор, кандидат мед. наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф і військової медицини
Гуменюк Василь, кандидат пед. наук, доцент
доцент кафедри медицини катастроф і військової медицини,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Львів, Україна

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛОМУ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Анотація. У статті розглянуті нормативно-правові і термінологічні аспекти поняття «надання допомоги постраждалому людиною без медичної освіти». Обґрунтована необхідність вдосконалення вживаної в Україні термінології відповідно до вимог Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Ключові слова: домедична допомога, долікарська допомога, допомога на місці події, перша базова допомога, перша розширена допомога.

*Oliinyk Petro, Doctor of Pharm. Sciences, professor,
professor of the Department of Medicine of catastrophes and military medicine
Chaplyk Viktor, Candidate of Medical Sciences, associate professor,
Head of the department of medicine of catastrophes and military medicine,
Humeniuk Vasyl, PhD (pedagogy), associate professor
associate professor of the Department of Medicine of catastrophes and military medicine,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, Ukraine*

TERMINOLOGICAL ASPECTS OF PROVIDING ASSISTANCE TO THE VICTIM AT THE SCENE OF THE INCIDENT

Abstract. The article examines the legal and terminological aspects of the concept of "providing assistance to an injured person without medical education." There is a justified need to improve the terminology used in Ukraine in accordance with the requirements of the World Health Organization.

Key words: pre-medical aid, aid at the scene, first basic aid, first advanced aid.

В сучасних умовах повномасштабної війни в Україні, стало необхідним як ніколи, набуття особами без медичної освіти вміння надавати допомогу постраждалому на місці події. Своєчасне надання постраждалому внаслідок нещасного випадку допомоги до прибуття медичного працівника підвищує шанси на збереження його здоров'я, а іноді — навіть життя.

Згідно статистичних даних, у 2021 році в Україні померло 429 тисяч осіб від захворювань системи кровообігу і ще 28,7 тис. - від зовнішніх причин смерті (нешасних випадків, дорожньо-транспортних пригод, насильницьких дій). Разом це становило 64,1 відсотка смертей в Україні того року. Жодна інша причина смерті, крім новоутворень, не мала подібного масштабу. Наша країна посідає друге місце в світі за кількістю смертей на 100 тисяч населення, і саме перелічені причини пояснюють цей трагічний показник [1].

Наказом МОЗ України від 04.08.2021р. № 1627, введено термін «перший на місці події», який означає перших осіб, що прибули на місце події з виникненням постраждалих, до прибуття професійних медичних працівників. Перший на місці події - це людина, що виконує базові маніпуляції для порятунку життя постраждалого з використанням мінімального набору обладнання або за його повної відсутності. Головною умовою успіху під час надання допомоги постраждалим є швидкість дій та наявність навичок в особи, що надає допомогу [2].

Згідно з доказовими дослідженнями, статистично значуще зростання показників виживання серед пацієнтів екстреної медичної допомоги досягається лише у разі, коли пацієнти можуть розраховувати на початок такої допомоги не пізніше ніж через 4 хвилини після настання екстреної ситуації. Настільки ранній доступ можливий лише у разі надання ефективної допомоги та забезпечення

базової підтримки життя безпосередніми свідками на місці події. Хоча такі особи не можуть замінити професійних медичних працівників, вони можуть допомогти підтримати життя до прибуття професіоналів [3].

Організація та забезпечення надання екстреної медичної допомоги громадянам та іншим особам здійснюються відповідно до Закону України «Про екстрену медичну допомогу». Медична допомога забезпечується службою екстреної (швидкої) медичної допомоги або найближчими лікувально-профілактичними закладами незалежно від відомчої підпорядкованості та форм власності. Постановою Кабінету Міністрів України «Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події» від 21.11.2012 № 1119 визначено критерії розподілу звернень залежно від стану пацієнта на екстрені та не екстрені та нормативи прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події [4].

Відповідно до статті 37 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, громадянам, які під час невідкладної або екстремальної ситуації брали участь у рятуванні людей і сприяли наданню медичної допомоги, гарантується у разі потреби в порядку, встановленому законодавством, безоплатне лікування та відшкодування моральної та майнової шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну. За несвоєчасне і неякісне забезпечення необхідною медичною допомогою, що призвело до тяжких наслідків, винні особи несуть відповідальність відповідно до закону [5].

На наш погляд, юридичне значення статті 37 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» і Наказу МОЗ України від 04.08.2021р. № 1627 вимагає чіткого нормативно-правового і термінологічного обґрунтування поняття: «надання допомоги постраждалому людиною без медичної освіти, що виконує базові маніпуляції для порятунку життя постраждалого з використанням мінімального набору обладнання або за його повної відсутності». В законодавчих і нормативно-правових актах України це поняття трактується як «домедична допомога», в деяких випадках – «перша допомога». Проте, практично в усіх вищих медичних, педагогічних та інших навчальних закладах це поняття трактується як «долікарська допомога» або «перша долікарська допомога» [4,6 - 10].

Закон України «Про екстрену медичну допомогу», визначає дефініцію терміну «місце події», як територію, приміщення або будь-яке інше місцезнаходження людини у невідкладному стані на момент здійснення виклику екстреної медичної допомоги. Термін «домедична допомога» визначається як невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого

стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані. Невідкладний стан людини - раптове погіршення фізичного або психічного здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей і виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин [11].

Стаття 12, Закону України «Про екстрену медичну допомогу», визначає, що особами, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані, є: рятувальники аварійно-рятувальних служб, працівники державної пожежної охорони, працівники органів та підрозділів міліції, фармацевтичні працівники, провідники пасажирських вагонів, бортпровідники та інші особи, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги [11]. Вказаний закон пояснює, що «в разі виявлення людини у невідкладному стані, яка не може особисто звернутися за наданням екстреної медичної допомоги на місці події громадянин України або будь-яка інша особа, які виявили таку людину, зобов'язані негайно здійснити виклик екстреної медичної допомоги або повідомити про виявлену людину; за можливості надати виявленій людині у невідкладному стані необхідну допомогу, в тому числі шляхом перевезення такої людини до найближчого відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я.

Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня, галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація містить вимогу, щодо вмінь і практичних навичок з надання домедичної допомоги хворим при невідкладних станах та постраждалим у екстремальних ситуаціях [12].

Радуцький М.,(2021) вказує, що проведені дослідження свідчать, що більшість людей бояться надавати першу допомогу через ризик завдати шкоди постраждалому. Їхні побоювання зрозумілі: щиро прагнучи допомогти, в разі непередбачуваних наслідків добровільні рятувальники без медичної освіти можуть отримати проблеми із законом. У 2018 році МОЗ України оприлюднив законопроект, який пропонував запровадити термін "імунітет від відповідальності". Документ передбачав перелік випадків, у яких постраждалому в критичному стані може надавати першу допомогу особа без медичної освіти. Ініціативу не розглянули, але проблема залишилась. В США ініціатива отримала назву закону "про доброго самаритянина". Він передбачає, що не можна

притягнути до відповідальності за неправильно надану першу допомогу, якщо вона надавалась сумлінно, у межах знань та досвіду особи, що її надавала. Вперше закон був прийнятий у 1998 році для надання першої допомоги в авіації. У деяких штатах закон захищає від судового переслідування лише тих, хто пройшов ліцензовані курси надання першої допомоги, отримавши відповідний сертифікат [13].

Автори Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги, затвердженої Розпорядженням КМ України від 22 травня 2019 р. № 383-р, відмічають, що застосований в Законі України «Про екстрену медичну допомогу» термін «домедична допомога» є недосконалим, тому що незважаючи на відсутність медичної освіти у надавачів першої допомоги, їх дії спрямовані на порятунок життя людини і не можуть протиставлятися медичній допомозі [3].

У світовій практиці, зокрема у рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я, рівні медичної допомоги визначаються відповідно до медичних завдань, на які вони спрямовані, а також відповідно до кваліфікації надавачів. Вживану в Україні термінологію необхідно вдосконалити для відповідності таким міжнародно визнаним підходам, а саме:

- допомогу на місці події, яка надається особами, які першими з'явилися на місці події, необхідно називати «*перша базова допомога*», яка спрямована на забезпечення базової підтримки життя;

- допомогу на місці події, яка надається особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи необхідно називати «*перша розширена допомога*», яка спрямована на забезпечення базової підтримки життя, але припускає більший об'єм володіння необхідними навичками, у тому числі навичками роботи із спеціальним обладнанням;

- допомогу на місці події, яка надається медичними працівниками бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги і передбачає професійні дії на догоспітальному етапі відповідно до медичних настанов для подальшої підтримки циркуляції, відновлення прохідності дихальних шляхів та адекватної вентиляції до прибуття пацієнта в заклад охорони здоров'я для отримання госпітальної допомоги, необхідно називати «*догоспітальна розширена допомога*» [3].

Покращанню ситуації з наданням *першої базової допомоги і першої розширеної допомоги* буде сприяти обов'язкове навчання навичкам такої допомоги та відповідна сертифікація працівників, чия діяльність пов'язана з

високою ймовірністю присутності в екстрених ситуаціях і входить до їх обов'язків згідно із законодавством, створення і ведення реєстру таких осіб, забезпечення проведення регулярних навчань для підтримки навичок та продовження дії сертифіката, перевірок на володіння відповідними компетентностями.

Список використаних джерел

1. Демографічний щорічник «Населення України" за 2021 рік». Київ: Державна служба статистики України, 2022. С.127–133.
2. Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти // Наказ МОЗ України від 04.08.2021р. № 1627. URL: <https://thepharma.media/uk/law-database/2882-nakaz-moz-ukrayini-vid-04082021-1627>
3. Про схвалення Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги // Розпорядження КМ України від 22 травня 2019 р. № 383-р. URL: <https://www.kmi.gov.ua/npas/pro-si-rozvitku-sistemi-ekstrenoyi-medichnoyi-dopomogi>
4. Білоус Т. Л. Долікарська допомога: навч. посіб. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2020. 148 с.
5. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/150853__590550.
6. Кім О.М., Ковальчук О.Л., Вардинець І.С. Перша долікарська допомога. Навч. посібн. для студ. вищого фармацевтичного навчального закладу та фармацевтичних факультетів ЗВО IV рівня акредитації, 2-е видання. Тернопіль: Укрмедкнига. 2018. 345 с. URL: <https://medkniga.com.ua/15503-persha-dolikarska-dopomoga-2-e-vidannya/>
7. Організація медичного забезпечення військ: Підруч. для студ. вищ. мед. закл. освіти України III-IV рівнів акредитації / За редакцією професора Паська В.В. К.: "М П Леся", 2005. 430 с.
8. Чуприна О. В., Гищак Т. В., Долинна О. В. Основи медичних знань: долікарська допомога та медико-санітарна підготовка: навч. посіб. К.: Вид. Паливода А. В., 2006. 216 с.
9. Перша долікарська допомога: підручник / під ред. В.П. Андрющенко, Ю.Ф. Кушита, Д.В. Андрющенко. Л.: ЛНМУ, 2011. 351 с.
10. Марчук А. І., Солодкий В. М., Чорний М. В. Долікарська допомога. К.: НАВСУ «Правові джерела», 2005. 271 с.
11. Закон України «Про екстрену медичну допомогу» // Відомості Верховної Ради, 2013, № 30, ст.340.
12. Про затвердження Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня, галузь знань 22 Охорона здоров'я, спеціальність 222 Медицина // Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021 р. № 1197. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/11/09/222-Medytsyna.mahistr.09.11.pdf>.
13. Радуцький М. Закон про "доброто самаритянина": як в Україні створити сучасну систему домедичної допомоги? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/12/15/7317465/>.

УДК 616-001:355

Козопас В.С., кандидат медичних наук, доцент
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Жуковський В.С., кандидат медичних наук, доцент
доцент кафедри травматології та ортопедії
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Козопас М.С., підполковник медичної служби запасу
Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Литвинчук В.Г., кандидат медичних наук,
асистент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний імені Данила Галицького

АНАЛІЗ ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ТРАВМИ

Анотація: У статті проведено огляд вітчизняної та зарубіжної літератури, щодо надання хірургічної допомоги і лікування сучасної бойової хірургічної травми. Розглянуто особливості дії ранячого снаряду. Акцентована увага на хірургічну обробку ран. Намічені перспективи подальшого вивчення та вдосконалення методів лікування бойової хірургічної травми.

Ключові слова: вогнепальне поранення, хірургічне лікування, обробка ран.

Kozopas V.S., PhD (medical sciences), associate professor
Associate Professor of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Zhukovsky V.S., PhD (medical sciences), associate professor
Associate Professor of the Department of Traumatology and orthopedics
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Kozopas M.S., lieutenant colonel of the reserve medical service
Humeniuk V.V., PhD (Pedagogical sciences), associate professor
Associate Professor of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Lytvynchuk V.H., PhD (medical sciences),
Assistant Professor of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

ANALYSIS OF SURGICAL TREATMENT OF GUNSHOT INJURY

Abstract: The article reviews domestic and foreign literature on the provision of surgical care and treatment of modern combat surgical trauma. The features of the action of the wound projectile are considered. Focused attention on surgical treatment of wounds. Prospects for further study and improvement of methods of treatment of combat surgical trauma are outlined.

Keywords: gunshot wound, surgical treatment, wound treatment.

Вступ. Внаслідок зміни характеру ведення бойових дій та широкого застосування сучасних видів зброї, змінилася і бойова хірургічна травма: виникають поранення особливої тяжкості, з ураженням декількох анатомічних

областей з утворенням дефектів м'яких тканин, що додатково супроводжуються загальним комоційно-контузійним синдромом.

Мета роботи – пошук інформації в літературних та електронних ресурсах, систематизація даних стосовно бойової хірургічної травми, а також можливих перспектив, щодо покращення результатів лікування даної патології

Матеріали та методи дослідження. Об'єкти дослідження – літературні та електронні джерела інформації, щодо надання медичної допомоги (або лікування) при бойовій хірургічній травмі.

Результати та обговорення.

Характер пошкодження тканин при вогнепальних пораненнях залежить від виду знаряддя, його швидкості, маси та особливостей балістики. Виділяють кульові та осколкові поранення, рани, які наносяться кульками та стрілоподібними елементами, вторинними снарядами, мінно-вибухові поранення та пошкодження внаслідок ударної хвилі. Ушкодження тканин під час проходження ранового снаряда відбувається за участю декількох факторів: пряма дія снаряда, головна ударна хвиля (дія прямого удару та стисненого повітря), бокова ударна хвиля (тимчасова пульсувальна порожнина), вихровий слід (потік повітря і частинок тканин позаду снаряда).

Залежно від ранового знаряддя рани мають типові риси:

— при пораненні кулею з низькою швидкістю і стабільністю в польоті енергія ранового снаряду передається рівномірно й тканини пошкоджуються в основному в ділянці ранового каналу, який має пряму сигароподібну форму. Вихідний отвір ненабагато перевищує вхідний. Тяжкість ушкодження визначається пораненням кісток, судин та нервів;

— поранення кулею з великою швидкістю та малим запасом стабільності характеризуються імпульсним характером передачі енергії, що призводить до вираженої девіації ранового каналу, виникнення дефектів та великої кількості нежиттєздатних тканин по ходу ранового каналу, із великою зоною молекулярного струсу та великим розміром вихідного отвору. «Вторинними снарядами» — кістковими уламками — завдаються додаткові пошкодження, та виникає дефект кісткової тканини;

— рани осколкові характеризуються множинним характером та завдають пошкодження, від яких залежить від розмірів осколка та його форми. Їх геометрична характеристика пояснює «сліпий» характер ушкоджень через значне гальмування в тканинах. Найбільші пошкодження тканин виникають на початку ранового каналу;

— кулі з невеликою швидкістю польоту не призводять до втрати форми ранового каналу, однак при контакті з тканинами різної щільності куля міняє

напряму руху, що призводить до зміни напрямку каналу. При великій швидкості куля при контакті з тканинами змінює свою геометричну форму, що приводить до ушкоджень за типом осколкових;

— рани, нанесені стрілоподібними елементами, характеризуються маленьким вхідним отвором, суттєвою проникаючою здатністю та значною зміною напрямку. Тому вони особливо небезпечні при пошкодженні порожнинних органів;

— для мінно-вибухових ран типові поширені пошкодження м'яких тканин та кісток, і вони мають характер роздавлювання. [1, 2, 3].

Пошкоджуюча дія ранячого снаряду визначається швидкістю польоту, масою, площею поперечного січення, ступенем стійкості при попаданні в тканини, схильністю до деформації і фрагментації, величиною кінетичної енергії, яка передається кулею тканинам. Тяжкість травмування тканин визначається саме величиною кінетичної енергії, яка передається тканинам. Чим вона вища, тим більші ураження [4]. При проходженні ранячого снаряда через тканини спостерігається декілька типів їхніх ушкоджень. Під дією головної ударної хвилі та прямої дії снаряда відбувається формування первинного ранячого каналу. Зона первинного некрозу (контузії) з'являється під впливом усіх факторів утворення вогнепальної рани: головна та бокова ударні хвилі, пряма дія снаряда, вихровий слід. Зона вторинного некрозу (комоції) утворюється під дією бокової ударної хвилі.

До вторинних чинників, що сприяють формуванню зони вторинного некрозу, належать:

- порушення мікроциркуляції у стінках ранячого каналу;
- протеоліз, зумовлений вивільненням ферментів у зоні первинного некрозу;
- кавітаційне ушкодження субклітинних структур.

Залежно від вираженості мікроциркуляторних змін виокремлюють такі зони порушення мікроциркуляції у ранячому каналі:

- зона тотального розладу мікроциркуляції, яка закладає початок зоні первинного некрозу;

- зона субтотального розладу мікроциркуляції, що трансформується до зони вторинного некрозу на 3-тю добу;

- зона вогнищевих розладів мікроциркуляції – при неускладненому протіканні ранячого процесу відновлюється через 14 діб, а в разі ускладненого перебігу ранячого процесу перетворюється в ділянку вторинного некрозу;

- зона функціональних розладів мікроциркуляції, яка відновлюється на 7-му добу.

Перебіг ранового процесу при вогнепальних пораненнях перебігає за такими стадіями: фаза запалення → регенерація → реорганізація рубця та епітелізація. Фаза запалення завершується очищенням рани від некротичних тканин. Це може бути первинне (відбувається за рахунок травматичного набряку, що сприяє витісненню ранового детриту, згустків, сторонніх тіл) або вторинне очищення (відбувається за рахунок нагноєння рани) [5]. Військовим лікарям важливо знати, що вид вхідного і вихідного отворів не дають повного уявлення про розмір руйнувань тканин. «Видима рана – це лише дим від вогню», – писав французький хірург Деппл. При зіставленні вхідного і вихідного отворів можна передбачати пошкодження різноманітних анатомічних структур на шляху заряду, що ранить. Біль у ділянці рани, кровотеча різноманітної інтенсивності і порушення функції пошкодженої частини тіла є постійними клінічними ознаками вогнепального поранення. Вираженість загальних розладів залежить від тяжкості і локалізації пошкодження [6, 7].

Принципи лікування вогнепальних поранень кінцівок передбачають проведення інтенсивної інфузійно-трансфузійної терапії, профілактичне введення антибіотиків, адекватну анестезію, щадну зберігальну хірургічну обробку ран із поетапним висіченням некротизованих тканин і видаленням сторонніх тіл. При вогнепальних пошкодженнях кісток пріоритетним методом хірургічного лікування є позавогнищевий остеосинтез (Косульников С. О., 2014; Лоскутов А. Е., 2015). Незважаючи на накопичений значний досвід великих і малих війн, початок бойових конфліктів завжди супроводжувався типовими помилками в наданні хірургічної допомоги, зокрема в техніці первинній хірургічній обробці (ПХО) рани. Це пов'язано із недостатніми знаннями більшості хірургів, зокрема особливостей вогнепальних поранень, теорії ранової балістики, будови вогнепальних ран, а також індивідуального підходу до їх загального і місцевого лікування. Все це призводить до несприятливих результатів лікування поранених.

Основним методом попередження розвитку інфекційних ускладнень вогнепальних поранень є ПХО ран. Це перше хірургічне втручання, яке виконується за первинними показаннями (щодо поранення) з метою видалення нежиттєздатних тканин і мікрофлори, що знаходиться в них, для попередження розвитку ранової інфекції, а також створення умов для загоєння рани. За розвитку інфекційних ускладнень після ПХО проводять вторинну хірургічну обробку.

Первинна хірургічна обробка

Показаннями до виконання ПХО вогнепальних ран є:

- проникні вогнепальні поранення черепа, грудей, живота, великих суглобів, очного яблука;

- кровотеча з рани, яка триває;

- вогнепальні ушкодження довгих трубчастих кісток, великих магістральних судин і нервових стовбурів;

- рани, забруднені отруйними, радіоактивними речовинами та землею;

- рани з масивним ушкодженням м'яких тканин

ПХО не показане в таких випадках:

- дотичні, «крапчасті», наскрізні та сліпі поранення м'яких тканин із малим діаметром вхідного і вихідного отворів;

- поранення без ушкодження великих судин і нервів;

- поранення, що не проникають до порожнин тіла;

- поранення, які не супроводжуються вогнепальними переломами кісток (окрім т. зв. дірчастих переломів);

- поранення, котрі не супроводжуються значним забрудненням рани.

Залежно від часу, що минув із моменту поранення до виконання ПХО, розрізняють: ранню ПХО – до 12 год після поранення (до 24 год у разі попередньої антибіотикопрофілактики); відтерміновану ПХО – від 12 до 24 год після поранення (від 24 до 48 год за попередньої антибіотикопрофілактики); пізню ПХО – після 24 год від поранення (після 48 год від поранення при попередній антибіотикопрофілактиці).

ПХО має бути одномоментною і радикальною, тобто виконуватися в один етап, у процесі якого слід видалити нежиттєздатні тканини [8].

Що ранішим є виконання ПХО, то більшою буде ймовірність попередити розвиток інфекційних ускладнень.

Методика первинної хірургічної обробки вогнепального поранення включає такі основні елементи:

— розсічення вхідного та вихідного отворів на достатню ширину для забезпечення можливості візуального контролю протяжності внутрішніх пошкоджень. Напрямок розсічення обирається з урахуванням локалізації та форми отворів, топографії нервово-судинних утворень та еластичних ліній шкіри. Починати розсічення бажано з вхідного отвору. Локалізація та розмір рани при відкритих переломах можуть мати два варіанти стосовно можливості її ревізії. Перший – розмір та локалізація рани відповідають внутрішнім ушкодженням або навіть більші від них. У цих випадках необхідності в її збільшенні немає. Другий варіант – розмір рани відкритого перелому менший, ніж протяжність внутрішніх ушкоджень. Тому для ревізії рани треба збільшити її розміри, і ПХО починається з розсічення рани. Розсічення рани треба робити

уздовж довгої осі сегмента від верхнього та нижнього кутів рани. Коли відкритий перелом представлений декількома відкритими ранами, то їх треба з'єднати в одну;

— проводяться видалення кров'яних згустків, сторонніх предметів, вільних фрагментів ушкоджених тканин та іригаційно-аспіраційна обробка рани з використанням детергентів, антисептиків та перекису водню. Для якісного промивання ран треба використовувати досить велику кількість рідини. Промивання рани повинно поєднуватись з активним видаленням промивної рідини з використанням вакуумування рани.

- Іригаційно-аспіраційна обробка рани з використанням великої кількості фізіологічного розчину з додаванням рідкого мила, при значному забрудненні рани показано додавання антибіотиків – дозволяє видалити з рани вільні пошкоджені тканини, дрібні сторонні предмети та суттєво зменшити мікробну контамінацію рани. Якщо при промиванні рани відбудеться намокання білизни, її слід поміняти, як і вбрання хірурга. Проводиться ретельна зупинка кровотечі. Екстравазат є мертвою тканиною та гарним субстратом для розвитку мікроорганізмів. Виконується висічення пошкоджених тканин по ходу ранового каналу в напрямку від вхідного до вихідного отвору. Дуже обережно треба ставитись до сухожилків та зв'язок;

— видалення дрібних, не пов'язаних із м'якими тканинами кісткових уламків. Великі кісткові уламки з метою запобігання утворенню первинного кісткового дефекту обробляють механічно та розчинами антисептиків і реімплантують у рану перед закриттям рани після завершення хірургічної обробки. Гострі краї кісткових уламків для профілактики внутрішніх пролежнів сточуються. Треба ретельно обстежувати кістково-мозкові канали, не видалене забруднення яких приводить до важкого запального процесу — мієліту. Також треба створити технічні умови для можливості дренажу кістково-мозкового каналу (при необхідності підготувати отвори);

— хірургічна санація рани вогнепального пошкодження повинна обов'язково включати виконання превентивної фасціотомії. Розсіченню фасції треба приділяти особливу увагу: її розтинають не тільки уздовж рани більше, ніж шкіру, а обов'язково в проксимальному та дистальному кутах рани треба робити поперечні розтини. Тобто виконується фасціотомія, яка буде суттєвою запорукою розвитку гіпертензійного синдрому внаслідок післятравматичного набряку тканин.

-первинний, або первинно-відстрочений стабільно-функціональний остеосинтез апаратами зовнішньої фіксації або гіпсовою пов'язкою [1]. Після проведення ПХО залежно від ризику подальших ускладнень, умов лікування та

локалізації рани можливі декілька варіантів накладання швів на рану. Це можуть бути первинні шви, первинні провізорні, первинні відтерміновані, вторинні ранні чи вторинні пізні шви.

Первинні шви накладають одразу після проведення ПХО на рани обличчя, голови, зовнішніх статевих органів, рани грудної клітки з відкритим пневмотораксом, якщо немає ознак і загрози розвитку інфекційних ускладнень; якщо існує можливість спостереження хірургом, який оперував, за хворим до зняття швів; упевненість у повноцінності ПХО + лікування в стаціонарі під спостереженням хірурга, котрий оперував, + постійне адекватне дренивання. Первинні провізорні шви накладають після ПХО, однак затягують на 4-5-ту добу. Первинно-відтермінований шов накладають на 6-7-му добу після первинної хірургічної обробки ран до появи грануляцій за умови, що не відбулося нагноєння рани. Відтерміновані шви можна накладати у вигляді провізорних: операцію закінчують зашиванням країв рани і затягують їх через 4-5 днів, якщо не відбулося нагноєння рани. Вторинний шов накладається на гранулювальну рану за умови, що небезпека нагноєння минула. Строки застосування вторинного шва – від декількох днів до декількох місяців. Ранній вторинний шов накладають у терміни від 8 до 15 днів; пізній вторинний – у пізніші (через 2 тиж) терміни, коли відбулися рубцеві зміни в краях і стінках рани. Зближення країв, стінок і дна рани в таких випадках є неможливим, тому проводять мобілізацію країв та висічення рубцевої тканини. За наявності великого дефекту шкіри здійснюють пересадку шкіри. Показаннями до застосування вторинного шва є нормалізація температури тіла, складу крові, задовільний загальний стан хворого, а з боку рани – зникнення набряку та гіперемії шкіри навколо неї, повне очищення від гною і некротизованих тканин, наявність здорових яскравих грануляцій. Незалежно від виду шва в рані не має залишатися замкнених порожнин, «кишень»; адаптація країв і стінок рани має бути максимальною.

Повторна хірургічна обробка

Повторна хірургічна обробка – це друге та подальше хірургічне втручання, яке проводиться за неповноцінності ПХО (чи вторинної хірургічної обробки рани), до розвитку інфекційних ускладнень. Етапи її проведення передбачають видалення сторонніх тіл, некротомію нежиттєздатних тканин, накладання первинного відтермінованого шва рани зі збереженням дренажів. Для закриття великих дефектів шкіри гранулювальної рани при вторинній хірургічній обробці використовують такі методи, як автодермопластика, вторинні шви, пластика ранового дефекту зміщеним клаптом шкіри, марочний метод.

Традиційно лікування вогнепальних ран після хірургічної обробки здійснюють накладанням пов'язок. Сучасними вимогами до пов'язок є:

спроможність видаляти рановий детрит, мікробні частинки і надмірний ексудат, захищати рану від висихання, стимулювати репаративні процеси, захищати від механічного впливу і вторинного інфікування, зберігати кровообіг та оксигенацію, перешкоджати розвитку адгезії контактного шару до поверхні рани, бути зручними для пацієнта. Використання простих марлевих пов'язок із низькими сорбційними властивостями сьогодні є малоефективним, оскільки не забезпечує достатнього дренивання, вимагає частих замінів із додатковою травматизацією рани. Альтернативні технології передбачають введення в порожнину вогнепальної рани поролонової губки, просоченої мазями на водорозчинній основі (левосин, левомеколь, діоксидинова), які забезпечують дренивання рани та місцеву антибактеріальну дію [9]. У II-III фазах ранового процесу доцільним вважають використання губок на колаген-хітозановій основі, які містять антиоксиданти (супероксиддисмутази і Р-каротин) і антисептик хлоргексидин із протизапальною дією та стимуляцією регенераторних процесів. В інших застосовують місцеві сорбенти з антибактеріальною дією (гентаксан, банеоцин), сучасні перев'язувальні матеріали (гідроколоїди, детергенти, альгірати та гідрогелі) з додаванням срібла, що забезпечують вологе середовище у рані, абсорбують надлишковий ексудат, зменшують мікробну контамінацію й інфікування ран, мають бактеріостатичну дію.

Вогнепальні поранення кінцівок характеризуються значною тяжкістю травми і тривалим терміном лікування, що обумовлено багатоуламковими переломами з дефектами кісткової тканини та масивним руйнуванням м'яких тканин, значним мікробним забрудненням рани з наявністю сторонніх тіл та вторинних осколків, що ранять, порушенням мікроциркуляції та високою частотою ранніх і пізніх ускладнень. Тому питання лікування цих пацієнтів залишається однією з найважливіших проблем сучасної військової хірургії. Їх вирішення дозволить скоротити терміни лікування, покращити функціональні результати, пришвидшити строки повернення у стрій, зменшити процент інвалідизації.

Висновки.

1. Широке застосування великокаліберної зброї та систем залпового вогню, мінометів, керованих вибухових пристроїв високоточної дії, під час бойових дій, зумовлює часте виникнення поєднаних поранень різних органів і систем організму, що спричиняє більш тяжкий стан потерпілих під час госпіталізації.

2. Своєчасність надання медичної допомоги на етапах медичної евакуації забезпечує успіх лікування пацієнтів з приводу бойової хірургічної травми.

3. Основним методом попередження розвитку інфекційних ускладнень вогнепальних поранень є хірургічна обробка ран.

Список літератури:

1. Ринденко В.Г., Ринденко С.В., Феськов О.Е. Загальні принципи лікування відкритих та вогнепальних пошкоджень. *Медицина невідкладних станів*. 2011. №6 (37). С. 3-9.
2. Babickaite L, Ramanauskiene K, Grigonis A Determination of Antimicrobial Activity of Chlorhexidine Gel. *Acta Pol Pharm*. 2016; 73(6):1623-1630.
3. Vlagitko EM, Bugaichenko NV, P'ina VN, Shorina GN. Microbiologic characteristics of wound infectious process in use of ionexchange sorbents. *Khirurgiiia* (Mosk). 2003; (11):33-6 114.
4. Жернов А.О. Хірургічне лікування післяопікових деформацій та контрактур з використанням оптимізованих методів розтягування тканин. [Автореф. дис. к.м. н.] Київ, 2013. 24 с.
5. Patmo A. S. The effect of vacuum - assisted closure on the bacterial load and type of bacteria: a systematic review. *Adv. Wound Care* (New Rochelle). 2014 May; Vol. 3, N 5: 383-389.
6. Заруцький Я.Л., Асланян С.А., Компанієць А.О. Вакуумні пов'язки в хірургічному лікуванні поранених з великими дефектами м'яких тканин. *Одеський медичний журнал*. 2017. 3 (161). С. 7-51.
7. Muñoz V, Martinez C, Echevarria B, Fernández MI. Biological approach for managing severe gunshot wounds: A Case Report. *Wound Ostomy Continence Nurs*. 2018 Jul/Aug. 45(4). P. 359-363.
8. Миргородський Д.С. Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя». 2022. № 3 (520). С. 28-29.
9. Гайко, Г. В., Страфун, С. С., Бур'янов, О. А., Борзих, О. В., Долгополов, О. В., Лисак, А. С., Шипунов, В. Г., Ярмолюк, Ю. О. Компартмент-синдром при вогнепальних пораненнях кінцівок. Методичні рекомендації. Київ, 2015. 24 с.

УДК 159.972

*Тімченко Євген, асистент
кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний імені Данила Галицького, Львів, Україна
Олійник Сергій, кандидат фармацевтичних наук, консультант,
фармацевтична фірма «Nobel Pharma Schweiz AG», м. Київ, Україна
Рибачук Анна, кандидат медичних наук, дитячий хірург,
дитяча клінічна лікарня, Львів, Україна*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ І СИНДРОМУ ВИГОРАННЯ

Анотація. У статті розглянута методика вироблення єдиних методологічних засад, уніфікації та стандартизації поняттєво-термінологічного апарату для прийняття узгоджених рішень щодо термінотворення і терміновживання в комплексі навчальних дисциплін, які стосуються надання медико-психологічної допомоги постраждалим в процесі профілактики, діагностики і лікування посттравматичного стресового розладу і синдрому вигорання.

Ключові слова: термінотворення, медико-психологічна допомога, посттравматичний стресовий розлад, синдром вигорання.

*Timchenko Yevhen, assistant professor,
Danylo Halatsky Lviv National Medical University. Lviv, Ukraine*

*Oliinyk Serhiy, PhD, management consultant,
Pharmaceutical company «Nobel Pharma Schweiz AG», Kyiv, Ukraine*

*Rybachuk Anna, PhD (Medicine), pediatric surgeon,
Children's clinical hospital, Lviv, Ukraine*

TERMINOLOGICAL ASPECTS POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AND THE BURNOUT SYNDROME

***Abstract.** The article examines the method of developing unified methodological principles, unification and standardization of the conceptual and terminological apparatus for making agreed decisions regarding term creation and term usage in a complex of educational disciplines, which relate to the provision of medical and psychological assistance to victims in the process of prevention, diagnosis and treatment of post-traumatic stress disorder and burnout syndrome .*

***Key words:** terminology, medical and psychological assistance, post-traumatic stress disorder, burnout syndrome.*

Більше року в Україні триває війна. Народ України переживає складну соціально-політичну ситуацію. Негативним наслідком війни для особистості є вплив на психічне здоров'я. Збільшується кількість внутрішньо переселених осіб. На сьогоднішній день ситуація ускладнюється тим, що війна триває і важко передбачити час її завершення. Це посилює тривожні настрої в суспільстві, страхи і розчарування. Необхідно враховувати, те що як і будь-який конфлікт або критична ситуація, збройні конфлікти не обходяться без ускладнень, які не закінчуються з припиненням конфлікту або виходом з нього. Ці ускладнення досить довго супроводжують соціум і особу вже в умовах безконфліктного, мирного життя, створюючи ряд труднощів, які неможливо проігнорувати або вирішити однобічно [1]. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) розвивається після латентного періоду, який, згідно з діагностичними критеріями Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду (МКБ-10), не має перевищувати 6 міс. Дослідження проблем ПТСР стає все більш актуальним не лише в медичному, але і в соціально-психологічному аспекті. Це пов'язано, перш за все, з тенденцією до зростання частоти і прояву наслідків сучасних катастроф, збройних конфліктів і локальних війн. За даними дослідження «Приховані наслідки конфлікту: Проблеми психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб», проведеного організацією International Alert третина переселенців страждають на посттравматичний розлад, 32% внутрішньо переміщених осіб мають симптоми ПТСР, викликаного війною в Україні [2].

Спостереження за населенням свідчить про певне зростання захворюваності та поширеності психічних розладів. Чоловіки, жінки, інші вразливі групи – діти, люди похилого віку та інваліди. Більшість випадків пов'язані зі ступенем травми

та наявністю чи відсутністю емоційної підтримки. У дослідженнях, проведених за участю людей, які зазнали воєнної травми, повідомлялося про високий рівень психічного розладу, депресії, тривоги та

ПТСР. Люди, які страждають на ПТСР, мають більш високий рівень супутніх захворювань (як психічних, так і фізичних), включаючи підвищену схильність до суїциду. Ці висновки узгоджуються з результатами досліджень з цивільним населенням і ветеранами війни, хоча поширеність, про яку повідомляють також різниться, коли деякі пацієнти досягають повного одужання, а інші мають більш хронічний перебіг [3].

Психогенний вплив екстремальних умов складається не тільки з прямої, безпосередньої загрози для життя людини, але й опосередкованої, пов'язаної з її очікуванням. Психічні реакції при екстремальних ситуаціях не носять якогось специфічного характеру, це скоріше універсальні реакції на небезпеку, а їх частота і глибина визначаються раптовістю і інтенсивністю екстремальної ситуації. Визначальне значення для виникнення реактивного стану мають характер і сила психічної травми, з одного боку, і конституціональні особливості та преморбідні стани – з іншого. Реактивні стани легше виникають у психопатичних особистостей, а також в осіб із скомпрометованим анамнезом. Психопатологічні розлади в екстремальних умовах мають багато спільного з клінічними порушеннями, що розвиваються в звичайних умовах. Проте, в умовах надзвичайних ситуацій (НС) є і суттєві відмінності: внаслідок значної кількості одномоментних психотравмуючих чинників психічні розлади одночасно виникають у великої кількості людей і клінічна картина в цих випадках не носить строго індивідуального, як при звичайних психотравмуючих обставинах, характеру і зводиться до невеликого числа досить типових проявів. Цим визначається необхідність оперативної оцінки стану постраждалих, прогнозу розладів, які виявляються, а також проведення всіх можливих корекційно-лікувальних заходів в екстремальних умовах НС. Це викликає необхідність підготовки фахівців, здатних надавати медико-психологічну допомогу в екстремальних умовах НС. Особливо це стосується специфічної термінології в галузі психології і психіатрії.

Необхідність детального розгляду термінології, пов'язаної з психологічною діагностикою та лікуванням ПТСР і синдрому вигорання, обумовлена високою теоретичною актуальністю і практичною значущістю проблем психологічних наслідків перебування людини в екстремальних ситуаціях НС. Визначення ПТСР в якості самостійної нозологічної одиниці ставить перед медичними працівниками завдання теоретичного освоєння критеріїв діагностики ПТСР і

практичного застосування психологічного інструментарію для надання психологічної допомоги постраждалим.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, існуючі термінологічні словники і довідники минулих років видань, не мають чітко окресленого функціонального призначення і не повністю відображають термінологічну лексику в галузі психології і психіатрії в умовах НС.

Психологія і психіатрія, як будь-які галузі знань, мають свою специфічну термінологію і людині, що входить у світ професійної психології, важливо вміти її правильно розуміти. Труднощі в засвоєнні психологічної і психіатричної лексики пов'язані з трьома обставинами [4].:

1. У повсякденній мові використовується значна кількість багатозначних психологічних понять. У науковій психологічній літературі ці слова вживаються в більш строгому значенні, що може породжувати термінологічну плутанину.

2. У психологічній і психіатричній літературі часто використовуються терміни, що відбулися від іноземних слів. Їх досить багато і здогадатися про їх значення в конкретному контексті часом буває важко.

3. Деякі слова можуть мати різне значення в залежності від контексту, що важливо враховувати для правильного розуміння психологічних і психіатричних текстів.

Неоднозначність трактування тих чи інших понять призводить до використання одного і того ж терміну різними авторами з різними значеннями. Термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов. Саме термінологія як частина природної людської мови є найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації. Обсяги ж інформації зростають, що спричиняє так званий “термінологічний вибух” – появу великої кількості нових термінів. Українська термінологія, яка повинна розвиватися разом із термінологіями інших національних мов, має низку специфічних проблем, зумовлених історично, зокрема гостру потребу в створенні національних термінологічних стандартів, термінологічних словників тощо [4].

Тому, науково-педагогічним колективом кафедри медицини катастроф і військової медицини ЛНМУ імені Данила Галицького був створений термінологічний словник-довідник «Медико-психологічні аспекти посттравматичного стресового розладу і синдрому вигорання». Метою створення словника-довідника є вироблення єдиних методологічних засад, уніфікація та стандартизація поняттєво-термінологічного апарату для прийняття узгоджених рішень щодо термінотворення і терміновживання в комплексі

навчальних дисциплін, які стосуються надання медико-психологічної допомоги постраждалим в умовах НС. Під час створення термінологічного словника-довідника, авторський колектив керувався сучасними спільними ознаками, які визначають суть терміна як особливої мовної одиниці [4]. До них належать:

1. Системність. Кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення. За межами своєї терміносистеми термін може мати зовсім інше значення.

2. Точність. Термін повинен якнайповніше й найточніше передавати суть поняття, яке він позначає.

3. Тенденція до однозначності в межах своєї терміносистеми. Якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів однозначні, що зумовлено їхнім призначенням.

4. Наявність дефініції. Кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення.

Під час створення термінологічного словника-довідника авторами були враховані вимоги нового українського правопису [5]. Український правопис 2019 року – чинна редакція українського правопису, яка була підготовлена Українською національною комісією з питань правопису і затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 22 травня 2019 року. Особливу увагу автори звертали на терміни, дефініції яких містять так звані фемінітиви - групу морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом, альтернативних або парних аналогічним одиницям чоловічого роду, що утворюють здебільшого стилістично забарвлений прошарок словникового складу, сфера вжитку якого часто перебуває за межами літературного мовлення.

Словник-довідник містить перелік і визначення основних медико-психологічних термінів та понять, які вживаються в процесі профілактики, діагностики і лікування посттравматичного стресового розладу і синдрому вигорання. Тлумачення визначень і термінів подані згідно вимог законодавчих і нормативних актів, державних стандартів, а також даних навчальної та науково-методичної літератури. Словник-довідник охоплює визначення і терміни, зміст і значення яких повинні знати і розуміти студенти вищих медичних і фармацевтичних навчальних закладів в процесі підготовки до професійної діяльності в умовах ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Бондарук Ю.С. Психологічні особливості посттравматичного стресового розладу як комплексу реакцій людини на травмуючу ситуацію. *Scientific Journal Virtus*, 2018; 26:43-47.
2. Робертс Б., Махашвілі Н., Джавахішвілі Д. Приховані наслідки конфлікту: Проблеми психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб. *International Alert*. 2017. 32 с. URL:

https://www.internationalalert.org/sites/default/files/Ukraine_HiddenBurdensConflictIDPs_UK_2017.pdf.

3. Бакка Ю. Посттравматичний стресовий розлад та його вплив на особистість після війни // Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 15 квітня 2022 р. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2022. С. 129-132.

4. Гороховська Т. В. Особливості використання юридичних термінів у навчальному та науковому спілкуванні. URL: <https://bit.ly/2s94HM5>.

5. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 393 с.

УДК 616.61-008.64-036.12-085.38:92

Чаплик Віктор, канд. мед. наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини,
Олійник Петро, д. фарм. н., професор
професор кафедри медицини катастроф і військової медицини
Гуменюк Василь, к.пед.н., доцент
доцент кафедри медицини катастроф і військової медицини
ЛНМУ ім. Данила Галицького, Львів, Україна

ГЕМОДІАЛІЗ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті показані наукові дослідження та практичне втілення у клінічну практику гемодіалізу в Європі та Україні. Наведені дані про видатних вчених, завдяки яким стало можливим застосування гемодіалізу у клінічній практиці. Поява у 60-х роках минулого сторіччя досконалих апаратів для гемодіалізу дала шанс на продовження життя сотням тисячам пацієнтів із хронічним пошкодженням нирок. Показана історія становлення хронічного гемодіалізу в Україні та Львівській області.

Ключові слова: гемодіаліз, гостра і хронічна ниркова недостатність, вчені-нефрологи, трансплантація нирки, апарати «штучна нирка».

Chaplyk Viktor, PhD (medical sciences), associate professor,
head of the Department of catastrophes medicine and military medicine,
Olîinyk Petro, doctor of pharmac.Sciences., Professor
Professor of Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Humeniuk Vasyly, PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor
Associate Professor of Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, Ukraine

HEMODIALYSIS IN UKRAINE: HISTORICAL ASPECTS

Abstract. The article shows scientific research and practical application of hemodialysis in Europe and Ukraine. The data about outstanding scientists, thanks to whom the use of hemodialysis in clinical practice became possible, are given. The appearance of advanced hemodialysis equipment in the 1960s gave hundreds of thousands of patients with chronic kidney damage a chance to prolong their lives. The history of the development of chronic hemodialysis in Ukraine and the Lviv region is shown.

Keywords: hemodialysis, acute and chronic renal failure, nephrologists, kidney transplantation, “artificial kidney” devices.

Вступ. В даний час більше 3 мільйонів людей по всьому світі продовжують жити завдяки апаратам «штучна нирка». Проблему очищення крові від токсинів медицині намагалися вирішувати ще із античних часів. Уже в ті часи медицині встановили, що значну частину токсинів із організму людини виводять саме нирки. Для очищення організму від токсинів давні лікарі намагалися використовувати різноманітні відвари і суміші рослин та мінералів. На жаль, більшість таких засобів виявлялися не просто неефективними, але й навіть шкідливими. Хоча уже в ті часи було виявлено багато рослин, відвари, соки та настоянки яких чинять сечогінну дію. Інтерес до методів очищення крові то спалахував, то згасав.

В даний час науковцям за допомогою складних апаратів вдалося більш-менш задовільно замінити роботу лише одного людського органу – нирок. Поява у 60-х роках минулого сторіччя досконалих апаратів для гемодіалізу (штучна нирка) дала шанс на продовження життя сотням тисячам пацієнтів із хронічною нирковою недостатністю [4, 5].

Мета роботи. Навести дані про видатних вчених, завдяки яким стало можливим застосування гемодіалізу у клінічній практиці. Показати історію становлення хронічного гемодіалізу в Україні та Львівській області.

Матеріали і методи. Проаналізовані основні роботи провідних вчених з вивчення хронічної ниркової недостатності. Джерелами науково-методичного пошуку стали бази даних Бібліотеки Конгресу США (Pubmed), Національної бібліотеки України ім. Вернадського та Державної центральної науково-медичної бібліотеки. Використовувалися також матеріали вітчизняних з'їздів та конференцій з невідкладних станів та нефрології.

Результати досліджень та їх обговорення. Перші наукові описи гемодіалізу відносяться до XIX століття і походять від шотландського хіміка Томаса Грема, який став відомим як «Батько діалізу». Набагато випередивши свій час, Т. Грем вказував у своїх роботах на потенційне використання цих процедур у медицині. Перший історичний опис гемодіалізу був опублікований Абелем, Роунтрі та Тернером, які у 1913 році «діалізували» тварин під наркозом, направляючи їх кров екстракорпорально через трубки напівпроникних мембран. В якості антикоагулянта автори використовували гірудин із слини п'явок, який призводив до значних ускладнень, що виникали внаслідок алергічних реакцій, оскільки він не був адекватно очищений. Неможливо точно сказати, чи планували Абель та його колеги використовувати цю процедуру для лікування ниркової недостатності з самого початку. Проте немає сумніву, що сьогодні при лікуванні діалізом продовжують застосовувати основні елементи апарату Абеля.

Німецький лікар на Георг Хаас у 1924 році вперше провів лікування гемодіалізом хворого з гострою нирковою недостатністю, який згодом помер. До 1928 року Г.Хаас діалізував ще шістьох пацієнтів, жоден з яких не вижив, ймовірно, через критичний стан та недостатню ефективність діалізного лікування.

У 1945 року голанський лікар Віллем Колфф здійснив першу успішну діалізну процедуру. В.Колфф використав обертову барабанну нирку, яку він розробив, щоб провести тижневе діалізне лікування 67-річного пацієнта, який потрапив до лікарні з гострою нирковою недостатністю. Згодом пацієнта виписали з нормальною функцією нирок. Це було критичною віхою у розвитку гемодіалізу, тому що вперше було усвідомлено його рятівний потенціал. Моделі обертової барабанної нирки стали відомі як штучна нирка Колффа-Брігема і між 1954 та 1962 роками були доставлені 22 лікарень по всьому світу.

В Україні активний розвиток нефрології починається у 1960-х роках, коли відділ нефрології Київського науково-дослідного інституту захворювань нирок та сечовивідних шляхів (урології) очолював професор Анатолій Пелешук [1, 2, 3]. Він працював на посаді завідувача відділу нефрології у 1965 – 1973 роках. Нефрологія була в Українській РСР відокремлена в окрему медичну галузь у 1970 році.

У 1973-2002 роках відділ терапевтичної нефрології Інституту урології та нефрології очолював академік Леонід Пиріг. У 1979 – 1993 році Леонід Пиріг перебував на посаді головного нефролога України, власне завдяки йому в нашій країні була збудована мережа нефрологічної допомоги, в тому числі і замісної ниркової терапії – гемодіалізу. Першу вдалу операцію із трансплантації нирки в Україні від родинного донора було виконано у 1972 році професором Віктором Карпенком у Київському науково-дослідному інституті урології та нефрології. У 1973 році було здійснено першу трансплантацію нирки від неродинного донора. У радянські часи в Україні хронічний гемодіаліз розглядали, в основному, як метод збереження життя пацієнта до проведення операції трансплантації нирки.

На Львівщині лікуються гемодіалізом можна отримати не тільки у Львові, але й у низці районних центрів Львівщини. Історія гемодіалізу у Львові починається з 1963 р., коли у Львівському науково-дослідному інституті гематології та переливання крові було створено відділення гемотрансфузійних ускладнень. Перший гемодіаліз у м.Львові у 1963 році провів старший науковий співробітник вищезгаданого науково-дослідного інституту Турчин В. Л. за допомогою апарату «штучна нирка» моделі АІП-60, виготовленої на медично-експериментальному заводі у Казані. Відділення гемотрансфузійних ускладнень Львівського науково-дослідного інституту гематології та переливання крові

забезпечувало гемодіалізом, в основному, хворих з гемотрансфузійними ускладненнями 9-ти областей України аж до 1983 року, коли було створено у 5-й клінічній лікарні м. Львова відділення «штучна нирка», яке надавало допомогу хворим з гострою нирковою недостатністю.

На Львівщині гемодіалізу потребують близько 450 пацієнтів. Історія становлення відділення хронічного гемодіалізу у Львові почалась із наказу Львівської обласної клінічної лікарні №147 від 24.11.1982, згідно з яким урологічне відділення №2 було реорганізовано у відділення хронічного гемодіалізу, яке почало функціонувати з 1983 року і було розраховано на 25 ліжок та 8 діалізних місць. Перший сеанс хронічного гемодіалізу був проведений 7 вересня 1983 року. Відділення було єдиним у Західному регіоні України та забезпечувало проведення гемодіалізу мешканцям всіх областей даного регіону. На початках відділення хронічного гемодіалізу (хроніодіалізу) у Львові було укомплектовано діалізними апаратами радянського виробництва. Обслуговування цих апаратів, яким займалися фахівці-інженери, було дуже трудомістким, зокрема діалізатори, за допомогою яких і йде очистка, інженери складали вручну. Голки та інше приладдя були багаторазовими, отож його необхідно було стерилізувати.

В 1985 році, у зв'язку із тим, що у Львові планували освоїти трансплантацію нирок, відділення хронічного гемодіалізу зазнало трансформації – воно стало відділенням хронічного гемодіалізу і трансплантації нирки. Ініціатором реорганізації відділення став ректор Львівського державного медичного інституту академік Михайло Даниленко. Перші операції із трансплантації нирок від неродинного донора у Львові були проведені у травні 1986 року і тривали до 1990 року. З 1991 року через особливості українського законодавства у відділенні операції трансплантації нирки проводились тільки від родинного донора.

У 1986 році відділення гемодіалізу і трансплантації нирки Львівської обласної клінічної лікарні отримало статус Центру трансплантації нирки Західного регіону України, тоді було прийнято рішення про призначення наукового керівника із числа викладацького складу Львівського медінституту. У 1986 – 1993 роках ним був професор Цезар Кайтанович Борджієвський, у 1993-1997 роках – професор Михайло Михайлович Лоба, а із 2008 року – професор Ігор Іванович Кобза.

У 1990-х роках робота гемодіалізного відділення Львівської обласної клінічної лікарні була вельми складною – у бюджеті було мало грошей, закупівля нового діалізного обладнання не проводилася – апарати «штучна нирка» відділення отримувало тільки в якості гуманітарної допомоги. Попри фінансові

складнощі, в кінці 1980-х –1990-х років відкриваються діалізні відділення у сусідніх обласних центрах: у 1989 році відділення діалізу з'являється у Луцьку; у 1991 році діалізні процедури розпочинають у Рівненській обласній клінічній лікарні; в 1992 році відділення гемодіалізу створюють в університетській клініці Тернополя; у 1993 році діаліз починають проводити в Івано-Франківську (в обласній клінічній лікарні). Найпізніше діаліз прийшов на Буковину – лише у 2001 році відділення гемодіалізу було відкрито на базі Чернівецької обласної клінічної лікарні – до того пацієнти із Буковини їздили на діаліз до Львова або Івано-Франківська. У Львові на базі Західноукраїнського спеціалізованого дитячого медичного центру (так звана «чорнобильська лікарня»), у відділенні анестезіології та інтенсивної терапії, встановлене обладнання для гемодіалізу для дітей із хронічною нирковою недостатністю. У січні 2021 року на базі нефрологічного відділення 5-ї міської клінічної лікарні м. Львова створене відділення нефрології та діалізу.

На базі відділення хронічного гемодіалізу відповідно до концепції загальнодержавної цільової програми розвитку систем надання лікувально-профілактичної допомоги хворим нефрологічного профілю у 2007 році було створено Львівський регіональний центр замісної ниркової терапії, у якому з 2019 року почали застосовуватися діалізні апарати «Dialog IQ» від компанії «B. Braun». Це апарати останнього покоління для проведення не тільки гемодіалізу, а й гемодіафільтрації та гемофільтрації.

Були відкриті також відділення хронічного гемодіалізу в Червонограді та Дрогобичі на базі центральних міських лікарень. Третє відділення хронічного гемодіалізу на Львівщині було відкрито 4 червня 2015 року на базі Новояворівської районної лікарні № 1 імені Юрія Липи. Відділення гемодіалізу в Новояворівську почало обслуговувати пацієнтів із Мостиського і Яворівського районів, яких на той час налічувалося 24 особи. В відділенні початково було встановлено 4 діалізні апарати «B. Braun Avitum».

Мережа лікувальних закладів, де пацієнти із хронічною нирковою можуть отримувати процедури гемодіалізу, постійно зростає. Станом на червень 2022 рік методом гемодіалізу у місті Львові лікуються хворі на базі Львівської обласної клінічної лікарні, 5-а міська клінічна лікарня м. Львова, клінічної лікарні швидкої медичної допомоги, шпиталю імені Митрополита Андрея Шептицького та Західноукраїнському спеціалізованому дитячому медичному центру (так звана «чорнобильська лікарня»). На Львівщині на даний час гемодіаліз проводиться в таких районних центрах: Червонограді, Дрогобичі, Новояворівську, Турці, Золочеві та Радехові. У 2020 році в клінічній лікарні швидкої медичної допомоги розпочали проведення операцій із трансплантації

нирки від нерідного донора. До того, починаючи з 1991 року, у Львівській обласній клінічній лікарні виконувалися операції із трансплантації нирки лише від родинного донора. Слід відмітити, що мережа лікувальних закладів, де пацієнти із хронічною нирковою можуть отримувати процедури гемодіалізу, буде постійно зростати.

У Міністерстві охорони здоров'я України визнали, що не можуть допомогти всім хворим з хронічною нирковою недостатністю. Наразі близько 3,5 тисяч хворих лікуються методом гемодіалізу, а це лише 15–20% від усіх пацієнтів, які потребують такого лікування. І щороку їх кількість зростає на 5 тисяч осіб (2,3).

На початку квітня 2020 року в Україні почала діяти Програма медичних гарантій, яка включає лікування методом гемодіалізу. Це наступний етап трансформації системи охорони здоров'я. Трансформація системи охорони здоров'я створює підґрунтя для конкуренції між медичними закладами за пацієнта. Відповідно кількість закладів, що будуть надавати більш якісну медичну допомогу зросте. У пацієнта на гемодіалізі зараз з'являються переваги: можливість вільно обирати заклад, де проходити процедури гемодіалізу; відсутність прив'язки до місць прописки та проживання; можливість вільно пересуватись країною та отримувати діаліз в інших містах України під час поїздок; можливість змінювати лікувальний заклад у разі, якщо обраний не відповідатиме вимогам та потребам пацієнта.

Медична реформа не повинна припинятися. Сьогодні заклади, як комунальної, так і приватної форм власності, перебувають в однакових умовах. Пацієнт у свою чергу може обирати медичний заклад, в якому найкраще лікують, який більш зручний територіально тощо. Зараз не потрібно направлення у конкретний медичний заклад, як це було раніше. Проте про Програму медичних гарантій пацієнти майже не знають. У Програмі медичних гарантій зафіксований перелік медичних послуг, які держава гарантує надавати пацієнтам безоплатно. Національна служба здоров'я України (НСЗУ) буде компенсовувати медичному закладу кошти за фактично надані послуги з Програми, а не за кількість ліжко-місць. Починаючи з 1 квітня 2020 року кожен, хто має підписану декларацію з сімейним лікарем, може безоплатно отримати медичні послуги з переліку Програми у медичному закладі, що уклав договір із НСЗУ на надання цих послуг.

Висновки

1. Операції хронічного гемодіалізу дають шанс на продовження життя хворих із хронічною нирковою недостатністю.

2. Хронічний гемодіаліз слід розглядати, в основному, як метод збереження життя пацієнта до проведення операції трансплантації нирки.

3. Мережа лікувальних закладів, де пацієнти із хронічною нирковою можуть отримувати якісну терапію гемодіалізом, буде постійно зростати.

Список використаних джерел:

1. Бойко І.Ф., Полицук С.Т. Аналітичні методи оцінки ефективності гемодіалізу /Вісник НАУ. 2001. № 3. С. 186-190.
2. Колесник М.О., Ліщишина О.М., Аблогіна О.В. та ін. Надання медичної допомоги хворим на хронічну хворобу нирок V стадії. Київ. 2015. 126 с.
3. Колесник М.О., Козлюк Н.І., Розважасєва О.О. Аналіз стану надання спеціалізованої медичної допомоги в Україні хворим нефрологічного профілю / Український журнал нефрології та діалізу. 2020. №4 (68). С. 11-17.
4. Tasnim F, Deng R, Hu M, Liour S, Li Y, Ni M, Ying JY, Zink D. Achievements and challenges in bioartificial kidney development. *Fibrogenesis Tissue Repair*. 2010 Aug 10;3:14. doi: 10.1186/1755-1536-3-14.
5. Song JJ, Guyette JP, Gilpin SE, Gonzalez G, Vacanti JP, Ott HC. Regeneration and experimental orthotopic transplantation of a bioengineered kidney. *Nat Med*. 2013 May;19 (5):646-51. doi: 10.1038/nm.3154.

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ. ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 515

Стець Марія, викладач

Телюк Вікторія, викладач

Автомобільно-дорожній фаховий коледж

Національного університету «Львівська політехніка», Львів, Україна

АНАЛІЗ ГРАФІЧНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАЛЬНИХ ЦІЛЯХ – КОМПАС 3D ЧИ AUTOCAD

***Анотація.** Важливу частину базової підготовки студентів технічних спеціальностей складає вміння працювати в системах автоматичного проектування КОМПАС та AutoCAD, а отримані навички дозволяють значно прискорити та спростити виконання багатьох завдань ще під час навчання. Розглянемо основні можливості систем автоматизованого проектування КОМПАС v21 та AutoCAD 2019.*

***Ключові слова:** примітив, 3D моделювання, автоматизоване проектування (САПР), КОМПАС, AutoCAD, Аскон*

Stets Mariya, teacher

Teliuk Viktoriya, teacher

Automotive and road professional college

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

ANALYSIS OF GRAPHICS PROGRAMS FOR USE FOR EDUCATIONAL PURPOSES – COMPASS 3D OR AUTOCAD

***Abstract.** An important part of the basic training of students of technical specialties is the ability to work in automatic design systems KOMPAS and AutoCAD, and the acquired skills allow you to significantly speed up and simplify the performance of many tasks even during your studies. Let's consider the main capabilities of such automated design systems KOMPAS v21 and AutoCAD 2019.*

***Keywords:** primitive, 3D modeling, automated design (CAD), KOMPAS, AutoCAD, Askon*

Важливу частину базової підготовки студентів технічних спеціальностей складає вміння працювати у системах комп'ютерного проектування, а отримані навички дозволяють значно пришвидшити та спростити виконання багатьох завдань, таких як розрахунково-графічні роботи, курсові проекти та дипломне проектування, ще під час навчання. На сьогоднішній день складно уявити фахівця, який би не використовував комп'ютерне проектування та об'ємне моделювання для проектування виробів, підвищення їх якості, зручності роботи з конструкторською документацією.

Основна функція САПР — здійснення автоматизованого проектування на всіх або окремих стадіях проектування об'єктів та їх складових частин на основі

застосування математичних та інших моделей, автоматизованих проектних процедур і засобів обчислювальної техніки.

Автоматизоване проектування в САПР полягає в тому, що окремі перетворення описів об'єкта проектування та подання описів на різних мовах здійснюються шляхом взаємодії людини і комп'ютера. У САПР можна здійснювати процедури автоматичного проектування, за яких перетворення і подання описів об'єкта проектування виконують без участі людини.

Класифікацію САПР здійснюють за низкою ознак, наприклад, за використанням, цільовим призначенням, масштабами (комплексністю вирішуваних завдань), характером базової підсистеми – ядра САПР. За використанням найбільш використовуваними є такі групи САПР - САПР для застосування в галузях загального машинобудування. Їх часто називають машинобудівними САПР або MCAD (Mechanical CAD) системами; - САПР для радіоелектроніки. Їх назви – ECAD (Electronic CAD) або EDA (Electronic Design Automation) системи; - САПР в області архітектури і будівництва.

При наявності великої кількості програмних продуктів виникає питання застосування тієї чи іншої системи для вирішення конкретних завдань проектування. Ми проаналізували основні параметри та можливості двох програм КОМПАС v21 та AutoCAD 2019 для комп'ютерного проектування, які використовуються в багатьох навчальних закладах для навчальних цілей.

Довгий час під моделюванням на КП розумілося лише імітаційне моделювання, але останніми роками завдяки розвитку графічного інтерфейсу та графічних пакетів значного поширення набуло комп'ютерне структурно-функціональне моделювання, а також розпочалося використання комп'ютера з метою концептуального моделювання, наприклад для побудови систем штучного інтелекту. Тому почнемо з аналізу запронованих програм КОМПАС v21 та AutoCAD 2019. Дані системи пройшли довгий шлях від початкових версій з невеликою кількістю елементарних функцій до потужних сучасних графічних редакторів. AutoCAD був розроблений компанією Autodesk у 1982 року. AutoCAD і спеціалізовані додатки на його основі знайшли широке застосування в машинобудуванні, будівництві, архітектурі та інших галузях промисловості. У 1989 році компанія Аскон запропонувала першу версію КОМПАС. З кожним роком графічні редактори удосконалювалися відповідно до вимог сучасності і, нарешті маємо нові версії графічних редакторів. «КОМПАС» — система автоматизованого проектування та підготовки до виробництва фірми «Аскон».

Система КОМПАС-3D — інтерактивний графічний редактор з сучасним інтерфейсом, оснащений інструментальними засобами, які дозволяють створювати твердотільні об'єкти з використанням набору елементарних

параметричних тіл, а саме просторові твердотільні та каркасні моделі об'єктів при виконанні проектно-конструкторських, технологічних та дизайнерських робіт у машинобудуванні, приладобудуванні, будівництві, архітектурі. На сьогоднішній день програмні продукти Аскону доступні російською, англійською і українською мовами.

AutoCAD — дво- і тривимірний автоматизований проектувальний і креслярський розроблений компанією Autodesk. AutoCAD і AutoCAD LT підтримують англійську, німецьку, французьку, італійську, іспанську, японську, корейську, китайську спрощену, китайський традиційну, російську, чеську, польську, угорську, бразильську, португальську, датську, голландську, шведську, фінську, норвезьку і в'єтнамську мови.

Що потрібно для роботи з програмою Компас 3D v21:

- багатоядерний процесор (6 ядер і більше) з максимально можливою тактовою частотою (4 ГГц і більше);
- 32 ГБ оперативної пам'яті і більше;
- відеокарта з підтримкою OpenGL 4.5, с 4 ГБ відеопам'яті і більше, пропускна здатність відеопам'яті— 140 ГБ/с і більше;
- монітор з розширенням 1920x1080 пікселів і більше.

Системні вимоги для роботи з програмою AutoCAD 2019:

- Процесор: тактовою частотою більше 3 ГГц;
- Відеокарта: 4 ГБ відеопам'яті і підтримкою DirectX 11;
- Оперативна пам'ять: 16 ГБ;
- Місце на диску: 7 ГБ;
- Операційна система: Windows 8.1 / 10 64-розрядна.

Також важливим є доступність програмних продуктів та наявності ресурсів для покращення навичок роботи, важливо розуміти, які параметри необхідні для роботи систем.

Актуальним є питання ліцензійного використання програмних продуктів для навчальних цілей і можливості завантаження великою кількістю студентів. Дані графічні редактори доступні для безкоштовного вільного використання в навчальних цілях для студентів та для домашнього використання: AutoCAD – навчальна ліцензія для студентів і викладачів на 3 роки; КОМПАС – навчальна ліцензія на один рік з можливістю продовження. Стосовно полегшених LT-версій з обмеженим функціоналом: КОМПАС LT – безкоштовна з можливістю 3D моделювання, AutoCAD LT – безкоштовне використання тільки роботи з 2D графікою. Також обидві системи підтримують безкоштовну пробну версію для широкого загалу терміном на 30 днів. Важливим є питання вільного доступу до безкоштовних актуальних навчальних матеріалів. У компанії Autodesk це

реалізовано за рахунок онлайн-сервісів Knowledge Network та, де зібрані навчальні відео-лекції. На сайті Аскон також наявний розділ з відео, статтями та книгами, які постійно оновлюються.

Для вивчення технологій автоматизованого проектування та управління інженерними даними на основі програмного забезпечення Аскон діють навчальні центри, де також відбувається сертифікація спеціалістів, проводяться конференції, де презентуються нові версії програмного продукту. Autodesk University проводить семінари та практичні заняття від провідних спеціалістів, працює система сертифікації спеціалістів.

В області двовимірного проектування AutoCAD дає змогу використовувати елементарні графічні примітиви для отримання складніших об'єктів. Крім того, програма надає можливості роботи з шарами і анотативними об'єктами (розмірами, текстом, позначеннями).

AutoCAD містить повний набір інструментів для комплексного тривимірного моделювання (підтримується твердотільне моделювання). AutoCAD дає змогу отримати високоякісну візуалізацію моделей за допомогою рендеринга mentalray. Також у програмі реалізовано управління тривимірним друком (результат моделювання можна відправити на 3D-принтер) і підтримку хмар точок (дозволяє працювати з результатами 3D-сканування).

Основне завдання, яке виконує система КОМПАС 3D, — це моделювання виробів з метою істотного скорочення періоду проектування і швидкого їх запуску у виробництво.

Цього досягають завдяки таким можливостям, як: швидке отримання конструкторської та технологічної документації, необхідної для випуску виробів (складальних креслень, специфікацій, деталізацій тощо); передавання геометрії виробів у розрахункові пакети; передавання геометрії в пакети розробки керівних програм для устаткування з програмним управлінням; створення додаткових зображень виробів (наприклад, для складання каталогів, створення ілюстрацій до технічної документації тощо).

Моделювання виробів у КОМПАС 3D можна здійснювати в різний спосіб: знизу догори (використовуючи готові компоненти), згори донизу (проектуючи компоненти в контексті конструкції), спираючись на компоувальний ескіз (наприклад, кінематичну схему), або змішаним способом.

КОМПАС 3D LT — це найпростіша система тривимірного моделювання для навчальних цілей, полегшена версія професійної системи КОМПАС 3D.a

Система КОМПАС 3D LT призначена для початкового освоєння САПР. Вона допоможе тим, кому необхідно навчитися креслити і моделювати.

При роботі у різних версіях для AutoCAD існує спеціальний інструмент для перетворення, що вбудований в саму програму. Для КОМПАС теж є можливість зберегти файл у форматі, доступному для роботи у попередніх версіях. Окрім того обидві програми сумісні з файлами інших широко розповсюджених CAD-систем, з оновленнями версій цих систем кількість помилок при читанні таких креслеників постійно зменшується. Також важливою є сумісність форматів файлів з 3D принтерами: підтримується текстовий та бінарний формат запису в Stlформат.

У системі КОМПАС розроблений великий комплекс бібліотек, у тому числі конструкторська бібліотека, яка містить стандартні конструктивні та технологічні елементи, стандартні вироби, що значно прискорює та спрощує роботу. В AutoCAD такі бібліотеки відсутні, необхідно вручну створювати динамічні блоки, з яких потім складати свою бібліотеку.

Ще однією з переваг КОМПАС є відповідність ЄСКД, що теж зменшує час роботи над проектом. Для AutoCAD спершу необхідно створити стилі для об'єктів і задати їх відповідні стандартні властивості. Надалі ці налаштування можна імпортувати в новий проект.

Важливою опцією є можливість роботи у хмарних сховищах, які дозволяють мати доступ до своїх проектів за наявності Інтернету без прив'язки до конкретного комп'ютера. Аскон реалізував управління проектуванням на базі порталу Dextra, базова версія доступна безкоштовно. Вона дозволяє необмеженій кількості користувачів на порталі Dextra здійснювати управління проектуванням та користуватися загальними довідниками виробів та матеріалів. Аналог Autodesk – це хмарний сервіс Autodesk PLM 360, за допомогою якого працівники можуть вирішувати різноманітні типи задач, таких як планування, розробка, забезпечення якості та інші. Базова версія теж є безкоштовною. Обидва сервіси дозволяють отримати розширений доступ до необхідної інформації, що дозволяє швидко та ефективно працювати над проектами.

Корисною є можливість синхронізації та доступу до перегляду проектів з телефону, встановивши відповідний додаток. КОМПАС:24 дозволяє продивлятися 3D-моделі (доступні функції масштабування, панорамування, обертання та динамічний переріз площиною), але додаток доступний лише на базі Android. Додаток AutoCAD дозволяє створювати та редагувати кресленики, масштабування, панорамування та обертання, публікувати проекти в файли PDF, працювати зі шарами, блоками. Використання безкоштовної демо-версії Premium можливе протягом 30 днів.

Функціонування САПР має забезпечувати отримання проектних рішень, тобто проміжних або кінцевих описів об'єкта проектування, достатніх для

розгляду або закінчення цього процесу. Результатом проектування в САПР є сукупність закінчених проектних рішень, що задовольняє заданим вимогам, необхідним для створення об'єкта проектування.

Графічні редактори – потужні комплекси, які допомагають спростити та максимально автоматизувати роботу проектувальників. В загальному плані надати однозначну перевагу тій чи іншій системі складно, але в залежності від поставлених завдань можна більш конкретно визначитися, використання якої з програм буде більш доцільним.

Список використаних джерел

1. Ванін В. В., Вірченко Г. А. Теоретичні основи геометричного моделювання в машинобудівних САПР із прикладами в КОМПАС-3D : навчальний посібник. К. : НТУУ «КПІ», 2011. 140 с.
2. Інженерна комп'ютерна графіка : підручник / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш. Львів: Український бестселер, 2012. 600 с.
3. Прокопів В. В., Никируй Р. І. Система автоматизованого проектування КОМПАС-3D : навчальний посібник. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2012. 92 с.
4. Kirkpatrick J. M. *The AutoCAD Book: Drawing, Modeling, and applications using AutoCAD 2004*. Eastfield College, USA, 2004. 756 p.
5. КОМПАС—3D LT: О программе — Официальный сайт САПР КОМПАС. URL: <http://kompas.ru/kompas-3d-lt/about>.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 504

Стець Марія, викладач

Автомобільно-дорожній фаховий коледж

Національного університету «Львівська політехніка»

Стець Юрій, студент

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ І СТАН ДОВКІЛЛЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНЬОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Анотація. Проблема формування дослідницьких умінь є особливо актуальною впродовж останніх десятиріч. Дослідницька діяльність є цілеспрямованою організованою діяльністю, яка ґрунтується на творчій свободі та самостійному здобуванні знань студентами, у результаті яких набувається власний досвід творчої діяльності, формуються якості дослідника, розвивається здібність діяти в нестандартних ситуаціях. Набутий у процесі навчання у вищому навчальному закладі досвід творчої пошукової діяльності є підґрунтям успішної реалізації дослідницьких завдань майбутнім фахівцям у безпосередній практичній діяльності.

Ключові слова: вимірювання; моніторинг; середовище; антропогенний вплив

Stets Mariya, teacher

Automotive and road professional college

Lviv Polytechnic National University

Stets Yuriy, student

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

ENVIRONMENTAL MONITORING AND THE CONDITION OF THE ENVIRONMENT OF THE FACILITIES OF THE AUTOMOBILE AND ROAD PROFESSIONAL COLLEGE OF THE LVIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY

Abstract. The problem of formation of research skills is especially relevant during the last decades. Research activity is a purposeful organized activity that is based on creative freedom and independent acquisition of knowledge by students, as a result of which students gain their own experience in creative activity, the qualities of a researcher are formed, and the ability to act in non-standard situations develops. The experience of creative search activity acquired during the course of study at a higher educational institution is the basis for the successful implementation of research tasks by future specialists in direct practical activity.

Key words: measurement; monitoring; environment; anthropogenic impact

Метою даної роботи є визначення окремих змістових аспектів та засобів формування дослідницьких умінь студентів у процесі їх теоретично-практичної підготовки.

У залежності від сформованих компетентностей до участі в реалізації проекту залучені студенти I-IV курсів. Для виконання даної роботи перед студентами були окреслені наступні завдання:

- характеристика та вплив на довкілля потенційно-небезпечних об'єктів, що розташовані поблизу навчальних приміщень коледжу.

- порівняльна характеристика метеорологічних умов навчального середовища ВСП Автомобільно-дорожній фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка»

-

а - шляхи розв'язання екологічних проблем поблизу об'єктів коледжу та покращення метеорологічних умов навчального середовища.

т Приходячи на роботу, ми часто переймаємося питаннями навчального процесу, але не кожен з нас звертає увагу на навколишнє середовище, що нас тут оточує, а особливо можливу потенційну небезпеку.

п Ідея виконання цієї роботи полягала у тому, щоб розглянути і оцінити потенційну загрозу від небезпечних об'єктів, які оточують наш коледж.

г Отже, до складу об'єктів, які забезпечують навчально-виховний процес, соціально-побутові потреби студентів та викладачів нашого коледжу належать:

н

н

и

й

в

п

л

и

в

т

р

а

н

с

п

о

р

т

у

н

Рис. 1. Навчальний корпус; студентський гуртожиток; навчально-дорожній полігон

Рис. 2. Потенційно небезпечні об'єкти

Навчальний корпус коледжу знаходиться в центрі міста Львова по вулиці Личаківській, 2. Він має зручне місце розташування, оскільки поруч нього розміщені транспортні розв'язки. Але в цьому є і негатив, оскільки вхід у навчальний корпус здійснюється безпосередньо з вул. Личаківської, яка має інтенсивний рух автотранспорту. Забруднення повітря відбувається переважно автотранспортом, оскільки потенційно небезпечних об'єктів і підприємств поблизу навчального корпусу немає. Основну потенційну небезпеку несе шум проїжджаючих автомобілів і трамваїв.

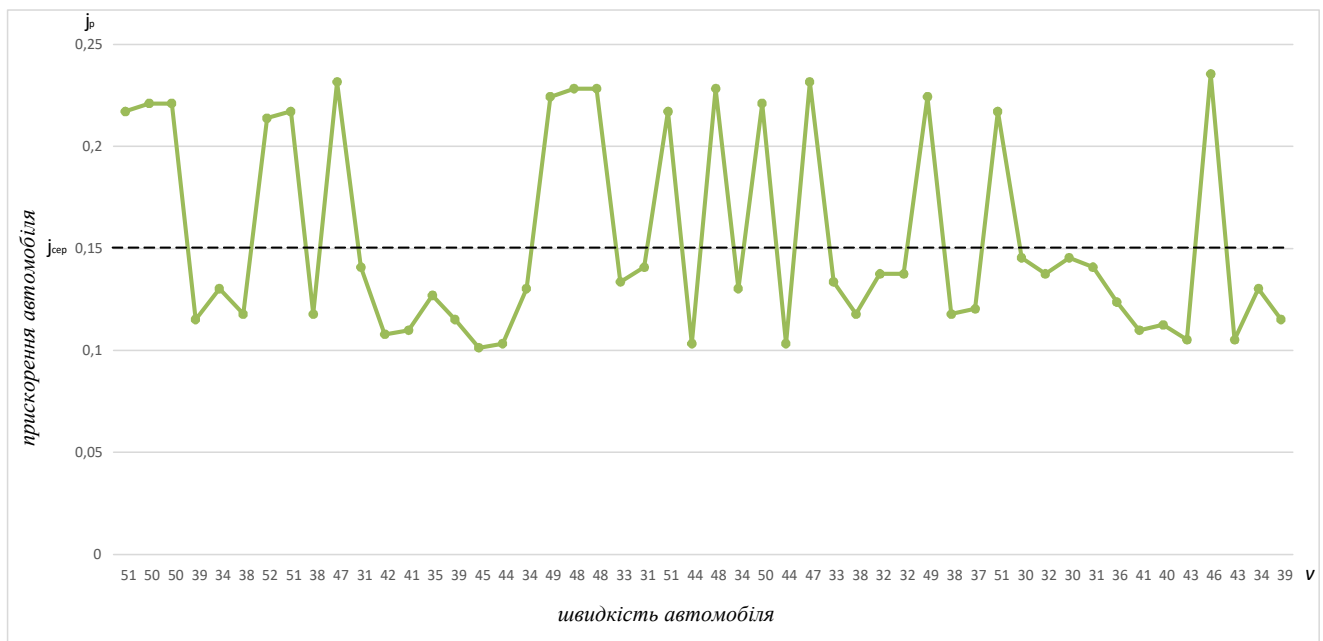

Рис.3. Графік прискорення автомобілів на перегоні вулиці Личаківська між перехрестями вулиць Мечнікова – Пасічна, Личаківська – Винниченка.

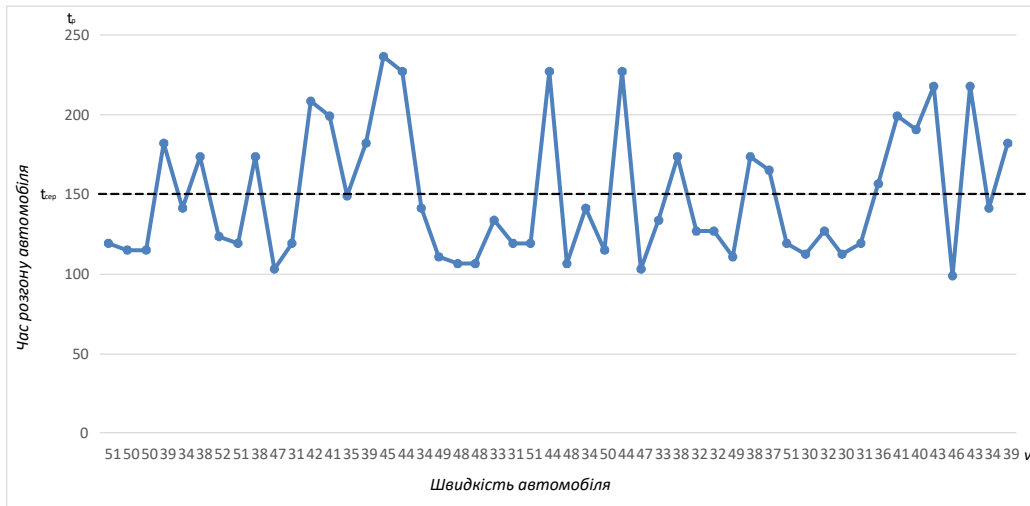

Рис. 4. Графік часу проїзду автомобілів на перегоні вулиці Личаківська між перехрестями вулиць Мечнікова – Пасічна, Личаківська – Винниченка.

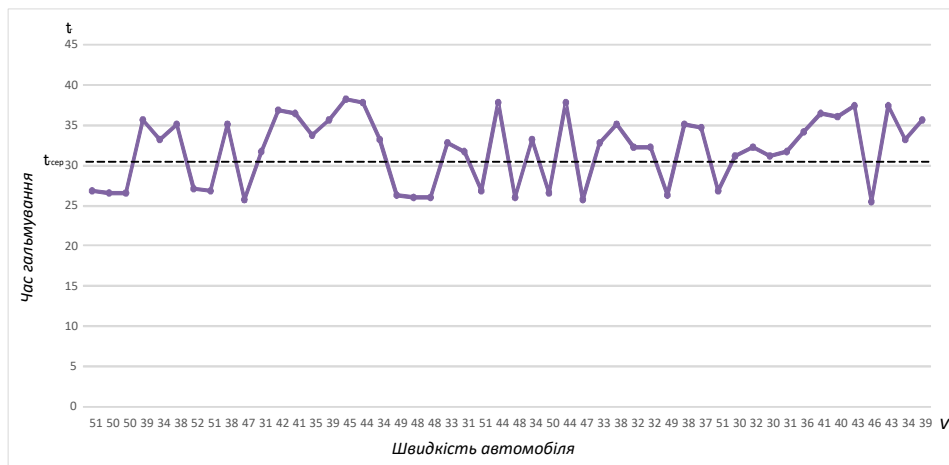

Рис. 5. Графік часу гальмування автомобілів на перегоні вулиці Личаківська між перехрестями вулиць Мечнікова – Пасічна, Личаківська – Винниченка.

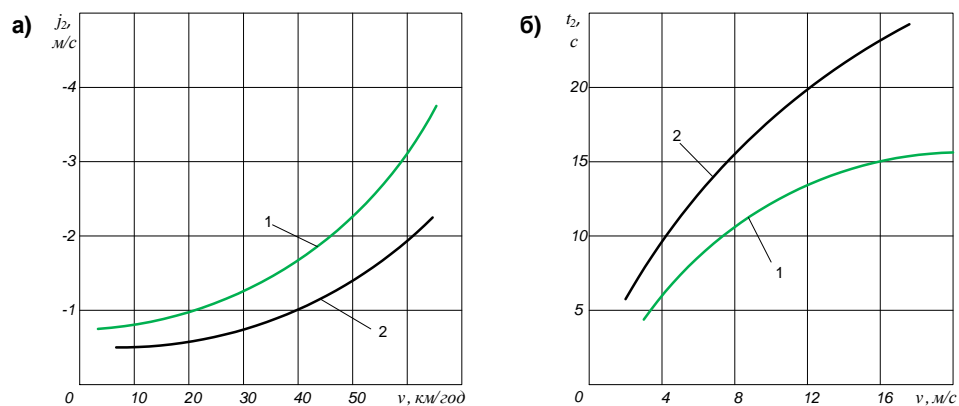

Рис.6. Залежність характеристик руху від поточної швидкості легкового (1) і вантажного (2) автомобілів: а) сповільнення при гальмуванні; б) час повного гальмування від початкової швидкості руху.

В аудиторіях, вікна яких виходять на вул. Личаківську шум не тільки заважає проводити заняття, а й за висновками медиків постійний його вплив може спричинити нервові, серцево-судинні захворювання, виразкову хворобу, порушення обмінних процесів та функціонування органів слуху тощо.

Студентський гуртожиток коледжу, розміщений на вулиці Пасічній, 89. Поблизу проходить дорога з поживавленим транспортним потоком. Але навколо гуртожитку є прилегла територія, на якій розміщено спортивний майданчик, футбольне поле, висаджено дерева, кущі, трав'янисті насадження, які в якійсь мірі відділяють корпус від дороги. Тому шумовий фон тут помірний.

Дослідження проводилися на нових сучасних приладах,

Рис. 7. Універсальний вимірювальний прилад

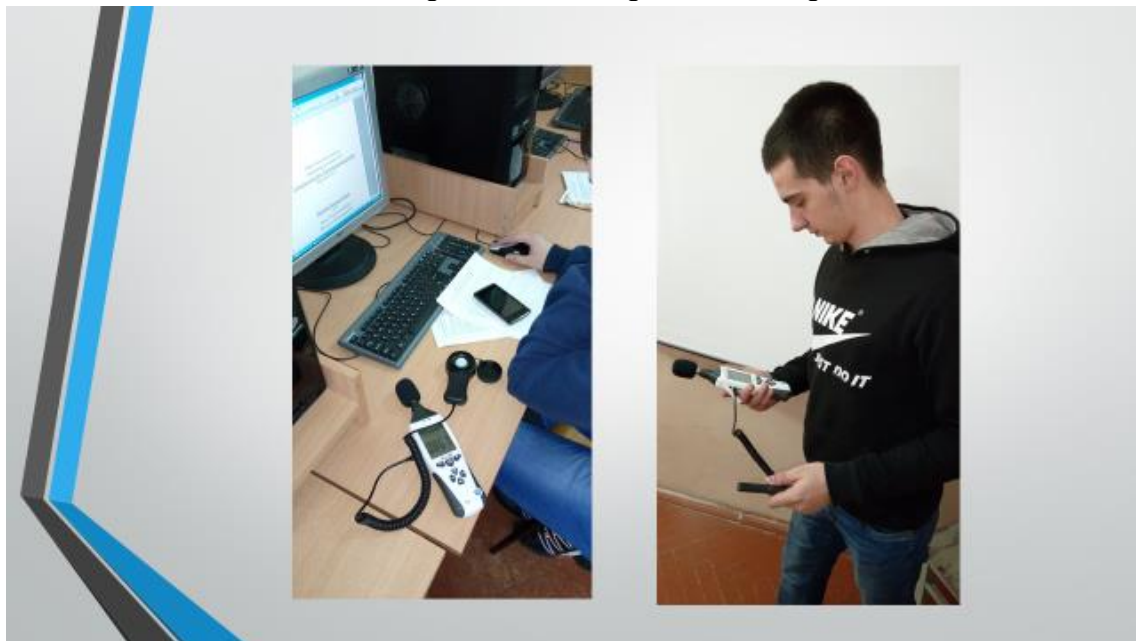

Рис. 8. Вимірювання проводять студенти

Потенційно небезпечні об'єкти:

- Перша приватна броварня (відстань 250 м);
- Три АЗС: АЗС ОККО (знаходиться на відстані 200 м), АЗС WOG (380 м)

АЗС Укрнафта (440 м).

Найбільш істотними викидами в атмосферу від пивоварних заводів є запах і пил.

Автозаправні станції є складними інженерними спорудами, експлуатація яких пов'язана з постійно існуючими впливами на навколишнє середовище, а також може призвести до аварій з тяжкими наслідками.

Навчально–дорожній полігон коледжу розміщений на вулиці Зелена-Дорожня, 1. Територія огорожена по периметру та озеленена згідно з архітектурними вимогами. Відповідно навчальні корпуси віддалені від дороги, тому шумовий фон тут не є відчутним.

Потенційно небезпечні об'єкти :

1. Три АЗС: АЗС Шелл (500 м) та дві АЗС Укрнафта на відстані (700 та 900 м відповідно).
2. Нафтобаза на вул. Надійна знаходиться на відстані (750 м);
3. Дорога національного значення Н 09 Львів – Івано-Франківськ – Мукачево.
4. Залізнична колія проходить на відстані 140 м .
5. Туберкульозна лікарня по вул. Зелена, 477 знаходиться на відстані 800 м .

Потенційна небезпека від нафтобази є подібною до небезпеки від АЗС, але є суттєвішою, оскільки кількість нафтопродуктів, що зберігаються на ній є значно більшою.

Дорога національного значення Н 09 та залізнична колія можуть нести небезпеку у разі виникнення на них техногенних аварій пов'язаних з перевезенням небезпечних вантажів.

Туберкульозна лікарня. Близьке розміщення лікарні небезпечно тим, що ймовірний контакт з хворими у громадському транспорті може призвести до розвитку захворювання, оскільки туберкульоз передається повітряно-крапельним шляхом.

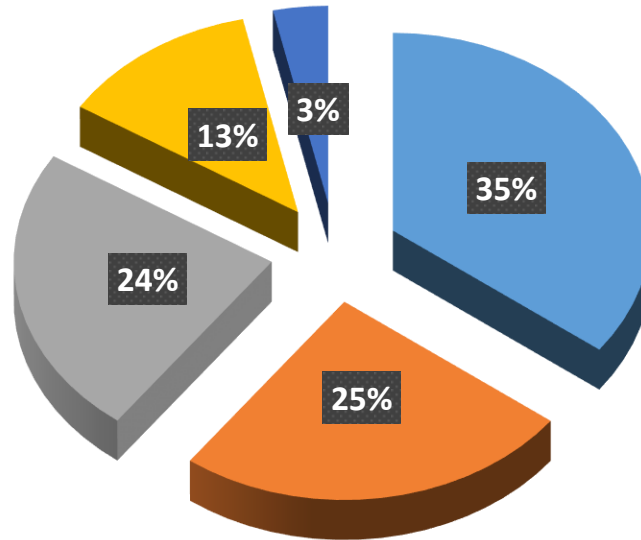

Рис. 9. Секторна діаграма транспортного потоку на перегоні вулиці Личаківська за видами транспорту: легкові автомобілі – 34% (1158 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю до 2 т – 24% (819 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 2 до 6 т – 24% (780 авто/год); автобусів – 12% (414 авто/год); трамваїв – 8%.

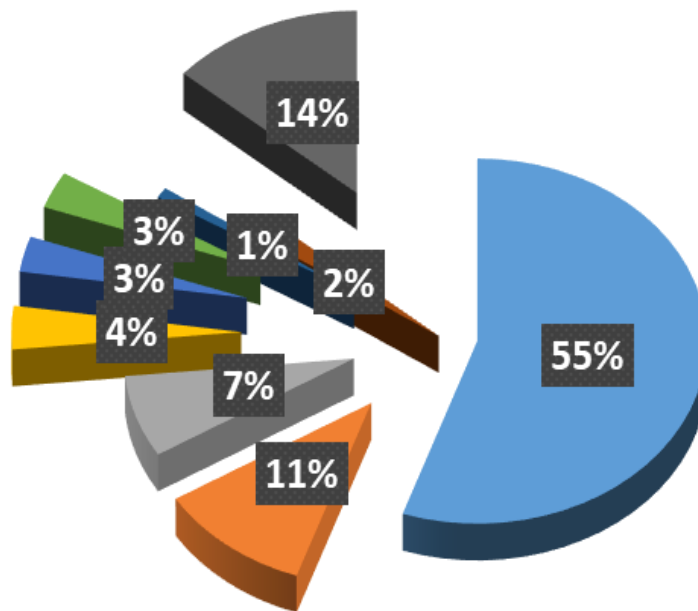

Рис. 10. Секторна діаграма транспортного потоку на перегоні вулиці Пасічна за видами транспорту: легкові автомобілі – 55% (1900 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 2 до 6 т – 11% (376 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 6 до 8 т – 7% (250 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 8 до 14 т – 4% (132 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю понад 14 т – 3% (108 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю до 12 т – 3% (112 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю від 12 до 20 т – 1% (32 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю від 20 до 30 т – 2% (60 авто/год); автобусів – 12% (468 авто/год).

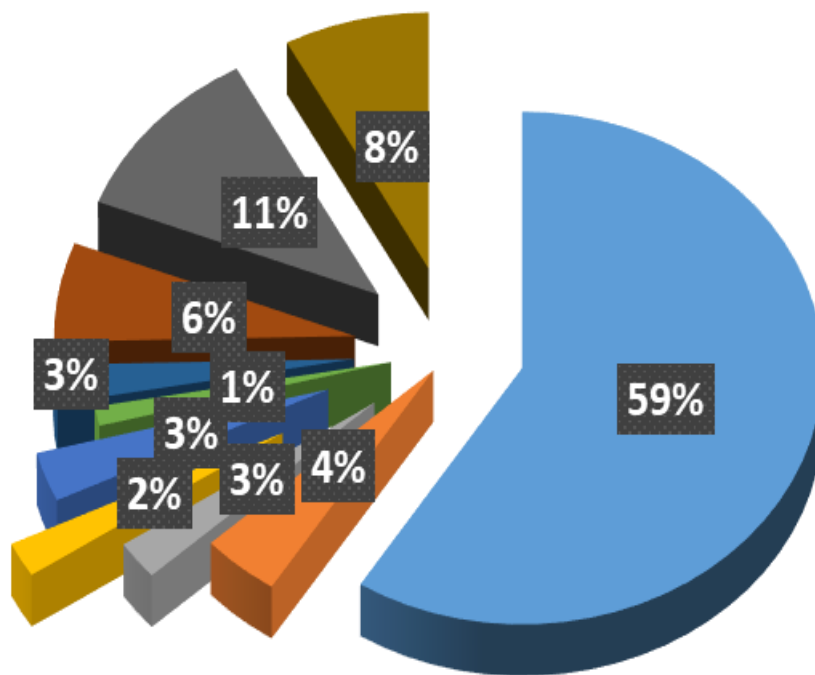

Рис. 11. Секторна діаграма транспортного потоку на перегоні вулиці Зелена за видами транспорту: легкові автомобілі – 60% (1020 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю до 2 т – 5% (73 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 2 до 6 т – 2% (42 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 6 до 8 т – 2% (38 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю від 8 до 14 т – 3% (54 авто/год); вантажні автомобілі вантажопідйомністю понад 14 т – 1% (21 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю до 12 т – 2% (42 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю від 12 до 20 т – 6% (108 авто/год); автопоїзди вантажопідйомністю від 20 до 30 т – 11% (195 авто/год); автобусів – 8% (135 авто/год).

На цьому переліку і характеристиці потенційно-небезпечних об'єктів наша робота не закінчується, а в подальшому ми її плануємо систематизувати та розширити, а також створити Екологічний паспорт коледжу.

Програма спрямована на поєднання зусиль усіх суб'єктів системи моніторингу щодо виключення дублювання та включення додаткових функцій з моніторингу, створення єдиної мережі спостережень після оптимізації її елементів та програм спостережень, вдосконалення технічного, методичного, метрологічного та наукового забезпечення функціонування єдиної мережі спостережень. З метою забезпечення інтеграції інформаційних ресурсів суб'єктів системи моніторингу доквілля передбачено створення та забезпечення функціонування єдиної автоматизованої підсистеми збору, оброблення, аналізу і збереження даних та інформації, отриманих в результаті здійснення моніторингу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості Верховної Ради, 1991, № 41.
2. Постанова Верховної Ради України №188, від 5.03.1998р. «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки». Відомості Верховної Ради, 1998, №38-39.
3. Положення про Державну систему моніторингу довкілля. Постанова КМУ від 30.03.1998 р. №391
4. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні у 2000 р. // Міністерство екології та природних ресурсів України; Відп. за вип. О. Величко; Уклад. В. Романчук. К., 2001. 184 с.
5. Злобін Ю.А. Основи екології. К.: Лібра, 1998.
6. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. Навчальний посібник. К.: “Знання”, КОО, 2000.
7. Каленчук-Порханова Ж., Мовчан М., Поліщук В. Про актуальність моніторингу навколишнього середовища. Рідна природа. 2002. №2. С. 12-14.

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 638:94

*Мокрогуз Анна,
студентка I курсу, стоматологічного факультету,
Львівського медичного університету
Львів, Україна*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ШОВКІВНИЦТВА

Анотація. В роботі розкрито значення шовковичного шовкопряду для людини; з'ясовано історію розвитку шовківництва; описано технології одержання натурального шовку; звернено увагу на значення селекції в шовківництві; показано перспективи розвитку шовківництва.

Ключові слова: шовк, шовківництво, Китай, вироби.

*Mokrohuz Anna
1st year student, Faculty of Dentistry,
Lviv Medical University
Lviv, Ukraine*

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF SILK INDUSTRY

Abstract. The work reveals the significance of the mulberry silkworm for humans; the history of the development of sericulture is clarified; natural silk production technologies are described; attention is paid to the importance of selection in sericulture; the prospects for the development of sericulture are shown.

Key words: silk, sericulture, China, products.

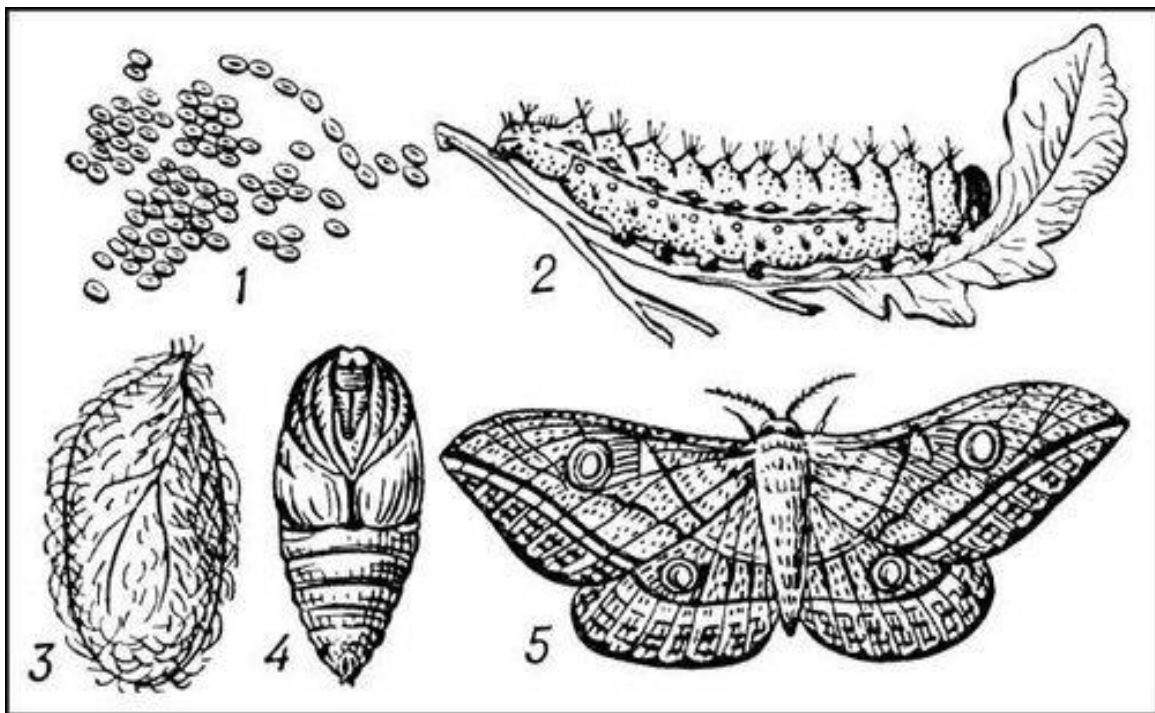
Шовк – це природний матеріал, який отримують із коконів шовковиці (лат. *Bombyx mori*). Це продукт, що виділяється залозами шовкопряду під час коконування. Довжина шовкової нитки може досягати до кількох кілометрів. Він відбиває світло і тому має гарний блиск. Шовк виробляється спеціальною залозою в голові гусениці. Нитка витримує велике навантаження та дозволяє отримати високу щільність плетіння.

Мета стаття: встановити значення шовковичного шовкопряду для людини; з'ясувати історію розвитку шовківництва; описати технології одержання натурального шовку; звернути увагу на значення селекції в шовківництві; показати перспективи розвитку шовківництва.

Шовк високої якості, гладкий і м'який на дотик, легкий за текстурою, міцний і має здатність вбирати вологу. Використовується для виготовлення різних текстильних виробів, які мають розкішний вигляд та приємні на дотик. Вони вважаються більш елегантними та дорогими порівняно з іншими матеріалами, тому деякий період були доступними лише аристократам.

Шовк має багато переваг: м'який, дихаючий, вологопоглинаючий. Шовкові вироби також мають функцію захисту від тепла, холоду та корозії. Дані вироби були лише в аристократів чи королів, а через багато століть стали доступними для середнього класу. За даними більшості стародавніх письмових джерел поява в Китаї шовківництва пов'язана з ім'ям першої дружини легендарного імператора Цин Хуанді на ім'я Лей-цзи, яка навчила народ техніці шовківництва і землеробства більше 5000 років тому. Перший шовк з'явився коли було 2852 до н.е. Початок правління Фу-сі, відомого також під іменем Тайхан, легендарного першого імператора Китаю, котрий навчив людей мисливству, рибальству, прирученню диких тварин, пісемності, а також шовківництву. Він правив більше століття. У 541 році за часів імператора Юстиніана почалося виробництво шовку у Візантії у місті Константинополі.

Життєвий цикл тутового шовкопряда, налічує п'ять етапів: 1 – яйце (грена); 2 – гусениця; 3 – кокон; 4 – лялечка; 5 - метелик (імаго).

Яйця цього метелика в науці називають грена. Вони овальної форми, сплюснені з обох сторін, з еластичною прозорою оболонкою. Обсяг яйця дуже малий, а кількість яєць на грам ваги може досягати двох тисяч. Одразу після того, як метелики відкладають свої яйця, вони мають блідо-молочно-білий або жовтуватий колір. Згодом відбуваються зміни, в результаті чого личинки стають рожевими, а потім фіолетовими. Якщо колір яєць не змінюється з часом, личинки загинули. Термін дозрівання яєць шовкопряда досить тривалий. Він відсаджує їх

на літні місяці, а потім вони впадають у сплячку до весни. Процеси, що відбуваються в ньому в цей час, сильно сповільнюються, щоб захистити від впливу низьких зимових температур. Якщо зимуючи гренаш при температурі не нижче +15 градусів, то майбутня гусінь ризикує зупинитися в рості. Тому у зимовий період необхідно забезпечити для гренаша оптимальний температурний режим.

Гусениця має чітко виражену голівку і груди, довгастий витягнутий тулуб, рогові придатки на голівці, три пари лапок на грудях і п'ять пар лапок на черевці, хітиновий край. Добре розвинені щелепи, горло, стравохід, завдяки чому вся споживана їжа перетравлюється дуже швидко і добре. Кожна з цих крихітних гусениць має понад вісім тисяч м'язів. Через сорок днів гусениця зростає у тридцять один раз. Під час росту її шкіра скидається, і стає меншою. Це називається линькою. Під час линьки гусениця перестає поїдати листя і знаходить собі далеке усамітнене місце, як правило, під листям, де на деякий час завмирає, щільно чіпляючись за листя ніжками. Цей період називають «сном гусениці». З часом голова нової гусениці починає скидати стару шкіру і повністю відростає нова шкіра. У цей час їх не можна турбувати. Це може призвести до того, що гусениця просто не встигне скинути стару шкіру і загине. За своє життя гусениці линяють чотири рази.

В осінньозимовий період – зрізання пагонів з яйцекладками, які потрібно зв'язати в пучки і зберігати до весни у підвішеному стані. Навесні, після відродження і загибелі гусениць від голоду, пучки з яйцекладками звільнити від павутиння і розвісити в садозахисних і вітрозахисних смугах для випускання з них яйцеїдівтеленомусів. У разі наявності 1 – 2 яйцекладок на одне дерево під час масового відродження гусениць – обробка дерев біопрепаратами або інсектицидами. Обприскують феразимом, к.с., 0,5 л/га, скоразолом, к.е., 0,15-0,2 л/га, хорусом, в.г., 0,2 кг/га чи топсином М, з.п., 1–2 кг/га, з додаванням 0,1% нурелу-Д, к.е., 1,5 л/га, базудину, в.е., 1,2 л/га або актари, в.г., 0,14 кг/га за умов чергування препаратів.

Коли гусениця перетвориться у метелика, то передні крила її будуть оранжево-жовті або цегляно-коричневі з двома горизонтальними смугами, задні світліші. Розмах крил самки досягає 40 мм, самця - 32 мм, тіло вкрите жовтими волосками, у самця - пучок волосків на кінці черевця; вусики розчесані; ротові апарати недорозвинені.

Процес вииготовлення шовкової тканини колись був довготривалий, але сьогодні він повністю автоматизований. Аби одержати високоякісні шовкові нитки, лялечку в коконі необхідно вбити. Річ у тім, що коли лялечка, ставши метеликом, вибереться з кокона, вона пошкодить його. Отож лялечку вбивають

струменем гарячої води чи пари. Потім відсортовані добрі кокони запарюють, щоб розм'якшити серицин, який склеює нитки. Відтак спеціальні щітки, які обертаються, ловлять кінці ниток. Коконна волокнина надто тонка, тому нитки з двох або більше коконів скручують і так отримують шовкову пряжу різної товщини. Щоб висушити пряжу, її намотують на катушки. Згодом з цього шовку-сирцю формують великі мотки з конкретною вагою та довжиною нитки.

Шовкова тканина м'яка, гладенька й приємна на дотик тому, що під час обробки ниток усувається серицин, котрим покритий фіброїн. Шовк, у якому залишився серицин грубший, і його важко фарбувати. Також якщо лише частково усунути серицин, то поверхня тканини буде шорсткуватою.

Структура шовку залежить теж від того, наскільки туго скручені шовкові нитки. Наприклад, хабутаї – один з видів японського шовку – надзвичайно м'який і гладенький, оскільки пряжа слабо скручена, а то й узагалі не скручена. А от пряжа крепу скручена туго, тож ця тканина жорстка і не така приємна на дотик.

Крім того, шовк добре піддається фарбуванню. Завдяки хімічній структурі фіброїну барвник глибоко проникає у шовкову нитку. На відміну від синтетичних, волокна шовку мають позитивні та негативні заряди, тому легко поглинають будь-які види барвників. Ось чому фарбують як шовкову пряжу, так і готову тканину. Приміром, в Японії дуже популярний ручний розпис шовку в стилі юзен, яким прикрашають традиційні кімоно. Сьогодні найбільшими виробниками шовку вважаються Індія та Китай. А найелегантніший та найвишуканіший одяг із цієї матерії придумують провідні кутюр'є з Франції та Італії. Щоправда, нині на світовому ринку з'явилося чимало недорогих замінників шовку, скажімо віскоза і нейлон. Та все ж людям поки не під силу відтворити природне волокно шовку.

Список використаних джерел

1. *Селекція шовковиці та шовковичного шовкопряда / В.О.Головко, М.Ю.Браславський, Б.Ф.Пилипенко та інші. // Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть: У 4-х т. // Гол. ред. В.В.Моргун. Т.4. К.: Логос, 2001. С. 380-399.*
2. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф.337. Оп. 1. Спр.5738. 48 арк.*
3. *Козіков Е.Я., Гончаренко Л.К. Короткі підсумки науково-дослідної роботи в галузі шовківництва. Шовківництво: Респ. тем. наук. зб. Вип. 4. К.: Урожай, 1968. С. 3-6.*

Науковий керівник: *Колісник-Гуменюк Ю.І.*
доктор. пед. наук, доцент, Львівський медичний університет

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

Відповідальна за випуск: Юлія Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: Софія Гуменюк

Дизайн обкладинки: Ігор Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти

79008, вул. Кривоноса, 10

м. Львів, Україна

<http://npucenter.lviv.ua/публікації>

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2023. Вип. 12. 238 с.

Електронне видання

Умовн.-друк. арк. 13,7. Об'єм файлу – 4,9 МБ.